

BİLİMSEL KATKILARDAN
KÜRESEL ETKİLERE:
**TÜRKİYE
MEZUNLARI**

”

Türkiye’de Okudum, Dünyada Üretiyorum:
Mezunların Hikâyeleri ve Katkıları

”

Editörler

Prof. Dr. Erman AKILLI

Dr. Ahmet ÖZKAN

YTB Yayınları: 103

Araştırma Eserler Serisi

“BİLİMSEL KATKILARDAN KÜRESEL ETKİLERE: TÜRKİYE MEZUNLARI”

ISBN: 978-975-17-6599-4

Editörler

Prof. Dr. Erman AKILLI
Dr. Ahmet ÖZKAN

Yayına Hazırlayanlar

Hasan Alptekin Toprak
Çisem Güler

Yayın Koordinasyonu

Ercan Canbolat
Muhammed Enes Çalışkan

Metin Editörü

Maide Sena Terzi

Görsel Tasarım

Semih Ofset

Ankara, Mayıs 2026

© Tüm yayın hakları Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığına aittir.
Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından desteklenen bu yayındaki metin ile ilgili sorumluluk editörler ve metin yazarlarına aittir.

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA
TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

Oğuzlar Mahallesi, Mevlana Bulvarı No: 145, 06520 Balgat, Çankaya, Ankara
Tel: 0(312) 218-40-00 Faks: 0(312) 218-40-49

ytb.gov.tr
info@ytb.gov.tr
kep adresi: ytb@hs01.kep.tr
Sertifika Numarası: 67797

İ Ç İ N D E K İ L E R

TAKDİM 5

ÖN SÖZ 7

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLER, DİPLOMASİ, KÜRESEL VE BÖLGESEL POLİTİKALAR

**1.1. DİJİTAL EKONOMİDE ULUSLARARASI MEZUNLARIN ROLÜ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİNDE GİRİŞİMCİLİK VE YENİLİKÇİLİK** 12
ABDALLAH ABUKALLOUB

**1.2. SOMALİ'DE TARIM-GIDA GÜVENLİĞİNİN TARIMSAL EKONOMİK
ETKİLERİ VE POLİTİKA ANALİZİ MODELİ** 24
OMAR ABDULLAHI ASKALAN

**1.3. YAPAY ZEKÂDA ORYANTALİZM: SİYASİ SÖYLEM VE VERİ SETLERİNDEKİ
BATI ÖNYARGISININ ANALİZİ** 38
RAMAZAN SAFA

**1.4. TİTO DÖNEMİNDE YUGOSLAVYA VE SSCB İLİŞKİLERİ:
BAĞIMSIZLIK ARAYIŞI VE SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ DİNAMİKLERİ** 46
RAMIS ALIJA

1.6. ULUSLARARASI İLİŞKİLER, DİPLOMASİ, KÜRESEL VE BÖLGESEL POLİTİKALAR 60
TSERENNADMID CHULUUNBAATAR

İKİNCİ BÖLÜM

PEDAGOJİK YAKLAŞIMLAR VE EĞİTİM

**2.1. TÜRKİYE'NİN AVRUPA ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ ÜYELERİ TOPLUM İÇİN
ULUSLARARASILAŞMAYI NASIL DESTEKLİYOR** 76
ADINA FODOR

**2.2. BİR TÜRKİYE MEZUNUNUN GÖZÜNDEN:
EĞİTİM, DİL VE KÜLTÜREL ETKİLEŞİM ÜZERİNE DENEYİMLER** 88
DIANA KENGESBEKOVA

2.3. TÜRKİYE MEZUNLARININ AZERBAJCAN'DAKİ DÖNÜŞTÜRÜCÜ ETKİSİ: AZERBAJCANLI MEZUNLAR ÜZERİNE DERİNLEMESİNE BİR ÇALIŞMA	96
GUNAY ŞENYÜREK	
2.4. EĞİTİM YOLCULUĞUNDAN LİDERLİK VİZYONUNA: AZERBAJCANLI TÜRKİYE MEZUNLARININ ÜLKELERİNİN YÜKSEKÖĞRETİMİNE KATKILARI	108
KÖNÜL ABASLI	
2.5. ENDONEZYALI ÖĞRENCİLERİN TÜRKİYE İLAHİYAT FAKÜLTELERİNDEKİ ENTELEKTÜEL DENEYİMLERİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ	122
MUHAMMED MUAFİ HIMAM	

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİ, TEKNOLOJİ, KÜLTÜR VE SANAT

3.1. MEZAR VERİLER İŞİĞİNDA ANADOLU PERS İLİŞKİLERİNE DAİR GÖZLEMLER	136
LEILA AFSHARI	
3.2. SURİYE'DE SAVAŞ SONRASI İŞ FIRSATLARI: 2025-2027	148
MOHAMMAD ALALI	
3.3. AFRİKALI "YTB BURSİYERİ ÖĞRENCİLER" VE "AFRİKALI SÜPER LİG FUTBOLCULARININ" TÜRK-AFRİKA İŞ BİRLİĞİNİN GÜÇLENDİRİLMESİNDEKİ ROLÜ	166
ROMEO SAA NGOUANA	
3.4. TEMEL KİMYADAN İKLİM ÇÖZÜMLERİNE: CO₂ GİDERİMİ İÇİN ÖLÇEKLENEBİLİR MEMBRANLAR	180
TIMUR ASHIROV	
3.5. FİNANSAL VE YÖNETSEL BECERİLERİN İŞ DÜNYASINDAKİ YANSIMALARI	194
YOUNES GHOLIZADEH	

TAKDİM

Türkiye, tarih boyunca kıtaların, kültürlerin ve medeniyetlerin buluşma noktası olmasının ötesinde; her daim hikmetin ve insani değerlerin güvenli limanı olmuştur. Bu kadim birikimin rehberliğinde bugün, “Gönül Coğrafyamız” olarak nitelendirdiğimiz geniş bir sahada dostluk köprüleri kuruyor; eğitimi bu köprülerin en sağlam taşıyıcısı olarak görüyoruz.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) olarak, kurulduğumuz günden bu yana “Türkiye Bursları” markasıyla yalnızca bir yükseköğrenim desteği sunmayı değil; aynı zamanda dünyanın dört bir yanından gelen nitelikli insan kaynağını ülkemizin akademik ve kültürel birikimiyle buluşturmayı hedefliyoruz. Bu anlayışın bir sonucu olarak bugün memnuniyetle müşahade ediyoruz ki ülkemizde eğitim alan gençler, mezuniyetlerinin ardından kendi ülkelerine döndüklerinde yalnızca kendi alanlarında birer profesyonel değil; aynı zamanda Türkiye'nin gönüllü elçileri ve küresel bilgi üretiminin etkin aktörleri hâline gelmektedir.

Bilimsel Katkılardan Küresel Etkilere: Türkiye Mezunları başlıklı bu kıymetli eserimiz; Türkiye'nin uluslararası eğitim diplomasisindeki başarısının somut bir nişanesidir. Kitapta yer alan çalışmalar; yapay zekâda veri önyargısından gıda güvenliğine, dijital ekonomide girişimcilikten iklim krizine yönelik teknolojilere kadar oldukça geniş ve nitelikli bir perspektif sunmaktadır. Bu çeşitlilik, Türkiye'deki üniversitelerin sunduğu akademik derinliğin ve mezunlarımızın kazandığı çok boyutlu bakış açısının en açık göstergelerindendir.

Üç ana bölümden oluşan bu çalışma; mezunlarımızın uluslararası ilişkiler ve diplomasi alanındaki teorik birikimlerini, eğitim alanındaki saha tecrübelerini ve ekonomi-teknoloji eksenindeki yenilikçi yaklaşımlarını bir araya getirmektedir. Suriye'nin yeniden imarından Afrika ile geliştirilen ekonomik iş birliklerine, Anadolu'nun arkeolojik zenginliğinden modern finans uygulamalarına uzanan bu geniş yelpaze, Türkiye mezunlarının hem kendi ülkelerinin kalkınmasına hem de küresel barışa sunduğu katkıyı açıkça ortaya koymaktadır.

Bu eserin ortaya çıkmasında emeği geçen, kalemleriyle Türkiye'nin ilmî birikimini dünyaya taşıyan tüm mezunlarımıza teşekkür ediyorum. Bu çalışmaların, yalnızca akademik birer metin olarak kalmayıp ülkelerimiz arasındaki dostluk ve iş birliğini güçlendiren kalıcı birer bağa dönüşeceğine yürekten inanıyorum.

Ortak geleceğimize uzanan düşünce ikliminde yeni ufuklar açması temennisiyle...

Abdülhadi TURUS

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanı

ÖN SÖZ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti hem içinde bulunduğu jeopolitik konumda hem de uluslararası sistemin karmaşık yapısında barışı, istikrarı, adaleti ve insanlık onurunu merkeze alan köklü bir diplomasi anlayışıyla hareket eden bir devlettir. Türkiye'nin dış politikası, yalnızca rasyonel amaçlar temelli bir yönelim değil; vicdanı, insani değerleri önceleyen, dayanışma kültürünü yaşatan ve ortak refahı hedefleyen bir vizyonun tezahürüdür. Bu yaklaşım, ülkemizin uluslararası eğitim diplomasisi alanındaki kararlı adımlarında da açık bir şekilde görülmektedir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, dünya siyaseti yeni bir döneme girmiş; ideolojik kutuplaşmanın yerini küreselleşme, bilgi paylaşımı ve kültürel etkileşim süreçleri almıştır. Türkiye ise bu yeni dönemi, dost ve kardeş ülkelerle ilişkilerini derinleştirmek, ortak gelecek inşa etmek ve insan merkezli bir dış politika tesis etmek için bir fırsat olarak görmüştür. 1990'lı yıllarda hayata geçirilen "Büyük Öğrenci Projesi", bu anlayışın somut bir göstergesi olmuş; Türkiye, ekonomik ve siyasi zorluklara rağmen binlerce gence kapılarını açarak yalnızca bir eğitim desteği sunmamış, aynı zamanda bir gelecek ortaklığı tesis etmiştir.

İlerleyen yıllarda bu girişim, kurumsal bir yapıya kavuşturularak 2010'lu yıllarda Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) çatısı altında yeniden yapılandırılmış ve "Türkiye Bursları" programı olarak tüm dünyaya yayılmıştır. Böylece Türkiye, uluslararası eğitim alanında küresel bir marka hâline gelmiş; Asya'dan Afrika'ya, Balkanlar'dan Latin Amerika'ya kadar geniş bir coğrafyada Türkiye dostu, nitelikli ve vizyon sahibi nesillerin yetişmesine öncülük etmiştir.

Türkiye Bursları bugün yalnızca bir eğitim programı değil, aynı zamanda ülkemizin kültürel diplomasisinin, bilim diplomasisinin ve yumuşak gücünün en görünür araçlarından biridir. Türkiye, bu program aracılığıyla sadece bilgi aktarmakla kalmamakta; adalet, dayanışma ve merhamet temelli medeniyet anlayışını da dünya sahnesine taşımaktadır.

Elinizdeki bu eser, işte bu uzun soluklu ve değerli çabanın entelektüel bir meyvesi niteliğindedir. Bu kitabın ortaya çıkmasında emeği geçen tüm yazarlar, Türkiye'de eğitim almış, Türkiye Bursları programı aracılığıyla ülkemizi tanımış ve Türkiye'nin gönül elçileri hâline gelmiş kıymetli bireylerdir. Onların kaleminden dökülen her satır, yalnızca akademik bir katkı değil, aynı zamanda Türkiye'nin dostluk köprülerinin, kültürel diplomasisinin ve insani dış politikasının yansımasıdır.

Bu eser, farklı coğrafyalardan gelen Türkiye mezunlarının katkılarıyla üç ana bölüm hâlinde hazırlanmıştır. Birinci bölüm, uluslararası ilişkiler, diplomasi ve küresel-bölgesel politika konularını ele almakta; yapay zekâ, veri önyargısı, gıda güvenliği, girişimcilik,

yenilikçilik ve kültürel tarih gibi alanlarda disiplinlerarası yaklaşımlar sunmaktadır. Bu kısım, Türkiye'nin uluslararası mezunlarının küresel ölçekte bilgi üretimine nasıl katkı sağladığını göstermesi bakımından özel bir önem taşımaktadır.

İkinci bölüm, eğitim ve pedagojik yaklaşımlar üzerine yoğunlaşmakta; Türkiye mezunlarının eğitim, kültürel etkileşim ve liderlik deneyimlerine odaklanmaktadır. Avrupa'dan Orta Asya'ya, Kafkasya'dan Güneydoğu Asya'ya uzanan örneklerle, Türkiye'nin yükseköğretim diplomasinin toplumsal etkileri, kurumsal katkıları ve bireysel başarı hikâyeleri analiz edilmektedir.

Üçüncü bölüm ise ekonomi, teknoloji, kültür ve sanat ekseninde şekillenmiş; sürdürülebilir kalkınma, yenilenebilir enerji, finansal beceriler, arkeolojik miras ve sanat tarihi gibi geniş bir yelpazede özgün çalışmalara yer verilmiştir. Bu bölüm, Türkiye'de eğitim almış araştırmacıların bilimsel çeşitliliğini ve çok boyutlu bakış açılarını yansıtarak, ülkemizin uluslararası akademik etkisini ortaya koymaktadır. Bu bütüncül yapı, Türkiye Bursları mezunlarının yalnızca bireysel başarılarını değil, aynı zamanda Türkiye'nin insani diplomasi vizyonunun akademik ve kültürel düzeydeki somut yansımalarını da gözler önüne sermektedir.

Bu eser, Türkiye'nin "paylaşan devlet" kimliğini; bilginin, insan kaynağının ve dayanışmanın evrensel bir değer olduğuna dair sarsılmaz inancını bir kez daha ortaya koymaktadır. Eğitim, Türkiye'nin dünyaya uzattığı en güçlü dostluk elidir. Çünkü Türkiye, kadim İslam medeniyetinden ve bin yıllık devlet geleneğinden beslenen bir anlayışla, değerlerini paylaşarak büyüyen, kazandıkça kazandıran, güçlendikçe çevresini de güçlendiren bir ülke olmayı seçmiştir.

Bu vesileyle, emeği geçen tüm yazarlarımıza ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın kıymetli personeline en kalbi teşekkürlerimizi sunuyor; bu eserin Türkiye'nin insani diplomasi mirasına ve uluslararası eğitim vizyonuna kalıcı bir katkı sağlamasını temenni ediyoruz.

Editörler

Prof. Dr. Erman AKILLI

Dr. Ahmet ÖZKAN

BİRİNCİ BÖLÜM

**ULUSLARARASI
İLİŞKİLER, DİPLOMASİ,
KÜRESEL VE BÖLGESEL
POLİTİKALAR**

ABDALLAH ABUKALLOUB

Ben Abdallah Abukallob, 2001 yılında Gazze'de doğdum. Lisans öğrenimime 2020 yılında Türkiye'de, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nde başladım ve 2024 yılında başarıyla tamamladım. Türkiye'yi yükseköğrenim için tercih etmemin temel sebepleri arasında, güçlü ve köklü akademik altyapıya sahip olması, uluslararası öğrencilere yönelik sunduğu kapsamlı burs ve destek imkânları ile eğitimde fırsat eşitliği yaklaşımı yer almaktadır. Bununla birlikte, Filistin ile Türkiye arasında yüzyıllara dayanan tarihsel, kültürel ve dini bağlar, bu tercihimde belirleyici bir rol oynamıştır. Türkiye'nin Müslüman bir ülke olması ve İslam kültürünün toplumsal yaşamın her alanında yaşatıyor olması, kendimi hem sosyal hem manevi açıdan güvende hissetmemi sağlamıştır. Müslüman bir öğrenci olarak ibadet özgürlüğüne saygı gösterilen, cami, mescit gibi dini mekânlara erişimin kolay olduğu bir ortamda eğitim görmek, yalnızca akademik değil, manevi gelişimime de önemli katkılar sunmuştur.

Bu bağlamda, Türkiye'de yükseköğrenim görmek, benim için sadece bir eğitim tercihi değil, aynı zamanda dini ve kültürel kimliğimi koruyarak gelişme fırsatı anlamına gelmektedir. Aldığım iktisat eğitimi sayesinde, ekonomi biliminin temel ilkelerini öğrenmenin yanı sıra, analitik düşünme, veri analizi ve eleştirel bakış açısı gibi beceriler de kazandım. Aynı zamanda, Türkiye'de farklı kültürlerden öğrencilerle etkileşim kurma şansı bularak çok dilli ve çok kültürlü bir ortamda kendimi geliştirdim. Bu süreç, mesleki hedeflerim açısından olduğu kadar, bireysel ve ahlaki değerlerimi pekiştirme bakımından da son derece verimli olmuştur. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'nde geçirdiğim eğitim süreci, yalnızca teorik bilgiyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda uygulamalı dersler ve proje temelli çalışmalarla desteklenmiştir. Ekonomi biliminin temel ilkeleri, iktisadi analiz yöntemleri ve istatistiksel değerlendirme teknikleri konularında derinlemesine bilgi sahibi oldum. Bununla birlikte, veri analizi, eleştirel düşünme, liderlik ve problem çözme becerilerimi de geliştirme imkânı buldum. Microsoft Office programlarını etkin biçimde kullanabilmenin yanı sıra, çok dilli iletişim yetkinliğim de bu süreçte önemli ölçüde artmıştır. Ana dilim Arapçanın yanında, Türkçe, İngilizce ve Lehçe dillerinde yazılı ve sözlü iletişim kurabilmekteyim. Lisans eğitimimin ardından 2024 yılında, yine aynı üniversitede, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'nde, yüksek lisans eğitimime başladım. Bu süreçte iktisat alanında uzmanlaşarak daha derin analizler yapabilme, araştırma tekniklerini geliştirme ve akademik yazım becerilerimi ilerletme fırsatı buldum. Yüksek lisans programı hem teorik hem de pratik açıdan beni ileri seviyeye taşıyarak kariyer hedeflerime bir adım daha yaklaşmamı sağladı. Türkiye'de almış olduğum yükseköğretim, kariyer hedeflerimin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Türkiye'de edindiğim bilgi birikimi ve deneyimler, bu hedef doğrultusunda sağlam bir temel teşkil etmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'de geçirdiğim eğitim süreci, akademik ve kişisel gelişimim açısından son derece değerli bir dönem olarak hafızamda kalacaktır.

1.1. DİJİTAL EKONOMİDE ULUSLARARASI MEZUNLARIN ROLÜ: TÜRKİYE ÖRNEĞİNDE GİRİŞİMCİLİK VE YENİLİKÇİLİK

ABDALLAH ABUKALLOUB

GİRİŞ

21. yüzyılın ikinci çeyreğine girerken, küresel ekonomik yapının dijitalleşme ile geçirdiği dönüşüm, ülkelerin ekonomik büyüme stratejilerini yeniden tanımlamalarını zorunlu kılmıştır. Dijital ekonomi, yalnızca teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan bir yapı değil; aynı zamanda bilgi toplumuna geçişin ve dijital çağın doğrudan bir tezahürüdür. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik süreçlere entegrasyonu ile şekillenen bu yeni ekonomi biçimi, geleneksel üretim-tüketim ilişkilerini, iş yapma biçimlerini, piyasa dinamiklerini ve hatta istihdam modellerini köklü biçimde dönüştürmektedir. Artık ekonomik değer, yalnızca fiziksel mallar üzerinden değil; veri, yazılım, dijital içerik ve yenilik odaklı hizmetler üzerinden üretilmektedir. Bu durum, girişimcilik kavramını da yeni bir evreye taşımış; dijital girişimcilik olarak adlandırılan, teknolojiyi temel alan, yenilikçi, esnek ve küresel ölçekte etkili olabilen bir girişimcilik türünü ön plana çıkarmıştır (Abukalloub vd., 2025).

Dijital girişimcilik, bireylerin dijital teknolojileri kullanarak iş fikri geliştirmeleri, bu fikirleri dijital platformlar aracılığıyla ticarileştirmeleri ve küresel ölçekte ölçeklendirmeleri sürecini ifade etmektedir. Bu süreç, özellikle genç, yaratıcı ve teknolojik yeniliklere açık bireyler için önemli fırsatlar sunmaktadır. Dijital ekonominin sunduğu düşük giriş maliyetleri, küresel erişim imkânı ve esnek iş modelleri; geleneksel girişimciliğe kıyasla çok daha geniş bir katılım alanı yaratmaktadır. Bu durum, özellikle farklı ülkelerden gelen ve çeşitli sosyal, kültürel, ekonomik geçmişlere sahip bireylerin bu süreçte aktif rol üstlenmesini mümkün kılmaktadır. Uluslararası öğrenciler ve mezunlar da bu yeni ekonomik yapının önemli bir parçası haline gelmiş; eğitim aldıkları ülkelerde edindikleri bilgi, beceri ve sosyal sermaye aracılığıyla dijital ekonomi ekosistemine değer katmaya başlamışlardır (Kişi, 2018).

Türkiye, son yıllarda yükseköğretim sisteminde yaşadığı uluslararasılaşma süreciyle birlikte, çok sayıda yabancı öğrenciyi ağırlayan önemli bir ülke konumuna gelmiştir. Coğrafi konumu, kültürel çeşitliliği, uygun yaşam maliyetleri ve gelişmekte olan eğitim altyapısı, Türkiye'yi uluslararası öğrenciler için cazip bir destinasyon haline getirmiştir. Türkiye'de eğitim gören bu öğrenciler, sadece akademik bilgi ve beceri kazanmakla kalmayıp, aynı zamanda dijital girişimcilik için gerekli olan çok kültürlü bakış açısı, eleştirel düşünme yetisi ve adaptasyon becerilerini de geliştirmektedirler. Mezuniyet sonrası Türkiye'de kalmayı tercih eden veya kendi ülkelerine dönen bu bireylerin, edindikleri bilgi birikimini yenilikçi iş modellerine dönüştürmeleri, dijital ekonomiye olan katkılarını somut hale getirmektedir. Bu yönüyle, uluslararası mezunlar hem Türkiye'nin hem de bağlı oldukları ülkelerin dijital ekonomik gelişim süreçlerinde önemli birer katalizör görevi üstlenmektedir (Demirer vd., 2023).

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'de yükseköğretim gören uluslararası öğrencilerin ve mezunların dijital ekonomi bağlamındaki girişimcilik ve yenilikçilik potansiyelini incelemektir. Çalışma kapsamında, dijital ekonominin kuramsal çerçevesi çizilecek; Türkiye'deki dijital dönüşüm süreci ve yükseköğretim politikalarıyla olan ilişkisi değerlendirilecektir. Araştırma nitel bir çerçevede tasarlanmış olup, tematik içerik analizi ve ilişkisel analiz yöntemlerinden yararlanılmıştır. Literatür taraması yoluyla oluşturulan kuramsal zemin, Türkiye'de eğitim gören yabancı öğrencilerin dijital girişimcilik alanında yaşadıkları deneyimlere dair çeşitli örnek olaylar ve uygulamalarla desteklenmiştir. Bu yöntem tercihinin temel gerekçesi, çalışmanın ele aldığı konunun çok katmanlı ve bağlamsal niteliğidir. Sayısal veriler kadar, uluslararası öğrencilerin bireysel deneyimlerinin, karşılaştıkları fırsat ve zorlukların derinlemesine anlaşılması, dijital ekonomi bağlamında girişimcilik süreçlerinin bütüncül bir şekilde değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır.

Bu çalışmanın kapsamı, Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarında eğitim alan yabancı uyruklu öğrencilerle sınırlıdır. Özellikle, lisansüstü düzeydeki öğrenciler ve mezunlar, araştırmanın temel hedef kitlesini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, farklı ülkelerden gelen öğrencilerin çeşitliliği nedeniyle ortaya çıkabilecek kültürel, politik ve ekonomik değişkenler bu çalışmanın sınırlılıkları arasında değerlendirilmektedir. Ayrıca, nitel veri toplama sürecinde örnekleme yöntemi olarak seçilen örnek olaylar, genelleme yapılmasını sınırlandırabilir. Ancak bu durum, çalışmanın bağlamsal derinliğini azaltmamakta, tersine daha özgün ve somut analizlere zemin hazırlamaktadır.

Dolayısıyla, Türkiye'de eğitim gören uluslararası öğrencilerin dijital ekonomiye katkıları, yalnızca ekonomik büyüme ve yenilikçilik açısından değil, aynı zamanda sosyal bütünleşme, kültürel etkileşim ve bilgi transferi gibi çok boyutlu faydaları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın bulgularının, politika yapıcılara, üniversite yöneticilerine ve girişimcilik ekosisteminin paydaşlarına yol gösterici olması beklenmektedir.

TÜRKİYE'DE EĞİTİM GÖREN ULUSLARARASI MEZUNLARIN DİJİTAL EKONOMİ VE GİRİŞİMCİLİK EKOSİSTEMİNE KATKILARI

Literatür Özeti

Türkiye, dijital ekonomi alanında yaşanan hızlı dönüşüm sürecinde, uluslararası öğrencilerin ve mezunların rolünün giderek arttığı dinamik bir ortam olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, literatürde dijital ekonomi ve girişimcilik alanında yapılan çalışmalar, uluslararası öğrencilerin bilgi transferi, yenilikçilik ve girişimcilik faaliyetlerine olan katkılarını çeşitli boyutlarıyla ele almaktadır. Özellikle, küreselleşmenin hız kazanması ve eğitimde uluslararasılaşma trendinin güçlenmesiyle, yabancı öğrencilerin farklı kültürel ve ekonomik arka planlarının dijital ekonomi ekosistemine etkileri üzerine önemli araştırmalar yapılmıştır.

İlk olarak, Karadağ'ın (2018) analizinde, Türkiye'nin girişimcilik sistemine ilişkin kurumsal çerçeve değerlendirilmiş olup, yenilikçilik ve girişimcilik odaklı hedeflerin varlığına rağmen mevcut kurumsal değişkenlerin genel olarak ortalama düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, girişimcilik ikliminin iyileştirilmesi için kamusal politikaların önemine işaret etmekte ve özellikle üniversiteler, özel sektör ile kamu kurumları arasındaki etkileşim ve koordinasyonun güçlendirilmesinin, yenilikçi girişimcilik kültürünün gelişimine katkı sağlayacağı vurgulanmaktadır.

Nazir ve Bulut (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışma, Türkiye'de uluslararası öğrenci sayısında gözlemlenen kayda değer artışı ortaya koymaktadır. Söz konusu öğrenciler, Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarının akademik çeşitliliğine önemli katkılar sağlamakla kalmayıp aynı zamanda finansal sürdürülebilirlik ve uluslararası prestij açısından da kritik bir rol üstlenmektedirler. Kültürel ve etnik açıdan farklılaşan bu öğrenci profili, üniversitelerin sosyal yapısını zenginleştirerek, küresel kültürel etkileşimin derinleşmesine zemin hazırlamaktadır.

Lokuge (2021) tarafından yapılan çalışma, dijital teknolojilerin kırsal girişimcilik üzerindeki etkisini araştırmakta ve bu teknolojilerin kırsal alanlarda karşılaşılan geleneksel engelleri aşmadaki potansiyeline vurgu yapmaktadır. Kırsal toplulukların dijital teknolojileri etkin kullanımı, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik açısından önemli bir fırsat olarak değerlendirilmektedir.

Sandoz ve diğerleri (2022), transnasyonal göçmen girişimciliği üzerine gerçekleştirdikleri literatür taraması ile bu alandaki araştırma boşluklarını tespit etmiş ve farklı disiplinlerden derlenen verilerle göçmen girişimciliğin tanımını ve araştırma eksenlerini kapsamlı bir biçimde sunmuştur.

Maheshwari ve diğerleri (2023), üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyetlerini etkileyen faktörleri sistematik bir literatür incelemesi ile ortaya koymuş; eğitim kurumlarının, öğrencilerin girişimcilik eğilimlerini artırabilmek adına sosyal ve bağlamsal faktörleri dikkate almasının önemine dikkat çekmiştir.

Zhang ve diğerleri (2023), dijital teknolojilerin girişimcilik üzerindeki etkilerini kapsamlı şekilde inceleyerek dijital teknolojilerin girişimcilerin iş yapma biçimlerini ve etkileşim süreçlerini dönüştürdüğünü ve girişimcilik ekosistemlerinin başarısında merkezi bir rol oynadığını vurgulamıştır.

Son olarak, Sirakaya ve Aslanlar (2024), Türkiye'nin girişimcilik ekosistemini ve bu ekosistemde inovasyonun belirleyici rolünü ele alarak, girişimcilik süreçlerinin sürdürülebilirliği için sürekli destek, eğitim ve uluslararası iş birliklerinin önemini vurgulamaktadır.

Türkiye'deki Dijital Girişimcilik Ekosistemi Üzerine Uluslararası Öğrencilerin Etkisi

Dijital ekonomi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin temel alındığı, ekonomik etkinliklerin ve süreçlerin dijital platformlar aracılığıyla gerçekleştirildiği bir sistemdir. Bu ekonomi biçimi, veri, yazılım, donanım ve internetin birleşimi ile oluşturulan kompleks bir ekosistemler bütünü olarak şekillenmiştir. Başta e-ticaret, dijital finans, sosyal medya ve bulut bilişim gibi yenilikçi alanları kapsayan dijital ekonomi, sadece ticari faaliyetler açısından değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve siyasi dinamikler açısından da derin bir dönüşüm sağlamaktadır. Bu dönüşüm, geleneksel iş modellerinin evrim geçirmesine ve hızla değişen pazar ihtiyaçlarına yanıt veren yeni iş stratejilerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Dijital ekonominin temel dinamiklerinden biri, bilgiyi hızlı ve etkili bir şekilde üretme, paylaşma ve kullanma yeteneğidir. Bu devasa bilgi ağı, bireylerin ve organizasyonların karar verme süreçlerini daha veri odaklı hale getirirken, aynı zamanda yenilikçiliği ve girişimciliği teşvik eden bir ortam yaratmaktadır. Özellikle, veri analitiği, yapay zekâ ve makine öğrenimi gibi teknolojiler, işletmelerin daha hedefli müşteri segmentlerine ulaşmalarını ve ürünlerini daha etkili bir biçimde pazarlamalarını mümkün kılarak rekabetçi avantaj elde etmelerine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, dijital ekonomi yalnızca bir ticaret anlayışı değil, aynı zamanda bireylerin potansiyellerini maksimize edebilecekleri yeni bir sosyal yapı sunmaktadır (Abukalloub vd., 2025).

Sosyal ve ekonomik etkileşimlerin dijitalleşmesi, özellikle Türkiye'de eğitim gören yabancı öğrencilerin girişimcilik ve inovasyon potansiyellerini ortaya çıkarmaktadır. Yabancı öğrenciler, kendi ülkelerindeki piyasa dinamiklerini ve kültürel farklılıkları Türkiye'deki dijital ortamla birleştirerek, yeni iş fikirleri ve modelleri geliştirme yeteneğine sahiptir. Bu durum, Türkiye'nin dijital ekonomi alanındaki büyüme ve yenilikçilik kapasitesinin artmasına önemli katkılarda bulunmakta ve uluslararası iş birliklerine kapı aralamaktadır. Bu çerçevede, dijital ekonomi sadece bir ekonomik yapının ötesine geçerek, toplumsal gelişim hedeflerine de hizmet eden bir yapı halini almaktadır. Bu nedenle, dijital ekonomi dinamiklerinin anlaşılması, Türkiye ve benzeri ülkelerde eğitim gören uluslararası öğrencilerin girişimcilik etkisini tam anlamıyla değerlendirmek açısından kritik öneme sahiptir (Demirer vd., 2023).

Türkiye, son yıllarda dinamik bir girişimcilik ekosistemi geliştirmiştir. Bu ekosistem, devlet destekli teşvikler, önde gelen girişimci toplulukları ve zengin bir yatırım ağı ile destek-

lenmektedir. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde yoğunlaşan girişimcilik faaliyetleri, ülkedeki girişimci zihniyetin ve yenilikçiliğin artış gösterdiğinin açık bir göstergesidir. Türkiye, coğrafi konumu sayesinde hem Avrupa hem de Asya pazarlarına erişim imkânı sunarak girişimcileri küresel ölçekte rekabet etmeye teşvik etmektedir. Özellikle dijital ekonomi alanında faaliyet gösteren girişimciler için geniş bir fırsatlar yelpazesi ortaya çıkmaktadır (Özdemir vd., 2016).

Girişimcilik destek programları, Türkiye'deki ekosistemin önemli bir parçasını oluşturur. Devletin belirlediği çeşitli teşvikler ve hibeler, girişimcilerin iş fikirlerini hayata geçirme sürecinde finansal destek sağlamaktadır. Özellikle KOSGEB ve TÜBİTAK gibi kurumlar, girişimcilerin inovatif projelerini desteklemekte ve teknik danışmanlık hizmeti sunmaktadır. Bunun yanı sıra, üniversiteler ve özel sektör iş birliği ile oluşturulan hızlandırıcı programlar, girişimcilerin iş süreçlerini hızlandırırken iş dünyasına yönelik eğitimler ile de girişimcilerin donanımını artırmaktadır (Oran, 2020).

Yatırımcılar, Türkiye'deki girişimcilik ekosisteminin en heyecan verici bileşenlerini temsil eder. Melek yatırımcılar, girişim sermayesi fonları ve stratejik ortaklıklar, genç işletmelere sadece finansal değil, aynı zamanda mentorluk ve pazar bilgisi gibi değerli kaynaklar sunarak büyümelerine katkı sağlar. Yatırımcılar, özellikle teknoloji, sağlık ve enerji gibi stratejik sektörlerle yönelik girişimlerde büyük fırsatlar arayarak genişleyen pazar potansiyeline dikkat çekmektedir. Türk girişimcileri, bu yatırımcıların sağladığı kaynaklarla daha yenilikçi ve sürdürülebilir iş modelleri geliştirmekte, böylece hem yerel hem de uluslararası pazarlarda etkili bir şekilde rekabet etmektedir. Girişimcilik ekosisteminin bu denklemi, uluslararası mezunların Türkiye'de girişimcilik süreçlerine katılımını teşvik ederek dijital ekonominin gelişimini hızlandırmak için güçlü bir zemin oluşturmaktadır (Oran, 2020).

Kendi akademik ve profesyonel deneyimlerim çerçevesinde, Türkiye'de uluslararası öğrenci profillerinin giderek çeşitlendiği ve bu öğrencilerin dijital girişimcilik ekosistemine aktif katılımlarının arttığını gözlemlemekteyim. Özellikle teknoloji tabanlı girişimlerde, farklı kültürlerden gelen öğrencilerin yenilikçi fikirleri ve çok disiplinli yaklaşımları, Türkiye'deki girişimcilik kültürüne yeni ve dinamik bir katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, dil bariyerleri ve yerel mevzuat konusundaki bilgi eksiklikleri, öğrencilerin girişimcilik potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmelerine engel teşkil etmektedir.

Türkiye'nin genç ve dinamik nüfusu, yükselen dijital ekonomi ve girişimcilik potansiyeli, bu öğrencilerin iktisat teorilerini pratikte deneyimlemelerine olanak tanımıştır. Eğitim süreçleri sırasında, Türkiye'nin tarihsel olarak büyük ekonomik dönüşüm süreçlerine tanıklık etme fırsatı bulmaları, mezunların küresel ekonomik trendler ve Türkiye'nin ekonomik politikaları hakkında daha derin bir anlayış geliştirmelerine katkı sağlamıştır. Bu bağlamda, Türkiye'deki piyasa ekonomisinin yanı sıra, devlet politikalarının da iktisadi kararlar üzerindeki etkilerini gözlemlemek, mezunların akademik bilgilerini pekiştiren uygulamalı deneyimler olmuştur. Özellikle Türkiye'nin dijitalleşme sürecinin hızlanması ile birlikte, yenilikçi iş fikirlerinin ve girişimci ruhun teşvik edildiği bir ortamda, mezunlar, iktisat teorilerini hayata geçirebilmek adına çeşitli projelerde yer almışlardır. Bunun

yanı sıra, Türkiye’de iş yapma kültürü, girişimcilik ekosistemini etkilemiş ve mezunları daha rekabetçi düşünmeye yönlendirmiştir. Öne çıkan bir diğer gözlem ise Türkiye’de eğitim gören uluslararası öğrencilerin, yerel şirketlerde veya kendi girişimlerinde uyguladıkları iktisadi prensiplerin, dijital ekonomi ve pazarlama stratejilerinin nasıl işlemesi gerektiğine dair analitik düşünme yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olmuştur. Bu bağlamda, ekonomik göstergeleri ve pazar dinamiklerini analiz etme becerileri, mezunların gelecekteki kariyerlerinde önemli bir avantaj sağlamaktadır (Özgün, 2023).

Türkiye’de eğitim gören uluslararası mezunlar, elde ettikleri bilgi ve becerileri çeşitli alanlarda etkili bir şekilde kullanmaktadırlar. Öncelikle, Türkiye’deki eğitim sistemi, modern pedagoji yaklaşımları ve teknolojik altyapısı ile mezunlara yenilikçi düşünme ve problem çözme becerileri kazandırmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası öğrenciler, Türkiye’deki eğitim süreçlerinden elde ettikleri analitik düşünme yeteneklerini, dijital ekonomi ve girişimcilik alanlarında başarılı projeler geliştirmek için kullanma fırsatı bulmaktadırlar. Ayrıca, Türkiye’de edinilen kültürel anlayış ve dil becerileri, mezunların uluslararası iş ortamında ve çok uluslu şirketlerde etkin birer iletişimci olmalarını sağlamaktadır. Altyapı, finansman ve mentorluk gibi unsurların bütünleştiği Türkiye’deki girişimcilik ekosistemi, uluslararası mezunların sahip olduğu teknik bilgi birikimi ve yaratıcı bakış açısıyla daha da güçlenmektedir. Örneğin, mezunlar, Türkiye’deki Üniversitelerde veya özel eğitim kurumlarında kazandıkları dijital becerileri kullanarak kendi işlerini kurma veya mevcut işletmelere yenilikçi çözümler sunma yoluna gitmektedir. Bununla birlikte, Türkiye’deki eğitim süreçlerinde edinilen uluslararası perspektif, mezunların farklı kültürel değerleri ve iş yapma biçimlerini entegre etme yeteneklerini de artırmaktadır (Karakullukçu, 2020).

Türkiye, uluslararası öğrenciler için gelişmiş bir akademik ve mesleki altyapı sunarak onların dijital ekonomi ve girişimcilik alanlarında fırsatlar elde etmelerini sağlamaktadır. Türkiye’deki üniversitelerin büyük bir kısmı, uluslararası standartlara uygun eğitim programları sunmakta ve dünya genelinde tanınan diploma ve sertifikalar vermektedir. Özellikle büyük şehirlerdeki üniversitelerde bulunan mühendislik, bilgisayar bilimleri ve işletme bölümleri, öğrencilere güncel teknoloji ve ekonomik trendler hakkında kapsamlı bir bilgi sunarken, proje bazlı eğitim yöntemleri ile uygulamalı deneyim kazandırmaktadır. Ayrıca, Türkiye’deki eğitim kurumları, öğrencilere staj, iş geliştirme ve girişimcilik yarışmaları gibi olanaklar sunarak pratik becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Bunun yanı sıra, Türkiye’nin genç ve dinamik iş gücü, hızla gelişen dijital hizmetler sektörü ve devlet destekli girişimcilik teşvikleri, uluslararası mezunların kendi işlerini kurma veya var olan işletmelere katkıda bulunma potansiyelini artırmaktadır. Türkiye’deki Üniversitelerin iş dünyasıyla olan ilişkileri, uygulamalı eğitim ile teorik bilgiyi birleştirerek öğrencilerin mezuniyet sonrası iş bulma şanslarını artırmakta ve kariyer fırsatlarını çeşitlendirmektedir. Bu durum, uluslararası öğrencilerin Türkiye’yi tercih etmelerinin ana sebeplerinden biri olarak öne çıkmaktadır; ayrıca, bu mezunlar, Türkiye’nin dijital ekonomi ve girişimcilik ekosistemine katkıda bulunarak hem kendi ülkelerinde hem de Türkiye’de değerli bir profesyonel olarak yer alabilmektedirler (Alsarah, 2023).

Türkiye’de eğitim gören uluslararası mezunların dijital ekonomi ve girişimcilik alanındaki katkılarını somut örneklerle desteklemek önemlidir. 2019’da yayımlanan bir rapora göre, Türkiye’deki üniversitelerde öğrenim gören uluslararası öğrenciler, özellikle teknoloji ve mühendislik alanlarında önemli projelere imza atmışlardır. Örneğin, Yeditepe Üniversitesi’nde okuyan bir grup uluslararası öğrenci, blockchain teknolojisini temel alan bir uygulama geliştirmiş ve bu uygulama ile çeşitli sektörlerden yatırımcıların dikkatini çekmeyi başarmıştır. Bu tür girişimler, Türkiye’nin dijital ekonomi ekosistemine entegre olan yenilikçi çözümler sunarak ülke genelinde iş fırsatlarını artırmaktadır (Taşcı ve Kızılkaya, 2025).

Türkiye, son yıllarda uluslararası öğrenciler için giderek daha cazip bir eğitim merkezi haline gelmiştir. 2010 yılında yaklaşık 28.000 olan yabancı öğrenci sayısı, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) verilerine göre 2022 itibarıyla 300.000’i aşmıştır (YÖK, 2022). Bu dikkat çekici artış, Türkiye’nin yükseköğretimde uluslararasılaşma stratejileri, coğrafi olarak Avrupa ile Asya’nın kesişim noktasında yer alması ve kültürel çeşitliliği ile doğrudan ilişkilidir. Özellikle, yüksek lisans ve doktora programlarında sunulan nitelikli eğitim ve araştırma imkânları, uluslararası öğrenciler için önemli bir çekim unsuru oluşturmaktadır (Haberes, 2023). Ayrıca, “Türkiye Bursları” gibi devlet destekli burs programları da bu artışta önemli rol oynamaktadır.

Yabancı öğrencilerin Türkiye’deki dağılımı da dikkat çekicidir. Avrupa, Orta Doğu, Afrika ve Asya’nın farklı coğrafyalarından gelen öğrenciler, özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirler etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu şehirler, sundukları eğitim kurumları ve sosyal olanaklarla, uluslararası öğrenciler için cazibe merkezi olmuştur. Ayrıca, bu öğrencilerin çoğunluğunun mühendislik, işletme ve sosyal bilimler gibi popüler bölümlerde eğitim alması, Türkiye’nin eğitim stratejilerinin ne kadar etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti Yükseköğretim Kurulu’nun verilerine göre, en çok kayıtlı öğrenciye sahip ülkeler arasında Türkmenistan, Azerbaycan ve Suriye gibi ülkeler yer almaktadır. Yabancı öğrenciler, Türkiye’deki dijital ekonomi ekosistemine entegre olan, yenilikçi ve dinamik aktörler olarak öne çıkmaktadır. Türkiye, sahip olduğu stratejik coğrafi konum, genç ve dijitalleşmeye açık nüfusu ile uluslararası öğrenciler açısından giderek daha cazip bir yükseköğrenim merkezi haline gelmiştir. Bu çerçevede, yükseköğrenim sürecinde kazandıkları bilgi, beceri ve sosyal sermaye aracılığıyla yabancı öğrenciler, Türkiye’nin dijital dönüşüm sürecine doğrudan ve dolaylı katkılar sunabilmektedir. Oluşan çok kültürlü öğrenme ve yaşam ortamı, farklı perspektiflerin bir araya gelmesine imkân tanıyarak yenilikçiliğin ve yaratıcı düşüncenin gelişimini desteklemektedir (Taşcı ve Kızılkaya, 2025).

Uluslararası öğrencilerin sahip oldukları çeşitli kültürel ve sosyoekonomik arka planlar, onların farklı pazar yapıları ve tüketici davranışları hakkında daha derinlemesine bilgi sahibi olmalarını sağlamaktadır. Bu özellik, söz konusu bireylerin Türkiye’de girişimcilik faaliyetlerinde bulunma potansiyelini artırmakta; böylece yerel pazara yeni bakış açıları kazandırmakta ve küresel düzeyde rekabetçi ürün ve hizmetlerin geliştirilmesine olanak vermektedir. Türkiye’de eğitim alan yabancı öğrencilerin öncülüğünde geliştirilen dijital girişimler, sadece ekonomik büyümeye ve istihdama katkı sağlamakla kalmayıp aynı za-

manda teknoloji tabanlı inovatif çözümler üreterek dijitalleşme sürecine ivme kazandırmaktadır (Tekin, 2022).

Dijital ekonomi bağlamında değerlendirildiğinde, yabancı öğrencilerin sahip olduğu girişimcilik eğilimleri ve dijital teknolojilere olan yatkınlıkları, Türkiye'deki startup ekosisteminin canlanmasına önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Bu öğrenciler, yeni ve yaratıcı iş fikirlerini hayata geçirmenin ötesinde, uluslararası bağlantıları sayesinde küresel ölçekte iş birliklerinin geliştirilmesinde de stratejik roller üstlenmektedir. Nitekim, bu bireylerin Türkiye'deki girişimcilik ekosistemiyle olan etkileşimleri, yerli aktörlerin küresel piyasalara erişimini kolaylaştırmakta ve dijital ekonomideki dışa açılım kapasitesini artırmaktadır (RoadtoStudy, 2025).

Gelecek dönemde, yabancı öğrencilerin Türkiye'nin dijital ekonomi yapısı içerisindeki katkılarının daha da belirginleşmesi beklenmektedir. Bu bağlamda, uluslararası öğrenci hareketliliği ve girişimcilik dinamikleri arasındaki ilişkinin daha sistematik biçimde ele alınması hem yükseköğretim politikaları hem de dijital ekonomi stratejileri açısından kritik öneme sahiptir. Buna göre, Türkiye'de eğitim gören uluslararası öğrencilerin geliştirdikleri girişimcilik faaliyetleri ve dijital çözümler, ülkenin küresel dijital ekonomide daha rekabetçi ve etkin bir aktör haline gelmesine katkı sağlayacak niteliktedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de yükseköğrenim gören uluslararası öğrencilerin dijital ekonomi ve girişimcilik ekosistemine sundukları katkıları çok yönlü biçimde analiz ederek mevcut literatüre özgün bir katkı sağlamaktadır. Dijitalleşen ekonomik yapının sunduğu fırsatlar çerçevesinde, bu bireylerin yalnızca iş gücü değil aynı zamanda yenilikçi düşüncenin taşıyıcıları oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında yapılan analizler, uluslararası mezunların özellikle teknoloji temelli girişimlerde aktif rol üstlendiklerini ve Türkiye'nin dijital dönüşüm sürecine doğrudan katkı sunduklarını ortaya koymuştur. Bu yönüyle, çalışma dijital ekonomi politikalarının insan kaynağı boyutuna yönelik yeni bir perspektif sunmakta ve uluslararası öğrencilerin sadece öğrenim değil, üretim süreçlerinde de stratejik bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte, bu çalışmanın temel sınırlılığı örneklem çeşitliliğinin bağlamsal derinlik lehine sınırlandırılmış olmasıdır. Ayrıca, uluslararası öğrencilerin girişimcilik niyetlerini etkileyen bireysel ve yapısal faktörlerin detaylı şekilde modellenmesi, politika geliştirme süreçlerine daha sağlam bir temel sunacaktır.

Türkiye'de alınan yükseköğretim, uluslararası mezunlar için sadece akademik bilgi aktarımıyla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda onların dijital ekonomi ve girişimcilik yetkinliklerini artıran kapsamlı bir deneyim sunmaktadır. Üniversitelerin sunduğu uygulamalı eğitim olanakları, proje bazlı öğrenme yöntemleri, staj ve girişimcilik yarışmaları gibi fırsatlar, öğrencilerin teorik bilgilerini pratiğe dökmesini sağlamaktadır. Bu süreçte öğrenciler, Türkiye'nin dijitalleşen iş ortamını yakından tanıma fırsatı bulmakta; yerel ve küresel piyasa dinamiklerini gözlemleyerek iş fikirlerini geliştirecek stratejik bir perspektif kazanmaktadır.

Uzun vadede Türkiye’de alınan eğitimin, mezunların küresel istihdam piyasasında daha rekabetçi bireyler olarak yer almalarını sağladığı gözlemlenmektedir. Türk iş yapma kültürüne, dijital sistem altyapısına ve kamu-özel sektör iş birliklerine aşına olan bu bireyler, kendi ülkelerinde benzer sistemleri kurma ya da Türkiye ile iş birliği içinde projeler geliştirme potansiyeline sahiptir. Özellikle teknoloji, yazılım, e-ticaret ve dijital pazarlama gibi alanlarda edindikleri bilgi ve beceriler, uluslararası kariyer yollarında onlara önemli avantajlar sunmaktadır.

Uluslararası öğrencilerin Türkiye’nin dijital girişimcilik ekosistemine daha fazla entegre olabilmeleri için bazı yapısal desteklerin güçlendirilmesi gerekmektedir. Öncelikle, mezuniyet sonrası Türkiye’de kalmak isteyen yabancı öğrenciler için vize ve oturma süreçlerinin sadeleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, “girişimci vizesi” benzeri özel statüler geliştirilebilir. Bu sayede mezunların iş kurmaları, start-up’lara katılmaları veya Türkiye merkezli uluslararası projelerde yer almaları kolaylaştırılabilecektir.

Ayrıca, üniversitelerde kurulan kuluçka merkezleri ve teknoloji transfer ofislerinin uluslararası öğrencilere daha sistemli bir şekilde açık hale getirilmesi, onların erken aşamadaki fikirlerini somut projelere dönüştürme süreçlerini destekleyecektir. Üniversite-sanayi iş birlikleri kapsamında özel sektör ile uluslararası öğrenciler arasında mentorluk, staj ve ortak proje fırsatlarının artırılması da girişimcilik potansiyelini harekete geçirecek etkili bir adım olacaktır.

Politika yapıcılar açısından bakıldığında, YÖK, TÜBİTAK, KOSGEB gibi kurumların ortaklaşa yürüteceği, yabancı öğrencileri hedefleyen özel girişimcilik fonları ve destek programları oluşturulabilir. Bu tür yapılar, hem beyin göçünü azaltır hem de Türkiye’yi bir girişimcilik merkezi olarak konumlandırma stratejisine katkı sağlamaktadır.

Türkiye’den mezun olan uluslararası bireylerin kendi ülkelerinde veya başka bölgelerde Türkiye’nin dijital ekonomi vizyonunu ve girişimcilik potansiyelini temsil etmeleri, ülke için önemli bir yumuşak güç unsuru olabilir. Bu bağlamda, Türkiye mezunlarıyla güçlü bir ağ kurulması, mezun ilişkileri ofislerinin uluslararası mezunlarla daha etkili temas içinde olması ve düzenli olarak mezun zirveleri veya dijital ağ etkinlikleri yapılması önemlidir.

Ayrıca, Türkiye’den mezun olan bireylerin dijital girişimcilik alanında başarı hikâyeleri görünür hale getirilerek Türkiye markasına katkı sunmaları sağlanabilir. Kamu diplomasisi stratejilerinin bir parçası olarak bu mezunlar, çeşitli ülkelere yönelik teknoloji, inovasyon ve eğitim diplomasi elçileri olarak desteklenebilir. Türk üniversiteleri tarafından uluslararası mezunlara yönelik uzaktan eğitim, sertifika programları ve sürekli mesleki gelişim imkanları da sunularak, onların dijital yetkinliklerinin güncel tutulması sağlanabilir.

Son olarak, Türkiye’nin dijital ekonomi politikalarının bir parçası olarak uluslararası mezunların katkılarını ölçen ve izleyen bir “Mezun İzleme Sistemi” kurulması önerilmektedir. Böylece, bu bireylerin istihdam durumları, girişimcilik faaliyetleri ve Türkiye ile olan bağları somut verilerle değerlendirilebilir. Bu sistem, gelecekteki eğitim, istihdam ve yatırım politikalarının daha hedefli ve etkili biçimde planlanmasına katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, Türkiye’de eğitim gören uluslararası mezunlar, dijital ekonomi çağının çok aktörlü ve çok kültürlü yapısında stratejik bir konuma sahiptir. Bu potansiyelin etkin kullanımı, sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel açıdan da Türkiye’nin küresel etkileşim kapasitesini artıracaktır. Bu nedenle, bu mezunlara yönelik daha kapsayıcı, sürdürülebilir ve vizyoner politikaların geliştirilmesi, Türkiye’nin dijital geleceğini şekillendirmede kilit rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abukalloub, A. (2025). *Metaverse Ekonomisinin Mikro ve Makro Ekonomiye Etkileri*. Sosyal ve Beşeri Bilimler Alanında Uluslararası Çalışmalar, 97-119.
- Alsarah, M. (2023). *Determinants of academic success of foreign students in Türkiye (Case study)* [Master's thesis, Altınbaş University, Institute of Graduate Studies].
- Demirer, M. C., Yasım, Y. K., & Çiftçi, G. E. (2023). Yabancı Uyruklu Üniversite Öğrencilerinin Kültürel Zekâlarının Öz Yeterlilik ve Girişimcilik Üzerine Etkisi. *Yükseköğretim Dergisi*, 13(3), 409-420.
- Haberes. (2023, Eylül 10). Türkiye'ye yabancı öğrenci göçü ve gerçekler. <https://www.haberes.com.tr/turkiyeye-yabancı-ogrenci-gocu-ve-gercekler>, Erişim Tarihi: 05.05.2025.
- Karadağ, H. (2018). A comparative analysis on the relationship between institutional environment and entrepreneurship in emerging economies. *International Journal of Eurasian Social Sciences*.
- Karakullukçu, A. (2020). *Uluslararası öğrenci hareketliliğinin Türkiye'de eğitim ekonomisinin gelişimi üzerine etkisi* (Master's thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Kişi, N. (2018). Dijital Çağda Yeni Bir Girişimcilik Yaklaşımı: Dijital Girişimcilik. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 389-399.
- Lokuge, S. (2021). Theoretical opportunities for rural innovation and entrepreneurship research. In *Rural Entrepreneurship and Innovation in the Digital Era* (pp. 270-287). IGI Global Scientific Publishing.
- Maheshwari, G., Kha, K. L., & Arokiasamy, A. R. A. (2023). Factors affecting students' entrepreneurial intentions: a systematic review (2005-2022) for future directions in theory and practice. *Management Review Quarterly*, 73(4), 1903-1970.
- Nazir, T., & Bulut, S. (2019). The study of adjustment issues of university students in Turkey under the globalization of education. *Journal of Family Counseling and Education*, 4(2), 41-51.
- Oran, Ö. (2020). *Türkiyede girişimciliğin geliştirilmesinde girişimcilik ve kuluçka merkezlerinin rolü: Küçükçekmece girişimcilik ve inovasyon merkezi (KÜGİM) örneği* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Özdemir, Ş., Yılmaz, N., Arsu, T., & Polat, Y. (2016). A review on entrepreneurship education in Turkey Türkiye'de girişimcilik eğitimi üzerine bir inceleme. *Journal of New Results in Science*, 13(1), 569-581.
- Özgün, F. (2023). Dijital Ekonomi ve Türkiye'nin Dijital Ekonomi Göstergelerinin Seçilmiş AB Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Analizi. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 140-182.
- RoadtoStudy. (2025, 22 Nisan). Türkiye'de girişimcilik ve inovasyon. <https://roadtostudy.com/turkiyede-girisimcilik-ve-inovasyon/>, Erişim Tarihi: 05.05.2025.
- Sandoz, L., Mittmasser, C., Riaño, Y., & Piguët, E. (2022). A review of transnational migrant entrepreneurship: Perspectives on unequal spatialities. *ZFW-Advances in Economic Geography*, 66(3), 137-150.
- SIRAKAYA, Y., & ASLANLAR, İ. (2024). The Power of Innovation: Entrepreneurship Ecosystem, Components, Research and Start-Up Approaches and the Development Process of the Entrepreneurship Ecosystem in Turkey. *International Journal of Social Science and Human Research*, 07(10).
- Taşcı, F., & Kızılkaya, H. (2025). *Uluslararası öğrencilerin Türkiye'ye katkıları* (1. baskı). SETA Vakfı. ISBN: 978-625-6583-93-1
- Tekin, M. K. (2022). Dünyada ve Türkiye'de Uluslararası Öğrenci Hareketliliğinin Mekânsal Perspektiften İncelenmesi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 31(1), 139-154.
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (2022). Yükseköğretimde uluslararasılaşma ve Türkiye'deki üniversitelerin uluslararası görünürlüğünü artırma çalıştı. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2022/yuksekogretimde-uluslararasılaşma-ve-turkiye-deki-universitelerin-uluslararası-gorunurlugunu-artirma-calistayi.aspx>, Erişim Tarihi: 15.05.2025.
- Zhang, J., van Gorp, D., & Kievit, H. (2023). Digital technology and national entrepreneurship: An ecosystem perspective. *The Journal of Technology Transfer*, 48(3), 1077-1105.

OMAR ABDULLAHI ASKALAN

1994 yılında Somali'nin Jowhar kentinde doğdum. Anadilim Somalice, yanı sıra İngilizce, Türkçe, Arapça ve Almanca dillerine de bilmekteyim. Akademisyenlik yolculuğuma Benadir Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nde lisans öğrenimi görerek başladım. Mezuniyetimin ardından, 2018 yılında, Türkiye Bursları programı kapsamında Türkiye'ye gelerek akademik kariyerimde yeni bir sayfa açtım. 2018-2019 eğitim öğretim yılında, Uludağ Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde aldığım yoğun Türkçe eğitimi sonucunda C1 seviyesinde yeterlilik sertifikası elde ettim. Akabinde, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Biyosistem Mühendisliği Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimimi tamamladım. Hâlihazırda Atatürk Üniversitesinde Fen Bilimleri Enstitüsü Tarımsal Yapılar ve Sulama Bölümü'nde doktora eğitimime devam etmekteyim. 24-27 Şubat 2024 tarihleri arasında; Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) ve Maltepe Üniversitesi iş birliğiyle düzenlenen "Her Boydan Yazarlar Akademisi"ni katıldım ve "Zülfü Karalım" şiirim *Her Boydan*'ın 1. sayısında yayımlandı. 2024 yılında Afrika Lisansüstü Mentorluk ve Koçluk Programı (AGMCP) Beşinci Grup (Doktora Kategorisi) tarafından "En İyi Öğrenci" ödülüne layık görüldüm.

Mesleki deneyimlerim. 2021-2022 yıllarında Bursa Uludağ Üniversitesi Kariyer Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde (KARMER) gönüllü olarak çalıştım. Burada öğrencilerin kariyer planlamalarına destek oldum, bireysel danışmanlık yaptım ve iş dünyasına hazırlanmalarına katkı sağladım. Özgeçmiş hazırlama, iş görüşmelerine hazırlık, yabancı dil öğrenimi ve yurt dışı eğitim fırsatları üzerine seminerler düzenlenmesinde rol aldım.

2013-2020 yılları arasında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) ile İHH İnsani Yardım Vakfı tarafından Somali'de yürütülen "Verimli Tarım" projesinde Ziraat Mühendisi olarak görev aldım. Bu süreçte çiftçilere modern tarım yöntemlerini öğretmek, kalkınma programları geliştirmek, yeni teknikleri tanıtmak ve tarımsal verimliliği artırmak üzere sahada aktif olarak çalıştım. Bitki sağlığının korunması, hastalık ve zararlıların tespiti ile bahçecilik ürünlerinin gelişim süreçlerinin izlenmesi başlıca sorumluluklarım arasındaydı.

2014-2018 yılları arasında, Zamzam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi'nde açık alanlar ve seralarda ziraat eğitmeni olarak görevimi yaptım.

Takım çalışmasına yatkın, sorumluluk sahibi, liderlik becerilerine sahip ve güvenilir bir araştırmacıyım. Ticari farkındalıklarım, karar verme potansiyelim ve güçlü iletişim yeteneklerim sayesinde hem akademi hem de profesyonel hayatta sürdürülebilir katkılar sunmayı amaçlamaktayım. Veri bilimi (makine öğrenmesi) uygulamalarına ek olarak tarım arazileri ve su kaynakları, sulama, bitki su tüketimi modellemesi konularına ilgi duymaktayım. Sulama geliştirme ve tarla bitkileri ziraatinde yedi yıldan fazladır ziraat mühendisi olarak çalışmaktayım. Çiftçilerin eğitimi ve örgütlenmesi için stratejiler geliştirmekteyim.

1.2. SOMALİ'DE TARIM-GIDA GÜVENLİĞİNİN TARIMSAL EKONOMİK ETKİLERİ VE POLİTİKA ANALİZİ MODELİ

OMAR ABDULLAHI ASKALAN

GİRİŞ

Gelişmiş ülkelerde yapılan çalışmalar, gıda güvenliği sonuçlarının tarımsal sistem modellerinde nasıl temsil edildiğini inceleyerek kritik boşlukları belirlemiş ve iyileştirme önerilerinde bulunmuştur. Mevcut modellerin çoğu, gıda güvenliğini yalnızca gıda arzı ile eşitlemekte ve tarımsal üretimi bir vekil gösterge olarak kullanmakta; buna karşılık erişim, kullanım ve istikrar boyutlarını yeterince temsil etmemektedir. Araştırmacılar, bu tür bir eşitlemeden kaçınılmasını, tüketim harcamaları, diyet çeşitliliği ve deneyime dayalı ölçekler gibi gıda erişimini yansıtan göstergelerin entegrasyonunu ve istikrarın zaman içindeki dinamik modeller aracılığıyla değerlendirilmesini önermektedir. Ayrıca, tarımsal üretim çıktıları ile gıda erişimi sonuçları arasındaki ilişkiye dair ampirik kanıtların geliştirilmesi vurgulanmaktadır. Hane-halkı ve bölgesel düzeydeki araştırmaların incelenmesi, ağırlıklı olarak arz göstergelerinin kullanıldığını, erişim ve kullanım göstergelerinin sınırlı şekilde entegre edildiğini ve istikrar veya dayanıklılık açısından neredeyse hiç resmi bir değerlendirme yapılmadığını ortaya koymaktadır. Tarım-gıda sisteminin çok boyutlu ve dinamik doğasını yakalayacak şekilde modellerin iyileştirilmesi, politika ve müdahalelerin daha etkili biçimde bilgilendirilmesine katkı sağlayacaktır (Nicholson ve diğerleri., 2021).

Somali; şiddetli kuraklık, iklim değişikliğinin etkileri, çatışma politikaları, nüfus artışı ve düşük tarımsal üretkenlikten kaynaklanan gıda güvensizliği sorunuyla karşı karşıyadır. Bu durum ise gıda fiyatlarını yükseltmekte ve gıdaya erişimi zorlaştırmaktadır (Thornton ve diğerleri., 2011). Ayrıca gelişmekte olan birçok ülke, tarımsal politikalarını ve gıda sistemlerini sağlıklı bir şekilde yürütememektedir (Thompson ve Scoones, 2009a).

Politika yapıcılarının tercihleri doğrultusunda tarım-gıda sisteminin yeniden yapılandırılması, Somali'de tarım üreticileri ile yerel tüccarlar arasındaki rekabetin artmasına yol açmakta ve bu durum, ülkenin gıda sistemi üzerinde belirleyici bir ekonomik etki yarat-

maktadır. Bu bağlamda, her iki taraf da piyasa aktörü olarak rollerini yeniden yapılandırmaktadır. Somali hükümetinin karşı karşıya bulunduğu ve henüz çözüm üretmediği en önemli sorunlardan biri, gıda sistemlerinin etkin bir şekilde planlanmasıdır; bu durum, uzun vadeli stratejik planlamalara duyulan ihtiyacı açıkça ortaya koymaktadır (Koc ve Dahlberg, 1999). Fiyatların uzun süreli olarak belirlenmesi, özellikle Somalili çiftçiler ile tüketicilerin geçim kaynakları üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Küresel gıda sistemi ise piyasa fiyatlarının beklendiği şekilde oluşmaması nedeniyle, araştırmacıların öngördüklerinden farklı sonuçlar üretmektedir. (Robinson ve diğerleri., 2014).

IFAD'a göre Somali, tarımsal üretim, hayvancılık ve diğer uluslararası yardımlara %70'ten fazlasıyla bağımlı, kırılgan bir ekonomiye sahip düşük gelirli bir ülkedir. Yoksulluğun azaltılması ve ekonomik büyümenin GSYİH artışı şeklinde sağlanabilmesi için hükümetin mevcut yetiştiricilik modelinde kapsamlı reformlar gerçekleştirmesi gerekmektedir. Milyonlarca Somalili ise hâlen gıda güvencesizliği yaşamaktadır (Somalia, t.y.).

Somali'de tarımsal kaynak yönetimi, genellikle "tarım-gıda sistemi" geliştirmeye odaklanmakla birlikte, sistemin davranışsal boyutları hem karmaşık hem de öngörülemez bir yapı sergilemektedir. Çünkü tarım bilimi ve inovasyon, özellikle büyük ölçekli çiftçilerde ve kırsal alanlarda yaşayan geniş nüfus kesimleri açısından sürdürülebilir sonuçlar sağlayamayan birçok zorlukla karşı karşıyadır. Devlet kurumları ve görevlendirilmiş araştırmacılar, geçim kaynakları için çoğunlukla tarımsal üretimlere bağımlı olan yoksul insanlarla etkileşime girmelidir. Karmaşık ve riskli ortamların varlığı nedeniyle oluşabilecek güvenlik açığı, araştırmacılar açısından olumsuzluk ortaya çıkarabilecektir (Thompson ve Scoones, 2009b).

Bu çalışma, Somali'nin tarım-gıda politika sistemi, tarımsal ekonomisinin sürdürülebilirliği ve tarımsal sorunların çözümünde hükümet, sivil toplum kuruluşları ve diğer paydaşlar arasındaki iş birliği düzeyini incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, Somali tarımını desteklemek için en etkili politikaların belirlenmesi hedeflenmektedir. Önerilen model, Somali gıda sistemine bütüncül bir bakış açısı sunarak gıda fiyatlarını etkileyen faktörleri, tarım sektörünün ekonomiye katkısını, çiftçilerin karşılaştıkları zorlukları ve temel tarımsal ürünler ile uygulamaları ortaya koyacaktır. Çalışmanın temel amacı, Somali'ye özgü olarak tasarlanmış Sürdürülebilir Tarımsal Ekonomik Etkiler ve Politika Gıda Sistemleri Analiz Modeli (STEE-PGSAM)'ni geliştirmektir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Somali'nin Coğrafi Konumu

Afrika Boynuzu'nda yer alan Somali, batıda Etiyopya, kuzeybatıda Cibuti, kuzeyde Aden Körfezi, doğuda Guardafui Kanalı ve Somali Denizi ve güneybatıda Kenya ile sınır komşusudur. Toplam alanı 637.657 km² olan ve 2°G ve 12°K enlemleri ile 41° ve 52°D boylamları arasında yer alan Somali, Afrika anakarasındaki en uzun sahil şeridine sahiptir. Ülkenin arazisi ağırlıklı olarak yaylalar ve ovalardan oluşmaktadır. İklimsel olarak, peri-

yodik muson rüzgarları ve düzensiz yağışlarla birlikte yıl boyunca sıcak koşullar hakimdir (World Bank, 2020).

Şekil 1. Çalışmanın yürütüldüğü bölgeleri: Puntland, Galmudug, Hirşabelle Mogadişu, Güney batı ve Jubaland.

İklimi ve Su Kaynakları

Somali'deki iklim koşulları, kuzeydoğu ve orta bölgelerdeki kuraklıktan kuzeybatı ve güneydeki yarı kuraklığa kadar değişmektedir. Somali'nin ekvatora yakınlığı nedeniyle ikliminde çok fazla mevsimsel değişiklik yoktur. Periyodik muson rüzgarları ve düzensiz yağışlarla birlikte yıl boyunca sıcak koşullar hakimdir (Boitt ve diğerleri., 2018). Başlıca iklim özellikleri,

belirgin yağışlı ve kurak mevsimlerin varlığı ve herhangi bir büyük mevsimsel sıcaklık değişiminin olmamasıdır. Yağışlar Somali'de yaşamı etkileyen önemli meteorolojik unsurdur. İklimin belirleyici özelliğidir ve büyük mekânsal ve zamansal değişkenliğe sahiptir. Mevsimden mevsime oluşan farklılık ve mevsimlerin kendi içindeki değişiklikleri tarımsal faaliyetlerin başarısını veya başarısızlığını belirleyen unsurlardır (FAO, 2022).

Somali genelde kurak bir ülkedir. Ortalama yağış miktarı ülkenin kuzeydoğusunda sadece 100 mm ve orta platolarda ise yılda 200 ila 300 mm arasındadır. Ülke genelinde yıllık yağış miktarı 500 mm'den daha azdır. Somali'de yılda mevcut toplam suyun, esas olarak Juba ve Shebelle nehir havzasının (FAO-SWALIM47) katkısıyla yaklaşık 14.7 kilometreküp olduğu tahmin edilmektedir. Ülkede son 10 yılda sürekli kuraklığa neden olan su kıtlığı vardır. Somali'nin su kaynakları sorunları, iki ana nehirdeki havzanın %65'inden fazlasının çoğunlukla komşu ülke Etiyopya'dan gelmesi nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Somali'nin önemli dokuz su havzası vardır; Aden Körfezi, Darror, Tug Der/Nugal, Ogaden, Shebelle, Juba, Lag Dera, Lag Badana ve Merkez Kıyı Havzası. Shebelle ve Jubba nehirleri, insanlar ve hayvanlara yönelik önemli su kaynaklarının yanı sıra sulamakaynağıdır. İki havza yaklaşık 515.086 km²'lik bir alanı (Juba 218.114 km² ve Shabelle 296.972 km²) kaplamaktadır. Juba nehri havzasının %5'i de Kenya'da bulunmaktadır. Mevcut su kaynaklarının 6 km³ yenilenebilir su kaynakları olduğu tahmin edilmektedir. Suyun yaklaşık %3'ü kentsel ve evsel tüketim için kullanılırken, kalan %97'si ise hayvancılık ve tarım için kullanılmaktadır (UNICEF, 2019).

Artan sıcaklık ve yağış rejimindeki değişiklikleri Somali'nin tarım sektörünü etkilemektedir. Gelecekte bu durumun daha da kötüleşmesi, arazi bozulması, toprak erozyonu, biyolojik çeşitliliğin azalması ve ormansızlaşmayı şiddetlendirmesi beklenmektedir. Bu nedenle, toplumdaki kıtlık ve yetersiz beslenmenin üstesinden gelmek için ülkedeki ve gelecekteki gıda güvenliği sorunlarına odaklanmak önemlidir. İklim değişikliği karşısında tarım sektörünün kuraklığa karşı direncinin oluşturulması acil bir ihtiyaç olarak görülmektedir (FARAH, 2019). Suyu drenajı iyi olan topraklarda tuzluluğa dayanıklı bitkilerin sulanmasında dikkatlice kullanılmalıdır. Yüksek kalsiyum içeriğine dikkat edilmelidir.

Tablo 2. Somali nehir sulama suyu sınıfı

Kasyonlar	meq L ⁻¹	Anyonlar	meq L ⁻¹
Sodyum	4,03	Karbonat	0,00
Potasyum	0,34	Bikarbonat	3,30
Kalsiyum	8,30	Sülfat	10,72
Magnezyum	2,20	Klor	0,85
Toplam	14,87	Toplam	14,87
Suyun pH'sı	7,81	RSC (meq L ⁻¹)	0,00
ECx106 25°C (micromhos cm ⁻¹)	1464	SAR	1,24
Bor (ppm)	0,00	Sertlik (Fransız Sertliği)	0,00

Popülasyon ve örnekleme

Bu araştırmada materyal olarak, Puntland, Galmudug, Hirşabelle, Mogadişu, Güney Batı ve Jubaland bölgelerinde faaliyet gösteren 387 tarımsal işletme seçilmiştir. Çalışma temel olarak Somali'deki çiftçilere, araştırmacılara, devlet memurlarına ve tarım işletmesi sahipleri odaklanmıştır; bu nedenle çalışmaya katılmak üzere 387 kişi seçilmiştir. Birincil verilerin toplanmasında google formu kullanılmış, ancak kapalı uçlu bir anket formu olan tasarlanmış, araştırmada SPSS istatistik programınının 29 versiyonu kullanılmıştır. Anket, Likert ölçeği kullanılarak tasarlanmış olup bu çalışma Somali de gıda sisteminin tarımsal ekonomik etkileri ve politika analizi modeline ilişkin araştırma değişkenleridir.

Bu çalışmadaki popülasyon, Somali'de tarlalarda tahıl ve seralarda sebzeler ürünleri yetiştiriciliği yapan üreticilerdir. Tanımlanan özelliklere göre tarım bölgelerinde üretim yapan 387 üretici tespit edilmiştir. Bu çalışmada örnekleme tekniği olarak aşağıdaki Slovin formülü kullanılmıştır (Suguaninagrata ve diğerleri., 2020).

$$n = \frac{N}{1 + N(e)^2} = \frac{387}{1 + 387(0)^2} = 387 \text{ katılımcı}$$

Eşitlikte, n = toplam örnek sayısı, N = toplam popülasyon sayısı (387 kişi), e2 = hata payıdır. Popülasyon çok yüksek olmadığından hata payı 0 alınmış ve popülasyonun tamamı örnekleme dahil edilmiş ve ankete katılacak üretici sayısı 387 kişi olarak belirlenmiştir. Örnekleme dahil olan işletmelerin bölgelere göre dağılımı ve mevcut sera alanları tablo 1'de verilmiştir. Bu çalışmada, sorulan sorulara katılımcıların verdiği yazılı yanıtlardan sağlanan veri kullanılmıştır.

Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Aşağıdaki Tablo 1'de gösterilen veriler, katılımcıların demografik özelliklerini ayrıntılı olarak ortaya koymaktadır. Katılımcıların %58,7'ünü erkekler, %41,3'sini ise kadınlar oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, araştırma bulgularına göre en önemli yanıtlayıcı gruplar olarak, Çiftçiler %40,1'lik oranla ve hükümet çalışanları %28,4'lik oranla öne çıkmaktadır. Bu her iki grup da tarımsal ekonomi ve politika sürdürülebilirliğinin sağlanması bağlamında, nüfusun kalkınmasına yönelik önemli sorumluluklar üstlenen temel aktörler olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, araştırma kapsamında elde edilen verilerin, tarım ekonomisi ve politika geliştirme süreçlerinde karar alıcı konumda bulunan ilgili paydaşlardan toplandığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların kategorileri gösterilmektedir.

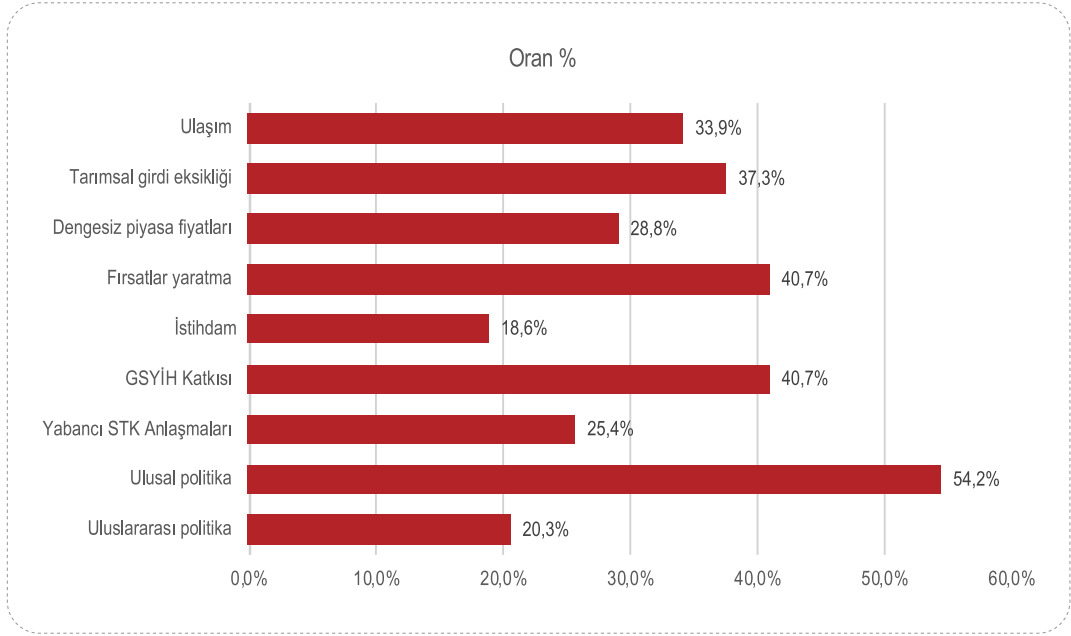
Yanıtlayanların kategorisi	Frekans	Oran (%)
Erkek	227	58.7
Kadın	160	41.3
Total	387	100.0

İş kategorileri	Frekans	Yüzde (%)
Tarım işletmesi sahibileri	87	22.5
Hükümet çalışanları	110	28.4
Araştırmacıları	35	9.0
Çiftçileri	155	40.1
Toplam	387	100.0

Bölge	Frekans	Yüzde%
Mogadişu	43	11.11
Puntland	52	13.44
Jubaland	60	15.50
Hirshabelle	85	21.96
Galmudug	54	13.95
Southwest	93	24.03
Total	387	100.00

Tarım Sektöründeki Temel Sorunların ve Ekonomik, Politikaların Değerlendirme

Bu araştırmaya katılanların görüşlerine göre, Somali tarımını teşvik etmek için en önemli politika olarak ulusal politikalar (%54,2) öne çıkmaktadır. Bu durum, Somali hükümetinin tarım-gıda sistemi politikasını geliştirmeye özellikle önem verdiğini göstermektedir. Uluslararası politikalar (%20,3) ve yabancı STK'lar arasındaki anlaşmalar (%25,4) da önemli konular olarak görülmektedir. Bu bulgular, Somalililerin tarım sektörünü geliştirmede yabancı iş birliği ve desteğe olan ihtiyacın farkında olduklarını ortaya koymaktadır. Ekonomik büyümesinde, katılanların çoğunluğu (%40,7), tarımın Somali'nin ekonomik çıktılarında kritik bir rol oynadığına ve GSYİH'ya katkısı nedeniyle önemli olduğuna inanmaktadır. Katılımcıların %18,6'sı tarımın genç neslin istihdamı açısından önemini vurgularken, diğer bir grup katılımcı (%40,7) ise tarımın istihdam yaratma potansiyelini desteklemektedir. Somali çiftçilerinin karşılaştığı en büyük zorluğun tarımsal yatırımların yetersizliği olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcılara göre en öne çıkan sorun tarımsal girdilerin yetersizliği (%37,3) olup bunun nedeni finansmana, tohum ve gübreye sınırlı erişim gibi faktörlerdir. Öte yandan, ulaşım (%33,9) ikinci büyük sorun olarak belirlenmiştir; çünkü tarım üreticileri, ürünlerini kısa sürede pazara ulaştırmak zorundadır.

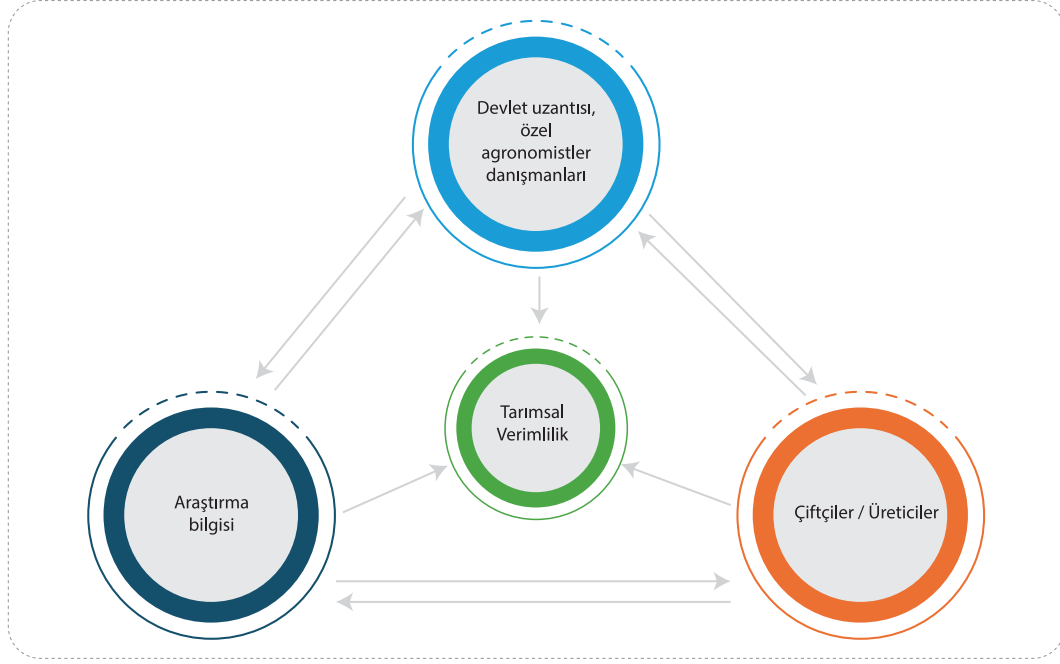
Şekil 1. Tarım ekonomisi ve politika analizi ile ilgili araştırma.

Tüm Somalili tüccarlar, piyasadaki fiyatları belirleyen özel sektör aktörleridir. Bu durum, hane halklarının yaşamlarını doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle, hükümetin tüccarlara yönelik olarak aylık pazarlama politikası bilgilendirme toplantıları düzenlemesi gerekmektedir. Çünkü belirli bir fiyat seviyesinin, talepte birkaç puanlık bir azalmaya yol açtığı gözlemlenmektedir. Hükümetin yurt içi gıda fiyatlarını kontrol etmesi, başlangıçta gıdanın daha erişilebilir hale gelmesi nedeniyle talebi artırabilir. Ancak uzun vadede, üreticilerin daha düşük kârlar nedeniyle yeterli arz sağlamaktan vazgeçmeleri durumunda, bu durum kıtlıklara yol açabilir (Stoforos ve diğerleri., 2000).

Tarımsal Bilgi ve İnovasyon Sistemi

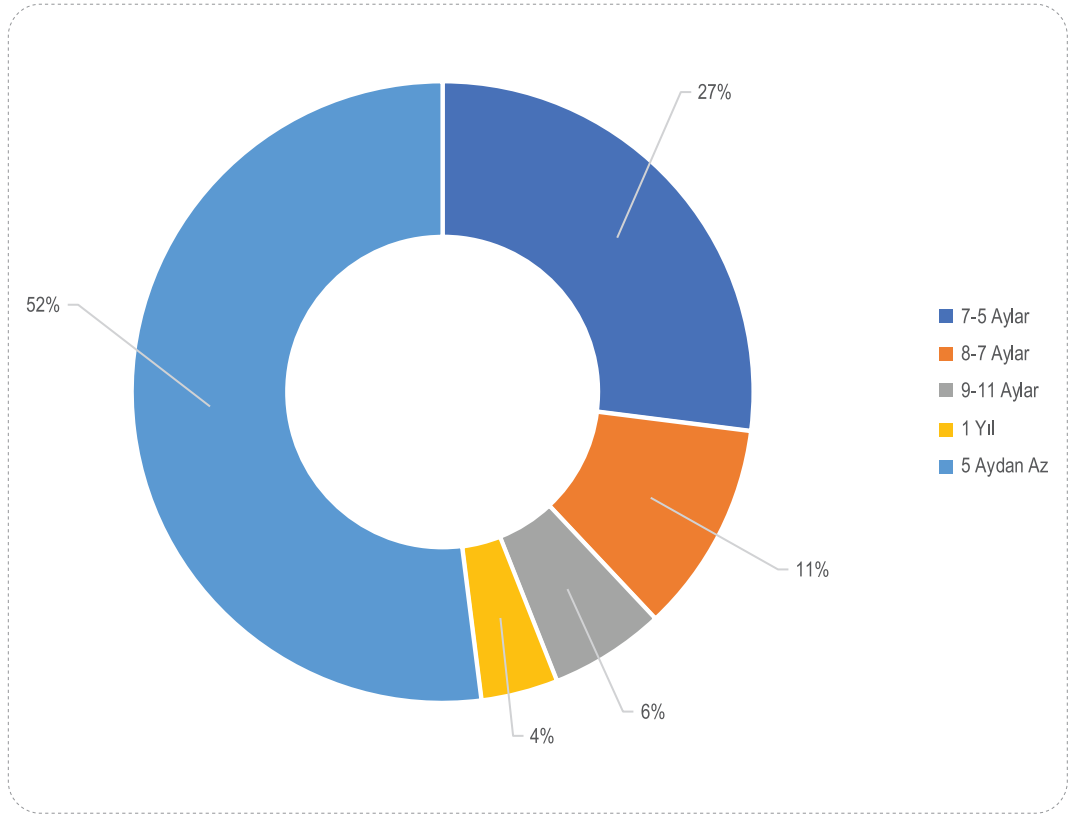
Resimli model, araştırma kurumları, yayım ve danışmanlık hizmetleri ve birincil üreticiler arasındaki etkileşimli bağlantılar etrafında yapılandırılmış bir Tarımsal Bilgi ve İnovasyon Sisteminin (AKIS) rafine bir kavramsallaştırmasını sunmaktadır. İklim kırılganlığı, kurumsal parçalanma ve kronik gıda güvensizliği ile karakterize edilen Somali tarımsal bağlamında, sürdürülebilir üretkenliği ve dayanıklılığı teşvik etmek için böyle bir sistem zorunludur. Araştırma kurumları, tarımsal ve çevresel zorluklara kanıta dayalı çözümler üretirken bilimsel bilgi ve teknolojik yeniliklerin yaratıcısı olarak hizmet eder. Bu çıktılar, yenilikleri yerel sosyo-ekonomik ve agro-ekolojik koşullara uyarlayan aracı aktörler, özellikle devlet yayım ajanları, özel tarım uzmanları ve danışmanlar tarafından yayılır ve bağlamsallaştırılır (John Lacy, 2011). Çiftçiler ve mahsul yetiştiricileri, bu bilgi ekosisteminin hem yararlanıcıları hem de katkıda bulunanları olarak, iyileştirilmiş uygulamaları uygular ve ampirik geri bildirim sağlar, bu da sonraki araştırma ve politika düzenlemelerini bilgilendirir. Bu modelin merkezinde yer alan tarımsal verimlilik, sade-

ce bir sonuç olarak değil, aynı zamanda döngüsel bilgi ve inovasyon akışını güçlendiren dinamik bir geri bildirim mekanizması olarak da işlev görmektedir. AKIS çerçevesi içindeki her bir bileşenin tutarlılığını, kapasitesini ve yanıt verebilirliğini güçlendirmek, sistemik öğrenmeyi geliştirmek, politika uygunluğunu geliştirmek ve Somali'de uzun vadeli tarım-gıda güvenliğini sağlamak için çok önemlidir (FAO, 2022).

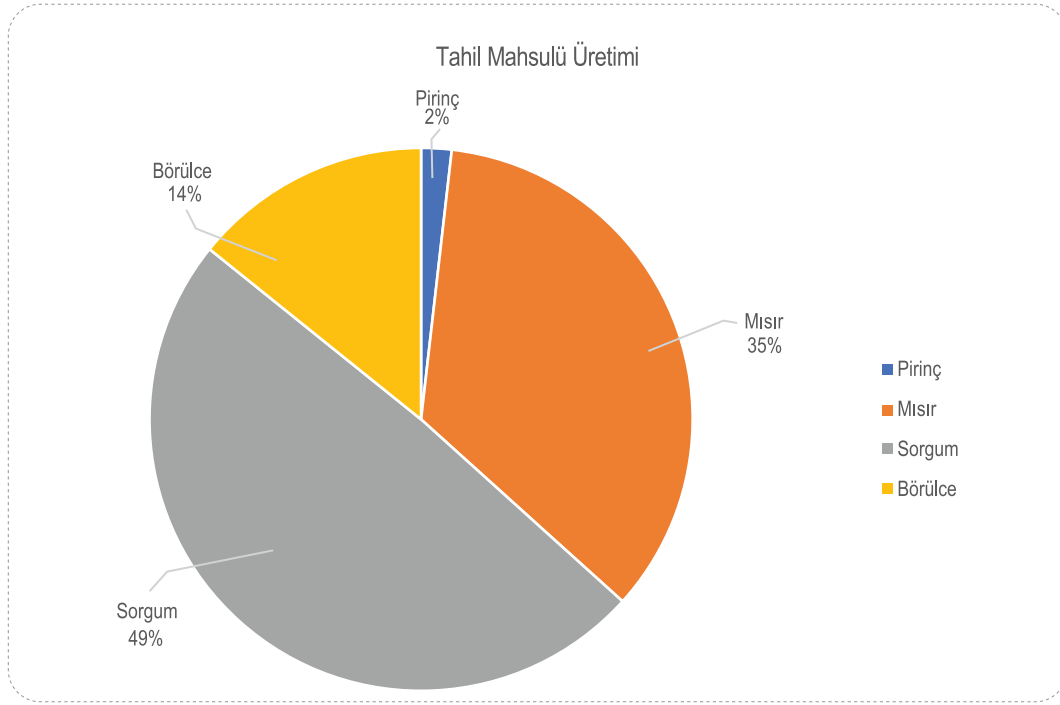
Şekil 2. Tarım-Gıda Sistemlerinde İnteraktif Bilgi Alışverişi.

Aşağıdaki şekil 3, toplumlar tarafından deneyimlenen gıda güvenliği süresini zaman aralıklarına göre bölümlere ayırarak göstermektedir. Veriler göre, nüfusun çoğunluğunun (%52) yılda altı aydan daha az bir süredir gıda güvenliği yaşadığını ve bu da akut ve kronik savunmasızlığa işaret ettiğini ortaya koymaktadır. Ek bir %27'lik kısım ise 6-8 ay süren gıda güvenliğini bildiriyor, bu da kısmi yıllık kapsama alanına, ancak aynı zamanda önemli mevsimsel gıda boşluklarına işaret ediyor. Bu arada, ankete katılanların yalnızca %11'i ve %6'sı 9-11 aylık gıda güvenliğine ulaşıyor ve yalnızca %4'ü 12 ay boyunca gıda güvenliğini sağlıyor. Akademik ve politika perspektifinden bakıldığında, bu dağılım Somali'nin tarım-gıda sistemlerinin istikrarsızlığının ve hedefli müdahalelere duyulan acil ihtiyacın altını çiziyor. Bulgular, iklime dayanıklı tarım, verimli gıda depolama ve dağıtım sistemleri ve güçlendirilmiş sosyal güvenlik ağları yoluyla yıl boyunca gıda mevcudiyetini artırmanın önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, bu dinamik profil, sistemik şokları ele almak ve mevsimsel gıda güvenliği boşluklarını kapatmak için Tarımsal Bilgi ve İnovasyon Sistemi (AKIS) çerçevesi içinde uyarlanabilir, kanıta dayalı stratejilerin uygulanmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.

Şekil 3. Gıda Güvenliği ve Tarım-Gıda Sistem Dinamiği

1961 ile 1990 yılları arasında Somali'de tahıl üretimi hızla artış göstermiş ve ithal edilen tahıl ürünleri düşük seviyede kalmıştır. Ancak 1991'de, hükümetin çökmesinin ardından, tarımsal üretimdeki düşüş nedeniyle ithalat artmaya başlamıştır. Somali'de özellikle Puntland ve Galmudug bölgelerinde halkın temel tüketim maddesi sorgumdur. Somali'de gıda güvenliğini sağlamak için hükümetin tahıl üretimini artırması gerekmektedir; zira bu ürünler, ülkede sıkça yaşanan şiddetli kuraklıklara karşı korunmanın en önemli yoludur. Tarım işletmecileri ise çoğunlukla gıda güvenliğinde önemli bir yeri olmayan nakit (ticari) ürünlere odaklanmaktadır (R Gavin, 2019). Çalışmada, sorgum üretiminin mısırdan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %49'u sorgum üretirken, %35'i mısır üretmekte; mısır özellikle Somali'nin orta ve güney bölgelerinde en çok tüketilen tahıldır. Katılımcıların %14'ü ise üçüncü en çok tüketilen ürün olan börülce üretmektedir. Katılımcıların yalnızca %2'si pirinç üretmekte olup pirincin iyi bir sulama sistemi ve daha fazla bakım gerektirdiği belirtilmiştir.

Şekil 4. Tahıl Mahsulü Üretimi

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, Somali'de politika kararlarını bilgilendirmek ve gıda güvenliğini iyileştirmek için pratik aracın (SAEIP-FSAM) anahtarını araştırıyor ve Somali'de gıda güvenliği üzerinde çalışan politika yapıcılarını ve uluslararası kuruluşları hedef alıyor. Somalili paydaşlar, bu kritik alanları kapsayan kapsamlı bir dizi politikayı yürürlüğe koyarak başarılı bir tarım endüstrisi geliştirebilirler. Bu, Somali'nin gıda güvenliğini, ekonomik büyümesini ve yoksulluğun azaltılmasını iyileştirmeye yardımcı olacaktır. Somali'nin tarım sektörü, gelecekteki büyüme ve gelişme için muazzam bir potansiyele sahiptir. Somali, altyapıya yatırım yaparak, modern tarım uygulamaları geliştirerek ve pazar erişimini iyileştirerek, uzun vadeli ekonomik büyüme sağlamak ve insanların yaşamlarını iyileştirmek için bu sektörden yararlanabilir. Tarımsal girdiye erişimin iyileştirilmesi. Bu, mikrofinans programlarını, tohum ve gübre dağıtım ağlarını ve kuraklığa dayanıklı mahsullerin oluşturulmasını içerebilir. Ulaşım altyapısının iyileştirilmesi: Daha iyi yollar ve depolama tesisleri, hasat sonrası kayıpları azaltacak ve çiftçilerin pazarlara erişimini artıracaktır. Adil Piyasa Uygulamalarının Teşvik Edilmesi: Çiftçiler, fiyatları istikrara kavuşturan ve araçların sömürsünü önleyen politikalardan kâr elde edeceklerdir. Somali, bu zorlukların üstesinden gelerek tarımsal üretimi artırabilir ve nüfusu için gıda güvenliğini sağlayabilir.

Yabancı mallar yasal olarak piyasada bulunduktan sonra, yerli ürünlerle adil ve eşit bir şekilde rekabet etmelidirler. Bu, tüketiciler için daha fazla seçeneğe sahip sağlıklı bir pa-

zar yaratır, yeniliği teşvik eder ve genel olarak ekonomiye fayda sağlar. Hükümetin belirlmesi gereken tarım ekonomisi politikalarının kalite ve miktar kontrolü, tavan fiyat ve ithalat mallarının sınırlandırılmasını içermesi gerekmektedir. Araştırmaya katılan anket, Somalili çiftçilerin ürünlerini zarar görmeden önce satmak için iyi bir ulaşım ihtiyacı duyduklarını, çünkü sebzelerin dikkatli olması gerektiği için bu sorunun iki şekilde çözülebileceğini ortaya koydu;

- 1) Tarım arazilerinden pazar yerine giden yolları yeniden inşa etmek,
- 2) Ekime devam etmek için en ucuz ulaşım,
- 3) Uzun mesafeli taşımacılığı olan güvenli gıda teknolojilerini (özellikle buzdolapları) kullanmak.

Somali'nin gıda güvenliğini sağlamak, ulusal politika sistemleri nedeniyle uzun vadeli olacak, gıda sistemleri için uluslararası iş-birliği yardımına ihtiyaç duyacaktır. Özel ticaret sektörleri her zaman piyasa fırsatlarının faydalarını ararlar. Görünen o ki iklim değişikliği ve yaşanan kuraklıklar ekonomik büyümeyi ve gıdaya erişimi etkileyecektir. Son yıllarda Somali'ye yapılan tarımsal ithalat, Somali'nin günlük gıda ithalatının %70'inden fazlası diğer ülkelerden yapıldı ve bu da dengesiz bir pazarlama fiyatı yarattı. Politika yapımcılar gıda sistemlerinde reform yapmalı ve tüccarlar nüfusun ihtiyacını karşılamalıdır çünkü gıda açığını doldurma sorumlulukları vardır. Hükümet, küçük çiftçiler için ticaret fırsatları sistemini artırmak ve iyi bir tarım politikası oluşturmak için diğer ülkelerle uzun vadeli anlaşmalar yapmalıdır. Hükümet, DTÖ ticaret sisteminin ilkelerini tamamlamalıdır. Hükümet, tarım-gıda sisteminde yeni biçimler/reformlar yapmalıdır. Tarım sektörü, müşteriye ihtiyaç duymayan gıdaya ithal etmek için gıdayı paylaşmak zorundadır, çünkü tüccarlar çoğunlukla yüksek kar peşindedir.

KAYNAKLAR

- Boitt, M. K., Langat, F. C., & Kapoi, J. K. (2018). Geospatial agro-climatic characterization for assessment of potential agricultural areas in Somalia, Africa. *J. Agric. Inform*, 9, 18-35.
- Farah, A. K. (2019). Building Drought Resilience in Lower Shebelle Agriculture: Somalia in response to accelerated Climate Change: Department of Environmental Sciences and Policy of Central European University in Budapest-Hungary part fulfilment of the degree of master of science
- FOA. (2022). Agrifood Systems Technologies And Innovations Outlook <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/088bebee-c7b5-43e2-a4d6-5368c7b75fc4/content>
- Gavin, R., Haji, H., & Porter, P. (2019). The relative contributions of cereal production, imports, and aid to Somali food security. *African Journal of Food, Agriculture, Nutrition and Development*, 19(3), 14587-14601. https://www.researchgate.net/figure/L-UNICEF-ocation-of-the-IDP-camp-in-Afgooye-district-Somalia_fig1_268219532
- Koc, M., & Dahlberg, K. A. (1999). The restructuring of food systems: Trends, research, and policy issues. In *Agriculture and Human Values* (Vol. 16).
- Lacy, J. (2011). Cropcheck: Farmer benchmarking participatory model to improve productivity. *Agricultural Systems*, 104(7), 562-571.
- Nicholson, C. F., Stephens, E. C., Kopainsky, B., Thornton, P. K., Jones, A. D., Parsons, D., & Garrett, J. (2021). Food security outcomes in agricultural systems models: Case examples and priority information needs. *Agricultural Systems*, 188, 103030.
- Robinson, S., van Meijl, H., Willenbockel, D., Valin, H., Fujimori, S., Masui, T., Sands, R., Wise, M., Calvin, K., Havlik, P., Mason d' Croz, D., Tabeau, A., Kavallari, A., Schmitz, C., Dietrich, J. P., & von Lampe, M. (2014). Comparing supply-side specifications in models of global agriculture and the food system. *Agricultural Economics (United Kingdom)*, 45(1), 21–35. <https://doi.org/10.1111/agec.12087>
- Somalia. (n.d.). Retrieved March 26, 2024, from <https://www.ifad.org/en/web/operations/w/country/somalia>
- Stoforos, C., Kavcic, S., Erjavej, E., & Mergos, G. (2000). *Agricultural policy analysis model for Slovenian agriculture* *Chania : CIHEAM Cahiers Options Méditerranéennes*; n. 44 2000 pages 91-102 *AGRICULTURAL POLICY ANALYSIS MODEL FOR SLOVENIAN AGRICULTURE*. <https://om.ciheam.org/article.php?IDPDF=800090http://www.ciheam.org/http://om.ciheam.org/>
- Thompson, J., & Scoones, I. (2009). Addressing the dynamics of agri-food systems: an emerging agenda for social science research. *Environmental Science and Policy*, 12(4), 386–397. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2009.03.001>
- Thornton, P. K., Jones, P. G., Ericksen, P. J., & Challinor, A. J. (2011). Agriculture and food systems in sub-Saharan Africa in a 4°C+ world. *Philosophical Transactions of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*, 369(1934), 117–136. <https://doi.org/10.1098/rsta.2010.0246>
- World Bank. (2020). *Somalia Country Environmental Analysis: Diagnostic Study on Trends and Threats for Environmental and Natural Resources Challenges*.

RAMAZAN SAFA

Lisans eğitimimi 2012-2016 yılları arasında, Türkiye'nin köklü üniversitelerinden biri olan Selçuk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladım. Türkiye'de eğitim alma kararımın en temel nedeni, Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası ilişkiler açısından sahip olduğu konumunun yanı sıra Kıbrıs Türk toplumunun Türkiye ile olan güçlü tarihi ve kültürel bağlarıydı. Bu bağlamda, Türkiye'de alacağım eğitimin bana yalnızca akademik bilgi değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve diplomatik perspektifler kazandıracağına inandım. Nitekim bu süreçte farklı coğrafyalardan gelen öğrencilerle etkileşimde bulunmak, akademik çevrelerde yer almak ve saha çalışmaları yapmak mesleki vizyonumu geliştirdi. Lisans eğitiminin son yılında Erasmus programı aracılığıyla Polonya'da Adam Mickiewicz Üniversitesi'nde bir yıl öğrenim gördüm. Bu deneyim bana Avrupa'daki siyasal dinamikleri yakından tanıma ve uluslararası öğrencilerle akademik iş birliği yapma fırsatı sundu. Türkiye'de aldığım disiplinli uluslararası ilişkiler eğitimi sayesinde burada da başarılı bir akademik performans sergiledim. Türkiye'deki eğitim sürecim özellikle siyaset bilimi, uluslararası hukuk ve diplomasi alanlarındaki temel kavramları öğrenmem açısından belirleyici oldu. Lisans eğitimi sonrasında, yüksek lisansımı Lefke Avrupa Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi alanında tamamladım. Burada geliştirdiğim akademik birikim, gazetecilik ve sivil toplum faaliyetleri alanında da kendini gösterdi. Türkiye'deki eğitim sürecimde edindiğim bilgi ve beceriler sayesinde Kıbrıs'ta bir gazetede dış haber editörü olarak görev aldım ve farklı uluslararası projelerde koordinatörlük yaptım. Demokrasi ve insan hakları konularındaki çalışmalarım Türkiye'deki eğitimim sayesinde kuramsal bir derinlik kazandı.

Bugün Polonya'da Adam Mickiewicz Üniversitesi'nde doktora çalışmalarımı sürdürmekteyim. Türkiye'de edindiğim akademik disiplin, çok yönlü bakış açısı ve araştırma yöntemleri bilgisi doktora sürecimde bana büyük katkı sağlıyor. Türkiye'de eğitim almak sadece mesleki değil, kişisel gelişimimde de dönüştürücü bir rol oynadı. Bu deneyim, akademik kariyerime yön vermemde, uluslararası araştırma projelerinde yer almam da çok dilli ve çok kültürlü ortamlarda etkin bir şekilde çalışmamda temel hazırlayıcı unsur olmuştur.

1.3. YAPAY ZEKÂDA ORYANTALİZM: SİYASİ SÖYLEM VE VERİ SETLERİNDEKİ BATI ÖNYARGISININ ANALİZİ

RAMAZAN SAFA

GİRİŞ

Yapay zekânın hızlı ilerlemesi ve küresel entegrasyonu, iletişim, yönetim, medya ve karar alma süreçleri üzerinde yeni bir teknolojik etki çağını başlatmıştır (Qian et al., 2025). 2024 yılına kadar, dünya çapındaki kuruluşların %77'sinden fazlası çeşitli alanlarda yapay zekâ araçlarını uyguladıklarını bildirmiş ve ChatGPT gibi platformlar hızla yüz milyonlarca kullanıcıya ulaşarak yapay zekanın gezegen ölçeğindeki dönüştürücü kapsamını göstermiştir (Taylor, 2025). Bununla birlikte, bu benzeri görülmemiş genişlemeyle birlikte, bu teknolojilere gömülü epistemolojik çerçevelerin sorgulanması acil bir ihtiyaç haline gelmiştir. Burada temel bir soru ortaya çıkmaktadır: yapay zekâ sistemleri, özellikle Batı merkezli anlatılara dayanan kültürel ve politik önyargıları ne ölçüde yansıtmakta ve yeniden üretmektedir?

Bu makale, yapay zekânın politik dilini postkolonyal bir mercekle inceleyerek, mevcut yapay zekâ sistemlerinin, özellikle de ağırlıklı olarak Batı medyası ve akademik derlemler üzerinde eğitilen büyük dil modellerinin, Batı dışı dünyanın Oryantalist temsillerini tekrarlama riski taşıdığını savunmaktadır (Nyaaba et al., 2024). Edward Said'in temel Oryantalizm kavramından yola çıkan çalışma, yapay zekânın farkında olmadan Batılı olmayan siyasi ve kültürel bağlamları nasıl marjinalleştirebileceğini veya yanlış karakterize edebileceğini incelemektedir. Said'in Batı'nın Doğu hakkındaki bilgi üretimini egzotik, statik ve aşağı olarak analiz etmesi, benzer söylemsel mekanizmaların yapay zekâ çıktılarında nasıl devam edebileceğini anlamak için zorlayıcı bir çerçeve sunmaktadır (Baker, 2009).

Yapay zekâ platformları tarafından üretilen dilin eleştirel analizi yoluyla, bu araştırma, sömürge dönemi bilgi üretimini yansıtan dışlama, ikili çerçeveleme ve kültürel stereotipleme kalıplarını tanımlamaktadır. Makale ayrıca, özellikle eğitim veri setlerinin çeşitlendirilmesi ve alternatif epistemolojilerin dahil edilmesi yoluyla bu sorunları hafifletmek için pratik stratejilerin ana hatlarını çizmektedir. Daha geniş amaç, yalnızca teknolojik olarak sağlam değil, aynı zamanda kültürel olarak kapsayıcı ve sosyal olarak eşitlikçi olan yapay zekâ sistemlerinin geliştirilmesini teşvik etmektir.

METODOLOJİ

Bu çalışmada, yapay zekâ sistemlerindeki siyasi ve kültürel önyargıların varlığını ve doğasını araştırmak için karşılaştırmalı, çok platformlu bir analiz kullanılmıştır. Öncelikli odak noktası, önde gelen yapay zekâ platformlarının hem metinsel hem de görsel çıktılarda Batı dışı siyasi bağlamları nasıl temsil ettiğiydi. Değerlendirme için yaygın olarak kullanılan üç yapay zekâ sistemi seçilmiştir: ChatGPT (OpenAI), Microsoft Bing AI ve Google Gemini. Bu platformlar, küresel erişimleri, farklı mimarileri ve veri işleme ve çıktı üretmedeki benzersiz yetenekleri nedeniyle seçilmiştir.

Bu platformlarda toplam 4 siyasi soru sorulmuştur. Sorular, özellikle Küresel Güney'e atıfta bulunarak yönetim yapıları, bölgesel çatışmalar, kültürel kimlik ve uluslararası diplomasi gibi karmaşık konuları araştırmak üzere tasarlanmıştır. Metinsel istemlere ek olarak, ChatGPT'ye Batılı olmayan siyasi aktörlerin ve bölgelerin görsel temsillerine odaklanan beş görüntü oluşturma isteği gönderildi. Bu hem metinsel hem de görsel önyargıların çift modlu bir değerlendirmesine olanak tanıyarak yapay zekâ güdümlü temsilin daha bütünsel bir şekilde anlaşılmasını sağlamıştır. Her bir yapay zekâ platformu yanıtı üç temel kriter kullanılarak değerlendirilmiştir: doğruluk, önyargı ve temsil. Doğruluk, yapay zekâ çıktılarının doğrulanmış akademik ve gazetecilik kaynakları ile karşılaştırılmasıyla belirlenmiştir. Önyargı, yanıtlarda mevcut olan çerçeveleme, dil ve örtük değer yargıları incelenerek niteliksel olarak değerlendirilmiştir. Temsil, Batılı olmayan perspektiflerin varlığına veya yokluğuna, kaynak çeşitliliğine ve yapay zekâ tarafından oluşturulan içeriğin bağlamsal hassasiyetine atıfta bulunmuştur.

ChatGPT, geniş bir kullanıcı kitlesi tarafından benimsenen bir diyalogsal yapay zekâ olarak öne çıkması nedeniyle seçilmiştir (Hariri, 2023). Canlı web verilerini entegre edebilen yeni bir model olan Google Gemini, gerçek zamanlı bilgilerin çıktıyı nasıl etkileyebileceğine dair içgörüler sunmaktadır (Rane et al., 2024). Microsoft Bing yapay zekâ platformu ise, görüntü oluşturmada sınırlı olmasına rağmen, arama motorları ve gerçek zamanlı veri erişimi ile entegrasyonu nedeniyle araştırmaya dahil edilmiştir (Olga et al., 2023). Bu metodolojik yaklaşım hem metinsel hem de görsel istemleri birleştirerek ve birden fazla platformdan yararlanarak yapay zekâ teknolojilerinin küresel siyasi anlatılarla, özellikle de Batı dışı dünyayla ilgili olanlarla nasıl etkileşime girdiği ve yeniden ürettiğine dair sistemik kalıpları ortaya çıkarmayı amaçlamıştır.

VAKA ÇALIŞMALARI

Yapay zekâ sistemlerinin politik ve kültürel açıdan hassas konuları nasıl ele aldığını göstermek için bu bölümde jeopolitik olaylar, terminoloji ve ideolojik kavramlarla ilgili sorulara yapay zekâ tarafından üretilen yanıtları inceleyen dört vaka çalışması sunulmaktadır. Bu vakalar, tarihsel önemleri ve özellikle Batılı olmayan perspektiflerden tartışmalı yorumlama potansiyelleri nedeniyle seçilmiştir.

Kıbrıs'ta 1974'te yaşanan olaylarla ilgili bir soruya yanıt olarak ChatGPT-4, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin iki toplumlu bir devlet olarak kuruluşuna ve Enosis (Yunanistan'la birleşme)

isteyen Kıbrıslı Rum milliyetçilerin başlattığı darbeye atıfta bulunarak büyük ölçüde gerçeklere dayanan bir tarihsel anlatım sunmuştur. Model, Türkiye'nin askeri müdahalesini Kıbrıslı Türk nüfusu korumaya yönelik bir müdahale olarak tanımlamış ve bu olayı adanın kalıcı bölünmesine yol açan önemli bir an olarak çerçevelemiştir. Yanıtın tarihsel doğruluğu kanıtlanmış olsa da dilbilimsel çerçevesi inceleme gerektirmektedir. "İşgal" gibi terimler "askeri müdahale" gibi alternatiflerden önemli ölçüde farklı çağrışımlar yapmakta ve okuyucu algısını etkilemektedir. Buna ek olarak, modelin Kıbrıslı Türklerin "geleneksel anlamda azınlık" olmadıklarını açıklaması, bir dereceye kadar bağlamsal farkındalığa işaret etse de çatışmayı çevreleyen karmaşık uluslararası hukuki ve siyasi söylemlerle ilgilenmekten uzak durmaktadır.

İsrail-Filistin çatışmasının nedenleri sorulduğunda ChatGPT-4, 20. yüzyılın başlarında Filistin'e Yahudi göçünü kilit bir faktör olarak tanımlamış ve bunun yerel Arap nüfusu ile gerginlik yarattığını ifade etmiştir. Ancak yanıt, Arapların endişelerini, siyasi temelli direniş veya egemenlik iddialarından ziyade, öncelikle yerinden edilmeye yönelik duygusal korkular olarak çerçevelemiştir. Bu durum, Edward Said'in Batılı olmayan aktörlerin sıklıkla tepkisel ve duygusal, rasyonel siyasi eylemlilikten yoksun olarak tasvir edildiği Oryantalizm eleştirisini yansıtmaktadır. Model, 1948 savaşı sırasında Filistinlilerin yerlerinden edildiğini kabul etmiş ancak işgal, yerleşimci sömürgeciliği veya uluslararası hukuk gibi süregelen yapısal ve yasal meselelere değinmekten kaçınmıştır. Bu aşırı basitleştirilmiş çerçeveleme, son derece karmaşık ve tartışmalı bir çatışmayı, belirli tarihsel perspektifleri ayrıcalıklı kılarken diğerlerini marjinalleştiren bir anlatıya indirgemektedir. Yapay zekâ tarafından üretilen içeriğin, marjinalleştirilmiş sesleri ihmal ederken baskın jeopolitik söylemleri sürdürme riskinin altını çizmektedir.

Arama tabanlı yapay zekâ sistemlerinin ideolojik konuları nasıl ele aldığını incelemek için Microsoft Bing yapay kullanılarak "Çoğunluğu Müslüman olan ülkeler laiklik kavramına nasıl bakıyor?" sorusu sorulmuştur. Analiz edilen ilk beş arama sonucu çeşitli bakış açıları sunsa da altta yatan ortak bir temayı paylaşmıştır: laiklik sıklıkla Müslüman çoğunluklu ülkelerdeki siyasi istikrarsızlığa karşı gerekli veya arzu edilen bir çözüm olarak çerçevelenmiştir. Makalelerde dinin devlet işlerinden ayrılması gerektiği vurgulanırken, İslam'ın modern yönetim veya rasyonel hukuk sistemleriyle bağdaşmadığı belirtilmiştir ki bu da kökleri Batılı seküler ideallere dayanan bir fikirdir. Bu çerçeveleme, Müslümanların çoğunlukta olduğu bağlamlardaki siyasi çeşitlilik ve dini çoğulculuğun yanı sıra Batılı laiklik tanımlarına uymayan başarılı yönetim modellerinin varlığını gizleme riski taşımaktadır. Dolayısıyla laikliğin evrensel bir çözüm olarak tasvir edilmesi, bir ideolojik çerçeveyi diğerlerine göre ayrıcalıklı kılan ve yerel siyasi felsefelerin meşruiyetini en aza indiren bir tür epistemolojik önyargıyı yansıtmaktadır.

Son vaka çalışması olarak Google Gemini'nin "Üçüncü Dünya" terimini nasıl tanımladığına odaklanılmıştır. Model, terimin Soğuk Savaş kökenlerini doğru bir şekilde tanımlayarak onu Birinci ve İkinci Dünyalardan ayırmıştır. Ayrıca terimin günümüzde daha düşük gelir seviyesine ve kalkınma sorunlarına sahip ülkeleri ifade etmek için kullanıldığını da kabul etmiştir. Ancak tanım, "Üçüncü Dünya" olarak adlandırılan pek çok ülkenin siyasi ve ekonomik gerçeklerini derinden şekillendiren temel tarihsel güçler olan

sömürgecilik, emperyalizm ve küresel sömürden bahsetmemiştir. Bu ihmal, yapay zekâ tarafından üretilen içerikteki daha geniş bir modeli yansıtmaktadır: tarihsel nedensellik yerine günümüz tanımlayıcılarına öncelik verilmesi. Yalnızca çağdaş ekonomik ölçütlere odaklanan yanıt, az gelişmişliği yüzyıllardır süregelen yapısal eşitsizlik ve dış müdahale-nin bir sonucu olarak değil, doğuştan gelen ya da tarih dışı bir durum olarak sunma riski taşımaktadır. Bu tür depolitize çerçeveler, Küresel Güney hakkındaki indirgemeci anlatı-ları istemeden de olsa güçlendirebilmektedir.

YAPAY ZEKÂ PLATFORMLARINDA ORYANTALİZMİN NEDENLERİ

Yapay zekâda Oryantalist bakış açılarının devam etmesine katkıda bulunan önemli bir faktör, Batı merkezli veri kümelerine olan baskın bağımlılıktır (Mollema, 2024). Çağdaş yapay zekâ modelleri büyük ölçüde Batı haber medyasından, akademik yayınlardan ve kültürel çıktılardan elde edilen veriler üzerinde eğitilmektedir (Ofosu-Asare, 2024). So-nuç olarak, Batı dışı bölgelerden gelen medya ve akademik çalışmalar önemli ölçüde ye-tersiz temsil edilmektedir. Bu dengesizlik, genellikle Batılı olmayan gerçeklikleri doğru bir şekilde yorumlamak veya bunlarla etkileşim kurmak için gerekli bağlamsal ve kültürel derinlikten yoksun yapay zekâ sistemlerine yol açmaktadır. Dahası, bu veri kümelerinin dilsel bileşimi bu sorunu daha da kötüleştirmektedir. Eğitim verilerinin ezici çoğunluğu Batı dillerinde, özellikle de İngilizcedir ve bu da önemli bir dil yanlılığına neden olmakta-dır. Sonuç olarak, yapay zekâ sistemleri sıklıkla Batı dışı dilleri, lehçeleri ve kültürel olarak özel ifadeleri işlemekte zorlanmaktadır (Peppin et al., 2024). Bu dilsel ve kültürel asimet-ri, yalnızca Batılı bilgi biçimlerine ayrıcalık tanımakla kalmaz, aynı zamanda Batılı olma-yan nüfusların seslerini, bakış açılarını ve yaşanmış deneyimlerini de marjinalleştirir.

Bu önyargıların sonuçları çok derindir. Yapay zekâ teknolojileri, küresel toplumların den-geli ve çoğulcu bir görünümünü sunmak yerine, genellikle indirgeyici stereotipleri ve mo-nolitik anlatıları sürdürmektedir (Goswami, 2025). Batılı olmayan bölgelerin siyasi, sos-yal ve kültürel karmaşıklıkları, Edward Said'in Oryantalizm için temel olarak tanımladığı türden temsil dinamiklerini yansıtacak şekilde aşırı basitleştirilebilir veya çarpıtılabilir. Oryantalist söylemin bu dijital uzantısında, Doğu sıklıkla Batılı varsayımların ve çıkarla-rın merceğinden çerçevelenmektedir.

Bu yerleşik önyargıları ele almak için yapay zekâ sistemlerinin üzerine inşa edildiği temel-leri yeniden yapılandırmak çok önemlidir. Bu, daha geniş bir küresel ses, dil ve kültürel içerik yelpazesini dahil etmek için eğitim veri kümelerinin kasıtlı olarak çeşitlendirilme-sini içerir. YZ, ancak bu tür önlemlerle dünyanın farklı gerçekliklerinin daha kapsayıcı, doğru ve etik açıdan sorumlu bir temsiline doğru ilerleyebilir.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu çalışma, teknolojik gelişmelere rağmen, büyük dil modellerinin ve arama ile entegre yapay zekâ sistemlerinin, özellikle Batılı olmayan siyasi bağlamlara ilişkin epistemolojik

ve temsili önyargıları yeniden üretmeye devam ettiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, yapay zekânın dilsel tercihler ve yerleşik epistemik çerçeveler yoluyla Batı merkezli anlatıları istemeden de olsa nasıl güçlendirebileceğini gösteren metinler olarak açıkça görülmüştür.

Yapay zekâ yanıtları sıklıkla Edward Said tarafından teorize edilen oryantalist söylemi yansıtmıştır. Batılı olmayan aktörler, rasyonel ve stratejik olarak tasvir edilen Batılı veya müttefik figürlerin aksine, genellikle tepkisel, duygusal veya irrasyonel olarak çerçevelenmiştir. Örneğin, ChatGPT'nin İsrail-Filistin çatışmasına ilişkin açıklaması, Arap direnişini büyük ölçüde “yerinden edilme korkusu” terimleriyle tasvir ederek sömürgeci işgal, yasal egemenlik veya kendi kaderini tayin gibi daha siyasi temelli iddiaları önemsizleştirmiştir. Bu tercihler, Batılı olmayan halkların siyasi failliğini incelikli bir şekilde zayıflatırken, Batılı devlet çıkarlarıyla uyumlu hâkim jeopolitik anlatıları yansıtmakta ve güçlendirmektedir. Platformlar arasında süregelen bir örüntü de tarihsel nedenselliğin ihmal edilmesi ya da en aza indirilmesi idi. Bu durum özellikle Google Gemini'nin “Üçüncü Dünya” terimine ilişkin açıklamasında dikkat çekiciydi. Model, terimin Soğuk Savaş kökenlerini kabul etse de sömürgecilik, emperyalizm ve yapısal sömürünün kalıcı etkisinden bahsetmeyi ihmal etmiştir. Tarihsel adaletsizlik yerine günümüzün ekonomik sınıflandırmalarına yapılan vurgu, az gelişmişliğin depolitize yorumlanmasına katkıda bulunmakta ve az gelişmişliği kasıtlı tarihsel süreçlerin ürünü olmaktan ziyade tarafsız, teknokratik bir mesele olarak sunmaktadır. Bu tür anlatılar, Küresel Güney'in küresel hiyerarşilerdeki konumunu şekillendirmeye devam eden sistemik eşitsizlikleri silmektedir.

Çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde laiklikle ilgili sorulara yanıt olarak Bing AI tarafından sunulan içerik, Batılı liberal demokratik çerçevelere yönelik açık bir önyargı ortaya koymuştur. Laiklik sürekli olarak evrensel bir iyi veya gerekli bir siyasi hedef olarak tasvir edilmiş, din temelli yönetim modelleri dolaylı olarak aşağı veya irrasyonel olarak nitelendirilmiştir. Bu bakış açısı Batılı olmayan siyasi düşüncüyü marjinalleştirmekte ve yerel yönetim yapılarının meşruiyetini göz ardı etmektedir.

ChatGPT'den elde edilen görüntü oluşturma çıktıları, başka bir temsili önyargı katmanını ortaya çıkarmıştır. Batılı olmayan siyasi figürler sıklıkla oryantalist mecazlar kullanılarak görselleştirilmiştir- geleneksel veya egzotik kıyafetlerle süslenmiş, görsel olarak muğlak veya basmakalıp ortamlarda yer almıştır. Bu imgeler genellikle bağlamdan, nüanstıan veya modernlikten yoksundur ve Küresel Güney'in kültürel açıdan homojen, durağan veya az gelişmiş olduğuna dair modası geçmiş algıları pekiştiriyordu. Bu tür görsel stereotipleştirmenin tutarlılığı, görsel eğitim veri kümelerinde köklü bir dengesizliğe işaret etmekte, Batı medyası görüntülerini tercih etmekte ve Batılı olmayan toplumların otantik, çeşitli temsillerini daha da marjinalleştirmektedir.

Her bir YZ sistemi benzer tematik örüntüler sergilerken, önyargıları farklı şekilde ortaya çıkmıştır. ChatGPT, genellikle tarafsız görünen ancak seçici dil aracılığıyla ince değer yargıları içeren tutarlı anlatılar üretmiştir. Google Gemini, güncelliği ve ana akım medya çerçevelerini vurgulamış ancak tarihsel derinlikten yoksun kalmıştır. Arama motoru al-

goritmaları tarafından yönlendirilen Bing AI, Batı merkezli kaynaklara öncelik vererek baskın söylem hiyerarşilerini yansıtmıştır. Farklı mimarilere rağmen, bu platformlar Batı epistemolojilerine ortak bir güven duyarak sorunun sistemik doğasının altını çizmiştir.

Yapay zekâ sistemlerinde, özellikle de Batı merkezli ve Oryantalist çerçevelerde kök salmış olan kültürel ve siyasi önyargıları azaltmak için birkaç önlem alınması gerekmektedir. İlk olarak, eğitim veri setleri Batı dışı bölgelerden medya, bilim ve anlatıları içerecek şekilde çeşitlendirilmelidir. İkinci olarak, Batılı olmayan uzmanlarla işbirliği, model geliştirme sırasında kritik bağlamsal içgörü sağlayabilir. Üçüncü olarak, şeffaf değerlendirme çerçeveleriyle desteklenen temsili önyargıları tespit etmek ve düzeltmek için düzenli denetimler yapılmalıdır. Son olarak, disiplinler arası araştırmalar -özellikle postkolonyal çalışmalardan yararlanarak- yapay zekâ tasarımını bilgilendirmelidir. Bu stratejiler toplu olarak daha eşitlikçi, kültürel açıdan duyarlı ve küresel karmaşıklığı temsil eden yapay zekâ sistemlerini teşvik etmektedir.

KAYNAKÇA

- Baker, B. J. (2009). Orientalism Beyond the Orient. SSRN Electronic Journal. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1477452>
- Goswami, G. (2025). AI Echo Chambers: How Algorithms Shape Reality, Influence Democracy, and Fuel Misinformation. <https://doi.org/10.36227/techrxiv.174059950.03385147/v1>
- Hariri, W. (2023). Unlocking the Potential of ChatGPT: A Comprehensive Exploration of its Applications, Advantages, Limitations, and Future Directions in Natural Language Processing. arXiv (Cornell University). <https://doi.org/10.48550/arXiv.2304.02017>
- Mollema, W. J. T. (2024). Decolonial AI as Disenclosure. *Open Journal of Social Sciences*, 12(2), 574. <https://doi.org/10.4236/jss.2024.122032>
- Nyaaba, M., Wright, A. D., & Choi, G. L. (2024). Generative AI and Digital Neocolonialism in Global Education: Towards an Equitable Framework. arXiv (Cornell University). <https://doi.org/10.48550/arXiv.2406.02966>
- Ofori-Asare, Y. (2024). Cognitive imperialism in artificial intelligence: counteracting bias with indigenous epistemologies. *AI & Society*. <https://doi.org/10.1007/s00146-024-02065-0>
- Olga, A., Tzirides, A. O., Saini, A., Zapata, G. C., Searsmith, D., Cope, B., Kalantzis, M., Castro, V., Kourkoulou, T., Jones, J. H., Silva, R. A. da, Whiting, J. S., & Kastania, N. P. 'Paulina.' (2023). Generative AI: Implications and Applications for Education. arXiv (Cornell University). <https://doi.org/10.48550/arXiv.2305.07605>
- Peppin, A., Fadaee, M., Ermis, B., Goldfarb-Tarrant, S., Kreutzer, J., & Hooker, S. (2024). The AI Language Gap. Retrieved June 7, 2025, from <https://cohere.com/research/papers/the-ai-language-gap.pdf>
- Qian, J., Chen, J., & Zhao, S. (2025). "Remaining Vigilant" While "Enjoying Prosperity": How Artificial Intelligence Usage Impacts Employees' Innovative Behavior and Proactive Skill Development. *Behavioral Sciences*, 15(4), 465. <https://doi.org/10.3390/bs15040465>
- Rane, N. L., Choudhary, S., & Rane, J. (2024). Gemini or ChatGPT? Efficiency, Performance, and Adaptability of Cutting-Edge Generative Artificial Intelligence (AI) in Finance and Accounting. SSRN Electronic Journal. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4731283>
- Taylor, J. (2025). Generative AI Tools in 2025: Adoption Across Sectors by Leaders and Policymakers. <https://www.linkedin.com/pulse/generative-ai-tools-2025-adoption-across-sectors-leaders-jim-taylor-9a3tc>

RAMIS ALIJA

Ben Ramiz Alija, Kosova doğumluyum. Lisans eğitimime 2020 yılında, Türkiye'de, Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde başladım ve 2024 yılında mezun oldum. Şu anda yüksek lisans eğitimime İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler programında devam etmekteyim.

Türkiye'de eğitim almayı tercih etmemin temelinde hem tarihi ve kültürel yakınlık hem de akademik olanakların çeşitliliği yer almaktadır. Kosova ile Türkiye arasındaki tarihi bağlar, eğitim dili ve değer sistemi açısından bana tanıdık ve güvenilir bir ortam sundu. Aynı zamanda Türkiye'deki üniversitelerin sosyal bilimler alanında sunduğu geniş perspektif, düşünsel gelişimi destekleyecek nitelikteydi. Bu nedenle, lisans eğitimim için Türkiye'yi seçmek benim için yalnızca bir akademik tercih değil, aynı zamanda kişisel ve entelektüel gelişim sürecimin önemli bir parçasıydı.

Sakarya Üniversitesi'nde geçirdiğim dört yıl boyunca yalnızca akademik değil; sosyal ve kültürel anlamda da zengin bir deneyim kazandım. Siyaset kuramları, kamu yönetimi, modernleşme süreçleri ve bölgesel siyaset üzerine edindiğim bilgiler, yüksek lisans çalışmalarımın temelini oluşturdu. Ayrıca, bu dönemde çok sayıda seminer, atölye ve öğrenci topluluğu faaliyetlerine katılarak iletişim becerilerimi ve eleştirel düşünme yetimi geliştirme fırsatı buldum.

İstanbul Üniversitesi'nde sürdürdüğüm yüksek lisans programı sayesinde akademik bakış açımı daha da derinleştirdim. Özellikle Balkanlar, Orta Doğu ve Türkiye ilişkileri üzerine yaptığım araştırmalar hem kendi kimliğimi yeniden sorgulamama hem de bölgesel dinamikleri daha iyi analiz edebilme becerisi kazanmama katkı sağladı. Bu süreçte kazandığım araştırma deneyimi ve disiplinler arası düşünme yetisi, akademik kariyer hedeflerime ulaşma yolunda beni daha donanımlı bir birey hâline getirdi.

Türkiye'de eğitim görmek, benim için sadece bir akademik süreç değil, aynı zamanda kültürel etkileşim, entelektüel dönüşüm ve profesyonel yönelim açısından da belirleyici bir deneyim oldu.

1.4. TİTO DÖNEMİNDE YUGOSLAVYA VE SSCB İLİŞKİLERİ: BAĞIMSIZLIK ARAYIŞI VE SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ DİNAMİKLERİ

RAMIS ALIJA

GİRİŞ

20. yüzyılın ortalarında şeklini alan Soğuk Savaş, iki büyük güç arasındaki ideolojik ve jeopolitik rekabetle sınırlı kalmadı; bu mücadele, sosyalist blok içindeki ittifak, bağımsızlık ve özerklik arayışları üzerinde de belirleyici bir etki yarattı. Bu çerçevede, Tito liderliğindeki Yugoslavya ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişki, sosyalist sistem içinde benzersizdi ve dönemin siyasi konjonktüründe dikkate değer bir deneyim oluşturdu. Yugoslavya'nın sosyalist bloğun merkezi ideolojik çizgisinden sapması hem ikili ilişkiler hem de uluslararası sosyalist hareketin iç dengesi üzerinde önemli bir etki yaratmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında başlayan Yugoslavya ile SSCB arasındaki yakınlaşma, ilk yıllarda ideolojik birlik ve karşılıklı destek çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Ancak, Yugoslavya'nın ulusal egemenliğe dayalı bağımsızlık arzusu ve kendi sosyalist modeli, kısa sürede Moskova'nın merkezîyetçi yapısıyla çatışmaya başlayacaktı. Söz konusu bu uyuşmazlığın en belirgin tezahürü, 1948'deki Informbüro Kararı ile ortaya çıkmıştır. Böylece, Yugoslavya'nın Sovyet bloğundan çıkarılması ve Tito'nun liderliğine yönelik suçlamalar, iki ülke arasındaki ilişkilerde ciddi bir kopuşa sebebiyet olmuştur. Diğer taraftan da Tito'nun kararlı tutumu ve Sovyet hegemonyasına karşı geliştirdiği özyönetimci sosyalizm, Yugoslavya'nın bağlantısızlar hareketindeki rolünün de temelini oluşturduğu aşikârdır.

1953 yılında, Stalin'in ölümünün ardından başlayan gerginliğin azalması dönemi, iki ülke arasındaki ilişkilerin yeniden kurulmasının önünü açtı. 1955 ve 1956 yıllarında sırasıyla Belgrad ve Moskova Deklarasyonları, karşılıklı saygıya dayalı bir sosyalist kalkınma modelinin olasılığı konusunda önemli bir uzlaşmayı yansıtırken, aynı zamanda Yugoslavya'nın bağımsız tutumunu da teyit etti. Bununla birlikte, 1968'de Çekoslovakya'ya yapılan müdahale gibi olaylar, SSCB'nin hegemonyacı eğilimlerinin devam ettiğini gösterdi ve Yugoslavya'nın ulusal egemenlik konusundaki endişelerini daha da artırmıştır.

1970'ler ve 1980'lerde ekonomik iş birliğinin ortaya çıkışı, hâkim ideolojik farklılıklara rağmen, karşılıklı çıkarlar temelinde denge ve istikrar sağlanmasına yönelik bir çabayı ifade ediyordu. Bu dönem, iki ülke arasında ticaret ilişkilerinin, endüstriyel yatırımların ve kültürel değişim programlarının derinleşmesiyle karakterize edildi. Lakin, bu iş birliği çabaları Yugoslavya'nın Sovyet hakimiyetine boyun eğdiği anlamına gelmiyordu. Aksine, Tito'nun liderliğinde izlenen dengeleyici dış politika, bu ilişkilerin özgünlüğünü ortaya koymuştur.

Yukarıda ana hatlarıyla özetlenmeye gayret gösterilen tarihsel bağlam doğrultusunda, bu çalışma, Tito dönemi Yugoslavya-SSCB ilişkilerini çok boyutlu bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Siyasi, ideolojik ve ekonomik unsurların kesişim noktasında gelişen bu ilişkiler, iki ülkenin tarihsel kaderini ve sosyalist blok içindeki Soğuk Savaş'ın ikiye ayrılmasını anlamak için kendine özgü bir örnek teşkil etmektedir.

YUGOSLAVYA VE SOVYET BİRLİĞİ ARASINDA İDEOLOJİK UYUŞMAZLIK

Avrupa coğrafyasında yaşanan en ağır savaşlardan biri olan ikinci dünya savaşı bitmek üzereyken yeni Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin¹ ilk temelleri atılmaya başlamıştır. Ulusal Kurtuluş Mücadelesinin (UKK) büyük sermayesini taşıyan Yugoslavya Komünist Partisi (*Komunisticka Partija Jugoslavije, KPJ*)² bu süreçte ana siyasi güç olarak ortaya çıkmıştır (Zarkovic, 2019, s. 1-2). Eski krallığın Yugoslav projesi, hem iki savaşı arası dönemde istikrarlı ve müreffeh bir devlet kurulamaması hem de savaşı sırasında onu destekleyen güçlerin siyasi ve askeri başarısızlığı nedeniyle önemli bir gerileme yaşadığı görülmüştür (Petranovic, 1980, s.7-8).

Bu bağlamda, işgalci ve işbirlikçi güçlere karşı galip gelen Yugoslav komünistleri, anti-faşist mücadelenin başarıları ile sosyalist modernleşmenin getireceği sosyo-ekonomik dönüşümlerin bir araya getirileceği farklı bir Yugoslavya ideali ortaya koymaya çaba ve gayret göstermişler. Başlangıcından itibaren Sovyetler Birliği bu fikri ve iddialı girişimi için oldukça önemli destek sağladığını anlaşılmıştır. Stalin'in liderliğindeki Sovyet devleti, savaşı öncesi Yugoslav komünistleri için bir ilham kaynağı olmuş ve Doğu Avrupa'nın yoksul tarım toplumları için geçerli bir hedef olan zengin ve bolluk içinde yaşayacak bir komünist toplumun kurulması beklentisini sunmuştur. Savaşı sırasında Yugoslav partizanları ile Kızıl Ordu birlikleri arasında kurulan ittifak, Yugoslav partizanlarına Yugoslav devriminin hedeflerinin Sovyetler Birliği'nin desteği ve yardımı ile ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olduğu inancını aşılama hizmet etmiştir (Petranovic, 1980, s.15; Zarkovic, 2019, s.5).

1 Devamında "Yugoslavya" olarak referans verilecektir.

2 Yugoslavya Komünist Partisi (KPJ) 1919 yılında kuruldu ve 1945 yılında Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin kurucu ve tek yasal siyasi partisi olarak iktidara geldi. Josip Broz Tito'nun liderliğindeki ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında partizan nitelikteki bu hareket, savaşı sonrası dönemde Yugoslavya'nın sosyalist dönüşümünün itici gücü oldu. 1952 yılında örgüt, adını değiştirerek Yugoslavya Komünistler Birliği (Savez Komunista Jugoslavije- SKJ) oldu. Parti, Sovyet tarzı merkezi sisteme alternatif olarak öz yönetimli sosyalizm modelini benimsedi, ardından bağlantısızlar hareketine öncülük etti ve ülke içinde federal bir sistem kurdu. Bu dönem, 1990 yılına kadar devam eden ülkenin siyasi sisteminin gelişiminde derin bir etki yarattı.

1945'ten sonra Yugoslavya hem ideolojik hem de ekonomik alanda Sovyetler Birliği'ne önemli ölçüde bağımlı bir duruma geldiği söylenebilir. Bu ilişki komünist idealler ve bir ulus olarak yeniden yapılanma zorunluluğu üzerine kurulmuştur. Başlangıçta Tito ve yönetimdeki arkadaşları, Yugoslavya'nın yeni bir sosyalist düzenin kurulmasında Sovyet modelini taklit etmeye çalıştıkları ileri sürülebilir. Ancak Yugoslavya'nın ulusal bağımsızlık konusundaki ısrarı, Moskova ile zaman zaman yaşanan anlaşmazlıklar ve Tito'nun Sovyet hegemonyasına karşı direnişi gibi çeşitli faktörler ilişkilerin bozulmasına yol açtığını görmekteyiz (Zarkovic, 2014, s.10-12). Daha sonra 1948'de, Informbüro³ Kararı ile doruğa ulaşan çatışmalarda Yugoslavya Sovyet bloğundan dışlanmış olup Sovyet karşıtı eğilimler ve ideolojik sapmalarla suçlanmalarla karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan bu kopuş ve uyuşmazlık bir yandan Yugoslavya'nın sosyalizme giden bağımsız yolunun başlangıcı olurken, diğer tarafta Sovyetler Birliği'nin de Yugoslavya'ya karşı siyasi izolasyon ve ekonomik abluka kampanyası başlatmasına sebep olmuştur (Tripkovic, 1990).

İnformbüro (Bilgi Bürosu) Kararı ve Stalin'den Ayrılma

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Yugoslavya ve Sovyetler Birliği, geniş sosyalist blok içinde yakın müttefikler olarak görülmeye başlanmıştır. Joseph Stalin liderliğindeki Sovyetler Birliği, Tito liderliğinde Yugoslavya'da yeni bir sosyalist düzen kuran Yugoslav komünistlere destek sağlamıştır. Sovyet sosyalizminin ideolojik birliği ve modeli, Yugoslavya'nın savaş sonrası yeniden inşasının temel taşları olduğu söylemek mümkündür. Ancak bu ittifakta kısa süre içinde çatlaklar ortaya çıkmış ve nihayetinde 1948'de ilişkilerin tamamen çözülmesine yol açmıştır (Tripkovic, 2013).

Yugoslavya ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişki savaş sonrası ilk yıllarda istikrarlı görünse de iki devlet arasındaki farklılıkların giderek derinleştiği aşikârdır. Zarkovic'e göre, ayrılığın veya anlaşmazlığın başlıca sebeplerden biri Yugoslavya'nın siyasi ve ekonomik özerklik konusundaki ısrarcılığı olduğunu ileri sürmüştür (Zarkovic, 2019, s.37-39). Buna göre, Tito'nun Yugoslavya için öngördüğü model ve hedef, özerk bir dış politika izlenmesini ve Stalin'in Sovyetler Birliği'nin hegemonik istekleriyle sık sık çatışan kendi sosyalist kalkınma planlarının uygulanmasını içerdiği görülmektedir (Zarkovic, 2019 s.40-45).

Başka kaynaklara bakıldığında ise, Tito ve Stalin'in ayrılmasında ekonomik ve ideolojik sebeplerin yanı sıra Yugoslavya'nın bulunduğu jeopolitik konumdan kaynaklandığı ileri sürülmüştür (Jurkovič, 2024, Bogetič, 2008). Pirjevec'in ifadeleriyle, Tito Balkanlar'da Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını elde edebilecek ve üç büyük gücün Avrupa'nın güneydoğusunu paylaştığı anlaşmayı istikrarsızlaştırabilecek güçlü bir devlet yaratabileceğine inanıyordu. Tito ise şöyle dedi: "Biz yalnızca Alman emperyalizmine karşı değiliz, aynı zamanda egemenliğimizi sorgulamak isteyen herkese karşıyız". Tito'nun ifadesi Moskova'daki meslektaşlarına açıkça birer kurşun gibiydi.

3 Yugoslavyatarihinin 1948 ortalarındaki Tito-Stalin bölünmesini izleyen ve 1955'te Belgrad deklarasyonunun imzalanmasıyla ülkenin Sovyetler Birliği ile kısmi yakınlaşmasına kadar süren bir dönemdir. Bir sonraki başlıkta daha detaylı olarak açıklanacaktır.

Bunun yanı sıra, Stalin için “bardağı taşıran son damla” olarak ise Tito'nun Arnavutluk'u bir Yugoslav himayesine alma niyeti olmuştur. Diğer tarafta Stalin'in bu politikaya hiçbir itirazı yoktu, ancak Tito Moskova'ya danışmadan doğrudan Tiran'daki Enver Hoca'ya yaklaşması Stalin'in kızması ve ilişkilerde tereddütlü davranması yeterli bir sebep idi. Tito sadece Stalin'e danışmadan yeni politikalar izlemekle kalmayıp, aynı zamanda fiilen Stalin değil kendisi tarafından yönetilecek ve Tito'nun liderliği ve etkisi altında Yugoslavya, Bulgaristan, Arnavutluk ve nihayetinde Yunanistan'ı birleştirecek güçlü bir sosyalist devlet ya da devletler ittifakı yaratmaya çalışmıştır (Braniteljski, 2019, s.6)

Diğer tarafta bakıldığında, kayda değer bir ayrışma noktası Bulgaristan ile bir Balkan Federasyonu planlamasında ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu bağlamda Tito ve Bulgar lider Georgi Dimitrov⁴, Moskova'ya danışmadan da olsa, Balkan halkları arasında bir federasyon kurulması olasılığını tartışmışlar. Bu durum Stalin tarafından, komünist blok içindeki merkezi rolünü bertaraf etmeye yönelik bir girişim olarak algılandığı anlaşılmıştır. Ayrıca Moskova, Yugoslavya'nın Balkanlar'daki eylemlerine, özellikle de Arnavutluk ve Yugoslav birliklerinin askeri varlığına ilişkin kızgınlığını de sürekli dile getirerek uyarılarda bulundu (Petranovic, 1980, s.210-215). Bu düşmanlık, Belgrad'daki Sovyet büyükelçilerinin Yugoslav komünist liderler arasında ‘yerel milliyetçiliğin’ tezahürü olarak algıladıkları şeyleri vurgulayan ve eylemlerini Sovyet etki alanından bağımsız olarak eleştiren raporları düzenli olarak sunmalarıyla daha da artmıştır.

İlk ciddi anlaşmazlık 1947 yılının sonlarında Sovyetler Birliği'nin Yugoslavya'nın dış politikasından duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirmesiyle ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu itilaf, 27 Mart 1948'de Stalin'in Yugoslavya Komünist Partisi'ni Marksist-Leninist ilkelerden sapmakla suçlayan bir mektup yayınlamasıyla zirveye ulaşmıştır (Petranovic, 1980, s.230). Yugoslav yönetimi tırmanan gerilimin ciddiyetini anlayarak gerilimi azaltmaya yönelik sosyalizme olan bağlılıklarını yinelemeye çalıştı. Lakin, bütün bu çabalara rağmen Stalin'in memnum ve tatmin olmadığı aşikârdır.

Nitekim, bahsi geçen durum dolayısıyla, 28 Haziran 1948'de, Bükreş'teki Informbüro toplantısında Yugoslavya'nın komünist bloktan resmen ihraç edilmesi kararıyla sonuçlandığını görmekteyiz (Petranovic, 1980, s.40). Bununla beraber, alınan kararda Yugoslavya Komünist Partisi Sovyet karşıtı faaliyetler, zayıf parti örgütlenmesi ve Sovyet hegemonyasını kabul etmemekle suçlamalarla karşı karşıya gelmiştir. Karar ayrıca Komünist Parti içindeki ‘sağlıklı güçleri’ liderliğe direnmeye ve iktidarı ele geçirmeye çağırmakta olduğunu belirtmekte fayda var (Zarkovic, 2019, s.50).

Yaşanan bu gerilimden sonra Tito'nun tepkisi de gecikmedi. Tito idaresindeki Yugoslavya yönetimi, Informbüro Kararı'nda yer alan iddiaları kategorik olarak reddetmiştir. Tito parti içinde birlik çağrısı yaptı ve Yugoslavya'nın Sovyet hakimiyetini kabul etmeyeceğini açıkça belirtti. Yugoslavya Komünist Partisi'nin Temmuz 1948'de yapılan Beşinci Kongresi Tito'nun politikalarına açık destek verdiği görülmektedir. Üstelik, Tito yaptığı konuşmada kararda yer alan suçlamaların ‘asılsız ve yersiz’ olduğunu vurgulamıştır (Bogetic, 2005). Ancak Sovyetler Birliği ile olası bir uzlaşma için de kapıyı açık bırakmaktan geri durmadığını belirtmekte yarar vardır.

4 Bulgaristan Komünist Partisi'nin uzun süre liderliğini yapmış, uluslararası komünist hareketin tarihi liderlerinden biri ve Bulgaristan Başbakanı idi.

MARSHALL PLANI BAĞLAMINDA YUGOSLAVYA VE SSCB İLİŞKİLERİ

Bilindiği üzere İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde Avrupa ülkeleri ekonomik yıkım ve yeniden yapılanma zorunluluğunun getirdiği zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. 1947 yılında Amerika Birleşik Devletleri, Sovyet etkisine karşı koymak ve kapitalist alanı genişletmek için daha geniş bir stratejinin parçası olarak Avrupa ülkelerine ekonomik yardım programı olan Marshall Planı'nı başlatmıştır (Tripkovic, 1990, s.50). Söz konusu plan, Batı Avrupa ekonomilerinin yeniden inşasında etkili olurken, aynı zamanda Avrupa içinde derin siyasi bölünmelere ve Sovyetler Birliği ile Yugoslavya dahil müttefikleri arasında gergin ilişkilere yol açılmasına neden olmuştur.

Bu dönemde Yugoslavya'nın dış politikasının Sovyet çizgisiyle tam bir uyum içinde olduğunu söylemek mümkün. Tito hükümeti, kendi ulusal çıkarlarına zarar verdiğinde bile Sovyet çıkarlarını kayıtsız şartsız destekleyen bir dış politika izlemeye devam etti. Marshall Planı'nın reddedilmesi, ekonomik cazibesine rağmen, ideolojik ve Moskova'ya bağlılıktan kaynaklanmıştır (Tripkovic, 1990, s.64, Cvetkovic, 2022, ss. 258-260). Sovyetler Birliği, Marshall Planı'nı ABD'nin Doğu Blok'undakiler de dahil olmak üzere Avrupa ülkeleri üzerinde siyasi ve ekonomik hakimiyet kurmaya yönelik kasıtlı bir stratejisi olarak görmekteydi. 1947'deki Paris Konferansı'nda Yugoslav hükümeti, içinde bulunduğu ekonomik zorluklara rağmen Marshall Planı müzakerelerine katılmayı reddetmişti.

Bahsi geçen reddin resmî açıklaması, programa katılımın Yugoslavya'nın ekonomik ve siyasi bağımsızlığını tehlikeye atacağı şeklindeydi. Ancak bu kararın alınmasındaki başlıca etkenin Moskova'dan gelen doğrudan bir talimat olduğu anlaşılmıştır (Cvetkovic, 2022). Kaldı ki Kremlin'in Marshall Planı'nı reddederken Doğu Bloku ülkeleri arasında birlik sağlama konusundaki ısrarı, kabulün uydu ülkeler üzerindeki Sovyet kontrolünü azaltacağı yönündeki algısına dayandırılmıştır (Zarkovic, 2019). Bununla beraber bu kararın Yugoslavya için önemli birtakım sonuçları olduğunu görmekteyiz.

Bu doğrultuda, Batılı ülkeler Marshall Planı'nı kendi ekonomik toparlanmalarını hızlandırmak için kullanabilirken, Sovyet yardımına ve planlı ekonomi modeline bağımlı olan Yugoslavya'nın benzer bir sonuç elde edememiştir (Labus, 1994, s.225). Stalin'le 1948'de yaşanan kopuşun ardından Yugoslavya, ekonomi politikasını yeniden tanımlamak ve Batı da dahil olmak üzere alternatif yardım kaynakları aramak zorunda kaldı ve bu da Yugoslav dış politika yöneliminde önemli bir değişime işaret ediyordu (Nenadovic, 1989).

Marshall Planı, kapitalizm ve sosyalizm arasındaki derin ideolojik uçurumu yansıtarak Avrupa'nın iki bloğa bölünmesinin bir sembolü olmuştur. Bu bağlamda, Yugoslavya'nın Sovyet pozisyonuna uyum sağlama kararı, başlangıçtaki zorluklara rağmen nihayetinde bağımsız bir Yugoslav sosyalist modelinin kurulmasına katkıda bulunan daha geniş bir siyasi stratejinin kasıtlı bir parçasıydı.

Stalin'in Ölümünden Sonra Yugoslavya ve SSCB

Yugoslavya ve Sovyetler Birliği'nin, Stalin'in 1953'te ölümünden sonra ilişkilerini normalleştirme sürecini başlattığını görmekteyiz. Stalin'in ölümü, sıkı kontrol ve baskıyla

karakterize edilen bir dönemin sonunu temsil etmiştir. Stalin'in ölümünün ardından, kolektif bir liderlik tarafından yönlendirilen Sovyet liderliği bir "Yeni Yol" politikası başlatmıştır (Zarkovic, 2019; Tripkovic, 1990; Petranovic, 1980). Bu politika, baskıcı uygulamaların gevşetilmesi, Sovyetler Birliği'nin dış etkilere açılması ve diğer sosyalist ülkelerle ilişkilerinin yeniden değerlendirilmesi de dahil olmak üzere bir dizi önlemi kapsıyordu. Stalin'den koparak Sovyet hegemonyasına karşı bir direniş sembolü haline gelen Yugoslavya ile ilişkilerin düzeltilmesi oldukça önemli bir sorun olarak öne çıkmıştır.

Normalleşme süreci, bir dizi diplomatik girişim ve Sovyet medyasındaki tavır değişikliği ile başlatılmıştır. Stalin'in ölümünün akabinde Sovyet basını Yugoslavya'ya karşı hırçın bir retorik kullanmayı bırakarak yakınlaşmanın mümkün olabileceğine dair bir sinyal vermiştir. Buna karşılık, Yugoslav liderliği bir dereceye kadar ihtiyatlı davranmakla birlikte, özellikle diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasından kaynaklanabilecek potansiyel ekonomik ve siyasi avantajlar göz önüne alındığında, bu olasılığı düşünmeye istekli olduğunu göstermeye gayret etmiştir (Petranovic, 1980, s.15-17).

İki ülke arasında normalleşme yolunda oldukça mühim bir dönüş noktası ise 1955 yılında Belgrad ve 1956 yılındaki Moskova Deklarasyonun imzalanması olmuştur (Zarkovic, 2019, s.21-23). Bu uzlaş, Yugoslavya ile Sovyetler Birliği arasındaki sözlü çatışmanın resmen sona erdiğini gösterirken, aynı zamanda Yugoslavya'nın sosyalizme doğru kendine özgü bir yol izlemeye hakkı olduğunu da kabul ediyordu (Zarkovic, 2019, s.20-25). Söz konusu deklarasyon, tarihsel ve ulusal özelliklere bağlı olarak farklı sosyalist kalkınma modellerinin uygulanabilir olabileceğinin kabul edildiğinin altını çizmiştir.

Bu gelişme, Kruşçev yönetimindeki Sovyet dış politikasında daha uyarlanabilir bir yaklaşıma doğru kayda değer bir ilerleme anlamına gelmekte idi (Tripkovic, 2013). Stalin sonrası dönemde Tito liderliğindeki Yugoslavya'nın Slovenya bölgesindeki yönetim, bu fırsatı uluslararası konumunu güçlendirmek için değerlendirmiştir. Yugoslavya, Doğu Avrupa'da sosyalist ülkelerin Moskova'ya doğrudan bağımlı olmaksızın kendi modellerini geliştirebilecekleri fikrini savunan reformist ideolojinin savunucusu olmuştur. Bu tutum, Kruşçev'in Stalin'in politikalarını kınaması ve Sovyetler Birliği'nin kendisini uluslararası komünist hareket içinde daha uzlaşmacı ve daha az otoriter bir ortak olarak gösterme çabalarıyla tutarlılık göstermekte idi.

Nihayetinde, Stalin sonrası dönemde, Yugoslavya ile SSCB ilişkilerin iyiye gidilmesi Soğuk savaş dönemi için de ayrıca önemli bir nokta olduğunu söylemek mümkündür. Bu süreç sadece Yugoslavya ve Sovyetler Birliği arasında yeniden tanımlanmış bir siyasi dinamığe yol açmakla kalmamış, aynı zamanda sosyalist bloğun istikrarı ve birliği için de uzun süreli sonuçlar doğurmuştur. Bir yandan Belgrad ve Moskova deklarasyonu, diğer yanda Tito ve Sovyet liderlerinin karşılıklı mektuplaşmaları, Yugoslavya ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi sürecinde oldukça önemli bir adım olduğu söylenebilir. Bununla beraber Yugoslavya'yı Sovyet egemenliğine karşı direnişin dikkate değer bir örneği olarak ayıran yeni bir egemenlik ve çoğulculuk kavramsallaştırması oluşturarak uluslararası komünist hareketin gelişiminde temel bir parça olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır.

1962 VE 1967 YILLARI ARASINDA YUGOSLAVYA VE SSCB İLİŞKİLERİ

Kruşçev'in destalinizasyonu⁵ sonrasında Yugoslavya, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini yeniden kurma sürecini başlatırken aynı zamanda Sovyet bloğuna entegrasyona karşı direncini de sürdürmeye devam etmiştir. Yukarıda da belirttiği üzere, Belgrad ve Moskova Deklarasyonları (1955 ve 1956), egemenliğe karşılıklı saygı ve bağımsız bir sosyalist kalkınma yolu hakkı temelinde karşılıklı ilişkiler için bir çerçeve oluşturarak iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik olanak doğmuştur (Tripković, 2014, s.180-183).

1960'ların başında, söz konusu iki ülke arasında çok göze çarpan bir gerilimin olmadığı söylenebilir. Fakat, 1960'ların sonuna doğru, daha doğrusu Sovyetler Birliği'nin 1968'de Çekoslovakya'ya müdahalesi iki ülke arasındaki ilişkilerin kötüye gitmesine yol açmıştır. Yugoslavya, Sovyet Birliği'nin Çekoslovakya'ya yönelik yapmış olduğu askeri müdahaleyi ulusal egemenliğin ihlali olarak nitelendirerek şiddetle kınamıştır. Bununla birlikte durum gerginliğin tırmanmasına ve Sovyetlerin Yugoslavya'ya karşı olası saldırganlığına ilişkin endişelerin artmasına yol açtığı görülmektedir (Tripković, 2010).

Bu bağlamda, Sovyet lider Brejnev ise eylemi sosyalist hareketin çıkarlarını korumak için gerekli bir önlem olarak gerekçelendirirken, Tito ise yönetimi ise sınırlı egemenliği kabul etmeme tutumunu benimsemeye devam etmiştir. Ayrıca, 1960'larda Yugoslavya ile SSCB arasında ekonomi alanında gerçekleştirilen bazı anlaşmalar söz konusu iki ülkenin uluslararası ilişkiler bağlamında oldukça önemli bir yer tuttuğu söylenebilir (Petrovic, 2002). Bahsi geçen dönemde yapılan ticaret anlaşmaları bir yandan Yugoslavya'nın Sovyet pazarına erişimine bir kolaylık sağlarken diğer yandan ise SSCB de Yugoslavya'yı bölgedeki Batı etkisini dengelemek için bir ortak olarak görmeye devam ettiğini görmekteyiz.

Bunun yanı sıra, Petrol ve sanayi ürünlerinin değişimine ilişkin anlaşmalar özellikle önem taşıdığını altını çizmek gerekir (Petrović, 2002). Devamında, ekonomik bağların güçlendirilmesinin yanı sıra, iki ülke arasındaki kültürel iş birliğinde de kayda değer bir ilerleme yaşanmıştır. Aynı zamanda kültürel heyetler arasında çok sayıda toplantı, çeşitli festivaller ve öğrenci değişim programları düzenlenerek iki ülke arasında karşılıklı anlayış ve güvenin yeniden tesis edilmesi sağlanmıştır (Zarkovic, 2019).

1968-1980 yılları arasında Yugoslavya ve SSCB ilişkilerinde Yumuşama

1960'lı yıllarında Yugoslavya ve Çekoslovakya arasındaki ilişki, Doğu Avrupa ülkelerinin içinde bulunduğu de-Stalinizasyon süreci ve reformların uygulanması ile birlikte gelişmiştir. Çekoslovakya'da ekonomik sıkıntılar ve merkezi planlamanın etkisizliği Alexander Dubček⁶ liderlik döneminde bir reform hareketine neden olmuştur (Tripkovic, 2013, s.340). Akabinde, reformcular 1968'in başlarında iktidarı ele geçirerek medya özgürlüğü

5 Kavram olarak Destalinizasyon, J. Stalin'in ölümünden (1953) sonra Merkez Komitesi Birinci Sekreteri N. Kruşçev tarafından, özellikle 1956-64 çözülme döneminde başlatılan SSCB'deki komünist totaliter rejimin kısmi liberalleşme ile ilgili yapılan reformlar için kullanılmaktadır.

6 Alexander Dubček, bir Slovak devlet adamı olarak Ocak 1968'den Nisan 1969'a kadar Çekoslovakya Komünist Partisi Merkez Komitesi Başkanlık Divanı Birinci Sekreteri ve Kadife Devrim'in ardından 1989'dan 1992'ye kadar Federal Meclis Başkanı olarak görev yaptı.

ve ekonomik âdem-i merkezîyetçilik de dahil olmak üzere Doğu Avrupa'daki en kapsamlı reformları öneren Eylem Programı aracılığıyla demokratikleşmeyi başlatmışlar. Çekoslovakya'daki bu reform dalgası Tito liderliğindeki Yugoslav liderlerden aldığı desteği artırdığı görülmektedir. Bu sürecin Yugoslav özyönetim sosyalizmi ile benzerlikler taşıdığını düşündüler ve sosyalist blok içinde "insan yüzlü sosyalizm" kavramını yaygınlaştırmak için bir fırsat tespit etmişler. Nitekim, Yugoslav basını ve halkı, Moskova ile anlaşmazlığa neden olan Prag'daki olayları onayladığını dile getirmişti (Zarkovic, 2019).

Çekoslovakya'da gerçekleştirilen bütün bu olaylardan sonra SSCB'nin tepkisi de gecikmemiştir. Sovyetler Birliği, Çekoslovakya'daki reformist gelişmeleri kendi hegemonyasına ve sosyalist bloğun istikrarı doğrultusuna dair bir tehdit ve tehlike olarak görmekteydi. Dolayısıyla, Brejnev Prag'daki demokratikleşmeyi Doğu Bloğunu istikrarsızlaştırma potansiyeline sahip "sessiz bir karşı devrim" olarak değerlendirmişti. Buna karşılık olarak Sovyetler, Varşova Paktı üyelerinin de desteğiyle Dubček'in liderliğine karşı ciddi ve bir o kadar da yoğun propaganda kampanyası başlatarak katı ideolojik çizgiye geri dönülmesini talep etmiştir.

Bu doğrultuda, Moskova, sosyalist ülkelerin sosyalist bloğun birliğini korumak için hareket etmek zorunda olduklarını öngören sınırlı egemenlik doktrinini ilan etmiştir. Bu doktrin, 20 Ağustos 1968'de gerçekleşen askeri müdahalenin ideolojik temellerini teşekül etmekte idi. Nitekim, Varşova Paktı birlikleri Çekoslovakya'yı işgal ederek reformist liderliği zorla uzaklaştırıp demokratikleşmeyi durdurmaya çalışmıştı. Nitekim, askeri müdahaleyi açıkça onaylamamalarına rağmen, Tito, Sovyetler Birliği ile istikrarlı ilişkilerin sürdürülmesinin önemini farkındaydı.

Nihayetinde, 1968'in ikinci yarısında ve 1969'un ilk aylarında, gerginliği azaltmak amacıyla müzakereler başlatılmıştır. Bu müzakerelerde Brejnev ve Tito karşılıklı yazışmalarda bulunarak gerilime ilişkin kendi bakış açılarını dile getirerek çözüm bulmaya çalışmışlar. Bu doğrultuda, Sovyetler Birliği siyasi yansımaları en aza indirmeye çalışırken, Yugoslavya bağımsızlık ilkesini korumakta ısrar ettiğini görmekteyiz. Aynı zamanda, bu dönemde, Sovyet Dışişleri Bakanı Andrei Gromyko'nun 1969 yılında Yugoslavya'nın başkenti Belgrad'a yaptığı ziyaret de dahil olmak üzere bir dizi üst düzey temas gerçekleşti ve ikili ilişkilerin kısmen yeniden tesis edilmesiyle sonuçlanmıştır (Petranovič, 1988, s.356-360).

1970 ve 1980 yılları arasında Yugoslavya ve SSCB Ekonomik Bağlamında İlişkiler

Yugoslavya'nın siyasi konumu kendine münhasır olduğu söylenebilir. Yugoslavya, 1948 yılında İnformburo ile yaşanan ideolojik kopuşun ardından, Sovyet merkezi modelinden farklı bir sosyalist özyönetim sistemi kurmuştur. Bu model daha sonra Yugoslavya'nın dış politikasının, özellikle de bağlantısızlık politikasının temelini oluşturduğu söylemek mümkündür. Buna karşılık Sovyetler Birliği, Varşova Paktı'nın hakimiyetine dayanan blok odaklı bir politika izlediğini görmekteyiz (Jurkovic, 2024).

Nitekim, ideolojik farklılıkların devam etmesine rağmen 1970'lerin başı itibarıyla, büyük ölçüde diplomatik çabalara ve ABD ile SSCB arasında tırmanan rekabet karşısında sosya-

list sistemlerin sürdürülmesine yönelik karşılıklı çıkara atfedilebilecek ilişkilerin geliştiği bir döneme sahne olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Brejnev'in 1971 yılında Yugoslavya'ya gerçekleştirdiği ziyaretin iki ülke arasındaki ilişkilerin normleştirilmesi sürecinde önemli bir dönüm noktası olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, her iki ülke tarafından ortak bir bildiri yayınlanarak bağlantısızlığa ve emperyalizme karşı ortak mücadeleye verilen destek vurgulanmıştır (Tripkovic, 2013, 3-12). Dolayısıyla söz konusu ziyaret, 1950 ve 1960'lardaki gergin ve durgun ilişkiler döneminin akabinde iki ülke arasındaki yakınlaşmanın mühim bir sembolü olarak değerlendirilebilir.

1970' ve 1980 Yugoslavya ve SCCB ekonomik ilişkilerine bakıldığında, söz konusu iki ülke arasında göze çarpan olumlu bir gelişme olduğu görülmektedir. Brejnev'in 1971'de Yugoslavya'ya ve Tito'nun 1972 ve 1973'te Sovyetler Birliği'ne gerçekleştirdiği ziyaretlerle sağlanan siyasi istikrar, daha sık ve yoğun bir ekonomik iş birliğinin temelini atmıştır (Tripkovic, 2013). Kaldı ki, ticaret ve sanayi bağlarının genişletilmesindeki karşılıklı olarak menfaatin farkında olan her iki siyasi liderlik, döviz gerektirmeyen bir takas ödeme yönteminin kullanılması yoluyla bunu kolaylaştırmaya çalışmıştır.

Dolayısıyla, iki ülke arasındaki ticaret bu dönemde önemli bir artış gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. İlk beş yıllık planda (1971-1975) 3.7 milyar dolarlık ticaret değeri öngörülürken, gerçek rakamlar 5.1 milyar dolara ulaşmıştır. Devamında ise takip eden dönemde (1976-1980) toplam ticaret 17 milyar doları aşmıştır. Aynı zamanda, kayda değer diğer bir gelişme ise, 1975 yılında Sovyetler Birliği'nin Yugoslavya'nın en önemli ticari ortağı konumuna yükselmesi, Yugoslavya'nın da Sovyetler Birliği için önemli bir ekonomik ortak olarak ortaya çıkmasıdır (Tripkovic, 2014, s.182-185).

1970 yıllarında, Sovyetler Birliği enerji, hammadde ve endüstriyel malzeme ihraç ederken, Yugoslavya'dan makine, metalürjik malzeme, gemi ve tüketim malları ihracatına ağırlık verilerek ticaretin yapısı tamamlayıcılık esasına göre şekillendiğini görmekteyiz. Endüstriyel iş birliğinin geliştirilmesi, Kamaz kamyonları ve nükleer enerji santralleri için ekipman üretimi gibi projelerle daha da kolaylaştırılmıştır. Ayrıca, Yugoslav inşaat şirketleri Sovyetler Birliği'nde otel ve turistik merkezlerin inşasıyla ilgilenmiş ve 1980 yılı sonuna kadar toplam inşaat işlerinin değeri 370 milyon dolara ulaştığı görülmektedir (Tripkovic, 2014, s.188).

Aynı tarihlerde gemi inşası, otomotiv sektörü ve enerji ile ilgili anlaşmaları kapsayan bir takım önemli anlaşma imzalanıp onaylandığını belirtmek gerekir. Aynı zamanda, Sovyetler Birliği, Yugoslavya'ya sanayi ve enerji projeleri için 540 milyon dolarlık bir kredi verdi ve bu kredi daha sonra planlanan projelerin uygulanmasını karşılamak üzere 750 milyon dolara çıkarılmıştı. Bu kredi Yugoslav sanayisinin ve altyapısının modernizasyonuna katkıda bulunduğu söylenebilir. 1980'de ise toplam mal ticaretinin 5.2 milyar dolara ulaşması, ekonomik iş birliğinin başarısının bir kanıtı olduğu aşikârdır. İki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik farklılıklara rağmen, ekonomilerinin birbirini tamamlaması ve ticari iş birliğine duyulan ortak ilgi istikrarlı bir büyüme sağlamıştır.

Sovyetler Birliği Batı'nın yaptırımları ve teknolojik kısıtlamalarla karşı karşıya kalırken, Yugoslavya önemli bir Doğulu ortakla iş birliği yaparak ekonomik büyümesini çeşitlendirme fırsatından yararlandığı görülmektedir. Nitekim, bahsedilen ekonomi alanında iş

birliği döneminde, istisnai bir dinamizm ve siyasi anlaşmazlıkların başarılı bir şekilde aşılmasıyla karakterize edilmiş olup böylece küresel bağlamda ikili iş birliğine uygun bir örnek teşkil ettiği görülmüştür (Tripkovic, 2014, s.90).

Nihayetinde söz konusu iki ülkenin 1970 ve 1980 yılları arasında iş birlikleri ve ilişkileri incelendiğimiz zaman, Yugoslavya ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişki, Soğuk Savaş dönemine özgü anlaşmazlıklara rağmen istikrar ve derinleşen iş birliği ile karakterize edildiğini görmüştük. Aynı zamanda, iki ana blok arasındaki gerginliklerin geçici olarak hafiflemesine işaret eden küresel bir süreç olan yumuşama krizi, Yugoslavya ve SSCB arasındaki iki yönlü ilişkilere de yansıtıldığı görülmek mümkündür. Bu dönem, ideolojik ve sistemik farklılıkların varlığına rağmen istikrarın korunmasına yol açan siyasi ve ekonomik ilişkilerdeki olumlu gelişmelerle nitelendirilmiştir.

Sonuç olarak, zaman zaman yaşanan anlaşmazlıklara rağmen, Soğuk Savaş ortamında dengenin korunmasına yönelik karşılıklı çıkarlar nedeniyle ilişkiler istikrarlı bir şekilde devam etmiştir. Sovyetlerin iş birliğine olan bağlılığı, Yugoslavya'nın egemenliğini ve kendi yolunu çizme hakkını tanımaları ile birleşince, karşılıklı güvenin geliştirilmesinde çok önemli bir faktör olarak ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Bununla beraber bu dönemde, küresel yumuşama politikası bağlamında ikili ilişkilerin önemini göstermekte olup, iki ülkenin ideolojik farklılıklara rağmen yapıcı bağlar geliştirmeyi başardığı görülmektedir.

SONUÇ

Tito dönemi Yugoslavya ile SSCB arasındaki ilişkiler, Soğuk Savaş'ın klasik iki kutuplu yapısına uymayan benzersiz bir tarihsel deneyimi temsil eder. Bu ilişkiler, sosyalist blok içindeki çoğulculuğu ve farklı gelişme yollarını ortaya koyar. Yugoslavya, ilk başta Sovyet modeline dayalı bir yeniden yapılanma sürecini benimsemiş olsa da kısa sürede Moskova'nın merkezîyetçi ve hegemonik tutumlarına karşı kendi sosyalist modelini geliştirmeye çalışmıştır. Bu amaçla, 1948'deki Informbiro krizi sırasında Sovyet kampından ayrıldı. Bu, iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerde ve uluslararası sosyalist hareket içinde ciddi bir kopuşa neden oldu. Tito'nun kararlı bağımsızlık tutumu, Yugoslavya'yı Batı ile doğrudan ittifaklar kurmadan kendi sosyalist gelişme modelini izleyen bağlantısız bir devlet haline getirdi.

Stalin'in ölümünden ardından başlayan diplomatik normalleşme süreci, Belgrad ve Moskova deklarasyonlarının imzalanmasına ve iki ülke arasında karşılıklı bir anlayışın oluşmasına yol açsa da SSCB'nin kendi etki alanını korumaya yönelik çabaları nedeniyle bu ilişkiler kırılganlığını korudu. 1968'de Sovyetlerin Çekoslovakya'ya müdahalesi, Yugoslavya'dan güçlü bir tepki aldı ve Tito'nun ulusal egemenlik politikasının sadece retorik değil, pratik bir devlet politikası olduğunu bir kez daha gösterdi. Bununla birlikte, bu gerginliklerin ardından iki ülke, karşılıklı çıkarları doğrultusunda ekonomik bağlarını güçlendirmeye çalışmıştır.

1970'ler ve 1980'lerde yoğunlaşan ekonomik iş birliği, her iki ülke arasındaki siyasi farklılıklara rağmen istikrarlı ve verimli bir ortaklık modelinin geliştirilmesini mümkün kıl-

mıştır. Gemi inşasından nükleer enerjiye, altyapı yatırımlarından takas temelli ticaret yöntemlerine kadar birçok sektörde yürütülen projeler, ideolojik çatışmaların çözümü için pragmatik bir temel oluşturmuştur. Bu bağlamda, Yugoslavya'nın Sovyetler Birliği ile geliştirdiği ilişki, klasik anlamda bir bağımlılık ilişkisi olmaktan ziyade, karşılıklı çıkarların öncelikli olduğu çok yönlü ve ihtiyatlı bir ortaklık olarak değerlendirilmelidir.

Nitekim, söz konusu bu çalışmada ortaya konulmaya çalışıldığı üzere, Yugoslavya ile SSCB arasındaki ilişkinin tek yönlü bir çatışma veya uyum olgusu olarak yorumlanmaması gerektiğini göstermektedir. Bunun yerine, bu ilişki, zaman içinde değişen koşullar, liderlik tercihleri, ideolojik bölünmeler ve dönemin hâkim uluslararası konjonktürlerin etkisiyle şekillenen çok yönlü ve karmaşık bir diplomatik uygulama veya pratiği olarak değerlendirilmek daha makul olacaktır. Bu bağlamda, Yugoslavya'nın sosyalist blok içindeki özerk konumu, sadece Tito'nun siyasi vizyonunun bir ifadesi olmayıp, aynı zamanda Soğuk Savaş'ın katı ikili yapısına da bir meydan okuma olduğu söylenebilir. Bu bakımdan, Tito döneminde Yugoslavya, kendi iç dinamikleriyle sosyalist rejimi sürdürürken hem Doğu hem de Batı ile ilişkiler kurabilen istisnai bir ülke örneği olarak tarihsel değerini korumaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma Soğuk Savaş dönemine ilişkin klasik anlatılara alternatif bir bakış açısı sunarak, bağımsızlık, özyönetim ve çok taraflılık ilkeleri üzerine şekillenen bir sosyalist devletin deneyimini izlemektedir.

KAYNAKÇA

- Bogetić, D. (2005). Saradnja Jugoslavije sa zapadnim silama u vreme normalizacije njenih odnosa sa socijalističkim lagerom 1956. godine. *Istorija 20. veka*, 2, 113–129.
- Bogetić, D. (2008). Arapsko-Izraelski rat 1967. godine i jugoslovensko-američki odnosi. *Istorija 20. veka*, 1, 101–115.
- Bogetić, D. (2011). Jugoslovensko-sovjetski odnosi početkom 60-ih godina. *Istorija 20. veka*, 3, 205–220.
- Cvetković, E. (2022). “Dva plana i dva maršala” u svetlu jugoslovensko-američkih odnosa (1947–1951). *Baština: glasnik*, 55, 253–270.
- Dimitrijević, B. B. (2021). Sovjetski uticaji na jugoslovensko vazduhoplovstvo 1944–1949. *Istorija 20. veka*, 1, 248–250.
- Jurković, D. (2023). *Odnosi Jugoslavije i Sovjetskog saveza od 1947. do 1953. u kontekstu Informbiroa prema vodećim jugoslovenskim tiskovinama* (Doctoral dissertation). University of Zagreb.
- Jurković, D. (2023). *Odnosi Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza od 1947. do 1953. u kontekstu Informbiroa prema vodećim jugoslavenskim tiskovinama* [Doktora tezi, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija]. Repozitorij Sveučilišta u Zagrebu.
- Nenadović, R. (1989). Hladni rat (1947–1950) prema američkim istorijskim izvorima. *Istorija 20. veka*, (1+2), 141–168.
- Petranović, B. (1988). *Istorija Jugoslavije 1918–1988: Treća knjiga: Socijalistička Jugoslavija 1945–1988*. Beograd: Nolit.
- Tripković, Đ. (1990). Jugoslavija i Maršalov plan. *Istorija 20. veka*, 1+2, 59–76.
- Tripković, Đ. (2010). Vraćanje balansa u politici Jugoslavije prema supersilama krajem 60-ih godina 20. veka. *Tokovi istorije*, 2, 74–93.
- Tripković, Đ. (2013). Tito o poseti Brežnjeva Jugoslaviji 1971. *Tokovi istorije*, 1, 339–349.

TSERENNADMID CHULUUNBAATAR

A dım Tserennadmid Chuluunbaatar, Moğolistanlıyım, 21 Temmuz 1982 yılında öğretmen bir baba ve girişimci bir annenin büyük kızı olarak dünyaya geldim. İlkokul, ortaokul ve lise eğitimimi Moğolistan'ın başkenti Ulanbator'da tamamladım. 2002 yılında Türkiye Cumhuriyeti ile Moğolistan Hükümeti arasında eğitim alanında imzalanan iş birliği anlaşması çerçevesinde burslu öğrenci sınavını kazanarak Türkiye'ye lisans eğitim almaya gittim. Yabancı dil bilgilerim İngilizce ve Türkçedir. Evli ve iki çocuk annesiyim.

Türkiye'nin başkenti Ankara'da 2001-2002 yılları arasında Gazi Üniversitesi Türkçe Eğitim Programı'nı, 2002-2006 yılları arasında ise İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü tamamladım.

Liseyi bitirdikten sonra en büyük hayalim yabancı bir ülkede lisans eğitimimi tamamlayarak iyi bir diplomat olmaktı. İyi bir araştırmacı ve diplomat olmanın önde gelen şartlarından biri, farklı geleneksel ve kültürel ortamlarda çalışabilmek, insanlarla ve topluma uyum sağlayabilme yeteneğine sahip olmaktır diye düşünüyorum.

Dolaysıyla bu yeteneklerin kazanılabileceği en güzel ülkelerden biri Türkiye idi. Binlerce yıldır topraklarında birçok köklü medeniyete ev sahipliği yapmış Türkiye'de, insanların birbirlerine karşı saygılı ve hoşgörülü olduğu bize atalarımızdan aktarılan bilgiydi. Özellikle Moğolistan ile Türkiye arasında özel bir bağın bulunması nedeniyle, orada yaşamak veya okumak bizim için kendi köklerimizden kardeşlerimizle beraber olacağımız anlamına gelirdi. Türkiye'nin çok kültürlü yaşam tarzı, 2000'li yıllarda Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde gerçekleştirilen kapsamlı reformlar sayesinde hızla gelişen bir ülke olması, burada kendime uygun bir üniversite ve program bulabileceğim konusunda beni daha da motive etti. Bu hedef doğrultusunda Türkiye'ye gitmek, orada okumak hayatımda aldığım en önemli ve doğru kararlardan biriydi. Türkiye'de üniversite eğitimimi tamamladıktan yıllar sonra iş gereği tekrar Türkiye'de bulunduğum zaman kendimi anavatanımda, kardeşlerimle birlikte evimde gibi hisseder olmuştum.

Türkiye'de, özellikle İstanbul gibi muhteşem bir şehirde üniversite okumak, her şeyden önce genç bir kız öğrenci için çok farklı bir deneyimdi. İstanbul'da geçirdiğim ilk bir-iki yıl, kimseden yardım almadan her şeyi kendi imkanlarımla ve mümkün oldukça iyi bir şekilde sürdürebilmek için gerekli çabayı göstermek, sabırlı olmak ve hatalardan öğrenmek gibi önemli yetenekleri elde ettiğim yıllar olmuştu ve bunlar hiç bir zaman paha biçilmeyecek önemli tecrübeler ve başarılı bir kariyerin başlangıcı olduğunu şimdi daha iyi anlamaktayım.

2000'li yılların ortasında Türkiye'de eğitim görüp ülkesine dönen öğrencilerin, Moğolistan'ın önde gelen devlet ve özel kurumlarında istihdam edilerek nitelikli personel ve bazıları da iyi birer lider olarak kariyerlerine devam ettikleri, Moğol toplumu ile Moğolistan'daki yerli ve yabancı işverenler tarafından genel kabul görmektedir. Ben de bu gençlerden biri olarak mezun olduktan hemen sonra Moğolistan Devlet İstatistik kurumu, Moğolistan Dış İşleri Bakanlığı gibi devlet kurumlarda memur olarak çalıştım ve son olarak da yardımcı araştırmacı olarak işe başladığım Moğolistan Bilim akademisinin Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nde, 2021 yılından itibaren bölüm başkanı olarak çalışma imkanlarım olmuştur ve bütün bu imkanların büyük kısmı Türkiye'de okumuş olmam, orda edindiğim kişisel ve akademik yeteneklerim, farklı din ve kültüre mensup olmamıza rağmen insani ve kardeşçe ruhları olan Türk arkadaşlarımızla dayanışma içinde eğitim görmüş olmamdan kaynaklandığını her zaman düşünürüm.

1.6. ULUSLARARASI İLİŞKİLER, DİPLOMASİ, KÜRESEL VE BÖLGESEL POLİTİKALAR

TSERENNADMID CHULUUNBAATAR

GİRİŞ

Moğolistan ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler resmi olarak 1969 yılında kurulmuştur. Ancak iki ülke ve halkları arasındaki ilişkiler sadece 56 yıl ile sınırlı kalmayıp, asırlara ve hatta bin yıllık geçmişe sahip olmanın yanısıra kadim kök ve temellere dayanmaktadır. İki ülke arasındaki mesafeye rağmen iki ülke arasındaki iş birliğini güçlendirmek ve uluslararası sorunlar başta olmak üzere tiarete, eğitimde ve diplomaside yeni ufuklar açmak oldukça önemlidir. Bu ufukları ise tarihsel ve kültürel kodlarından ilham alarak Türkiye’de eğitim görmüş yetenekli mezunlara büyük görevler düşmektedir. Bu sebeple Türkiye’de eğitim görmüş ve mezun olmuş mezunların rollerine değinmek ve bazı önerilerde bulunmak gerekmektedir.

Bu makale Türkiye ile Moğolistan arasında son yirmi beş yıl içerisinde yaşanan siyasi, sosyal, ekonomik ve diplomasi alanında neler yaşandığına dikkat çekmektedir. Ayrıca iki ülke arasındaki ilişkilerin “Üçüncü Komşu” nosyonuyla yeniden dizayn edilmesi ve iki ülke arasında 2025 yılında kayıt altına alınan *stratejik ortaklık tesis edilmesine* ilişkin ortak bildiri irdelenmektedir. Bu kapsamda Türkiye’de okuyarak mezun olan ve sonrasında Moğolistan’a dönen bireylerin iki ülke arasında üstlendiği köprü görevi üzerine analizler yapılacak ve öneriler sunulacaktır. Aynı zamanda bu çalışma, Moğolistan ve Türkiye arasındaki ikili ilişkilerin daha pratik ve her iki taraf için karşılıklı fayda sağlayacak şekilde geliştirilmesinde Türkiye mezunlarının rolü ve etkisini ele almakta; bu doğrultuda ilgili makamlar ve üst düzey siyasi desteklere yönelik önerileri de içermektedir.

Çalışmanın sınırlılıkları iki ülke arasındaki ilişkilerin siyasi ve insani yönlerinde ilerleme kaydedilmesine karşın, ekonomik ilişkilerde yeterli büyüme görülmemektedir.

Bu makale aracılığıyla, 2000’li yıllardan bu yana iki ülke arasındaki ikili iş birliğinde ortaya çıkan sorunlar ve değişimler; özellikle ekonomi, bilim ve inovasyon alanlarında ikili iş birliğinin yetersiz gelişiminin iç ve dış nedenlerini gündeme getirmeye çalışılmıştır. Derinlemesine bilimsel çalışmalara dayalı, etkili ekonomik iş birliği kurmanın mevcut dinamikleri

iyileştirmenin önemli yollarından biri olduğu varsayılmaktadır. Moğolistan'daki bilim ve inovasyon sektörlerine Türkiye'den yatırımın yönlendirilmesinin, ikili ekonomik ve ticari ilişkilerin yeni bir seviyeye taşınmasında çok önemli bir adım olması beklenmektedir.

Literatürde Moğolistan ile Türkiye arasındaki ikili ilişkilerle ilgili olarak politik, ekonomik ve sosyal-kültürel alanlardaki iş birliği ve tecrübeleri ile ilgili (Батхишиг, 2017), iki ülke arasında diplomatik ilişkilerinin kurulmasının 50.yıl vesilesiyle organize edilen uluslararası bilimsel konferans kitapçığı, (TurDALAI R. Tserennadmid Ch, 2019), Moğolistan ile ilgili makaleleri ve tanıtım yazılarına ağırlık veren dergiler (Asya Araştırmaları Merkezi – Uluslararası Sosyal Bilimler dergisi, 2019), Moğolistan'ın Üçüncü komşu politikası çerçevesinde iki ülke arasındaki üst düzey siyasi ilişkiler ve kamu diplomasisi, eğitim ve akademik alanlardaki ilişkilerinin değerlendirilmesi ve ikili iş birliğinin 'stratejik ortaklık' seviyesine çıkarmak ile ilgili öneriler üzerine doktora tezi, kitap ve araştırma makaleleri (Chuluunbaatar, 2020), Moğolistan'ın devlet ve toplum yapısı üzerine (Onur Ender ASLAN, 2021) farklı zaman dilimlerini kapsayan çeşitli çalışmalar mevcuttur. Ancak sözü edilen çalışmalara bakıldığında iki ülke arasındaki siyasi ve kamu diplomasisi ve savunma alandaki işbirliklerine odaklanmakta ve aralarında en zayıf olan ekonomik, sosyal ve akademik ilişkilerine yönelik iş birliğinin değerlendirilmesi ve hem Türkiye'de hem Moğolistan'da eğitim görmüş Moğol, Türk akademisyenler, araştırmacılar ve girişimciler aracılığı ile bu sektörlerde iş birliğinin güçlendirilmesine ilişkin fikirler ve öneriler çok az bulunmaktadır.

Bu çalışmada durum analizi, çeşitli zaman dilimine ait verilerinin çoklu ve toplama yolu ile incelenmesi yöntemine başvurulmuştur. Bu yöntem doğrultusunda, araştırma yaparken de konuya ilişkin çeşitli kaynaklardan elde edilen data ve bilgi, Moğolistan Bilim Akademisinin Uluslararası Araştırmalar Enstitüsünde bulunan, iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasının 50. yıl dönemine ilişkin konferans materyallere dayanarak inceleme yapma yöntemine başvurulmuştur. Aynı zamanda örnek vaka incelemesi yöntemine de başvurulmuş, Türkiye'de eğitim görmüş öğrencilerin iki ülke arasındaki ilişkileri güçlendirme noktasındaki sağladığı katkılar üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla Türkiye'de üniversite eğitimi almış, tecrübeli mezunların iki ülke için katkılarının nasıl artırılacağına ilişkin öneriler sunulmuştur.

TÜRKİYE'DE EĞİTİM ALMIŞ DİPLOMATLAR VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER UZMANLARI

Moğolistan ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler resmi olarak 1969 yılında kurulmuştur. Ancak iki ülke ve halkları arasındaki ilişkiler sadece 56 yıl ile sınırlı kalmayıp, asırlara ve hatta bin yıllık geçmişe sahip olmanın yanısıra kadim kök ve temellere dayanmaktadır. İki ülke arasındaki mesafeye rağmen iki ülke arasındaki iş birliğini güçlendirmek ve uluslararası sorunlar başta olmak üzere ticarete, eğitimde ve diplomaside yeni ufuklar açmak oldukça önemlidir. Bu ufukları ise tarihsel ve kültürel kodlarından ilham alarak Türkiye'de eğitim görmüş yetenekli mezunlara büyük görevler düşmektedir. Bu se-

beple Türkiye’de eğitim görmüş ve mezun olmuş mezunların rollerine değinmek ve bazı önerilerde bulunmak gerekmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti ile Moğolistan arasındaki eğitim alanındaki iş birliği 1992 yılında başlamıştır. O yıldan bugüne kadar Türkiye Cumhuriyeti ile Moğolistan Hükümeti arasında eğitim alanında imzalanan iş birliği anlaşması çerçevesinde binlerce Moğol öğrenci Türkiye’nin çeşitli üniversitelerinde burslu olarak lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi alma imkanına sahip olmuştur.

Türkiye’de eğitim almış diplomatlar ve uluslararası ilişkiler uzmanlarının sayısı iki ülke arasında eğitim alanında iş birliğinin başladığı zamanlar olan 1990’li yıllara kıyasla, 2000’li yıllardan itibaren artmaya başlamıştır ve Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi gibi Türkiye’nin önde gelen devlet üniversitelerinde, Bilkent Üniversitesi gibi özel ama prestijli üniversitelerde uluslararası ilişkiler uzmanı olarak eğitim almış mezunların sayısı gittikçe artmıştır. Bu mezunların bazıları Türkiye’de gördüğü eğitimini daha da ileri seviyeye taşıyarak master ve doktora yaparken bazıları da Moğolistan Dışişleri Bakanlığı, Moğolistan Bilimler Akademisi ve Moğolistan’da faaliyet gösteren uluslararası kalkınma kurumlarında çalışarak Türkiye’nin küresel ve bölgesel varlığını ve prestijini ve kamu diplomasinin geliştirilmesinde önemli bir görevi yerine getirmektedir.

Türkiye’nin şimdiye kadar eğitim alanında Moğolistan’a verdiği bu destek karşılık beklenen bir yardımdan daha çok Moğol kardeşlerine verdikleri bir destektir. Bu desteğin yerini yavaş yavaş daha büyük kapsamlı ikili iş birliğine dönüştürmesinde Türkiye’de eğitim almış diplomatların, uluslararası ilişkiler uzmanlarının ve çeşitli devlet ve özel sektörde çalışan mezunların rolü ve katkısı son derece önemlidir.

KAMU DİPLOMASİSİNDE TÜRKİYE MEZUNLARININ ROLÜ

Türkiye’nin önde gelen üniversitelerinde kaliteli eğitim almış ve rekabet gücü yüksek, aynı zamanda Türk dilini ve kültürünü bilen, Türk vatandaşını tanıyan mezunlar, hiç kuşkusuz iki ülke arasındaki kamu diplomasisinin geliştirilmesinde anahtar olacaktır.

Kamu diplomasisinin kilit faktörlerinden birisi olan iki ülke arasında eğitim sektöründeki ilişkiler, 1992 yılından itibaren Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti bursuyla Moğol öğrencilerin Türkiye’de eğitim alması ile başladığını yukarıda belirtmiştik. O dönemde öğrenci sayısı yaklaşık 30 iken, 2005 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı’nın ziyareti sırasında 50 öğrenci eğitim alır hale geldi ve bu sayı artırıldı. Şu anda bu sayıyı 100’e ulaştırmak için çalışılmaktadır.¹ Böylece Türkiye’de her yıl 60-70 civarında Moğol öğrenci Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti bursu ile eğitim alma imkanına sahip olmuştur.

1992 yılından bu yana öğrencilerimiz Türkiye’de eğitim görmekte olup iki ülke arasında imzalanan eğitim alanındaki iş birliği protokolü çerçevesinde geçen 30’dan fazla yılda yaklaşık 2000 den fazla Moğol genci Türkiye’de eğitim görmüştür ve onların yaklaşık yüzde 60’ı özel sektörde çalışmaktadır.

1 Moğolistan Bilim Akademisi ve Türkiye Ulanbator Büyükelçiliği tarafından organize edilen bilimsel konferansta Moğolistan Türkiye Mezunlar Derneği Sunumu, 21 Haziran, 2024, Ulanbator, Moğolistan.

Türkiye ile Moğolistan arasındaki ikili iş birliğinin spor ve kültür alanında daha ileriye götürülmesi gerekmektedir. Geleneksel ve çağdaş Moğolistan'ın kültür ve sanat eserlerinin ve sergilerin sergilenmesi ve Türk eserlerinin de Moğolistan'da sergilenmesi önemlidir. Moğol balesi, geleneksel dans ve şarkılar, geleneksel senfoni orkestrasının Türkiye'de gösteri ve konser yapması ilgi çekici olacaktır. Bu şekilde tarafların entellektüel çevrelerinin birbirlerini daha yakından tanımaları sağlanmalıdır. Daha çok tüccarlar, iş adamları ve işçiler düzeyinde birbirini tanıyan toplumlarımızın sanat ve spor insanlarının, aydınlarının aracılığı ile de buluşturulması en az politika veya ticaret kadar önemlidir.

Yukarıda bahsedilen sektörler arasındaki iş birliğini güçlendirmek iki ülke arasındaki halk diplomasisini etkili bir şekilde genişletmek için kültür, sanat ve bilim alanındaki değişim programları, kısa süreli mesleki gelişim ve eğitim programları ve stajlar nispeten yetersiz kalmaktadır. Moğolistan'a yönelik Türkiye'nin bu tür programları diğer Orta Asya ülkelerle kıyasla çok sınırlı çevrelerde gerçekleştirilmektedir. Aslında bu tür programlar, staj imkanları ve benzer araçlar hem Moğol halk arasında Türk toplumu ve halkı, hem de Türk toplumuna çağdaş Moğolistanı daha yakından anlamak gibi fırsatları tanırken aynı zamanda ev sahibi ülkenin bölgesel ve küresel düzeydeki itibarını arttıracaktır.

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDEKİ KÜRESEL SORUNLARA GÜNCEL YAKLAŞIMLAR

Coğrafi olarak hem Avrupa'da hem de Asya'da bulunan Türkiye; Doğu'nun batısı, Batı'nın doğusu olarak tanımlanmaktadır. Tarihi ve kültürel birikiminin zenginliğine bağlı olarak tarihi İpek Yolu'nu canlandıran "Orta Koridor" ve ticaret hacmini geliştirme amacı taşıyan "Kalkınma Yolu" ile merkezi konumunu güçlendirmiştir. Kara, deniz ve hava yolunun tam olarak ortasında bulunan Türkiye, Doğu'ya ve Batı'ya bakan çift başlı kartal simgesinin günümüze yansımaları oluşturmaktadır.²

Moğolistan da jeopolitik ve jeostratejik bakımdan Türkiye ile benzer şartlara sahip olmanın bir gereği olarak, temel devlet dokümanlarında (Dashnyam, 2020) iki komşusuyla dengeli ilişkiler yürütmeyi ve her alanda iş birliğini pekiştirmeyi hedeflemektedir. Bunun yanı sıra 'Üçüncü Komşu' ülkelerle de ilişkileri aktif ve kararlı bir biçimde geliştirmeye yönelik esaslar benimsenmiştir. Bu bağlamda, Moğolistan ve Türkiye'nin uluslararası siyasi ve güvenlik meselelerinde fikir alışverişinde bulunarak uyumlu çalışması, stratejik ortaklığın önemli bir göstergesidir; ancak bu ilişkinin gelecekte daha da pekiştirilmesi gerekmektedir.

Öte yandan Moğolistan'ın "Üçüncü Komşu Politikası", yalnızca siyasi ve ekonomik tercihlerini değil; aynı zamanda güvenlik faktörlerini de kapsamaktadır. Türkiye, ülkemizin dış siyasetinde öncülük niteliği taşıyan Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti ile dengeli bir ilişkileri geliştirmekte olduğunu dikkatlice takip etmekteyiz. Dolayısıyla, hem bir NATO üyesi olan hem de bölgesinde ABD'nin önemli bir müttefiki konumunda bulunan Türkiye'nin rasyonel, somut verilere dayalı, çok yönlü dış siyaseti dünya genelinde örnek bir model teşkil etmektedir. Stratejik konumu gereği jeopolitik ve jeostratejik kararların-

2 Alev KILIC, AVİM Baskani, Onsoz, AVİM 2024 Yıllık Rapor, P.4

da büyük ölçüde iki yakın komşusuna bağımlı olan Moğolistan'ın, bu dengeyi koruyarak Türkiye gibi "Üçüncü Komşu" ülkelere yönelik daha aktif, yoğun ve pragmatik bir dış politika geliştirmesi gerekmektedir.

Yazarın Kendi Uzmanlık Alanındaki Gözlemleri ve Deneyimleri

Her ne kadar Türkiye Cumhuriyeti'nde yükseköğretim görmüş yeterli sayıda mezunlarımız bulunsun da bilim alanındaki ilişkilerin ve iş birliğinin somut sonuçları hala eksik olduğundan ve istenen düzeye ulaşamadığından, iki ülke arasındaki iş birliğinin daha ileri ve akademik düzeyde yoğunlaştırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. İş birliğinin somut sonuçlarının yetersiz kalmasının başlıca nedenleri aşağıda ele alınmıştır.

Planlama, proje analizi ve bilimsel çerçevelerin birlikte geliştirilmemesinden kaynaklanan sorunlar var.

Ülke analizlerinde genellikle belirli bir ülkenin tarihi ve kültürü ile ilgili çalışmalara öncelik verilse de dış politika perspektifinden, özellikle tarihi açıdan derin bağları olan iki ülkemizi; modern jeopolitik ve jeoekonomi gibi güncel yaklaşımlarla incelemek daha büyük önem arz etmektedir. (Chuluunbaatar, 2019)

Bu noktadan hareketle, Türkoloji çalışmalarını özel bir araştırma dalı olarak geliştirirken; Türkiye Cumhuriyeti'nin dünya jeopolitiğindeki alanındaki yeri ve önemi, bölgesel ve küresel sorunların çözümünde ne düzeyde bir oyuncu hale geldiği ve ileride nasıl bir önem kazanacağı gibi konulara odaklanmak gerekmektedir. Bu süreçte Moğolistan ile olan ikili ilişkilerin nasıl bir şekil alacağı, uluslararası platformlarda karşılıklı destek ve dayanışma yolları gibi hususlar, her iki ülkenin önde gelen akademisyen ve diplomatları tarafından el birliği ile ele alınmalıdır.

Ancak, Türkoloji çalışmalarında önde gelen araştırma ve analiz alanlarının; ulusal ölçekte, bilim akademileri ve üniversiteler düzeyinde doğru tanımlanması büyük önem arz etmektedir. Bu tanımlamanın, dış ilişkiler ve dış politika süreçlerini yöneten merkezi hükümet kurumlarının talepleriyle uyumlu ve gerçekçi bir zemine oturtulması stratejik bir gerekliliktir.

Moğolistan ile Türkiye arasındaki ilişkiler, Moğolistan'ın iç siyasi yapısındaki istikrarsızlık ve belirsizlikler nedeniyle defalarca zorlu süreçlerden geçmiştir.

Yatırım, ticaret ve kredi alanlarındaki ikili anlaşmaların bir kısmının; ülkemizin iç siyasi yapısı, buna bağlı olarak gelişen ekonomik ve sosyal zorluklar ile dış politikaya yönelik tek boyutlu bakış açısının yeterince analiz edilmemesi gibi nedenlerle başarısızlığa uğradığı görülmektedir. Örneğin, Nisan 2013'te Kentsel Kalkınma Bakanlığı, altyapı projeleri ve 5.000 konut inşası için Türk tarafından 300 milyon dolarlık imtiyazlı bir kredi talebinde bulunmuştur. (Батхишиг, 2017) Bu talep Türk tarafınca olumlu karşılanmış; dönemin Moğolistan Ulusal Meclis Başkanı Z. Enkhbold'un Ekim 2014'teki Türkiye ziyaretinde,

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından 300 milyon dolarlık kredi onayı teyit edilmiştir. Ancak 2014'ten itibaren ülke ekonomisinin darboğaza girmesi ve yoğun borçlanma süreci, bu kredinin kullanımını engellemiştir. Dönemin mevzuatı gereği, dış kredilerin hükümet garantisi altında olması ve toplam borç miktarının GSYH'nin yüzde 40'ını aşmaması şartı bulunmaktadır. O dönemde kredi miktarının bu sınırı aşması ve hükümetin garanti verememesi sonucunda bu proje gündemden düşmüştür. Bu durum; potansiyel risklerin öngörülememesi, bütçe planlama eksikliği ve sektörel çalışmalar arasındaki koordinasyonsuzluk gibi kontrol edilebilir faktörlerin bir sonucudur.

Türkiye'de Edinilen Eğitimin ve Becerilerin Kullanımı

Türkiye'de lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde uzun vadeli eğitim almış mezunların yanı sıra; üç ay ile bir yıl arasında değişen kısa vadeli mesleki eğitim veya araştırma programına katılmış diplomatlar ve uluslararası ilişkiler uzmanları, kamu diplomasisi alanında aktif rol oynayarak ülkeler arası dostluk köprüleri kurmaktadır. Türkiye'de eğitim görmüş bu mezunlar, ikili ilişkilerin geliştirilmesi sürecinde kritik roller üstlenmektedir. Bu bağlamda öne çıkan bazı örnekler şunlardır:

2000 yılından itibaren iki ülke arasındaki üst düzey ziyaretler neticesinde stratejik ortaklık ilişkileri tesis edilmiş; Moğolistan, 'Üçüncü Komşu Politikası' çerçevesinde Türkiye ile olan ilişkilerini daha da güçlendirmiştir. Bu bağlamda, iki ülkenin bilimler akademileri arasındaki iş birliğinin ivme kazanmasında ve Moğol araştırmacılar nezdinde Türkiye'ye yönelik ilginin artmasında, Türkiye mezunlarının rolü belirleyici bir etken oluşturmuştur.

Moğolistan Bilim Akademisi Uluslararası İlişkiler Araştırma Enstitüsü bünyesinde görev yapan Türkiye mezunu araştırmacılardan Ç.Tserennadmid (İstanbul Üniversitesi, SBF), H.Selenge (Ankara Üniversitesi, SBF) ile bilim insanları, M.Hürmetkan ve L.Haisandai tarafından yürütülen akademik çalışmalar öncü rol oynamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi, kültürü, dış politikası, ekonomisi gibi pek çok alanda yayımlanan makale ve kitaplar, Türkoloji araştırmalarına katkı sunmanın ötesine geçmiştir. Bu çalışmalar, ikili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik pratik öneriler sunarak ve dış politika karar alma süreçlerini etkileyerek Türkiye'de edinilen eğitim ve becerilerin somut birer çıktısı haline gelmiştir.

Türkiye'deki Akademik ve Mesleki Altyapının Sunduğu Fırsatlar

2000'li yıllarda Türkiye'de eğitim görmüş bir mezun olarak; Türkiye'nin akademik ve mesleki altyapı açısından sunduğu oldukça geniş ve dinamik imkanlar sunduğuna şahit olmuştum.

Modern üniversiteler, araştırma merkezleri ve teknoloji odaklı laboratuvarlar; öğrencilere yalnızca ileri düzey teorik bilgi sunmakla kalmayıp, aynı zamanda pratik ve uygulamalı

deneyim kazandırmaya yönelik programlar geliştirmektedir. Bu tür altyapılara sahip, araştırma-geliştirme kapasitesi yüksek, teknik ve beşeri sermaye açısından zengin olan İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ), Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) ve Hacettepe Üniversitesi gibi okullarda Moğolistanlı onlarca öğrenci eğitim almış ve mezun olmuştur. Bu mezunlar günümüzde mühendislik ve tıp gibi alalarda ülkelerinin en saygın kuruluşlarında ve büyük özel şirketlerinde çalışmakta, kalkınma sürecine katkı sunmaktadırlar.

Bu bağlamda; Türkiye'nin güçlü akademik ve mesleki altyapısı ile desteklenen uluslararası değişim programları ve araştırma projeleri, öğrencilere küresel bir perspektif kazandırmanın yanı sıra Moğolistan'ın bilimsel ve teknolojik kapasitesinin güçlenmesine de doğrudan katkı sağlamaktadır. Bunun en somut örneklerinden biri sağlık alanında yaşanmaktadır: Türkiye'de tıp eğitimi alan ve orada görev yapan Moğol doktorların girişimleriyle, 2024 yılından itibaren 'Moğolistan'da Tedavi Edilmeyen Hastalıkları Azaltma Politikası' uygulamaya konulmuştur. Bu çerçevede, Moğolistan Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsü bünyesindeki çocuk psikiyatristleri, Türkiye'de Otizm tanı ve değerlendirmesinde uluslararası standart kabul edilen 'ADOS-2' yönteminin teorik ve pratik eğitimlerini almaya başlamışlardır. Bu eğitimleri tamamlayan hekimler, söz konusu yöntemi Moğolistan Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsü'nde uygulamaya koyarak otizm spektrum bozukluklarının tanısında yeni bir dönem başlatmışlardır.³

Diplomatik misyolarda yer alma imkanı. Türkiye mezunları, uluslararası diplomatik misyonlarda görev alma fırsatına sahiptir ve bu durumun somut örnekleri mevcuttur. Türkiye'de eğitim görmüş çok sayıda mezun; Ulanbator'daki Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği, Ankara'daki Moğolistan Büyükelçiliği ve İstanbul'daki Başkonsolosluk gibi kritik noktalarda görev yaparak Moğolistan-Türkiye ilişkilerinin güçlendirilmesine doğrudan katkı sağlamaktadır. Böylelikle bu mezunlar, ülkeleri ile Türkiye arasında kültürel ve akademik bağları pekiştiren birer 'gönüllü elçi' rolünü başarıyla üstlenmektedirler.

Konuyla İlgili Somut Örnekler, Vaka Analizleri veya İstatistikler

Hızla gelişmekte olan ülkemizin dinamik iş dünyasında, Türkiye mezunları için geniş fırsatlar sunulmaktadır. Türkiye'de yükseköğrenim görmenin avantajlarını en iyi şekilde değerlendirerek kendi başarı hikayelerini yazan pek çok mezun, hem yerel hem de uluslararası arenada dikkat çekmektedir. Farklı alanlarda görev yapan ve önemli başarılar elde eden mezunlar arasından; ulusal güvenlik ve savunma, uluslararası kalkınma projeleri ve özel sektörde faaliyet gösteren üç örnek olarak aşağıda detaylı olarak ele alınmıştır.

Örnek 1: Baasanbat Yanjinlkham

2005 yılında Türkiye Cumhuriyeti Polis Akademisi'nde lisans, 2012'de Güvenlik Bilimleri Enstitüsü'nde yüksek lisans eğitimini tamamlamış, 2021'de Ulusal Savunma Üniversitesi'nde doktora programına kabul edilmiştir. 2025 yılı itibarıyla Moğolistan Genel Polis Müdürlüğü bünyesinde görev yapan Baasanbat; kariyeri boyunca 2005-2008 yılları

3 <https://www.ncmh.gov.mn/home/#/newsdetail/208>

arasında Polis Teşkilatı'nda, 2013-2022 yılları arasında Ulusal Güvenlik Konseyi'nde ve 2023-2024 yıllarında Moğolistan Ulusal Meclis Başkanlığı gibi devletin en üst düzey kurumlarında kritik sorumluluklar üstlenmiştir. Türkiye'de edindiği teorik bilgi birikimini ve meslek deneyimlerini, ülkesinin askeri ve polis teşkilatı gibi güvenlik kurumlarında etkin bir şekilde kullanmaktadır. Mesleki başarılarının yanı sıra sivil toplum alanlarında da aktif rol alan mezunumuz Moğolistan Türkiye Mezunlar Derneği'nin (ATA) kurucu üyeliğini yapmış ve 2016-2020 yılları arasında yönetim kurulunda başkanlık dahil olmak üzere çeşitli idari görevlerde bulunmuştur. 2020 yılından bu yana Yönetim Kurulu'nun daimi üyesi olarak görevini yürütmektedir. 2016 yılından itibaren derneğin faaliyetlerini kamuya tanıtma, Moğolistan ve Türkiye arasındaki eğitim ve bilim alanındaki iş birliğini geliştirme ve tanıtma konularında liderlik ederek çalışmıştır. Ayrıca, Türkiye'de eğitim sırasında elde edilen bilgi, eğitim, deneyim, mesleki ve kardeşlik ilişkilerine dayanarak iki ülkenin askerî, savunma ve polis iş birliğini geliştirmek, sektörün insan kaynaklarını yetiştirmek için Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlı ilgili kurumlarla resmi iş birliği kurarak iki ülke arasındaki ilişkileri dostane ve karşılıklı faydalı bir ilişkiye katkıda bulunan birçok mezunlarının temsilcisidir.

Örnek 2: Khosjiguur Tsogkhuu

2002-2007, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ekonomi mezunu, ATA üyesi, Moğol Kadın Mimarlar Derneği üyesi olan Khosjiguur Türkiye'de mezun olduktan sonra anavatanına dönerek Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde edindiği bilgi ve tecrübelerine dayanarak Moğolistan'ın başkentindeki önemli kurumlardan biri olan Kentsel Planlama ve Tasarım Enstitüsü'nde şehir planlamacı-ekonomist olarak görev yapmıştır. Bu görev kapsamında, kent ve banliyö gelişim planlarının hazırlanması, ekonomik, çevresel ve sosyal sorunların çözümüne yönelik çalışmaların yürütülmesi, yerel yetkililerin desteğiyle vatandaşlara yönelik planların hazırlanması ve nihai belgelerin karar vericilere sunulması gibi sorumluluklar üstlenmiştir. Mesleki kariyerinin bir diğer önemli başarısı ise World Vision uluslararası kuruluşta proje koordinatörü olarak görev yapmasıdır. Bu kuruluşta çalıştığı süre boyunca kadın başlı haneler, engelli çocuklar, gençler ve Moğolistan'ın kırsal bölgelerinde eğitim gören ilkokul öğrencileri için hijyen tesislerinin kurulmasına katkı sağlamış; kız ve erkek çocukların sağlığına yönelik önemli yatırımların hayata geçirilmesinde aktif rol oynamıştır. Bu tecrübeler, Türkiye'de eğitim alarak elde ettiği bilgi ve becerileri etkili biçimde kullanmasının somut örneklerinden biridir. Khosjiguur, son üç senedir Türkiye'nin önde gelen şirketlerinden biri olan MAPA İnşaat ve Ticaret A.Ş.'nin Moğolistan'daki İleri Düzey Su Arıtma Tesisi Projesi'nde görev yaparak, Türkiye'de edindiği bilgi, eğitim ve deneyimi mesleki açıdan daha da zenginleştirmektedir.

Örnek 3: Soyolmaa Ochirmunkh, 2003-2008 yılları arasında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun olmuş, ATA Derneği'nin kurucu üyelerinden biridir. 2009 yılından bu yana Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı(TİKA) Ulanbator Program Koordinasyon Ofisi'nde asistan-tercüman olarak görev yapmaktadır.

Soyolmaa, Türkiye’de mezun olduktan sonra TİKA Ulanbator Program Koordinasyon Ofisi’nde yaklaşık yirmi yıl boyunca istikrarlı ve verimli bir şekilde çalışmış, TİKA’nın Moğolistan’da yürüttüğü çok sayıda önemli proje ve programda, başta mahkeme, polis, savcılık, istatistik kurumları olmak üzere çeşitli kamu kuruluşlarının insan kaynaklarının güçlendirilmesi ve eğitilmesine yönelik faaliyetlerde başından itibaren önemli katkılarda bulunmuştur. Bu projeler arasında *Bilge Kağan Müzesi Teşhir Tanzim Projesi*, *Ankara Caddesi Çevre Düzenlemesi Projesi*, *Moğolistan Parlamentosu Kütüphanesi’nin Elektronik Hale Getirilmesi (E-kütüphane) Projesi*, *Uluslararası Polis Eğitimi İşbirliği Projesi*, *Bilge Tonyuuk Karayolu Yapım İş Projesi*, *Bilge Tonyukuk Anıtı Kazı Çalışmaları Projesi*, *Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü Ana Dil ve Yazı Arşivi ve Laboratuvarının Onarımı İle Malzeme Alımı Projesi*, *Moğol-Türk Ortak Taş Eserleri Restorasyonu ve Konservasyonu Laboratuvarı Kurulması Projesi*, *Kültürel Mirası Koruma Başkanlığı Bünyesinde Mobil Laboratuvar Kurulması Projesi*, *Moğolistan Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşiv Belgelerinin Elektronik Hale Dönüştürülmesine Destek Projesi* gibi birçok önemli çalışma yer almaktadır. Soyolmaa, Ankara Üniversitesi’nde öğrenim hayatı boyunca edindiği bilgi ve tecrübeler ile Türk kardeşleri ve profesyonel kuruluşlarla kurmuş olduğu dostane ilişkiler sayesinde, Moğolistan ile Türkiye arasındaki toplumsal, insani yardım, kültürel ve eğitim alanlarındaki ilişkilerin ve iş birliğinin geliştirilmesi ve yeni bir aşamaya taşınmasında önemli rol oynayan onlarca mezunu temsil etmektedir.

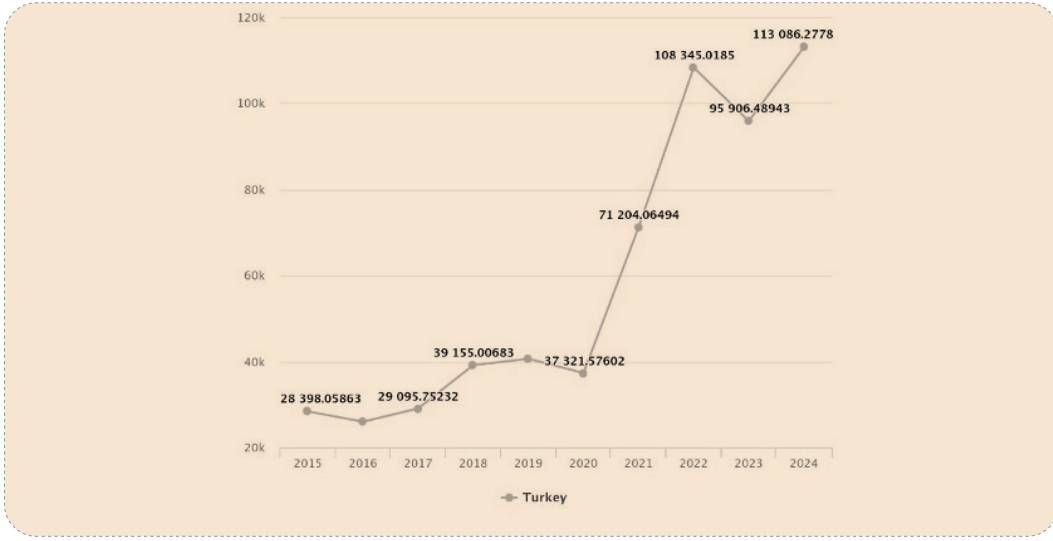
SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de Alman Eğitimin Uzun Vadeli Etkileri

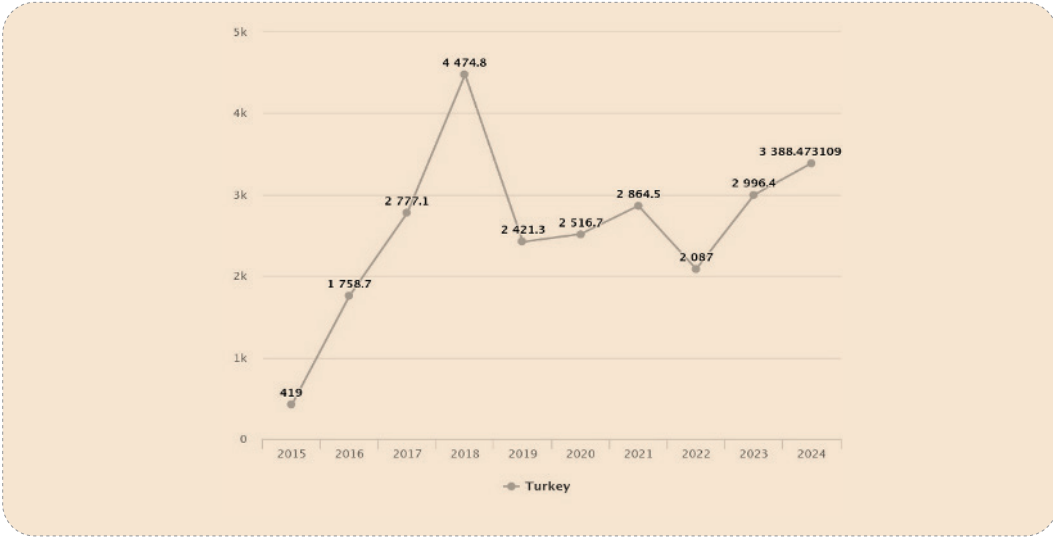
Türkiye’de alınan eğitim, hem mezunların bireysel kariyerleri hem de içinde yaşadıkları toplumun üzerinde uzun vadeli, derin ve çok boyutlu etkiler yaratmaktadır. Bu etkiler, iki ülke arasındaki ikili ilişkilerin, özellikle eğitim alanındaki iş birliğinin genişlemesi ve dönüşümüyle birlikte ekonomik, sosyal-kültürel ve siyasi alanlarda da kendini göstermektedir.

Ekonomik ve Sosyo-kültürel: Eğitim, bireylerin bilgi düzeyi ile mesleki becerilerini ve verimliliklerini artırarak uzun vadeli ekonomik büyümeyi destekleyen temel bir unsurdur. Türkiye’de son yıllarda Moğol girişimcilerin sayısı artarken, eş zamanlı olarak Türkiye’den Moğolistan’a yönelen yabancı yatırım hacminde de gelen yabancı yatırımın sayısı da artmaktadır. (Figure 1.)

Figure 1. Moğolistan'ın export ve import (Türkiye ile)

Unit: Thousand USD

Gelecekteki İş Birlikleri ve Politika Önerileri

Her şeyden önce, Türkiye'de Türkçe öğrenerek üniversite eğitimi almış veya yüksek lisans, doktora çalışmalarını tamamlamış Moğol vatandaşlarının, en kısa sürede Türk ve Moğol özel sektöründe istihdam edilmesi sağlanmalı ya da şirket kurmaları teşvik edilerek desteklenmelidir.

Bu eğitilmiş grup batılı devletlere veya şirketlere kaptırılmamalı, Moğolistan ve Türkiye'nin ortak menfaatleri göz önünde bulundurularak istihdam edilmeli, stratejik öneme

sahip devlet ve özel kurumlarda karar verici nitelikteki mevkilerde çalışmalarına destek olunmalıdır. Bu grubun büyük çoğunluğunun Rusça, Moğolca, Türkçe ve İngilizce ve hatta Japonca konuşabildikleri düşünüldüğünde, nasıl bir insan gücüne sahip olduğu daha net ortaya çıkacaktır.

Moğolistan, yüzlerce hatta binlerce yıldır uygulanan klasik pastoralizme sahip bir ülkedir. Bugün ülkemizin geniş bir bölümünde 70 milyondan fazla hayvan otlatmakta ve faydaları ve hammaddeleri de dahil olmak üzere sürekli yenilenen çok sayıda kaynak bulunmaktadır. Türkiye ise ekonomik potansiyel açısından güçlenen ve son yıllarda yeni teknolojiler ile know-how alanında ilerleme kaydeden bir ülkedir.

Moğolistan'ın doğal kaynakları ile Türkiye'nin yatırımları ve teknolojisi arasında bağlantı kurmanın sonuçları her iki taraf için de faydalı olabilir. Örneğin, ülkemizde yılda yaklaşık 15-20 milyon hayvan derisi ve kürkü üretilmekte⁴ ve bunların çoğu işlenmeden ihraç edilmektedir. Öte yandan Türkiye, deri işleme ve bitmiş ürün üretiminde teknoloji ve deneyime sahiptir.

Maalesef, Moğolistan'ın önde gelen tarım sektörleri olan et ve et ürünleri, süt ürünleri, deri ve yün başta olmak üzere hayvancılık hammaddelerine dayalı gıda sanayilerinin geliştirilmesi için yatırım yapılması ve bu alanlara yönelik proje ve programların hayata geçirilmesi amacıyla Türk ve Moğol girişimciler tarafından birçok girişimde bulunulmuş, ancak şu ana kadar önemli bir sonuç elde edilememiştir.

Elbette bunun birçok nedeni vardır, ancak başlıca engeller arasında tarım ve hafif sanayi sektöründeki yetersiz politikalar, 4 yıllık Hükümet Programı ile sınırlı kalması ve dolayısıyla tutarlı bir yaklaşımın ve sürekliliğin olmaması, üzerinde anlaşmaya varılan hususların kolayca unutulması, siyasi partilerin, güç odaklarının ve üst düzey hükümet yetkililerinin görüşleri ile bazı durumlarda kişisel tercihler yer almaktadır. Örneğin, Moğol tarafı bir deri endüstrisi kompleksi inşa etmek konusunda isteksiz davranmıştır.⁵ 2013 yılında kompleksin Darkhan şehrinde inşa edileceği ifade edilmiştir.”

Tarım sektöründe iş birliği yapma imkanları hakkında Türkiye tarafının görüşü de benzer düzeydedir. Örneğin, Ankara Üniversitesi Asya-Pasifik Araştırmaları Merkezi Başkanı Dr. Selçuk Çolakoğlu, Türkiye ve Moğolistan arasında ekonomik iş birliğini aşağıdaki üç alanda geliştirilebileceğini belirtmiştir. Bunlar tarım, hayvancılık ve gıda sektörüdür. Moğolistan, tarım ve hayvancılıkla ilgili zengin bir deneyime ve kaynaklara sahip bir ülke olup, deri, et ve süt ürünleri üretiminde iş birliği yapma potansiyeline sahiptir.

Yukarıda belirtilen bu sorunlar bir arada değerlendirildiğinde, bu meselenin 'üçüncü komşu' politikası çerçevesinde ve dış ilişkilerin 'ekonomik hale getirilmesi' programı düzeyinde ele alınarak; ulusal üretimin desteklenmesi, ihracatın artırılması ve dış pazarların genişletilmesi gibi hedefleri kapsayan, Türkiye ve Moğolistan taraflarının bir-

4 https://www2.1212.mn/tables.aspx?tbl_id=DT_NSQ_1001_041V1&13999001_select_all=0&13999001SingleSelect=_T5&SOUM_select_all=0&SOUMSingleSelect=_0&YearY_select_all=0&YearYSingleSelect=_2022_2023_2024&viewtype=linechart

5 Batkishig, B. (2017). On iki yıl – Büyükelçilik. Bembi San Press, 313-332.

likte yürüteceği, kamu ve özel sektör ortaklığına dayalı ve iki taraflı devlet politikalarıyla desteklenen büyük projeler olarak uygulamaya geçirilmesi gerektiğini düşünüyorum.

İki ülke coğrafi olarak birbirine uzak olup, deniz ve demir yolu taşımacılığındaki kısıtlı imkanlar ekonomik ilişkiler üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Türkiye'ye kara yolu ile yük taşımak uzun zaman almakta, maliyet ve risk yüksek olmaktadır. Hava taşımacılığının maliyeti yüksek olmasının yanı sıra kapasitesi de oldukça sınırlıdır. Bu nedenle ticaret ve yatırım odaklı faaliyetlerin desteklenip geliştirilmesi için iki ülke arasında hava kargo taşımacılığını başlatması ve sürdürülmesi önemlidir. İlerleyen süreçte İstanbul-Ulanbatur arasında hava kargo taşımacılığının başlatılması ve geliştirilmesi, dolayısıyla İstanbul-Ulanbatur-Seul güzergahında hava kargo taşımacılığı hattı açma fırsatının değerlendirilmesi yönündeki isteği Türk tarafı ifade etmektedir.

Türk Hava Yolları, kargo taşımacılığı alanında çok sayıda uçağa sahip ve uluslararası alanda tanınan büyük bir şirket olduğundan, bu meselenin araştırma ve analizlerle temellendirilerek iki ülke arasındaki ilişki ve iş birliği düzeyinde ele alınması halinde çözülemeyecek bir sorun değildir.

Eğer bu sorunu olumlu bir şekilde çözebilirsek, ülkemiz Avrupa ve Asya'yı birleştiren havayolu kargo taşımacılığının bir merkezi haline gelecektir. Sonuç olarak bu durum, 'üçüncü komşu' politikasını uygulamak açısından ekonomik olarak güçlü bir itici potansiyele sahiptir.

Son olarak, ekonomik alandaki iş birliğimizin daha da güçlenmesi için halktan halka temasların teşvik edilmesi suretiyle iki ülke vatandaşlarının birbirlerini kültürel açıdan daha yakından tanımaları için çaba göstermek gerektiğini unutmamak gerekir.

KAYNAKÇA

- Batkhisig B., Danuu Ankhbayar. (2017). Development of Mongolian and Turkish relations. Ankara, p. 69-73
- Batkhisig, B. (2017). On iki yıl – Büyükelçilik. Bembi San Press, 313-332.
- Bold, R. (2018) “Efforts to enhance bilateral relations between Mongolia and Türkiye to Strategic partnership level”. Public Administration Journal of Mongolia.
- Khongorzul B. (2024) Moğolistan Türkiye Mezunlar Derneği sunumu, Moğolistan Bilim Akademisi ve Türkiye Ulanbator Büyükelçilik 21 Haziran, 2024, Ulanbator, Moğolistan.
- Moğolistan'ın devlet ve toplum yapısı üzerine (TIAV, 2021)
- National Center for Mental Health. (2024) ADOS-2 Assessment and Diagnosis Methodology training on Autism Spectrum Disorders <https://www.ncmh.gov.mn/home/#/newsdetail/208>
- National Statistical Office of Mongolia. (2024) Agricultural Products Statistics https://www2.1212.mn/tables.aspx?tbl_id=DT_NSO_1001_041V1&13999001_select_all=0&13999001SingleSelect=_T5&SOUM_select_all=0&SOUMSingleSelect=_0&YearY_select_all=0&YearYSingleSelect=_2022_2023_2024&view-type=linechart
- Selenge, Kh. (2024) Elevating Mongolia-Turkish Relations to a Strategic Partnership: Insights from Political Cooperation. The Mongolian Journal of International Affairs. Volume 25
- Zolboo, D. (2020) The Concept of Mongolian Foreign Policy. The Mongolian Journal of International Affairs. Volume 20, 141-148.
- Tserennadmid, Ch. (2021). Analyzing Mongolian and Turkish bilateral relations under the framework of Mongolia's Third Neighbor Policy: Issues and Lessons learned, Udam Soyol Printing.
- Tserennadmid, Ch. (2019). Dynamics of Mongolian – Turkish Relations: In the light of New Foreign Policy Paradigm. Eurasia Cultura, Volume 4 (March 2019) 21-40
- Tserennadmid, Ch. (2021) “Tarihi Komşular Moğolistan ve Türkiye Cumhuriyeti Arasındaki İkili İlişkiler ve Stratejik Ortaklık Olanakları”. Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi. 5 (2), 165-178
- Turdalai R., Tserennadmid Ch. (2019). Moğolistan ve Türkiye ikili ilişkileri: Yarım Asırlık Tarih, Gelişim ve Perspektif),

İKİNCİ BÖLÜM

**PEDAGOJİK
YAKLAŞIMLAR VE
EĞİTİM**

ADINA FODOR

2016 yılında, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) tarafından yürütülen KATİP Burs Programı kapsamında Türkiye'de eğitim alma fırsatını elde ettim. Bu akademik ve kültürel deneyim, dünyanın en köklü tarihi ve entelektüel merkezlerinden biri olan İstanbul'da gerçekleşti. İstanbul'daki bu dönem hem akademik hem de mesleki gelişimim açısından, ayrıca kişisel gelişimim yönünden dönüm noktası oldu.

Doktora tezimin konusu, 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Rumen kroniklerinde Tatarların imajı üzerinedir. Bu bağlamda, Osmanlı tarih yazımı, Türk akademik kültürü ve çokkültürlü ortamlarla temas, araştırmalarımı derinleştirmemde büyük rol oynadı. Türkiye'deki birincil kaynaklara erişimim ve yerel araştırmacılarla etkileşimim, çalışmamın hem içeriğini hem kapsamını zenginleştirdi.

İstanbul'da geçirdiğim 8 ay boyunca, Türkçemi C1 seviyesine çıkarmaya odaklandım. İstanbul Üniversitesi Dil Merkezi'ndeki öğretmenlerin özverisi ve yetkinliği, bu ilerlemede önemli rol oynadı. YTB tarafından düzenlenen Ankara ve Bursa gibi şehirlere yapılan geziler sayesinde daha geniş akademik ağlara ve kültürlerarası anlayışa kapılar açıldı. Bu dönem, Romanya ve Türkiye üniversiteleri arasında kurumsal iş birliklerini başlatmak ve sürdürmek için sağlam bir temel oluşturdu.

Babeş-Bolyai Üniversitesi'nde Üniversitelerarası Anlaşmalar Ofisi Başkanı ve Türkoloji Enstitüsü'nün bilimsel sekreteri olarak Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarıyla iş birliklerini sürdürmeye devam ettim. Bu ilişkiler, kendi yaşam deneyimim ve kültürel yetkinliğimle daha da zenginleşti.

Türkiye'de yaşadığım eğitimsel ve kültürel etkileşimler, farklı eğitim sistemlerine ve uluslararasılaşma yaklaşımlarına karşı daha yüksek bir farkındalık geliştirmemi sağladı. Bu da Avrupa düzeyinde yer aldığım SGroup – Avrupa Üniversiteleri ağı gibi girişimlerde ve yükseköğretim politikalarına katkı sunan araştırma gruplarında etkin olmamda belirleyici oldu.

Bugün hâlâ Türkiye'de edindiğim tecrübeleri günlük mesleki hayatıma entegre ediyorum. İster akademik iş birliklerini güçlendirmek ister üniversitelerde girişimcilik stratejileri üzerine eğitim vermek, isterse üniversitelerin toplumsal misyonu üzerine araştırma yapmak olsun; Türkiye deneyimim vizyonumu genişletti, uluslararası akademide empati ve iş birliğinin önemini pekiştirdi ve bursiyer arkadaşlarımla kalıcı dostluklar kurmama vesile oldu.

2.1. TÜRKİYE’NİN AVRUPA ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ ÜYELERİ TOPLUM İÇİN ULUSLARARASILAŞMAYI NASIL DESTEKLİYOR

ADINA FODOR

GİRİŞ

Son yıllarda, yükseköğretimin – pazarların, çekiciliğin ve hareketliliğin ötesinde – neye hizmet etmesi gerektiği sorusu sadece akademik değil, aynı zamanda derin bir ahlaki ve etik soru haline gelmiştir. Bir zamanlar küresel prestij ve rekabetçi sıralamalarla eşanlamlı olan “uluslararasılaşma”, giderek daha sivil bir mercekle yeniden düşünülmektedir. Toplum için yükseköğretimin uluslararasılaştırılması (IHES), üniversiteleri yalnızca bilgi üreticileri veya ihracatçıları olarak değil, aynı zamanda küresel ortaklarla etkileşim kurarken yerel halklara hizmet eden kozmopolit ancak ayakları yere basan kurumlar olarak savunan bu eleştirel dönüşten ortaya çıkmaktadır (Jones vd., 2021; Brandenburg vd., 2020; Cai & Leask, 2024). Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) himayesinde KATİP (Kamu Görevlileri ve Akademisyenler için Türkçe İletişim Programı) bursiyeri olarak 2016-2017 yıllarında İstanbul Boğazi’nda geçirdiğim sekiz ay boyunca, Türkiye’deki üniversitelerin imparatorluk geçmişleri ile ulus-sonrası gelecekle, Anadolu gerçekleri ile Avrupa özlemleri arasındaki liminal alanlarda ne ölçüde gezindiğini gözlemlemeye başladım.

Bu çalışma, Türk yükseköğretim kurumlarının – özellikle Avrupa Üniversiteleri Girişimi’ne (EUI) dahil olanların – toplum için uluslararasılaşma ethosunu ne kadar ilerlettiğini sorgulamaktadır. Türk hükümeti uzun zamandır uluslararasılaşmayı jeopolitik bir araç ve yumuşak güç unsuru olarak görmektedir (Aydınlı & Mathews, 2021). Bu doğrultuda üniversiteleri, EUI ittifakları tarafından teşvik edildiği üzere, kendilerini toplumsal katılım, çeşitlilik ve bölgesel kalkınmaya (Avrupa Komisyonu, 2019; EC&PPMI, 2025) bağlamaya ve etik, sosyal ve ekonomik boyutları misyonlarına entegre ederek toplumsal etkilerini artırmaya ve böylece paydaşlarla bir “kazan-kazan” ilişkisi oluşturmaya daha da fazla çağrılmaktadır (Güleç ve Demir, 2023).

Bu çalışmanın amacı iki yönlüdür. İlk olarak, beş Türk üniversitesinin – Koç Üniversitesi (UNIC), Boğaziçi Üniversitesi (NeurotechEU), İstanbul Teknik Üniversitesi (EELISA), Çu-

kurova Üniversitesi (EUPeace) ve Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi (KreativEU) – bu ulusötesi ittifakların üyeleri olarak kurumsal uygulamalarını göstermeyi amaçlamaktadır. İkinci olarak, Türkiye'nin akademik altyapısının uluslararası iş birliği yoluyla toplumsal zorlukların üstesinden gelmek için nasıl geliştiğine dair tarihsel olarak bilgilendirilmiş ve deneysel olarak temellendirilmiş bir yansıma sunmaktadır.

Bir KATİP mezunu, bir uluslararasılaştırma uygulayıcısı ve araştırmacısının bakış açısını benimseyerek, yalnızca kurumsal eğilimleri değil, aynı zamanda eğitimin kalıcı hümanist vaadini, yani sınırları aşarak konuşurken, ortak geleceklerin hizmetinde birlikte hareket etmeye başlayabileceğimizi göstermeyi amaçlıyorum.

İtibardan Amaca Uluslararasılaşmanın Değişen Normları

Dil, anlam ve kimliğin hareketine duyarlı olarak Türkiye'nin gelişen uluslararasılaşma ortamına yaklaşımım hem eleştirel hem de takdir edicidir. Türkiye'nin bilim diplomasisi girişimlerinden biri kapsamında sunulan sekiz aylık KATİP bursu, beni akademik/profesyonel hareketliliğin profesyonel ilerleme olduğu kadar kültürel çeviri de olduğu bir bağlama dahil etti. Üniversitelerin politikalarını, ittifaklarını ve aynı zamanda tereddütlerini/sınırlamalarını daha iyi anlamak için yükseköğretimdeki profesyonel deneyimimi geliştirdi. Türkiye'nin Avrupa Üniversiteler Girişimi'ne (EUI) girişini sadece kurumsal bir reform olarak değil, bilgiyi sadece uluslar arasında değil, halklar arasında da bir köprü olarak ele alan epistemik diplomasi için bir fırsat olarak takip ettim.

EUI, yenilikçi yaklaşımları teşvik etmeyi, eğitim ve araştırmayı birbirine bağlamayı ve örneğin stajlar yoluyla toplumsal aktörleri entegre etmeyi amaçlayan Avrupa Birliği'nin amiral gemisi bir girişimi olarak tanımlanmaktadır (Hertzell & Crăciun, 2025). 2010'ların sonunda ortaya çıkan bir paradigma olan Toplum için Uluslararasılaşma (IfS), yükseköğretimin geleneksel cazibe politikası ve rekabetçi mantığını sorgulamakta / meydan okumaktadır. IfS, yalnızca görünürlük, sıralamalar ve rekabetçiliğe odaklanmak yerine, toplumsal ilgiyi merkezine yerleştirmektedir (Cai & Leask, 2024). Kurumları sadece kaç uluslararası öğrenciye ev sahipliği yaptıklarını değil, kime ve hangi amaçla hizmet ettiklerini sormaya çağırır (Brandenburg vd., 2020). Bu kapsamdaki proje ve programlar, sosyal katılımı hareketlilik ve müfredata entegre etmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışma, Toplum için Uluslararasılaşmayı hem normatif bir taahhüt hem de pratik bir strateji olarak tanımlayan birbiriyle ilişkili üç kavramsal sütun tarafından yönlendirilmektedir:

- ▶ *Sivil birlikte yaratım*, üniversiteleri yalnızca bilgi ihraç eden kurumlar olarak değil, akademik toplulukların ve toplumsal aktörlerin ortak sorunlara iş birliği içinde çözümler tasarladığı karşılıklı etkileşim platformları olarak konumlandırır.
- ▶ *Eşitlik ve kapsayıcılık*, uluslararasılaşma çabalarının tarihsel olarak ötekileştirilmiş grupların katılımına öncelik vermesini gerektirir – bu grupların pasif alıcılar yerine bilginin ortak yaratıcıları olarak kabul edilmelerini sağlar.

- Sürdürülebilir etki, ulusötesi ittifakların, hareketlilik veya yayın çıktısı gibi dar göstergelerin ötesine geçerek, uzunlamasına, bağlama duyarlı toplumsal fayda ölçütleri aracılığıyla değerlendirilmesi gerekliliğinin altını çizmektedir.

Eşitlik ve kapsayıcılık (Leask & de Gayardon, 2021), karşılıklılık (Avrupa Komisyonu, 2025) ve toplumsal değer (Günay & Dulupçu, 2022; Eriçok vd., 2024) ilkelerine dayanan bu boyutlar, Türk üniversitelerinin toplum odaklı uluslararasılaşmayı nasıl ilerlettiğinin analizine toplu olarak ışık tutmaktadır.

Avrupa Üniversiteleri Girişimi (Avrupa Komisyonu, 2025) bu ilkeleri dört ana mekanizma aracılığıyla işler hale getirmektedir: ortak müfredat ve hareketlilik yolları; kurumlar arası sivil laboratuvarlar, ortak araştırma altyapıları ve toplumsal etki göstergelerini ittifak çapında planlama, değerlendirme ve kaynak tahsisine dahil eden entegre yönetim çerçeveleri.

Türkiye’de bu kavramsal dönüş yankı bulmakta ve benzersiz şekillerde geliştirilmektedir. Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK) 2023-2027 Stratejik Planı’nda öğretim ve araştırmanın yanı sıra “toplumsal katkı” da bir üniversite misyonu olarak yer almaktadır. Benzer şekilde, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) da araştırma fonlarını Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH’ler) ve sosyal etki göstergeleri ile uyumlu hale getirmiştir (Göçoğlu, 2025). Ancak, bu hedeflerin karmaşık kurumsal yapılarda operasyonel hale getirilmesinde zorluklar yaşanmaktadır.

Vaka Yansımaları: Beş Türk Üniversitesinde Toplumsal Altyapı

Türkiye EUI Üyeleri				
				
<u>İstanbul Teknik Üniversitesi</u>	<u>Boğaziçi Üniversitesi</u>	<u>Koç Üniversitesi</u>	<u>Cukurova Üniversitesi</u>	<u>Adana Alparslan Türkeş BTÜ</u>
Kuruluş yılı 1944 Devlet Araştırma Uygulamalı bilimler İstanbul, Marmara	Kuruluş yılı 1971 Devlet Araştırma Kapsamlı İstanbul, Marmara	Kuruluş yılı 1992 Vakıf Araştırma Kapsamlı İstanbul, Marmara	Kuruluş yılı 1973 Devlet Araştırma Kapsamlı Adana, Akdeniz	Kuruluş yılı 2011 Devlet Eğitim Uygulamalı bilimler Adana, Akdeniz
2020, 2023 	2020, 2023 	2020, 2023 	2023 	2024

Tablo 1. Yazar tarafından sunulan sentetik tablo

(“European Universities Initiative 5 Years On: Bir Araştırma ve Uygulama Sempozyumu”, İsviçre, Haziran 2025)

Koç Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi ve Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Avrupa Üniversiteleri Girişimi'ne katılan Türk yükseköğretiminin çeşitli kurumsal manzarasını örneklemektedir. 1992'de kurulan vakıf temelli kapsamlı bir araştırma üniversitesi olan Koç Üniversitesi, sanayi sonrası kentsel bölgelerde sosyal açıdan etkili yükseköğretimi teşvik etmeye adanmış bir birlik olan UNIC'in bir üyesidir. 1971'de kurulmuş bir devlet araştırma kurumu olan Boğaziçi Üniversitesi, nörobilim ve nöroteknoloji alanlarında disiplinler arası iş birliğini geliştiren NeurotechEU (Beyin ve Teknoloji)'ye katılmaktadır. Uygulamalı bilimler alanında 1944 yılından bu yana köklü bir geleneğe sahip olan İstanbul Teknik Üniversitesi, yenilikçi pedagojiler ve ulus ötesi ortaklıklar yoluyla mühendislik eğitimini yeniden şekillendirmeyi amaçlayan EELISA'ya katkıda bulunmaktadır.

Araştırma ağırlıklı bir devlet üniversitesi olan ve 1973 yılında kurulan Çukurova Üniversitesi, Avrupa çapında barış, adalet ve kapsayıcı toplumları teşvik etmek amacıyla EUPeace ittifakına katılmıştır. Uygulamalı bilimler ve eğitim odaklı olarak 2011 yılında kurulan Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, yaratıcılık ve sektörler arası inovasyona yönelik bir girişim olan KreativEU'ya katılmaktadır. Bu kurumlar birlikte, Türkiye'nin Avrupa yükseköğretim ağlarıyla genişleyen ilişkisini göstermekte ve Avrupa Eğitim Alanı'nın hedefleriyle uyumlu olarak uluslararasılaşma, bilgi alışverişi ve toplumsal dönüşüme yönelik stratejik taahhütleri yansıtmaktadır.

Şimdi yukarıdakilerin bireysel örneklerine bakalım!

➤ **Koç Üniversitesi – UNIC: Sivil Katalizör Olarak Kentsel Çeşitlilik**

İttifak Üyeliği: Avrupa Sanayi Sonrası Şehirler Üniversitesi (UNIC)

Odak noktası: Kentsel kapsayıcılık, göç, süper çeşitlilik

Koç Üniversitesi (KU) 1993 yılında İstanbul'da kâr amacı gütmeyen bir özel üniversite olarak kurulmuştur. KU, eşitlik ve kapsayıcılık sütunuyla yakından uyumlu, toplum odaklı uluslararasılaşma için bir vakıf olan Sosyal Etki Forumu (KUSIF) aracılığıyla Ifs'yi kurumsal misyonuna yerleştirmek için güçlü ve yapılandırılmış bir yaklaşıma sahiptir (Leask & de Gayardon, 2021). 2020 sonrasında kurum, sosyal içerme, çeşitlilik ve kentsel dönüşümü uluslararası iş birliklerine dahil etmiş, süper çeşitliliğe sahip şehirlere ve mülteci entegrasyonuna güçlü bir şekilde odaklanmıştır (UNIC, 2023). Ayrıca, mezunlarını uluslararası sivil girişimlere entegre ederek bir bilgi diplomasisi modeli ve eğitim yoluyla uzun vadeli etki yaratmasıyla da öne çıkmaktadır.

Temel Girişimler ve Etki Örnekleri:

- **UNIC CityLabs:** Koç, öğrencilerin, mültecilerin, belediye personelinin ve akademisyenlerin kentsel sorunlara birlikte çözümler ürettiği katılımcı alanlar olan İstanbul merkezli "CityLabs"e öncülük etmiştir. Süper Çeşitlilik Akademisi en iyi uygulamaları

geliştirmekte ve bunları Avrupa'daki üniversitelere yaymaktadır. Süper çeşitlilik ve entegrasyon araştırmaları, Avrupa Mükemmeliyet Ağı "Uluslararası Göç, Entegrasyon ve Sosyal Uyum" üyesi olan UNIC ortaklarının her birinin gündemindedir (UNIC, 2023).

- **Mülteci Entegrasyon Eğitimi:** MiReKoc aracılığıyla ve UNIC ittifakına katılımıyla birlikte, Erasmus+ kapsamında (City Labs ve Superdiversity Academics) kentsel göç ve kapsayıcılık üzerine müfredat modülleri sunmaktadır. Bu çalışmalar, Koç Üniversitesi ile UNIC ortak kurumlarından yüzlerce öğrenciyi bir araya getirmektedir.

- **Toplum Katılımlı Araştırma:** UNIC4ER girişimi kapsamında finanse edilen araştırma projeleri, aşırı çeşitliliğe sahip mahallelerdeki sağlık eşitsizlikleri üzerine ortaklaşa tasarlanmış çalışmaları destekleyerek toplumsal ilgiyi titiz akademik çalışmalarla ilişkilendirdi.

▸ Boğaziçi Üniversitesi – NeurotechEU: Nörobilimi Toplumsal Değere Dönüştürmek

İttifak Üyeliği: Avrupa Beyin ve Teknoloji Üniversitesi (NeurotechEU)

Odak noktası: Bilişsel çeşitlilik, nöroetik, dijital kapsayıcılık

Boğaziçi Üniversitesi, 2017 yılından bu yana, özellikle öğrenci liderliğindeki girişimler ve sivil toplum iş birlikleri aracılığıyla, toplumsal katılım unsurlarını kademeli olarak uluslararasılaşma gündemine entegre etmiştir. NeurotechEU ittifakına katılımının ardından 2020 sonrası değişim, nörobilim, ruh sağlığı ve bilişsel çeşitlilik alanlarında sosyal olarak gömülü araştırmalara doğru kurumsal bir yeniden yönelimi yansıtmaktadır. Kurum içi yönetim zorluklarına rağmen NeurotechEU, dijital sağlık okuryazarlığı ve nöroçeşitliliğe sahip nüfuslar için kapsayıcı eğitim araçları konusunda uluslararası iş birliğini kolaylaştırmıştır (NeurotechEU, 2022). Bu durum, üniversitenin sivil toplum aktörleri ve toplum temelli araştırma uygulamalarıyla ilişkisini genişletmiş ve sivil uluslararasılaşmaya doğru bir kayma olduğunu göstermiştir.

Temel Girişimler ve Etki Örnekleri:

- **Nöroteknolojik Çözümler Platformu (NTSP):** Boğaziçi Üniversitesi'nin büyük ölçekli üniversite iş birliği platformudur. Üniversitelerin endüstri devleri ve niş yüksek teknoloji şirketleriyle iş birliği yaptığı mükemmel bir bölgesel nöroteknoloji Ar-Ge ekosistemi oluşturmaktadır. Yerel ve dünya çapında insan işlevini tehdit eden çok sayıda soruna ekonomik ve toplumsal etkisi yüksek çözümler geliştirirler.

- **Dijital Sağlık Okuryazarlığı Programları:** İstanbul STK'ları ile iş birliği içinde yürütülen pilot projeler, Leask & de Gayardon'un çerçevesindeki eşitlik sütunu ile uyumlu olarak

travma ve öğrenme güçlüğünden etkilenen çocuklarla nöroteknoloji araçlarını kullanmaları için bakıcıları ve eğitimcileri eğitti.

- Öğrenci Liderliğinde Sosyal Yardım: Öğrenci grupları, devlet okullarında ruh sağlığı farkındalığı üzerine akranlar arası atölye çalışmalarını düzenleyerek NeurotechEU'nun etkisini akademik çevrelerin ötesine taşıdı.

➤ **İstanbul Teknik Üniversitesi – EELISA: Mühendislik Bilgi Ortak Oluşturma**

İttifak Üyeliği: Avrupa Mühendislik Öğrenimi İnovasyon ve Bilim İttifakı (EELISA)

Odak noktası: Sürdürülebilir mühendislik, kamu inovasyonu, SKH'ler

İTÜ tarihsel olarak teknik mükemmelliğe ve ulusal altyapı projelerine öncelik vermiştir. İTÜ'nün 2020'de EELISA'ya katılması, sosyal açıdan duyarlı mühendislik eğitime doğru stratejik bir dönüşümü katalize etti; bu dönüşüm İTÜ'nün kamu değeri yaratmasını somutlaştırıyor.

Temel Girişimler ve Etki Örnekleri:

- Açık Bilim Çalışmaları: İTÜ, araştırma uygulamalarını ve politikalarını geliştirmek ve sosyokültürel ve kurumsal zorluklar gibi iş birliği engellerini ortadan kaldırmak için açık bilim elçilerinden oluşan bir ağı teşvik ederek EELISA girişimine aktif olarak katılmaktadır. İTÜ'nün taahhüdü, EELISA Açık Bilim Topluluğunun kurulması ve açık bilim politikaları ve yönergelerinin sürekli geliştirilmesi yoluyla gösterilmektedir.

- EELISA Toplulukları: SKH'lerden ilham alan ve SKH'lere odaklanan disiplinler arası çalışma grupları, projeler aracılığıyla çeşitli toplumsal sorunları ele almak üzere başlatılmıştır. Örneğin İTÜ, EELISA Döngüsel Topluluğu altında "circular@action]", "CIRCULAR IN PLAY" ve "Be Circular Seminars" olmak üzere bu tür üç girişimi koordine etmektedir. Bu projeler, yükseköğretimin sosyal sorumluluklar ve sürdürülebilirlik sorunlarının ele alınmasında oynayacağı stratejik role ilişkin ortak bir vizyonu paylaşmaktadır.

EELISA'nın vizyonu – kamu yararına mühendislik – Türk bilim diplomasisi için ilgi çekici bir anlatı sunuyor. Uzun bir sivil altyapı ve şehir planlama geleneğine sahip bir ülke, çok disiplinli, topluma dönük mühendislik için kurumsal alanlar yaratması koşuluyla, yalnızca insanlarını değil değerlerini de uluslararasılaştırabilir.

➤ **Çukurova Üniversitesi – EUPeace: Uygulamada Çatışma Dönüşümü**

İttifak Üyeliği: Barış, Adalet ve Kapsayıcı Topluluklar için Avrupa Üniversitesi (EU-Peace)

Odak noktası: Barış eğitimi, afet sonrası dayanıklılık, sosyal uyum

Türkiye'nin güneyinde yer alan Çukurova Üniversitesi, göç ve bölgesel eşitsizliklerin damgasını vurduğu bir bağlamda faaliyet göstermektedir. EUPeace üyeliği, yerel zorluklara yanıt veren sivil girişimleri yapılandırarak IfS'in karşılıklılık boyutunu hayata geçirmiştir.

Temel Girişimler ve Etki Örnekleri:

- **Barış Eğitimi ve Sivil Diyalog:** EUPeace yeni bir ittifak olmasına rağmen (2023), gündeminde barışın inşası ve sosyal uyum üzerine atölye çalışmaları gibi faaliyetler yer almaktadır ve Çukurova'nın mülteci entegrasyonu ve kültürlerarası diyalogu destekleyen toplum projeleri konusunda bir geçmişi vardır.

- **Öğrenci Liderliğindeki Girişimler:** EUPeace, öğrencilerin küresel göç politikalarını barış, adalet ve kapsayıcılık bağlamında eleştirel bir şekilde inceledikleri interaktif bir etkinliktir. Etkinlik, moderatörlü tartışmalar ve aktif katılım yoluyla pratik çözümler ve iş birliğine dayalı politika önerileri geliştirmeyi amaçlamaktadır (EUPeace, 2024).

2017 yılında İstanbul'da KATİP'te kaldığım süre boyunca, yerel eğitim sağlayıcılarının zengin kültürlerarası potansiyelinin etkisine ve aynı zamanda kurumsal yorgunluk ve kaynak kıtlığı nedeniyle halkın Suriyeli mültecilerin varlığını kucaklamadaki çekingenliğine ilk elden tanık oldum. Hedeflenen kapasite geliştirme ve tanınma ile Çukurova Üniversitesi, barış odaklı sivil uluslararasılaşmanın amiral gemisi haline gelebilir.

Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi – KreativEU: Bölgesel Kalkınma için Yaratıcılık

İttifak Üyeliği: Avrupa Yaratıcılık ve İnovasyon Üniversitesi (KreativEU)

Odak noktası: Yaratıcı endüstriler, inovasyon ekosistemleri, kapsayıcılık

Türkiye'nin en yeni EUI katılımcısı olan Adana ATÜ, yaratıcılık odaklı sivil katılımı benimsemiştir ve teknoloji ile yaratıcı endüstrileri birbirine bağlayan girişimler geliştirmesi beklenmektedir. Bağımsız olarak üniversite, robotik atölyeleri ve inovasyon fuarları aracılığıyla yerel okul toplulukları arasında bilim katılımını teşvik ederek uluslararasılaşma ve yerel etki arasında köprü kurmaktadır.

Temel Girişimler ve Etki Örnekleri:

- **Yaratıcı Laboratuvarlar:** 2023 yılında üniversite, yerel zanaatkarları destekleyen eğitim araçlarının birlikte tasarlanması için disiplinler arası bir laboratuvar kurdu. Umut verici olmakla birlikte, değerlendirme mekanizmaları henüz yeni gelişmektedir.

- Toplumsal Sanat Programları: Adana'daki STK'larla yapılan iş birlikleri, depremden etkilenen bölgelerde sosyal uyumu teşvik etmek için katılımcı sanat projeleri üretti.

- İnovasyon Merkezleri: Küçük ölçekli inkübatörler genç girişimciliğini desteklemiştir, ancak erişimleri daha büyük metropol üniversitelerine kıyasla sınırlı kalmaktadır.

Bu örnekler, Türkiye'nin EUI katılımcılarının Ifs'i kurumsallaştırma konusunda farklı hızlarda ilerlediklerini göstermektedir. Koç Üniversitesi, Ifs ilkelerini yönetim, müfredat ve sivil araştırmalara entegre ederek en fazla ilerleme kaydeden üniversite olmuştur. İTÜ ve Boğaziçi sektörel mükemmeliyete örnek teşkil etmekle birlikte kapsayıcı sivil ortaklıkları sürdürme konusunda hala çalışmaktadır. Çukurova, yetersiz kaynak ölçeği kısıtlı da etkili barış eğitimi için bölgesel bağlamdan yararlanmış ve Adana ATÜ, sınırlı yapısal kapasiteye rağmen erken aşamada yaratıcılığa dayalı katılım göstermektedir.

TOPLUM İÇİN ULUSLARARASILAŞMAYA YÖNELİK TÜRKİYE UFKU

Bu model çok hızlı ve çok ölçeklidir, aşağıdaki gibi faktörler tarafından şekillendirilir:

- Kurumsal olgunluk (örneğin, Koç Üniversitesi'nin yerleşik sosyal etki çerçevelerine karşılık Adana ATÜ'nün yeni başlayan girişimleri),
- Bölgesel eşitsizlikler (kentsel İstanbul'a karşı güney çevre),
- Disipliner yönelim (mühendislik, nörobilim, yaratıcı endüstriler),
- İttifak mimarisi ve fon akışları vb.

Avrupa Üniversite ittifaklarına katılan Türk üniversiteleri, kendi ağlarının tematik öncelikleriyle uyumlu (bkz. Tablo 1), farklı paydaşları içeren ve etkileyen çeşitli toplumsal katılım faaliyetleri sergilemektedir. Bu kurumlar toplu olarak ittifaka katılımın akademik, öğrenci, hükümet ve dış sektörler arasında çok paydaşlı katılımı nasıl güçlendirdiğini göstermekte ve toplumsal etki ve ulus ötesi işbirliğine yönelik stratejik bir yönelimi yansıtmaktadır.

Üniversite	Akademisyenleri	Öğrenciler	Yerel/Bölgesel Yetkililer	Dış Paydaşlar
Koç Üniversitesi (UNIC)	Kentsel içirme ve göç üzerine ortak araştırma	İstanbul'daki sosyal zorlukları ele alan UNIC CityLabs öğrenci projeleri	İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile kentsel politika ve sosyal inovasyon üzerine ortak atölye çalışmaları	Dezavantajlı toplulukları destekleyen projelerdeki STK'lar ve sivil toplum ortakları
Boğaziçi Üniversitesi (NeurotechEU)	Nörobilim ve nöroteknolojide disiplinlerarası araştırma grupları	NeurotechEU beyin biliminde hareketlilik ve eğitim programları	Nöroetik ve sağlık inovasyonu üzerine halka açık seminerler	Sağlık teknolojisi şirketleri ve hastanelerle iş birliği
İstanbul Teknik Üniversitesi (EELISA)	Sürdürülebilir mühendislik alanında ortak müfredat geliştirme	EELISA İklim eylemi konusunda topluluk öğrenci mücadeleleri	Yeşil teknolojiler için bölgesel inovasyon girişimleri	Mühendislik firmaları ve start-up'larla ortaklıklar
Çukurova University (EUPeace)	Barış eğitimi ve sosyal uyum alanında araştırmalar	Barış Eğitimi Atölyeleri ve sivil katılım eğitimleri	Adana Valiliği ile kapsayıcılık politikaları konusunda iş birliği	Barışın inşasına odaklanan Avrupalı STK'lar ile iş birliği
Adana Alparslan Türkeş STU (KreativEU)	Kültürel inovasyonu teşvik eden akademik ağlar	KreativEU hackathonları ve yaratıcılık laboratuvarları	Adana Belediyesi ile kültürel gelişim programları	Yaratıcı endüstri ortakları ve yerel girişimciler

Tablo 2. Paydaş gruplarına göre toplum katılımı girişimleri

Tüm bunlar, Türkiye'nin yarı-çevre statüsündeki daha geniş bir gerçeği yansıtmaktadır; zira bilim diplomasisi ve toplumsal uluslararasılaşma vizyondan daha fazlasını gerektirir; istikrarlı bir altyapıya, personel sürekliliğine ve kültürel akıcılığa ihtiyaç duyar. Aydınli & Mathews'in (2021) de belirttiği gibi, Türk devletinin küresel eğitim stratejisi genellikle yerleşik etkiden ziyade görünürlüğe odaklanıyor. Bu durum hızla değişmektedir çünkü YÖK, çok paydaşlı iş birliği yoluyla üniversite stratejileri içinde Sürdürülebilir Kalkınma için Eğitim'i ve BM SKH'lerine uyumu açıkça teşvik etmektedir (TÜRKİYE'NİN 2. VNR 2019, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, "Ortak Hedeflere Doğru Güçlü Zemin"; Yılmaz Fındık, Erçetin, 2023). Türk politika yapıcılar, sürdürülebilirlik ilkelerini entegre ederek üniversiteleri inovasyon, sosyal içirme ve küresel vatandaşlık merkezleri olarak görmektedir (YÖK Faaliyet Raporu, 2022; Dinçer ve Kolluoğlu, 2024).

Türkiye'den sadece dil eğitimi veya araştırma fırsatlarından daha kalıcı bir şeyle ayrıldım: eğitimin, toplumlar arasında zirveler veya anlaşmalardan daha derin bir köprü kurabilen bir tür yaşayan diplomasi olduğu anlayışı. Bu inanç, Türkiye'deki üniversitelerde, hatta Avrupa Üniversiteleri Girişimi'ne (EUI) katılan üniversitelerde köklerini hızla büyüten Toplum için Uluslararasılaşma'nın (IFS) gelişen ve çoklu yaklaşımlarının temelini oluşturmaktadır.

Kuşkusuz, uluslararasılaşmanın en kalıcı sonuçları artık sıralamalarla değil, ilişkilerle ölçülecektir: üniversiteler yalnızca bilgi ihracatçıları olarak değil, sivil kurumlar olarak hareket ettiklerinde ortaya çıkan ortak projeler, etik taahhütler ve dayanışmalar. Uluslararasılaşmanın prestijini ötesinde bir önemi olacaksa akademiye olduğu kadar topluluklara da hizmet eden açık, yinelemeli bir uygulama olarak yeniden tasarlanmalıdır. Bu bağlamda, Türkiye'nin üniversiteleri hem Avrupa normlarına uyabilir hem de Anadolu çoğulculuğu, Osmanlı kozmopolitimi ve çağdaş toplumsal aciliyete dayanan bir model olarak kendi özgün katkılarını sunmaya hazırdır.

Türkiye'nin KATİP programı, tabandan gelen bir bilim diplomasisi biçimidir. Uluslararası akademisyenleri Türk akademik ekosistemine yerleştirerek yumuşak altyapı geliştiriyor. Benim kohortumda Osmanlıcılar, sosyologlar ve dışişleri uzmanları yer alıyordu ve birlikte çok dilli bir bilgi simsarları ağı oluşturuyorlardı. Bu yaklaşım üniversitelerin "dördüncü misyonunu", yani uluslararası ağlarda sivil düğümler olma misyonunu yansıtıyor. Türk üniversiteleri bu rolü yerine getirmek için iyi bir konumdadır – eğer gerçekten ev sahipliği yapmaktan birlikte yaratmaya, sergilemekten paylaşmaya geçerse.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma ahlaki ve entelektüel bir sorgulamayla – yükseköğretimin neye hizmet etmesi gerektiği – başlayıp ihtiyatlı bir iyimserlikle sona ermektedir. Bu çalışmanın da gösterdiği gibi Avrupa Üniversite Girişimi'ne (EUI) dahil olan Türk üniversiteleri, Brüksel'den sadece politika şablonlarını ödünç almıyor; bunları Türkiye'nin kendi tarihsel ve toplumsal gerçekliklerinin sivil merceğinden yeniden yorumluyor, uyarlıyor ve zaman zaman yeniden hayal ediyorlar. Koç Üniversitesi'nin kentsel çeşitlilik laboratuvarlarından Çukurova Üniversitesi'nin barış pedagojisine, EELISA'nın İTÜ'deki sürdürülebilir mühendislik projelerinden Adana'da ortaya çıkan dijital ortak yaratım platformlarına kadar, toplumu uluslararasılaşmanın merkezine yerleştiren yeni bir anlatı şekilleniyor.

Türkiye'nin Avrupa Üniversiteler Birliği üyelerinin toplumsal katkılarını sürdürmelerini ve derinleştirmelerini sağlamak için, uluslararası hareketliliği, araştırma önceliklerini ve kamu katılımını ölçülebilir sivil sonuçlarla sistematik olarak ilişkilendiren sağlam Toplum için Uluslararasılaşma çerçevelerini kurumsallaştırmak çok önemlidir. Akademik terfi ve değerlendirme kriterlerinde sivil katılımın tanınması ve ödüllendirilmesi bu çabaları daha da meşrulaştıracak ve öğretim üyelerinin katılımını motive edecektir. Aynı zamanda, özellikle bölgesel üniversitelerde kapasite geliştirmeye yönelik hedefli yatırımlar, yapısal eşitsizliklerin giderilmesine yardımcı olabilir ve ulus ötesi girişimlere daha adil bir katılım sağlayabilir. Öğrencileri, sivil toplum aktörlerini ve yerel yetkilileri içeren katılımcı yönetim yapılarının oluşturulması, uluslararası iş birliklerinin çeşitli toplum ihtiyaçlarına duyarlı kalmasını sağlayacaktır. KATİP deneyimim üzerine düşündüğümde, artık Türkiye'nin üniversitelerini Osmanlı kozmopolitimi, Cumhuriyet merkezizetiçiliği ve Avrupa entegrasyonundan gelen çoklu zamansallıkları müzakere eden çoğulcu alanlar olarak görüyorum. Son olarak, mezun ağlarını sivil elçiler olarak harekete geçirmek, küresel perspektifleri yerel temelli çözümlerle bütünleştiren uzun vadeli ilişkileri teşvik ederek bu girişimlerin erişimini ve dayanıklılığını genişletmek için güçlü bir mekanizma sunmaktadır.

KAYNAKLAR

- Aydinli, E., & Mathews, J. (2020). Searching for larger status in global politics: Internationalization of higher education in Turkey. *Journal of Studies in International Education*, 25(3), 247–265. <https://doi.org/10.1177/1028315320932325>
- Brandenburg U., de Wit H., Jones E., Leask B., Drobner A. (2020). *Internationalisation in Higher Education for Society (IHES). Concept, current research and examples of good practice*. Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD).
- Cai, Y., & Leask, B. (2024). Rethinking internationalization of higher education for society from an outside-in perspective. *Journal of Asian Public Policy*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/17516234.2024.2406093>
- Eriçok, B., Yüner, B., & Dağdeviren Ertaş, B. (2024). Remarks on Turkish public institutions engaged in the internationalization of higher education (IoHE). *Yükseköğretim Dergisi*, 14(3), 41–57. <https://doi.org/10.53478/yuksekokretim.1338106>
- European Commission. (2025). *Report on the outcomes and transformational potential of the European Universities Initiative*. Brussels: Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture.
- Göçoğlu, V. (2025). Strategic intentions of higher education for sustainable development goals: Qualitative evidence from universities in Türkiye. *Sustainable Development*, 33(1), 1575–1587. <https://doi.org/10.1002/sd.3186>
- Günay, A., & Dulupçu, M. A. (2022). Evaluation of Research Universities' Third Mission in Turkey. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(33), 110–121.
- Leask, B., & de Gayardon, A. (2021). Reimagining internationalization for society. *Journal of Studies in International Education*, 25(4), 323–329. <https://doi.org/10.1177/10283153211033667>
- UNIC. (2021, 2023). European University of Post-Industrial Cities. <https://unic.eu/publications>
- NeurotechEU. (2022). *NeuroRights, cognitive justice, and inclusive innovation: NeurotechEU alliance activities*. The European University of Brain and Technology. [Consortium report] <https://theneurotech.eu>
- EELISA. (2022). *Engineering in the public interest: EELISA annual report*. European Engineering Learning Innovation and Science Alliance. [Consortium report] <https://eelisa.eu>
- EUPeace. (2023). *Transnational civic engagement for peace and justice: EUPeace activities report*. European University for Peace, Justice and Inclusive Societies. [Consortium report] <https://eupeace.eu>
- European Commission. (2019). *European Universities Initiative*. European Education Area. <https://education.ec.europa.eu/education-levels/higher-education/european-universities>
- Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture (European Commission), & Public Policy and Management Institute (PPMI). (2025). *Report on the outcomes and transformational potential of the European Universities initiative* (ISBN 978-92-68-20047-6; DOI 10.2766/32313). Publications Office of the European Union.
- KreativEU. (2023). *Creativity and social innovation in European higher education: KreativEU alliance summary*. European University for Creativity and Innovation. [Consortium report] <https://kreativeu.eu>
- TURKEY'S 2nd VNR (2019) SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS "Strong Ground towards Common Goals"
- Fındık, L.; Erçetin, S., S. How Do Universities in Türkiye Integrate Sustainable Development Goals into Their Strategies? *Sustainability* 2023, 15, 16799. <https://doi.org/10.3390/su152416799>

DIANA KENGESBEKOVA

Ben Diana Kengesbekova, 25 Nisan 1997 yılında Kazakistan'da doğdum. Küçük yaşlardan itibaren dillere ve farklı kültürlere büyük ilgi duydum. Bildiğiniz üzere, Kazakistan'da ikinci dil Rusça olduğundan biz çocuklar iki dilli olarak büyüdük. Eğitim hayatım boyunca Rusçanın yanında İngilizce öğrenmeye de başladık. Ancak zamanla fark ettim ki, bir dili öğrenirken yalnızca gramer bilgisi yeterli olmuyor, o dile günlük yaşamda maruz kalmadıkça öğrenme süreci eksik kalıyor. Lise yıllarımda yabancı dillere olan ilgim iyice belirginleşti ve aynı dönemde Türk dizileriyle tanıştım. Küçüklüğümünden itibaren televizyonda Türk dizileri izlerdik ama o yıllarda hayatımı bir gün Türkiye'yle bağlayacağımı hayal bile etmezdim. Diziler aracılığıyla yalnızca Türkçeye değil, Türkiye'nin kültürüne, insanlarına ve özellikle İstanbul'un büyüleyici manzaralarına hayranlık duymaya başladım.

Ayrıca çocukken, henüz beş yaşımdayken Türkiye'ye kısa bir seyahat gerçekleştirmiştim. Bu erken yaşta kurduğum bağ, yıllar geçtikçe daha da derinleşti. Bu ilgi, üniversite tercihimde Türkçeyi seçmeme neden oldu. Almatı'daki Abılay Han adındaki Uluslararası İlişkiler ve Dünya Dilleri Üniversitesi, Şarkiyat Fakültesi, İki Yabancı Dil Filolojisi Bölümünde lisans eğitimime başladım. Eğitimin ikinci yılında, 2015'te Mevlana Değişim Programı kapsamında Erzincan Üniversitesi'nde bir dönem eğitim alma fırsatı buldum. Bu kısa ama anlamlı deneyim, Türk dili ve kültürüne olan ilgimi akademik hedefe dönüştürdü. Erzincan'a gitmeden önce Türk dizilerini Rusça altyazılı izlemeye başlamıştım, amacım en azından kulağımın dile alışmasını sağlamaktı. Türkiye'ye gittikten sonra tamamen Türkçe izlemeye başladım. Bilmediğim kelimeleri sözlüğüme not ederek ezberlemeye, aynı zamanda okul arkadaşlarımla konuşurken öğrendiğim kelimeleri kullanmaya özen gösteriyordum.

Bu süreç, teorik öğrenimi pratikle pekiştirmeme ve Türkçemin gelişmesine büyük katkı sağladı. Lisans eğitimimin ardından YTB (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı) bursunu kazanarak yüksek lisans eğitimi için Ankara'ya gittim. 2018–2019 yılları arasında Gazi Üniversitesi TÖMER'de Türkçe eğitimi alarak Türkçem tekamül etti. Ardından 2019–2023 yılları arasında Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yabancılar Türkçe Öğretimi programında yüksek lisans eğitimimi tamamladım. Bu dönem, yalnızca akademik gelişimime değil, aynı zamanda kişisel dönüşüm sürecime de önemli katkılar sağladı. Türkiye'de geçirdiğim yıllar boyunca kültürlerarası iletişim becerilerimi geliştirdim ve akademik geleceğime yön verdim.

Eğitimim sonrasında Kazakistan'a döndüm. Almatı'da bulunan Türk şirketlerinde tercüman olarak çalıştım, dil öğretim merkezinde lise düzeyindeki öğrencilere Türkçe dersleri verdim. Ayrıca Amerika'da yaşayan öğrencilere çevrim içi Türkçe eğitimi sunarak mesleki bağımı uluslararası düzeyde sürdürdüm. Türkiye ile olan bağımı hiçbir zaman koparmadım, bilakis, çalıştığım alanın Türkiye'yle, Türkçeyle ve Türk dünyasıyla ilgili olmasına özen gösterdim. Bugün geldiğim noktada, Türkiye'de aldığım eğitimin hayatımda açtığı yolları minnetle anıyorum. Ben de orada yaşayarak bir parçamı bıraktım. Öğrencilik yıllarım Türkiye'nin başkenti Ankara'da geçti, dünyanın dört bir yanından arkadaşlar edindim. Türkiye, benim sadece eğitim aldığım bir yer değil, hayallerimin olgunlaştığı, kimliğimin şekillendiği ikinci vatanımdır. Gelecekte Türk dünyasında kültürel ve dilsel bağları güçlendirecek projelere katkı sunmak istiyorum.

2.2. BİR TÜRKİYE MEZUNUNUN GÖZÜNDEN: EĞİTİM, DİL VE KÜLTÜREL ETKİLEŞİM ÜZERİNE DENEYİMLER

DIANA KENGESBEKOVA

GİRİŞ

Türkiye, son yıllarda yalnızca kendi vatandaşlarına değil, uluslararası öğrencilere sunduğu eğitim imkânları, burs programları ve kültürel zenginliği ile dikkat çeken bir eğitim merkezi hâline gelmiştir. Bu alandaki en önemli kurumlardan biri olan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), uluslararası öğrencileri Türkiye ile buluşturmakta ve onlara kapsamlı imkânlar sunmaktadır. YTB'nin öncülüğünde yürütülen Türkiye Bursları Programı, her yıl dünyanın dört bir yanından binlerce öğrenciyi Türkiye'ye davet ederek hem akademik hem de kültürel açıdan donanımlı bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir. Binlerce öğrenciyi Türkiye'de lisans, yüksek lisans ve doktora düzeylerinde eğitim alma fırsatı sunmaktadır. Bu program aracılığıyla öğrenciler yalnızca eğitim alma fırsatı bulmamakta, aynı zamanda iki ülke arasında gönül köprüleri kuran bireyler hâline gelmektedir. Bu süreç, yalnızca akademik değil, kültürel aidiyet, dilsel yakınlık ve kimlik kazanımı gibi çok yönlü etkiler yaratmaktadır. Eğitimle birlikte kazanılan dil becerileri ve kültürel farkındalık, bireylerin hem kendi ülkelerinde hem de uluslararası ortamlarda daha etkin birer birey olarak varlık göstermelerine katkı sunmaktadır. Ben de bu büyük ailenin bir üyesi olarak, 2018 yılında Türkiye Bursları kapsamında yüksek lisans eğitimime başladım. Ancak Türkiye ile tanışıklığım aslında çok daha öncesine dayanıyordu. Henüz çocukken izlediğim Türk dizileri, dinlediğim müzikler ve duyduğum dil beni derinden etkilemişti. Bu ilgi zamanla bir merakla, ardından da bir akademik hedefe dönüştü.

Lisans döneminde Mevlâna Değişim Programı ile Türkiye'ye kısa süreliğine gitmiş, sonrasında Türkiye Bursları sayesinde yeniden dönerek Gazi Üniversitesi'nde yüksek lisans eğitimimi tamamlamış biri olarak, bu yazıda yaşadığım süreci paylaşmak istiyorum. Türkiye'de üniversite eğitimi almak, sadece akademik bir kazanım değil, kendini keşfetmek, farklı kültürlerle tanışmak ve çok boyutlu bir gelişim sürecinin parçası olmaktır. Ben de bu yolculukta yalnızca derslere değil, dil öğrenmeye, kültürel etkileşimlere ve çok uluslu arkadaşlıklara büyük önem verdim. Karşılaştığım zorluklar kadar kazandığım deneyimler de beni hem akademik hem de kişisel anlamda dönüştürdü.

Bu yazı, bir Türkiye mezununun gözünden; eğitim, dil ve kültür alanlarındaki deneyimleri ve bu deneyimlerin kişisel gelişimime nasıl katkı sağladığımı içten bir şekilde aktarmayı hedeflemektedir. Makalede, eğitim süreci ve program kapsamında alınan derslerin yanı sıra, TÖMER'deki dil eğitimi ve Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki benzerlikler üzerinde de durulacaktır. Ayrıca, Türkiye'deki günlük yaşam, toplumsal değerler, Atatürk'e duyulan saygı, nezaket kalıpları, şehir kültürleri gibi unsurlar üzerinden bireysel ve kültürel etkileşim detaylandırılacaktır. Bu yazının kapsamı, bir bursiyerin Türkiye'de geçirdiği eğitim ve sosyal yaşantı deneyimiyle sınırlıdır. Mevlâna Değişim Programı ile başlayan süreç, Türkiye Bursları ile devam etmiş ve mezuniyetle tamamlanmıştır. Bu süreç boyunca elde edilen gözlemler ve kazanımlar doğrultusunda yazılan bu çalışma, bireysel deneyime dayandığı için genelleme amacı taşımaz. Ancak, kişisel anlatımın gücü sayesinde Türkiye'de eğitim alan birçok uluslararası öğrencinin ortak yaşantılarına ışık tutabilecek niteliktedir. Yöntem olarak, nitel bir yaklaşım benimsenmiş, betimsel anlatım yoluyla doğrudan gözleme ve yaşanmışlıklara dayalı bir çerçeve oluşturulmuştur. Eğitim süreçleri, akademik gelişim, Türkçenin öğrenilmesi ve gündelik yaşamdaki kültürel etkileşimler, bu yönetime uygun olarak sistematik biçimde aktarılmıştır. Giriş bölümünü takiben çalışmada eğitim, dil ve kültür başlıkları ayrı ayrı ele alınacak ve her biri bireysel deneyimler çerçevesinde ayrıntılı olarak işlenecektir.

EĞİTİM

Benim Türkiye ile tanışmam aslında 5 yaşında, Ankara ile başlamıştı. Fakat o sırada küçük Diana, bir gün hayatımı bu ülkeyle bağlayacağını ve 20 yıl sonra Gazi Üniversitesi mezunu olacağını hayal bile edemezdi. O erken yaşta kurduğum bağ, yıllar geçtikçe daha da derinleşti. Bu ilgi, üniversite tercihimde Türkçeyi seçmeme neden oldu. Lisans eğitimime Kazakistan'ın Almatı şehrinde bulunan Abılay Han adındaki Uluslararası İlişkiler ve Dünya Dilleri Üniversitesi'nde başladım. Şarkiyat Fakültesi'nin İki Yabancı Dil Filolojisi bölümünü tercih etmemde Türkçeye duyduğum ilginin etkisi büyüktü. Burada aldığım temel eğitim sayesinde Türkiye'nin tarihini ve kültürünü daha yakından tanıma fırsatım oldu. Ancak bunların hepsi kitaplardan ve sınıf ortamından ibaretti. Gerçek Türkiye'yi yaşamak, sokaklarında yürümek, insanlarıyla konuşmak, yemeklerini tatmak ve dili doğal ortamında duymak istiyordum. Üniversitemin Mevlâna Değişim Programı kapsamında Türkiye ile iş birliği olduğunu öğrendiğimde, hiç düşünmeden başvurduğum. Belgelerimi hazırladım ve başvurumu yaptım. Sınav sonucuyla 2. sınıfta Erzincan Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne kabul edildim. Bu haber, hayatımda gerçek bir dönüm noktasıydı. Heyecan, mutluluk ve bilinmeyene karşı duyduğum tatlı bir tedirginlik eşliğinde valizimi topladım ve Türkiye'ye ayak bastım. Erzincan, doğal güzellikleriyle büyüleyici, küçük ama sıcacık bir şehirdi. Bu değişim süreci sadece akademik değil, aynı zamanda kültürel ve kişisel gelişim açısından da çok şey kattı. İlk kez bir Türk ailesinin evine misafir olduğumda, onların sofrasına oturduğumda, gündelik konuşmalarını dinlediğim gerçek Türkiye'yi hissettim. Derslerde yalnızca dil değil, aynı zamanda kültürlerarası farkındalık da kazandım. Hocalarımla ilgisi, arkadaşlarımla samimiyeti ve üniversite ortamı beni adeta Türkiye'nin bir parçası hâline getirdi. Gittiğim yerlerde bana "Türkçeyi

ne güzel konuşuyorsun, nerede öğrendin?” diye sorulması, içimi onurla dolduruyordu. Bu sözler Türkçeye olan bağlılığımı daha da artırdı. Erzincan’da geçirdiğim o bir dönemlik değişim süreci, hayatımın yönünü belirledi diyebilirim. Çünkü artık Türkiye, sadece sevdiğim bir ülke değil, içinde olmak ve katkı sunmak istediğim bir yuvaya dönüşmüştü. Mevlana süreci sona erdiğinde içimde bir dilek vardı: yeniden Türkiye’ye dönmek. Ama bu kez daha uzun soluklu, daha derin bir yolculukla. Bu dilek kısa sürede bir hedefe dönüştü. Lisans eğitimimin son yılında Türkiye Bursları’na başvurduğum. Süreç, heyecan, umut ve sabırla doluydu. Günlerce belgelerimi hazırladım, niyet mektubumu yazdım, hayallerimi satırlara döktüm. “Memnuniyetle belirtmek isteriz ki...” diye başlayan kabul mektubunu aldığım günü hâlâ dün gibi hatırlıyorum. Kalbim öyle hızlı çarpıyordu ki, o an sadece gözyaşlarım konuşuyordu. Bu seferki durağım başkent Ankara, üniversitem ise Türkiye’nin köklü kurumlarından biri olan Gazi Üniversitesi idi. Yabancılara Türkçe Öğretimi alanında yüksek lisans yapmaya hak kazanmıştım. Bu bursun yalnızca maddi bir destek olmadığını biliyordum. Bu aynı zamanda bana yeni bir hayat, yeni bir çevre, yeni bir benlik sunacaktı. Ankara’ya daha önce kısa bir ziyaret yapmıştım, ama bu sefer her şey farklıydı. İçimde sevinç, yabancılık, merak ve umut bir aradaydı. Başkent’in serin, gri havası ilk başta bana mesafeli gelse de çok geçmeden içime işledi. Kaldığım yurt, tanıştığım uluslararası öğrenciler, Türk arkadaşlarım ve hocalarım sayesinde Ankara kısa sürede evim oldu. Almatı’da deniz yoktu ama denizi çok severdim. Ankara’da da deniz yoktu fakat kaldığım yurt Gölbaşı’ndaydı, göl kenarında. Gölün manzarası, günbatımı, yürüyüş yolları, piknikler, kitap okuduğum yalnız saatler... hepsi şimdi birer hatıra. Gazi Üniversitesi’nin kampüsü ise adeta bir bilgi dünyasına açılan kapıydı. Akademik ortamı kadar sokakları, halkı ve gündelik hayatı da benim için öğrenme alanına dönüştü. Hocalarımın ilgisi, arkadaşlarımın içtenliği, derslerin kalitesi sayesinde yaşam deneyimi de kazandım. Bu bağlamda, üniversite eğitimi sadece meslek değil, benim için bir kimlik kazanımıydı. Ve ben o kimliği, Türkiye’de buldum.

DİL

Yüksek lisans eğitim sürecime başlamadan önce, YTB’nin yönlendirmesiyle bir yıl boyunca TÖMER’de (Türkçe Öğretim Merkezi) yoğun bir dil eğitimi aldım. Bu dönem, yalnızca Türkçeyi öğrenmem açısından değil, aynı zamanda Türkiye’ye, kültürüne ve insanına alışmam bakımından da oldukça kıymetliydi. TÖMER’deki eğitim sistemi dört temel dil becerisine (okuma, yazma, dinleme, konuşma) dayalı şekilde yapılandırılmıştı. Her biri haftalık ders programında dengeli biçimde yer alıyor, farklı yöntemlerle destekleniyordu. Dil bilgisi derslerinde Türkçenin yapısını detaylı şekilde öğrenirken, yazma derslerinde düşüncelerimizi doğru ve etkili biçimde ifade etmeyi geliştiriyorduk. Konuşma saatlerinde gruplar hâlinde günlük yaşamdan diyaloglar kuruyor, tartışmalar yapıyorduk. Dinleme-anlama derslerinde ise Türkçeyi gerçek hayatta duymaya alıştırılıyorduk. Dersler sadece kitaplarla sınırlı kalmıyordu. Drama, canlandırma, münazara gibi yöntemlerle dili hissetmemize imkân sağlanıyordu. Bu sayede Türkçe yalnızca bir öğrenme konusu değil, günlük yaşamımızın aktif bir parçası hâline gelmişti. TÖMER’deki hocalarımın hem alan bilgisi hem öğrenciye yaklaşımı beni fazlasıyla motive etti. Türkçenin Kazak Türkçesiyle

olan benzerliği ise öğrenme sürecimi kolaylaştıran en önemli faktörlerden biriydi. Ortak kelimeler, benzer yapı ve ses özellikleri sayesinde Türkçe bana hiç yabancı gelmedi, aksine tanıdık ve sıcak geldi. Bu benzerlikler, sadece kelime düzeyinde değil, kültürel derinlikte de bir köprü kurmama vesile oldu. O yıl, dilin yalnızca gramerden ibaret olmadığını, aynı zamanda tarih, yaşam biçimi ve duygu taşıdığını anladım. TÖMER’de geçirdiğim bu bir yıl bana özgüven, kültürel farkındalık ve çokkültürlülük kazandırdı. En güzeli ise, dünyanın dört bir yanından gelen arkadaşlarla aynı sınıfta olmak, onların dillerini, kültürlerini ve hikâyelerini tanımaktı. Sınıf ortamımız adeta küçük bir dünyaydı. Hem Türkçeyi öğreniyor hem de birbirimizin dünyasını keşfediyorduk. Bugün hâlâ bazı kelimeleri duyduğumda, o günkü sınıf ortamı, defterimde altını çizdiğim cümleler gözümde canlanıyor. TÖMER, Türkçeyle kurduğum gönül bağının ilk durağıydı. Aynı zamanda çokkültürlü bir dünyanın kapılarını araladığım yer.

Yüksek lisans sürecimde ise Gazi Üniversitesi’nde, Yabancılara Türkçe Öğretimi alanında son derece kapsamlı ve uygulamalı bir eğitim aldım. Program hem teorik hem uygulamalı derslerle zenginleştirilmişti. “Yabancı Dil Öğretim Yöntem ve Teknikleri”, “Yabancılara Türkçe Öğretiminde Yaklaşımlar”, “Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Etik” gibi teorik altyapı derslerinin yanında; “Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Anlatma ve Anlama Becerileri”, “Dil Öğretiminde Metin Kullanımı”, “Yabancılara Türkçe Öğretiminde Materyal Tasarımı ve Eleştirisi”, “Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Kitle İletişim Araçlarının Kullanımı” gibi derslerle Türkçeyi bir bütün olarak ele alma fırsatı bulduk. Bu dersler üretmeyi, analiz yapmayı, sunum hazırlamayı ve özgün materyaller tasarlamayı da içeriyordu. Her deyim, her nezaket kalıbının, her kelimenin ardında bir kültür, bir tarih ve bir hayat tarzı olduğunu fark ettim. Ders kitaplarında yer almayan ama gerçek öğrenmenin merkezinde yer alan deyimler, espriler, ifadeler dilin en etkileyici yanını oluşturuyordu. Gazi Üniversitesi’ndeki bu eğitim süreci, Türkçeyi yabancı dil olarak öğretme konusunda akademik donanım kazanmamı sağladı. Fakat bundan da öte, dili kültürel bağlam içinde anlamanın ne kadar kıymetli olduğunu öğretti. Türkiye’deki akademik ortam, öğrencilere uygulama fırsatları da sunmaktadır. Özellikle yüksek lisans düzeyindeki derslerde, öğrencilerin araştırma yöntemleri, materyal geliştirme, sunum hazırlama ve sınıf içi uygulama yapmalarına imkân tanınmaktadır. Gazi Üniversitesi’nde aldığım eğitim sürecinde birçok proje hazırladım, ders materyalleri tasarladım ve sunumlar yaptım. Bu süreç hem akademik hem de mesleki açıdan özgüven kazanmamı sağladı. Türkiye’deki hocaların öğrenciyle kurduğu yapıcı ve destekleyici ilişki, mesleki gelişimi büyük ölçüde etkiliyor. Türkiye’de, özellikle yükseköğretim kurumlarında hocalarla olan iletişim yalnızca derslik sınırlarında kalmıyor. Profesörlerle çay veya kahve eşliğinde akademik tartışmalar yapmak, onların bilgi ve deneyimlerinden rahatlıkla yararlanmak mümkün. Bu samimi ama üretken atmosfer, benim için oldukça ilham vericiydi. Kazakistan’daki üniversite ortamında ise hoca-öğrenci ilişkisi genellikle daha resmî ve mesafeli ilerliyordu. Bu nedenle Türkiye’deki bu sıcak ve ulaşılabilir akademik yaklaşım öğrenme sürecimi kolaylaştırdı. Sınıfta dünyanın dört bir yanından gelen öğrencilerle birlikte öğreniyor, her biri kendi ülkesinin kültürünü, mutfağını, geleneklerini tanıtan sunumlar hazırlıyordu. Ben de Kazakistan’ı farklı yönleriyle tanıtarak hem kendi kimliğimi ifade etme hem de başkalarının bakış açılarını tanıma fırsatı buldum. Bu sunumlar sayesinde sınıf ortamı bir öğrenme alanından çok, kültürlerin buluşma noktası hâline gelmişti. Her ülkenin dili

kadar yemeği, bayramı, halk müziği ve gündelik yaşantısı da sınıfta konuşuluyor, bu zenginlik hepimizi birbirimize daha çok yaklaşıyordu.

KÜLTÜR

Türkiye'deki eğitim sürecim yalnızca dersliklerle sınırlı kalmadı. Bu topraklarda geçirdiğim yıllar boyunca birçok şehri görme ve her birinin ruhunu hissetme şansım oldu. Ancak bu yolculuğun kalbi şüphesiz ki Ankara'ydı. Kendine özgü havasıyla Ankara beni büyüttü, şekillendirdi, olgunlaştırdı. Ankara'dan başlayan bu kültürel yolculuk, beni Türkiye'nin dört bir yanına taşıdı. Her şehir, bana yeni bir his ve bakış açısı sundu. İstanbul'un tarih kokan sokaklarında yürüdüm, İzmir'in Ege esintisini hissettim, Gaziantep'te tatların bambaşka bir dile dönüştüğünü gördüm. Kapadokya'nın masalsı vadilerini gezdim, Çanakkale'de tarihle yüzleştim, Rize'nin yeşilinde nefes aldım. Erzurum, Trabzon, Gümüşhane, Erzincan ve Samsun gibi Doğu ve Karadeniz'in kalbinde; Bursa, Afyon, Denizli, Eskişehir ve Konya gibi Anadolu'nun merkezinde; Mersin ve Antalya gibi Akdeniz'in sahil şehirlerinde bulundum. Her şehirde bir tat, bir ses, bir koku, bir insan yüzü kaldı aklımda. Bu şehirlerin her biri bana Türkiye'nin insanını, kültürünü, mutfağını ve yaşam tarzlarını da öğretti. Artık Türkiye'yi bir bütün olarak anlıyor, her bölgesinde kendimden bir parça buluyordum. Türkiye'yi gezdikçe onun bir mozaik olduğunu fark ettim – ve ben, bu mozaığın her parçasına âşık oldum. Türkiye'deki kültürel yolculuğumun en etkileyici durakları müzelerdi. Bu müzeler insan emeği, mücadele, umut ve direnişin sessiz hikâyelerini anlattı. Ders dışı zamanlarımda Ankara'nın tarihî semtlerini keşfetmek, tiyatrolarına gitmek, müzelerinde dolaşmak adeta zamanın içinde yürümek gibiydi. Ama beni en çok etkileyen şeylerden biri, Türk halkının Atatürk'e duyduğu derin saygıydı. Anıtkabir'e ilk adım attığımda içimi tarif edilemez bir gurur kapladı. Fakat bu duygunun en çarpıcı örneğine, Türkiye'deki ilk 10 Kasım sabahı saat 09.05'te tanık oldum. O an dolmuşla bir yere gidiyordum. Siren sesiyle birlikte herkes olduğu yerde saygı duruşuna geçti. Ancak bizim dolmuş ilerlemeye devam etti. İçeriden bir yolcu, "Atatürk bize bir Cumhuriyet bıraktı, sen bir dakika bile duramıyor musun?" diye bağırınca şoför durdu. Gözlerim doldu, içimden sadece sessizlik geçti. O sessizlik içinde, Türk halkının liderine duyduğu bağlılığı tüm kalbimle hissettim. Bu ülkede sadece Atatürk değil, onun düşünceleri de yaşamaya devam ediyordu. Türkiye'de bir diğer dikkatimi çeken unsur ise sokaklarda, evlerde, iş yerlerinde sıkça gördüğüm Türk bayraklarıydı. Özellikle millî bayramlarda sokaklar kırmızı beyaza bürünür, Atatürk'ün gençliğe seslenen sözleri bina cephelelerinde, okul girişlerinde yer alırdı. "Ey yükselen yeni nesil, istikbal sizindir. Cumhuriyet'i biz kurduk, O'nu yükseltecek ve sürdüreceksizlersiniz." gibi sözler, bana bu milletin sadece geçmişe değil, geleceğe de sahip çıktığını hissettiriyordu. Aynı zamanda, bir genç olarak o sözün muhatabı olduğumu hissettiriyordu. Kültürel değerler sadece müzelerde değil, günlük hayatın her anındaydı. El öpme geleneği de bunlardan biriydi. Bayramlarda, önemli ziyaretlerde büyüklerin ellerinin saygıyla öpülmesi, Kazakistan'da bu kadar yaygın olmayan ama Türkiye'de nesiller arası bağı diri tutan bir gelenektir. Zamanla ben de alıştım ve büyüklerimin ellerini öperken kendimi buraya ait hissettim. Benzer şekilde, Türkiye'nin misafirperverliği, yardımseverliği ve çalışkanlığı da beni her zaman etkileyen

bir özellik oldu. Hangi şehre gitsem, hangi kapıdan girsem, “Bir çay/kahve içer misin?” sözüyle karşılanmak, bana hep “buraya aitsin” hissi verirdi. Dikkatimi çeken bir başka konu ise, Türkçedeki nezaket kalıplarıydı. “Ellerinize sağlık”, “Geçmiş olsun”, “Ayaklarınıza sağlık”, “Kolay gelsin”, “Allah razı olsun”, “Hakkınızı helal edin”... Bu ifadeler, sadece birer söz değil, toplumun gönül inceliğini taşıyan kalıplardı. Kültürel zenginlik sadece müzelerde değil, halkın dilinde, davranışlarında, sokaklarında yaşıyordu. “Kolay gelsin” diyen bir esnaf, “Allah zihin açıklığı versin” diyen bir hoca, “Hakkımı helal et” diyen bir arkadaş... Hepsi bana kültürün sadece geçmiş değil, yaşayan bir miras olduğunu gösterdi. Kazak Türkçesiyle karşılaştığımda, bu ifadelerin çoğunun birebir çevirisinin olmadığını fark ettim. “Geçmiş olsun” ya da “Kolay gelsin” gibi ifadeleri Kazakçada karşılayacak bir söz bulamadığım anlarda, içinde Türkçeye duyduğum ince bir özlem hissediyordum. İşte o zaman anladım ki dil, sadece bir iletişim aracı değil, aynı zamanda bir kültürün kalbidir. Kazakistan’da böylesine yoğun ve gündelik nezaket kalıplarının kullanımı daha sınırlıdır. Bu fark, beni yüksek lisans tezimi hazırlarken de derinden etkiledi. Gazi Üniversitesi’nde yaptığım yüksek lisans çalışmamda “Sözlü İletişimde Görgü Kuralları (Âdâb-ı Muaşeret)” konusunu ele aldım. Türkçede sözlü nezaketin, bireyler arası iletişimde nasıl güçlü bir bağ oluşturduğunu hem teorik hem pratik örneklerle analiz ettim. Tez çalışmam sırasında sadece kitaplardan değil, bizzat yaşadığım bu iletişim biçimlerinden beslendim. Çünkü artık biliyordum ki, her cümlenin içinde bir yaşam tarzı, her kalıbın ardında bir kültürel hafıza saklıydı.

SONUÇ

Türkiye’de alınan eğitim, yalnızca mezuniyetle sınırlı kalmayan, bireyin akademik ve kişisel gelişimini uzun vadeli etkileyen bir süreci temsil eder. Bu süreçte edinilen bilgi, beceri ve deneyimler, mezunların kendi ülkelerinde eğitimci, akademisyen, kültürel temsilci ya da sosyal girişimci olarak aktif rol almasını sağlar. Türkiye’nin akademik yapısı, öğrenciyi sorgulamaya, üretmeye ve çok yönlü düşünmeye teşvik ederken, sosyal ve kültürel ortamlar ise mezunların özgüvenli, duyarlı ve çok kültürlü bireyler olarak yetişmesine katkıda bulunur. Mezuniyet sonrasında bu kazanımlar ülke arasındaki ilişkilere katkı sağlayacak sosyal ve kültürel projeleri de beraberinde getirmektedir. Türkiye Bursları ile yetişen uluslararası mezunların potansiyellerini daha etkin kullanabilmeleri için, mezuniyet sonrası destek mekanizmalarının güçlendirilmesi büyük önem taşır. Bu kapsamda, Türkiye ile mezun ülkeler arasında akademik iş birlikleri, ortak araştırma projeleri, değişim programları ve kültürel etkinlikler teşvik edilmelidir. Türkiye mezunları, ülkelerindeki gençlere örnek olabilir; bu bağlamda eğitim elçiliği görevini sürdürebilmeleri için dil, kültür ve proje destekleri sunulmalıdır. Ayrıca, medya ve sosyal platformlarda Türkiye mezunlarının hikâyeleri anlatılarak, Türkiye’nin eğitim kalitesi ve kültürel gücü daha geniş kitlelere ulaştırılabilir.

Türkiye’de bulunduğum yıllarda en sık karşılaştığım tabii ki “Nerelisin?” sorusuydu. Kazakistanlı olduğumu söylediğimde insanlar hiç düşünmeden benim de bir Türk, Kazak Türkü olduğumu söylerdi. Bu ifade beni her defasında çok duygulandırır. Çünkü bu ba-

sit sözle birlikte, aramızdaki sınırlar silinir, köklerimiz hatırlanır, bir millet olduğumuz yeniden hissedilirdi. Biz farklı devletler olabiliriz ama aynı milletin evlatlarıyız. Bu duyguyu bana yaşatan bir ülkede öğrenci olmak, sadece eğitim almak değil, köklerimi, kimliğimi ve kardeşliğimizi yeniden keşfetmekti. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün dediği gibi, ben de gururla “Ne mutlu Türküm diyene” diyebiliyorum.

YTB, öğrencileri için bütün imkânları avucuna sığdıran programdır. YTB'nin sunduğu imkânlar yalnızca bir bursiyere destek sunmakla sınırlı kalmadı. Her yıl düzenlenen uluslararası öğrenci buluşmaları, seminerler, gönüllülük projeleri ve kültürel etkinlikler sayesinde birçok ülkeden öğrenciyle tanıştım. Bu etkileşim bana hem kültürel farkındalık hem de evrensel bir bakış açısı kazandırdı. Belki de Türkiye Bursları'nın en kıymetli tarafı sadece bir bireyi değil, bir bakış açısını dönüştürmesi. Gazi Üniversitesi'nde geçirdiğim bu yıllar, hayatımda dönüm noktalarından biri oldu. Mezuniyet günümde diplomamı alırken hissettiğim gururu tarif etmek mümkün değil. Artık ben sadece bir Türkoloji öğrencisi değil, Türkçeyi öğreten, Türkiye'yi temsil eden, bu ülkenin değerlerini içinde taşıyan bir mezundum. Türkiye'de eğitim almak bana sadece meslek kazandırmadı, bana bir kimlik, bir aidiyet, bir değer kazandırdı. Türkiye'de geçirdiğim yıllar kalbimde bir iz, kimliğimde bir renk bırakan unutulmaz bir yolculuğu temsil ediyor. İki sene önce mezun olmuş olsam da Türkiye'ye duyduğum özlem hâlâ taze. Özellikle Ankara, dört yıl boyunca sadece eğitim değil, hayatı öğrendiğim, büyüdüğüm, düşüncelerimi şekillendirdiğim ikinci evim oldu. Gittiğim her şehir bana ayrı bir iz, ayrı bir anı bıraktı. Bazen bir şarkı, bazen bir kokunun eşliğiyle Ankara sokaklarına geri dönüyorum. Bazen rüzgârın taşıdığı tanıdık bir esintiyle, içimde bir yer Türkiye'ye açılıyor. Hangi gün olduğunu bilmediğim ama iyi hissettiren anlar geliyor aklıma ve o anlarda, sadece burnumla değil, kalbimle hatırlıyorum. Ve evet... hayatım boyunca kalbim iki ülkede atacak. Biri doğduğum topraklarda, diğeri ise bana kendimi bulduran topraklarda... Mustafa Çokay'ın da dediği gibi: “Her Türk'ün iki vatani vardır: Birincisi kendi doğduğu topraklar, ikincisi Türkiye'dir.”

Bu yazı, yalnızca bir deneyimin aktarımı değil, aynı zamanda teşekkür, saygı ve sevgi dolu bir mektuptur. Bu vesileyle üzerimde emeği olan başta YTB olmak üzere tüm hocalarıma bir kez daha gönülden teşekkür ediyorum.

İyi ki Türkiye, iyi ki Türkiye Bursları...

Mutlu edeceğimiz nice uluslararası öğrencilere...

GUNAY ŞENYÜREK

Ben Gunay Şenyürek (önceki isim ve soyadım: Günay Sadixova / Sadikhova). Türkiye'deki yükseköğrenim yolculuğum, Ocak 2024'te Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Medya Çalışmaları bölümünde tamamladığım doktora programıyla başladı. Türkiye Bursları kapsamında tam burs kazanarak başladığım bu program, benim hem akademik hem kişisel gelişimim açısından dönüştürücü bir deneyim oldu. Tamamen İngilizce olarak yürüttüğüm doktora araştırmamda medya temsili, alternatif medya, kadının güçlenmesi, kültürel çalışmalar, yeni medya ve iş dünyasında iletişim gibi konulara odaklandım, ayrıca yapak zekâ çağında iletişim teması da gelişen bir ilgi alanı olarak araştırma gündemimde yer almaktadır.

Türkiye'de eğitim alma kararımın arkasında yalnızca akademik motivasyon değil, aynı zamanda bölgesel bağlamda güçlü bir akademik sistemin parçası olma arzusu yatıyordu. Türkiye hem kültürel yakınlığı hem de iletişim alanında sunduğu çok yönlü akademik perspektiflerle benim araştırma hedeflerime doğrudan katkı sağlayacak bir ortam sundu. Bu süreçte kazandığım eleştirel düşünme becerileri, disiplinler arası bakış açısı ve uluslararası akademik çevrelerle kurduğum bağlar, kariyerime güçlü bir temel oluşturdu.

Doktora sürecine gelmeden önce, yüksek lisans eğitimimi Kuzey Kıbrıs'ta Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde yine tam burslu olarak tamamladım. Lisans derecem ise Bakü Devlet Üniversitesi Amerikan Araştırmaları bölümünde yüksek onur derecesiyle elde ettim. Bu üç aşamalı akademik yolculuk, farklı kültürel bağlamlarda medya ve iletişim alanına dair çok boyutlu bir bakış açısı kazanmamı sağladı.

Akademik çalışmalarımın yanı sıra, iş dünyasında da deneyim kazandım. 2022-2024 yılları arasında Türkiye merkezli iki şirkette uluslararası iş geliştirme müdürü olarak görev yaptım, global iş ortaklıkları kurarak ihracat süreçlerini yönettim ve dijital iletişim stratejilerine katkı sundum. Ayrıca 2011'de, AIESEC aracılığıyla Slovenya'da öğretmen yardımcılığı stajı yaptım.

Uluslararası seminer, konferans ve gençlik projelerinde aktif rol aldım. "Global Power Shift" (İstanbul, 2013) ve "Sürdürülebilirlik Eylemde" (Macaristan, 2010) gibi etkinliklere katıldım. ENYA ve diğer gönüllülük projelerinde koordinatörlük ve eğitimcilik deneyimleri, bana güçlü bir liderlik ve kültürlerarası iletişim perspektifi kazandırdı.

Çok dilli bir araştırmacı olarak İngilizce, Rusça, Azerbaycan'ca ve Türkçeye ileri düzeyde, Almanca'ya ise başlangıç seviyesinde hakimim. Bu çok dilli yetkinlik, farklı akademik literatürlere erişimimi kolaylaştırmakla kalmayıp, aynı zamanda araştırmalarımın kültürlerarası karşılaştırmalara olanak tanımaktadır. Türkiye'de aldığım eğitim, yalnızca akademik anlamda değil, aynı zamanda etik, kültürel ve sosyal perspektiflerde de kendimi yeniden inşa etmeme yardımcı oldu. Bugün iletişim alanında gelişmekte olan bir akademisyen olarak Türkiye'deki bu yoğun ve nitelikli eğitim sürecinin kariyerime yaptığı katkıyı hem akademik üretkenliğimde hem de uluslararası bilimsel iş birliklerinde somut olarak gözlemliyorum.

2.3. TÜRKİYE MEZUNLARININ AZERBAJYAN'DAKİ DÖNÜŞTÜRÜCÜ ETKİSİ: AZERBAJYANLI MEZUNLAR ÜZERİNE DERİNLEMESİNE BİR ÇALIŞMA

GUNAY ŞENYÜREK

GİRİŞ

Uluslararası yükseköğretim, özellikle Türkiye Bursları gibi programlar aracılığıyla mezunların bireysel ve toplumsal düzeyde dönüşmesine olanak tanımaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de eğitim görmüş Azerbaycanlı mezunların dönüş süreçlerini ve yeniden Azerbaycan'a döndüklerinde akademik, sosyal ve mesleki alanlarda yarattıkları etkileri nitel yöntemlerle derinlemesine incelemektir. Araştırma, bu mezunların perspektif değişimlerini (Mezirow, 1991) ve sosyal sermaye birikimlerini (Bourdieu, 1986) teorik çerçeve olarak kullanarak açıklamayı amaçlamaktadır. Bu kavramsal temel, Türkiye eğitiminin bireyler üzerindeki süreklilik arz eden etkilerini anlamamız açısından önemli bir zemindir.

Çalışmada izlenen yöntem, nitel bir yaklaşım çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Dört Azerbaycanlı mezuna (iki kadın, iki erkek) yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat uygulanmış ve görüşmeler transkript edilmiştir. Seçilen katılımcılar, Türkiye'de farklı yıllarda yükseköğretim düzeyinde eğitim almış kişilerden oluşmaktadır ve bu durum, bireysel deneyimlerin daha zengin karşılaştırılmalı analizine olanak tanımıştır. Katılımcılardan üçü mezuniyet sonrası Azerbaycan'a dönmüş, biri ise halen Avrupa'da yaşamaktadır. Bu durum dönüş yapan ve yapmayan mezunların deneyimlerini kısmen karşılaştırma açısından çalışmaya çeşitlilik kazandırmaktadır. Katılımcılar A, B, C ve D olarak anonimleştirilmiştir. Bu çalışma, amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiş dört katılımcıyla gerçekleştirilmiş olup, nitel araştırma literatüründe önerilen veri doygunluğu ilkesine (Creswell, 2013) uygun şekilde, konuya ilişkin anlamlı örüntüler sunacak derinlikte veriler sağlamıştır.

Teorik olarak, Mezirow'un Dönüştürücü Öğrenme Teorisi, bireylerin dünyayı anlama biçimlerini kökten değiştiren öğrenme süreçlerini tanımlar. Mezirow'a göre, bireyler eleştirel yansıma sonrası yeni bir anlam yapısına ulaşmakta ve davranışsal olarak da bu yeni

perspektifi hayata geçirmektedir (Mezirow, 1991, s.168). Söz konusu öğrenme biçimleri, bu çalışmada yer alan Azerbaycanlı mezunların deneyimlerinde de gözlemlenebilmektedir. Bu teori aynı zamanda uluslararası eğitimin bireyleşe kazandırdığı zihinsel dönüşümleri anlamamızda yol gösterici olacaktır.

Bourdieu'nün sosyal sermaye kuramı ise bireylerin sosyal ağlar yoluyla elde ettiği kaynakları, sembolik gücü ve prestiji analiz etmektedir. Bourdieu'ye göre sosyal sermaye, tanınma ve kurumsal ilişkilere dayanan bir altyapı içerir ve bireylerin bu ağı mobilize edebilmesi için stratejik bir çaba gereklidir (Bourdieu, 1986, s.242). Bu teori, uluslararası eğitimin bireylerde oluşturduğu zihinsel ve bilişsel dönüşümleri açıklamada kuramsal bir çerçeve sunmaktadır. Bu perspektif, mezunların Türkiye'de edindikleri akademik ve profesyonel bağlantıları nasıl kullandıklarını ve bu ağların onların bireysel ve toplumsal konumlarına nasıl yansıdığını değerlendirmemize olanak tanımaktadır.

Bu çerçevede çalışmanın araştırma soruları şu şekilde tanımlanmıştır: Türkiye'de eğitim almak, mezunların mesleki ve kimlik gelişimlerini nasıl şekillendirdi? Azerbaycan'a döndüklerinde veya şu an buldukları yerde ne tür avantajlar veya zorluklarla karşılaştılar? Mezirow ve Bourdieu perspektiflerini hareketle bu mezunlar hangi tür dönüşümsel öğrenme yaşadılar ve sosyal sermayelerini nasıl kullandılar?

Çalışmada sınırlılıklar da ele alınmıştır. Öncelikle, çalışma yalnızca dört katılımcıyı kapsamakta, bu nedenle bulgular genellenebilirlikten ziyade zenginlik ve derinlik sunmaktadır. Kapladığı alanlar da birebir Azerbaycan bağlamına özgü olduğundan, farklı ülkelerdeki mezunlarla yapılan çalışmalarla karşılaştırılmalı analiz yapılması önerilir. Genel olarak on katılımcıyla iletişime geçilmiş, sadece dört kişi olumlu dönüş sağlamıştır.

Sonuç olarak bu araştırmanın katkısı, Türkiye Bursları kapsamında eğitilen bireylerin hem kişisel gelişim süreçlerini hem toplumsal etkilerini ortaya koymasıdır. Dönüştürücü öğrenme ve sosyal sermaye kuramları aracılığıyla hem bireysel hem kurumsal düzeyde anlamlı sonuçlar sunulmuştur. Ayrıca, bu dönüştürücü süreçlerin, Azerbaycan'daki eğitim sistemine, mesleki yapılara ve politika oluşturma mekanizmalarına etkileri de değerlendirilmiştir. Bu bulgular, uluslararası eğitimin etkilerinin analizinde yalnızca nicel değil, nitel boyutlarının da dikkate alınması gerektiğini vurgulayan çağdaş akademik literatürle örtüşmektedir (Byram & Dervin, 2008; Montgomery, 2010).

AKADEMİK VE KİŞİSEL GELİŞİM: TÜRKİYE'DEKİ EĞİTİMİN ETKİLERİ

Türkiye'de yükseköğretim deneyimi, Azerbaycanlı mezunlar için yalnızca bir diplomatik gereklilik değil, aynı zamanda akademik bilgi, eleştirel düşünme ve kültürel yeterlilik açısından dönüştürücü bir öğrenme süreci olarak öne çıkmaktadır. Mezirow'un (1991) dönüştürücü öğrenme kuramı, bireyin mevcut inanç sistemini sorgulamasını ve yeni düşünme kalıpları geliştirmesini sağlayan bilişsel bir yeniden yapılanma sürecini tanımlar (s.5). Bu bağlamda, tüm katılımcılar Türkiye'deki akademik ortamın aktif tartışmalara, seminerlere ve tartışma gruplarına dayandığını vurgulamıştır. Örneğin, Katılımcı A,

“Alıştığımızdan çok daha özgür bir akademik tartışma ortamı vardı, fikirlerimizi savunmak ve sorgulamak bizi gerçekten geliştirdi” (kişisel iletişim, 20 Haziran 2025) demiştir.

Buna ek olarak, Türkiye’de üniversitelerde verilen seminerler, proje odaklı dersler ve akademik sunumlar, öğrencilerin hem teorik bilgi birikimini artırmış hem de bilimsel yazım ve sunum becerilerini önemli ölçüde güçlendirmiştir. Cranton (2006) ve Mezirow (1997), bu tür etkin öğrenme ortamlarının bireyin düşünme yapısını genişlettiğini belirtmiştir. Bu süreç, katılımcı B’nin “Türkiye’de hazırladığım sunumlar, rakip fikirler karşısında savunma yapmam çok etkili oldu, özgüvenim arttı” (kişisel iletişim, 22 Haziran 2025) ifadesiyle somutlaşmıştır.

Ayrıca, danışmanlarla birebir yürütülen etkileşimler, katılımcıların akademik gelişimini hızlandıran bir unsur olarak dikkat çekmiştir. Katılımcı C, “Danışmanımla her ay birebir toplantı yaptım, bu, araştırmamı şekillendirmede çok yardımcı oldu” (kişisel iletişim, 23 Haziran 2025) diyerek bu sürecin önemini vurgulamıştır. Bu tür bireysel desteğin, Merizow’un (1991) “içsel motivasyon” (intrinsic motivation) kavramı ile örtüştüğü görülmektedir (s.73).

Bununla birlikte, kültürlerarası etkileşim de katılımcıların özellikle sosyal ve duygusal becerilerde gelişim yaşamasına olanak tanımıştır. Katılımcı D, “Yurtta farklı ülkelerden arkadaş edinmek, empati yeteneğimi ve hoşgörümü çok geliştirdi” (kişisel iletişim, 24 Haziran 2025) diyerek bu kazanımı özetlemiştir. Bu tür bir ortam, sosyal becerilerin yanı sıra akademik esnekliği de artırmıştır.

Sonuç olarak, Türkiye’deki öğrenme süreci, Azerbaycanlı mezunlar için sadece bilgi kazandırmakla kalmamış, Mezirow’un tanımına uygun şekilde bireyin değer sistemlerinde, dünya görüşünde ve düşünce tarzında köklü bir değişime yol açmıştır (Mezirow, 1991, s.5; Cranton, 2006, s. 72). Örneğin Katılımcı A’nın “Öğrendiklerimizi Bakü’ye döndüğümüzde uygulamak istiyoruz” vurgusu (kişisel iletişim, 20 Haziran, 2025), bu dönüşümün hem kişisel gelişim hem de toplumsal etki açısından somut bir ifadesidir.

Dönüştürücü Öğrenme ve Zihinsel Değişim Süreci

Mezirow’un (1991) tanımına göre dönüştürücü öğrenme, bireyin yerleşik kabullerini sorgulaması ve bu sorgulama sonucunda yeni bir bakış açısı geliştirmesiyle ortaya çıkar (s.5). Bu süreç genellikle bireyin mevcut düşünce sistemini sarsan bir “rahatsız edici deneyim” (disorienting dilemma) ile başlar ve bu deneyim bireyi eleştirel düşünmeye yönlendirir (Mezirow, 2000, s.22).

Katılımcı B, “Türkiye’de karşılaştığım eğitim yaklaşımları, yıllardır sorgulamadığım öğretim tarzımı yeniden düşünmeye zorladı” sözleriyle, Mezirow’un tanımladığı “rahatsız edici durum” (disorienting dilemma) kavramını doğrudan yansıtmaktadır (kişisel iletişim, 22 Haziran 2025). Benzer şekilde, Katılımcı A da “Benim için eğitim sadece kitap değildi, proje yapmak, fikir tartışmak gibi şeylerle karşılaşınca birden ‘biz eksikmişiz’ dedim,” di-

yerek karşılaştığı sistem farklılığını zihinsel bir sarsıntı olarak değerlendirmiştir (kişisel iletişim, 20 Haziran 2025). Katılımcılar bu deneyimle birlikte önceki varsayımlarını sorgulamaya başlamış ve yeni yaklaşımları değerlendirme sürecine girmiştir.

Buna ek olarak Katılımcı C, öğrenme sürecinin sadece bilgi edinmekten ibaret olmadığını şu sözlerle ifade etmiştir: “Farklı fikirlerle karşılaşmak beni düşünmeye ve kendi pozisyonumu gözden geçirmeye itti” (kişisel iletişim, 23 Haziran 2025). Bu ifade, Mezirow’un “içerik, süreç ve varsayım yansımaları” (content, process, and permise relectcion) şeklinde yapılandığı eleştirel düşünme katmanlarıyla örtüşmektedir (Mezirow, 1991, s.7). Ayrıca bu katılımcının grup içi tartışmalar yoluyla fikirlerini yeniden şekillendirmesi, Mezirow’un “iletişimsel öğrenme” (communicative learning) kavramıyla da ilişkilidir (Mezirow, 1997, s.10).

Cranton (2006), dönüştürücü öğrenmenin yalnızca zihinsel değil, aynı zamanda davranışsal değişimi de tetiklediğini belirtir (s.27). Katılımcı D’nin şu cümlesi bu süreci açıkça ortaya koymaktadır: “Eskiden sorgulamak yerine kabullenirdim, şimdi derslerimde öğrencilere sürekli sorgulamayı öğütüyorum” (kişisel iletişim, 24 Haziran 2025). Katılımcı C ise, “Öğrencilere sadece bilgi anlatmak yetmezmiş, onların düşünmesini sağlamak bizim sorumluluğumuz,” diyerek bu dönüşümün pedagojik pratiğine nasıl yansıdığını ortaya koymuştur (kişisel iletişim, 23 Haziran 2025). Bu tür dönüşümlerin hem bireysel farkındalık hem de mesleki eylem düzeyinde nasıl somutlaştığını açıklayan bu süreç, güncel literatürde yeniden odaklanılmakta. Hoggan (2023) da Mezirow’un kuramının günümüzde akademik pratiklerle birlikte yeniden ele alındığını belirtmektedir (Hoggan, 2023).

Mezirow’un son aşama olarak tanımladığı “yeni bakış açısıyla bütünleşme” (reintegration into one’s life with a new perspective) süreci, katılımcı C’nin ifadelerinde belirginleşmektedir. “Öğrendiğim düşünme biçimini Azerbaycan’daki derslere taşıdım, öğrencilere daha çok söz hakkı veriyorum”. Şeklindeki beyanı (kişisel iletişim, 20 Haziran 2025), dönüşümün bireyin öğretim pratiğine nasıl entegre edildiğini göstermektedir (Mezirow, 2000, s. 22). Bu aynı zamanda güçlenmiş öz-yeterlik ve toplumsal sorumluluk hissini bir göstergesidir.

Bu bölümde katılımcıların dönüşüm süreçleri, Mezirow’un kuramsal modelinin temel bileşenleriyle doğrudan örtüşmektedir. Öncelikle, katılımcıların yaşadığı rahatsız edici deneyimler (disorienting dilemmas), mevcut inanç sistemlerini sarsarak dönüşümsel süreci tetiklemiştir. Bu süreç, bireylerin eğitimle ilgili kökleşmiş kabullerini yeniden değerlendirmelerine neden olmuştur. Ardından, katılımcılar eleştirel düşünme yoluyla içerik, süreç ve varsayım yansımaları (content, process, and permise relectcion) gerçekleştirerek yeni anlam yapıları geliştirmiştir. Bu yansıtıcı süreç, yalnızca bireysel düşünce düzeyinde değil, aynı zamanda iletişimsel öğrenme yoluyla sosyal etkileşim ortamında da güçlenmiştir. Son olarak, dönüşüm davranışsal düzeyde de kendini göstermiş, katılımcılar, yeni öğrendikleri yaklaşımları mesleki yaşamlarına entegre ederek yeni bakış açısıyla bütünleşmeyi (reintegration into one’s life with a new perspective) başarmışlardır (Mezirow, 1991, s 160; Mezirow, 2000, s.22; Cranton, 2006, s.27).

Sosyal Sermaye ve Profesyonel Ağlar

Uluslararası yükseköğretim deneyimi, bireylerin yalnızca akademik bilgi değil, aynı zamanda kültürel sermaye ve sosyal ağlar yoluyla sosyal sermaye biriktirmelerine de olanak tanır. Bourdieu'nün (1986) sosyal sermaye kuramına göre (social capital theory), bireyler sosyal ilişkiler aracılığıyla kaynaklara erişim sağlar ve bu ilişkiler stratejik olarak sürdürüldüğünde bireysel ya da kolektif avantajlara dönüşebilir (s.248). Bu bağlamda, Türkiye'de yükseköğrenim gören Azerbaycanlı mezunların, Türkiye'de kurdukları sosyal ve akademik ağları profesyonel yaşamlarında aktif biçimde kullanmaları, sosyal sermayenin etkisini doğrudan ortaya koymaktadır.

Katılımcı A, Türkiye'deki yüksek lisans eğitimi sırasında edindiği arkadaş çevresinin Azerbaycan'daki akademik ve iş faaliyetlerinde önemli rol oynadığını ifade etmiştir. Katılımcının ifadesine göre, "birlikte öğrenci olduğum arkadaşlarımla hala iletişimdeyim, bazılarını Bakü'deki eğitim projelerime konuşmacı olarak davet ettim" (Katılımcı A, kişisel iletişim, 20 Haziran 2025). Bu durum, Bourdie'nün (1986) sosyal sermayeyi ilişki ağları üzerinden hareket eden potansiyel kaynaklar olarak tanımlanmasını doğrular niteliktedir.

Benzer şekilde, katılımcı B, Türkiye'deki yüksek lisansını tamamladıktan sonra aynı burs programı kapsamında doktora eğitimine başlamış, ancak çeşitli sebeplerle bu süreci dondurmak zorunda kalmıştır. Daha sonra Almanya'ya taşınarak iş hayatına geçiş yapmış olmasına rağmen, Türkiye'deki danışmanı ve akademik çevresiyle ilişkisini sürdürdüğünü ifade etmiştir. Katılımcının ifadesiyle, "şu an Almanya'da çalışıyorum ama danışman hocamla hala görüşüyorum, zaman zaman bana kaynak öneriyor, akademik fikirlerimizi paylaşıyoruz" (Katılımcı B, kişisel iletişim, 22 Haziran 2025). Bu durum, sosyal sermayenin coğrafi sınırlara bağlı olmadığını ve bireylerin akademik bağlarını mekânsal olarak ayrı olsalar dahi sürdürebildiklerini göstermektedir. Bourdie'nün (1986) sosyal sermaye kuramı (social capital theory), bu tür uzun süreli ve işlevsel ilişkileri, bireyin mesleki hareketliliğini ve entelektüel üretimini destekleyen önemli bir kaynak olarak tanımlar (s.248).

Türkiye Bursları programı özelinde yapılan çalışmalar da bu bulgularla örtüşmektedir. Örneğin, YTB (2024) tarafından yayımlanan rapora göre Türkiye'de burslu eğitim gören uluslararası öğrencilerin 87%'si mezuniyet sonrasında da Türkiye ile sosyal, akademik ve mesleki ilişkilerini sürdürmektedir. Bu durum, Türkiye Bursları'nın yalnızca bireysel gelişimi değil, aynı zamanda karşılıklı etkileşime dayalı uluslararası sosyal ağların gelişimini de teşvik ettiğini göstermektedir.

Benzer şekilde, Kaya ve Kentel'in (2005) yürüttüğü nitel araştırma, Türkiye'de eğitim alan öğrencilerin büyük kısmının kültürlerarası etkileşimler yoluyla hem bireysel hem de toplumsal aidiyet geliştirdiğini ortaya koymuştur. Yıldız (2022), Türkiye Bursları'nın kültürel diplomasi kapsamında "yumuşak güç" üretimi bağlamında hem bireysel gelişimi hem de ülkeler arası etkileşimi teşvik ettiğini belirtmektedir. Benzer biçimde Altunışık (2008), Türkiye'nin dış politikasında yumuşak güç kullanımının en önemli araçlarından birinin eğitim yoluyla kurulan kültürel bağlar olduğunu ifade eder. Bu bağlamda, Türki-

ye mezunu bireylerin Azerbaycan'daki kurumsal yapılarda üstlendikleri roller, yalnızca akademik ve mesleki katkılar açısından değil, aynı zamanda iki ülke arasında bilgi ve değer aktarımına dayalı bir diplomatik ilişki zemini yaratmaktadır.

Bu bağlamda katılımcıların deneyimleri hem bireysel sosyal sermayenin inşasını hem de uluslararası akademik iş birliklerinin mezuniyet sonrasında da sürdürülebilirliğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Türkiye'de edinilen bağlar, yalnızca kişisel dostluklar değil, aynı zamanda mesleki ilerleme, bilgi transferi ve akademik üretim açısından stratejik fırsatlar sunmuştur. Dahası, bu ilişkilerin etkisi yalnızca akademik alanla sınırlı kalmamış, katılımcıların profesyonel yaşamlarında da iş birliği, istihdam olanakları ve uluslararası projelerde yer alma gibi somut faydalar sağladığı görülmüştür.

Örneğin, Katılımcı C, bir dönem Azerbaycan'daki bir yükseköğretim kurumunda yönetici pozisyonunda görev almış ve işe alım süreçlerinde Türkiye mezunu adaylara sistematik olarak öncelik tanıdığını belirtmiştir (kişisel iletişim, 23 Haziran 2025). Bu tutum, hem mezuniyetin kurumsal düzeyde prestij kazandırdığını hem de bir sosyal sermaye referansı olarak kullanıldığını göstermektedir. Ek olarak, Katılımcı C, Türkiye'de başlayan akademik ilişkilerinin Azerbaycan'da yürüttüğü öğretim faaliyetlerine içerik kazandırdığını belirtmiş ve "Türkiye'deki arkadaşlarla hala ders planı ve kaynak paylaşıyoruz" demiştir (kişisel iletişim, 23 Haziran 2025) Bu tür iş birlikleri, Lin'in (2001) sosyal sermaye kuramında tanımladığı gibi yalnızca bağ kurmakla kalmaz, bilgi ve içerik dolaşımı sağlayarak üretkenliğe dönüşür. Öte yandan, Katılımcı D ise Türkiye'den döndükten sonra ilk işini bir Türk okulunda eğitimci olarak almış, bu süreçte Türkiye Bursları mezunu olmasının mülakatlarda pozitif bir etki yarattığını ifade etmiştir (kişisel iletişim, 24 Haziran 2025). Kendisi danışmanı ile ortak yayınlarını sürdürdüğünü ve bu bağ sayesinde Azerbaycan'daki kurumu ile Türkiye'deki üniversite arasında bir iş birliği protokolü başlatıldığını ifade etmiştir. Bu, Putnam'ın (2020) "köprü kurucu sosyal sermaye" (bridging social capital) olarak tanımladığı yapıya örnek teşkil etmektedir. Her iki örnek de Türkiye'de kurulan sosyal ve akademik ağların yalnızca ilişkisel değil, aynı zamanda iş gücü piyasasına erişim açısından da işlevsel olduğunu göstermektedir.

AZERBAJCAN BAĞLAMINDA KURUMSAL VE MESLEKİ KATKILAR

Daha önce de belirtildiği üzere, Türkiye Bursları ile yükseköğretim gören Azerbaycanlı mezunların deneyimleri, yalnızca kişisel gelişimle sınırlı kalmamış, aynı zamanda Azerbaycan'daki akademik, mesleki ve kültürel yapılara da anlamlı katkılar sunmuştur. Bu katkılar, pedagojik yaklaşımların aktarılması, toplumsal önyargıların kırılması, yeni sosyal ağların kurulması ve kurumsal bilgi transferi gibi çok boyutlu etkilere sahiptir. Altbach ve Knight'a (2007) göre uluslararası eğitimin etkisi yalnızca bireyin donanımını değil, aynı zamanda kurumların kapasitesini ve kültürel esnekliğini de dönüştürmektedir.

Katılımcı D, Türkiye'de yüksek lisans eğitimi süresince farklı etnik gruplar ve kimliklerle etkileşime girerek geçmişte sahip olduğu bazı önyargıların dönüştüğünü ifade etmiştir. Özellikle Türk-Kürt ilişkilerine dair kamuoyunda yer alan bazı yanlış algıların yerini

daha gerçekçi ve çok boyutlu bir anlayışa bıraktığını dile getirmiştir (kişisel iletişim, 23 Haziran 2025). Bu tür farkındalık Mezirow'un (1991) dönüştürücü öğrenme teorisinde tanımladığı gibi bireyin toplumsal meseleleri daha eleştirel bir perspektifle yeniden yapılandırmasının göstergesidir.

Katılımcı C, Türkiye'deki doktora eğitimi sırasında edindiği akademik yeterlilikleri Azerbaycan'da yürüttüğü seminerler, konferanslar ve yayın faaliyetleri aracılığıyla yerel eğitim sistemine entegre etmeye çalışmıştır. Özellikle danışmanı ile ilişkisini sürdürerek birlikte makaleler yayımlaması, Türkiye mezunlarının sadece bireysel gelişim değil, aynı zamanda kurumlar arası bilgi dolaşımı açısından da aktif aktörler olduğunu göstermektedir (Knight, 2012). Bu durum, uluslararası eğitimin yatay etkileşim ve ağ oluşturma süreçlerine yaptığı katkıyı desteklemektedir. Bu tür bilgi akışları, zaman içinde yalnızca bireylerin değil, çalıştıkları kurumların da düşünme biçimlerini ve öğretim stratejilerini dönüştürebilir. Altbach ve Salmi'nin (2011) vurguladığı gibi mezunlar uluslararası deneyimlerini sadece kendilerine değil, bağlı oldukları yapıya da yansıtarak kurumsal kapasite artışına katkı sunabilirler.

Mezunların Türkiye'de edindikleri akademik yeterlilikleri, Azerbaycan'daki kurumlarda proje üretim, yayın faaliyetleri ve iş birliği gibi alanlara taşıdıkları gözlemlenmiştir. Programın etkisinin sürdürülebilirliği, yalnızca bursiyer sayısı ya da mezun istatistikleriyle değil, bu mezunların uzun vadede ülkelerine kazandırdığı değer ve kurduğu ilişkiler ağıyla ölçülebilir niteliktedir (de Wit, Hunter, Egron-Polak, & Howard, 2015).

Katılımcı A, eğitim aldığı alanda değil, kendi kurduğu etkinlik planlama şirketinde faaliyet göstermektedir. Türkiye'de kaldığı yurt ortamında kurduğu dostlukları hala sürdürdüğünü ve bu ilişkiler sayesinde Azerbaycan'da Türk iş insanlarının düzenlediği etkinliklerinin organizasyonunda yer aldığını belirtmiştir (kişisel iletişim, 20 Haziran 2025). Bu örnek, Türkiye Bursları'nın yalnızca akademik değil, aynı zamanda ekonomik ve kültürel diplomasi bağlamında da işlevsel olabileceğini göstermektedir (Aras & Mohammed, 2018). Bunun yanı sıra, Katılımcı A ülkesine döndükten sonra Türkiye Bursları'na dair sosyal medyada bir bilgilendirme sayfası kurmuş ve bu platform aracılığıyla yıllar boyunca Türkiye'de eğitim almak isteyen onlarca adaya gönüllü danışmanlık sağlamıştır. Bu tür bir çaba, yalnızca kişisel deneyim paylaşımı değil, aynı zamanda sosyal sorumluluk duygusuyla hareket eden bir gönüllülüğü de yansıtmaktadır. Marginson'un (2017) belirttiği gibi, uluslararası eğitim mezunları zamanla yalnızca bireysel fayda sağlayan değil, kamu yararına hizmet eden aktörlere dönüşebilir. Katılımcı A, bu kapsamda gönüllü olarak adayların sorularını yanıtlamış, belgelerin hazırlanmasında rehberlik etmiş ve tamamen karşılıksız biçimde deneyimlerini paylaşarak Türkiye Bursları'nın tanıtımına ve yaygınlaşmasına katkı sunmuştur. Bu tür mezun deneyimleri, uluslararası eğitimin ülkeler arası bilgi dolaşımının yanı sıra sosyal güven inşası ve kültürel köprü kurma kapasitesine de sahip olduğunu göstermektedir (Leask, 2009).

Katılımcı B, Türkiye'deki eğitimi sırasında farklı kültürel ortamlarda bulunmanın yaşamına değer kattığını vurgulamakla birlikte, deneysel projelerde yeterli bütçeye ulaşamamanın bilimsel üretkenliği sınırladığını belirtmiştir. Bu eleştirel değerlendirme, progra-

mın tarihsel olarak ilerleyen yıllarında nasıl farklılaştığını da göstermektedir. Katılımcı, kendi eğitim aldığı dönem için Türkiye Bursları'nı önerse de güncel koşullarda eğitimin kalitesinin üniversiteye bağlı olarak değiştiğini vurgulamıştır (kişisel iletişim, 22 Haziran 2025). Bu tür değerlendirmeler, programın etki analizinde farklı dönemlerin ayrıştırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Teichler, 2004).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, Türkiye Bursları programı kapsamında Türkiye'de yükseköğrenim gören Azerbaycanlı mezunların, bireysel gelişimlerinin ötesinde Azerbaycan'daki akademik, mesleki ve toplumsal yapılar üzerinde nasıl dönüştürücü etkiler yarattığını ortaya koymuştur. Türkiye'de alınan eğitimin uzun vadeli etkileri, sadece mezuniyet sonrası istihdamla sınırlı kalmayıp, akademik üretkenliğin devamlılığı, sosyal sorumluluk üstlenme davranışı ve kurumlar arası bilgi alışverişinde süreklilik gibi çeşitli boyutlarda kendini göstermektedir. Katılımcıların anlattıkları, eğitimin sadece bireysel başarı değil, aynı zamanda bilgi paylaşımı, kültürel dönüşüm ve başkalarına ilham olma süreci olduğunu göstermektedir. Bu dönüşümler, Mezirow'un (1991) dönüştürücü öğrenme kuramı ve Bourdieu'nün (1986) sosyal sermaye kavramı çerçevesinde açıklanabilir niteliktedir.

Türkiye'de edinilen eğitim deneyimi, katılımcıların düşünme biçimlerini, mesleki yaklaşımlarını ve toplumsal ilişkilerini yeniden yapılandırmalarını sağlamış, bu durum Mezirow'un (1991) dönüştürücü öğrenme kuramı kapsamında değerlendirilmiştir. Mezunların Türkiye'de kurduğu profesyonel ilişkiler hem bireysel iş olanaklarını hem de ülkeler arası akademik iş birliklerini artırmıştır. Bourdieu'nün (1986) sosyal sermaye kavramı çerçevesinde bu ilişkiler, sembolik değer üretimi ve fırsatlara erişim anlamında stratejik bir rol oynamıştır. Özellikle Katılımcı D'nin Türkiye'deki akademik danışmanı ile birlikte yayın yapmaya devam etmesi, bu tür akademik ağların sürekliliğine ve verimli çıktılar doğurabildiğine işaret etmektedir.

Bununla birlikte, Türkiye Bursları programının etkileri yalnızca akademik alanla sınırlı kalmamış, bazı mezunlar, edindikleri sosyal ve kültürel deneyimleri özel sektör ve girişimcilik alanlarında da değerlendirmiştir. Katılımcı A'nın Türkiye'de kurduğu ilişkileri Azerbaycan'daki iş hayatına taşıması, Türkiye Bursları'nın ekonomik ve kültürel diplomasi bağlamındaki potansiyelini açıkça ortaya koymaktadır.

Öte yandan, bazı katılımcılar Türkiye'deki eğitim deneyimlerine daha eleştirel yaklaşmış, özellikle uygulamalı araştırma alanlarında karşılaşılan maddi kısıtların, bilimsel üretkenlik açısından sınırlayıcı olduğunu dile getirmiştir. Bu tür yapısal sorunlar, programın tüm yönleriyle etkili olabilmesi için hem iç denetim hem de katılımcı geri bildirim mekanizmalarının sistematik hale getirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Türkiye Bursları'nın uzun vadeli başarısını sürdürmesi ve mezun etkisini artırması için bazı politika önerileri öne çıkmaktadır. Öncelikle, kalite güvencesi sağlamak adına bursiyerlerin üniversite ve bölüm seçiminde daha yoğun danışmanlık hizmeti alması öneril-

mektedir. Uygulamalı bilimlerde çalışan öğrenciler için ise daha kapsamlı laboratuvar, ekipman ve proje bütçesi desteği sağlanmalıdır. Azerbaycan gibi stratejik ülkelerde resmi mezun ağlarının kurulması, Türkiye'nin yumuşak güç stratejisine katkı sunulabilecek nitelikte olacaktır. Son olarak, mezunların sistematik geri bildirim toplanması, programın kendini sürekli olarak yenileyebilmesi açısından kritik önemdedir. Ayrıca, Türkiye mezunlarının küresel düzeyde daha görünür ve etkili aktörler haline gelebilmeleri için uluslararası akademik konferanslara katılımlarının desteklenmesi, Türk üniversiteleriyle ortak projelerde yer almalarının teşvik edilmesi ve uluslararası yayınlarda temsil düzeylerinin artırılması önem arz etmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma yalnızca Türkiye Bursları'nın bireylerin hayatındaki izini değil, aynı zamanda bu izlerin başkalarının yolunu nasıl aydınlattığını göstermektedir. Her bir mezunun hikâyesi, eğitimin diplomatik, kültürel ve insani boyutlarını iç içe geçiren güçlü bir bütünlük sergilemektedir. Bu mezunların bilgiye olduğu kadar sorumluluğa da ortak olduğunu görmek, uluslararası eğitimin gerçek gücünü gözler önüne sermektedir.

KAYNAKÇA

- Aras, B., Mohammed, Z. (2018). The Turkish government scholarship program as a soft power tool. *Turkish Studies*, 20 (3), 421-441.
- Altbach, P. G., & Knight, J. (2007). The internationalization of higher education: Motivations and realities. *Journal of Studies in International Education*, 11 (3-4), 290-305.
- Altbach, P. G., & Salmi, J. (Eds.). (2011). *The road to academic excellence: The making of world-class research universities*. World Bank.
- Altunışık, M. B. (2008). The possibilities and limits of Turkey's soft power in the Middle East. *Insight Turkey*, 10(2), 41-54.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (s. 241-258). Greenwood Press.
- Byram, M., & Dervin, F. (Eds.). (2008). *Students, staff and academic mobility in higher education*. Cambridge Scholars Publishing.
- Cranton, P. (2006). *Understanding and promoting transformative learning: A guide for educators of adults* (2.bs). Jossey-Bass.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*.
- de Wit, H., Hunter, F., Egron-Polak, E., & Howard, L. (2015). Internationalisation of higher education: A study for the European Parliament.
- Hoggan, C. (2023). Transformative learning theory: Where we are after 45 years. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 177, 5-11.
- Kaya, A., & Kentel, F. (2005). *Euro-Turks: A bridge or a breach between Turkey and the European Union?* CEPS
- Knight, J. (2012). Concepts, rationales, and interpretive frameworks in the internationalization of higher education. In De Wit, H. et al. (Eds.), *The SAGE Handbook of International Higher Education* (pp.27-42). SAGE.
- Leask, B. (2009). Using formal and informal curricula to improve interactions between home and international students. *Journal of Studies in International Education*, 13(2), 205-221.
- Lin, N. (2001). *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*.
- Marginson, S. (2017). *Higher education and the common good*. Melbourne University Publishing.
- Mezirow, J. (1991). *Transformative dimensions of adult learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Mezirow, J. (1997). Transformative learning: Theory to practice. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 74, 5-12.
- Mezirow, J. (2000). *Learning as transformation: Critical perspectives on a theory in progress*. Jossey-Bass
- Montgomery, C. (2010). *Understanding the International Student Experience*. London: Bloomsbury Academic. Retrieved July 6, 2025, from <http://dx.doi.org/10.1007/978-0-230-36500-1>
- Presidency for Turks Abroad and Related Communities (YTB). (2024) *Türkiye Bursları Mezun Etki Raporu*.
- Putnam, R. D. (2020). *The Upswing: How America Came Together a Century Ago and How We Can Do It Again*.
- Teichler, U. (2004). The changing debate on internationalisation of higher education. *Higher Education*, 48(1), 5-26.
- Yıldız, A. (2022). Türkiye Bursları'nın yumuşak güç kapasitesi: Uluslararasılaşma ve kültürel diplomasi perspektifi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 19(75), 45-68.

KÖNÜL ABASLI

Ben, Dr. Könül ABASLI, 2013-2018 yılları arasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası öğrencilere yönelik yürütmekte olduğu ve dünyanın en kapsamlı burs programı olan Türkiye Bursları kapsamında, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Doktora Programı'nda eğitim aldım. Türkiye'de doktora yapmaya karar vermemde kaliteli akademik ortam, kültürel yakınlık ve uluslararası öğrencilere sunulan destekleyici olanaklar etkili oldu. Özellikle, alanında uzman, deneyimli ve uluslararası düzeyde tanınan akademisyenlerle çalışma fırsatının sunulması bu kararı almamda belirleyici bir unsurdu.

Doktora eğitimim boyunca bilimsel düşünme, araştırma yapma ve eleştirel analiz becerilerimi geliştirme imkânı buldum. Bu süreç, akademik derinlik kazanmamın yanı sıra, özgüvenimi pekiştiren ve vizyonumu genişleten bir deneyim oldu. Aldığım eğitim yalnızca kurumsal bilgiyle sınırlı kalmaması, beni profesyonel yaşamda daha donanımlı ve etkili bir birey haline getirdi. Aynı zamanda disiplinlerarası bakış açısı kazanmam, farklı eğitim modellerini ve politikalarını tanımamı da sağladı. Bu sayede, eğitim alanındaki yenilikçi yaklaşımları kendi çalışma alanlarıma adapte edebilme becerisi geliştirdim.

Türkiye'de edindiğim bu akademik birikim, kariyerime geri döndüğümde önemli bir ivme kazandırdı. Başlangıçta uzman düzeyinde bir görevde yer alırken, kısa sürede yetkinliklerim ve aldığım sorumlulukların etkisiyle daha üst düzey yönetsel roller üstlenmeye başladım. Zamanla yalnızca teknik bilgiyle değil, stratejik düşünme ve liderlik yetkinlikleriyle de öne çıkan bir yönetici konumuna ulaştım. Eğitim alanındaki bu profesyonel yolculuk beni, önce ulusal düzeyde kararların alındığı yapılar içinde söz sahibi bir konuma, ardından ise yükseköğretim alanında üniversite yönetiminde etkili görevler üstlenen bir liderliğe taşıdı. Özellikle, gerçekleşen kapsamlı reform sürecinde aktif rol aldım; bu değişimlerin doğrudan içinde yer almakla kalmayıp, sürecin etkin ve verimli yönetilmesinde sorumluluk üstlendim. Bu deneyim, liderlik yeteneklerimi pekiştirirken, kurumun hedeflerine ulaşmasında kritik katkılar sağlamama olanak verdi.

Bugün geldiğim noktada, akademik ve yönetsel görevlerimi yürütürken Türkiye'de aldığım eğitimin izlerini her adımda görebiliyorum. Özellikle stratejik planlama ve kurumsal gelişim, uluslararasılaşma, kalite güvencesi alanlarında bu deneyimin bana kazandırdığı bakış açısı büyük önem taşıyor. Türkiye'de geçirdiğim akademik yıllar, yalnızca bir eğitim süreci değil, aynı zamanda kariyerimin yönünü belirleyen, beni bugünkü sorumluluklarımın hazırlayan güçlü bir temel oldu. Bu süreci her zaman büyük bir memnuniyet ve şükranla hatırlıyorum.

2.4. EĞİTİM YOLCULUĞUNDAN LİDERLİK VİZYONUNA: AZERBAJCANLI TÜRKİYE MEZUNLARININ ÜLKELERİNİN YÜKSEKÖĞRETİMİNE KATKILARI

KÖNÜL ABASLI

GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisiyle sınırlar giderek önemini yitirirken, öğrenciler dünya genelinde daha nitelikli ve rekabetçi bir eğitim arayışına yönelmekte ve bu durum öğrenci hareketliliğini teşvik etmektedir. Türkiye, stratejik coğrafi konumu, uygun yaşam ve eğitim maliyetleri, kaliteli üniversiteleri, kapsamlı araştırma altyapısı ve burs imkânları sayesinde, uluslararası öğrenciler için cazip bir ülke haline gelmiştir (Özoğlu ve diğ., 2015). Bu bağlamda, Türkiye'nin uluslararası öğrenci politikalarının temelleri, bölgesel gelişmelerin etkisiyle atılmış ve zamanla küresel ölçekte bir yönelime evrilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Türkiye, özellikle yeni bağımsızlık kazanan Orta Asya Cumhuriyetleriyle ilişkilerini güçlendirmek amacıyla dış politikasında eğitim alanını stratejik bir araç olarak kullanmaya başlamıştır. İmzalanan ikili anlaşmalar, öğrenci değişimi ve ortak eğitim projeleriyle Türkiye'nin tarihi ve kültürel bağlarını pekiştirmeyi hedeflemiş, 1992 yılında başlatılan "Büyük Öğrenci Projesi" bu sürecin en somut örneği olmuştur. Proje sayesinde binlerce öğrenci Türkiye'de yükseköğretim imkânı bulmuş ve ülke uluslararası eğitimde cazibe merkezi olma yolunda ilerlemiştir (Kavak & Baskan, 2001). Milli Eğitim Bakanlığı, "Büyük Öğrenci Projesi"nin amacını Türk Cumhuriyetleri ve Türk topluluklarının yetişmiş insan gücü ihtiyacının karşılanmasına katkıda bulunmak, Türkiye'ye dost ve bağlı bir genç nesil yetiştirerek Türk Dünyası ile kalıcı kardeşlik ve dostluk köprüleri kurmak, Türkçeyi öğretmek ve Türk kültürünü tanıtmak, ayrıca Türk Dünyasında yer alan ülkeler arasındaki ilişkileri geliştirip bu ülkeleri ortak bir şemsiye altında bir araya getirmek şeklinde tanımlamıştır. Proje ilk olarak 7 bini yükseköğretim ve 3 bini ortaöğretim öğrencisi olmak üzere toplam 10 bin uluslararası öğrenciyle başlatılmış, ardından her yıl 1.500 öğrenciyle sürdürülmüştür. Proje Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları ile imzalanan iş birliği anlaşmaları, protokoller, mutabakat zabıtları, daimi komisyon kararları, 2922 sayılı Türkiye'de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilere İlişkin Kanun, bu kanuna bağlı olarak hazırlanan yönetmelikler ve ilgili kanun kapsamın-

da oluşturulan değerlendirme kurulunun kararları ile öğrencilerin bursluluk süreçlerini düzenleyen şartnameler doğrultusunda uygulanmıştır (Terzi, 2013: 32-33; Yakupoğlu, 2014: 91). Büyük Öğrenci Projesi'nin sağladığı imkânların ötesinde, farklı dönemlerde Azerbaycanlı öğrenciler, eğitim olanakları, kültürel yakınlık ve akademik kalitenin etkisiyle Türkiye'yi yükseköğrenim için tercih etmişlerdir.

Günümüz itibariyle Türkiye'de öğrenim görmüş Azerbaycanlı mezun sayısının 125 bini aştığı ifade edilmektedir (Türkiye Mezunları, 2020). Bu mezunların bir kısmı kendi ülkelerine dönerek farklı kurumlarda görev almaktadırlar. Mezunların Azerbaycan'a sundukları katkılar, ülkeler arasındaki akademik ve mesleki iş birliğinin güçlenmesine önemli ölçüde destek sağlamaktadır. Bu anlamda Türkiye'de eğitim aldıktan sonra kendi ülkelere dönerek eğitim alanında etkili roller üstlenen mezunların deneyimlerini incelemek, onların eğitim sürecinde kazandıkları bilgi ve becerilerini kendi ülkelerinde nasıl uyguladıklarının bilimsel olarak araştırmak uluslararası düzeyde edinilen bilgi ve becerilerin ulusal eğitim sistemlerine nasıl yansıtıldığını anlamak açısından önem taşımaktadır. Mezun deneyimlerinin araştırılması eğitim politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu tür çalışmalar, uluslararası eğitim programlarının gerçek etkilerini ve sürdürülebilirliğini ortaya koymanın yanı sıra, ülkelerin beşerî sermaye gelişimine sağladıkları katkıyı da somut verilerle değerlendirme imkânı sunar. Bu nedenle, Azerbaycanlı mezunların eğitim süreçleri ve mezuniyet sonrası faaliyetlerinin kapsamlı ve sistematik bir şekilde incelenmesinin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde değerli çıktılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu araştırma, farklı yıllarda Türkiye'de eğitim görmüş ve günümüzde Azerbaycan'daki çeşitli yükseköğretim kurumlarında üst düzey idari görevler üstlenen mezunların, eğitim sürecinde kazandıkları bilgi ve deneyimleri kendi ülkelerinin yükseköğretim sistemine nasıl yansıttıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma, Azerbaycan'daki yükseköğretim kurumlarında görev yapan Türkiye mezunlarının görüşleriyle sınırlıdır. Araştırmanın yöntemi ve örneklem büyüklüğü, genel eğilimler hakkında kesin yargılarda bulunmayı güçleştirmektedir. Ayrıca, katılımcıların tamamının üst düzey idari görevlerde bulunması nedeniyle, farklı kademelerde görev yapan mezunların deneyim ve bakış açıları bu çalışmanın kapsamı dışında kalmıştır. Bu ise, mezunların yükseköğretim sistemine katkılarına dair daha geniş bir perspektifin yansıtılmasını sınırlamaktadır.

YÖNTEM

Araştırma modeli

Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji desen temel alınarak yapılandırılmıştır.

Katılımcılar

Katılımcılar 2024-2025 eğitim-öğretim yılında Azerbaycan'daki üniversitelerde görev yapan; üniversite yönetiminde rektör yardımcısı, rektör danışmanı, kalite güvencesi bi-

rim başkanı, bölüm başkanı gibi üst düzey pozisyonlarda sorumluluk üstlenen ve lisans ve/veya lisansüstü öğrenimini Türkiye’de tamamlamış 7 yöneticiden oluşmaktadır. Katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenmiş, Türkiye’de yükseköğrenim almış olmaları ve Azerbaycan’daki üniversitelerde üst düzey yönetim görevlerinde bulunmaları temel ölçüt olarak alınmıştır. Yöneticilerin 2’si kadın, 5’i erkektir. Dört mezun tüm yükseköğretim kademelerini, diğer mezunlar ise en az bir eğitim derecesini Türkiye’de tamamlamıştır. Mezunlardan 5’i devlet, 2’si ise özel üniversitede görev yapmaktadır.

Veri toplama aracı

Veri toplama sürecinde yapılandırılmış bir görüşme formu hazırlanmış, mezunların eğitim süreçleri, karşılaştıkları zorluklar, kazandıkları beceriler ve bu deneyimlerin kendi ülkelerindeki eğitim sistemine nasıl entegre edildiğine dair derinlemesine bilgiler elde edilmiştir. Görüşme formu mezunlara elektronik ortamda iletilmiştir.

Verilerin analizi

Veriler içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi dört temel aşamadan oluşmaktadır: verilerin kodlanması, temaların belirlenmesi, kod ve temaların düzenlenerek kategorilere ayrılması ve son olarak elde edilen bulguların yorumlanmasıdır (Yıldırım & Şimşek, 2011). Katılımcıların görüşme formundaki yanıtlarından doğrudan alıntılar yapılırken, kişisel bilgilerin gizliliğini korumak amacıyla gerçek isimler yerine kodlamaya gidilmiştir. Mezunlar M1, M2, ... , M7 biçiminde kodlanmıştır.

BULGULAR VE YORUM

“Türkiye’de okuma sürecine nasıl karar verdiniz?” sorusuna verilen yanıtların analizi Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Türkiye’de okuma sürecine nasıl karar verdiniz?

Tema	Kategori	Kodlar
Politik ve kültürel etkenler	Sosyo-politik ve kültürel yakınlık	Kardeş ülke olması (x2), Türk toplumunun misafirperverliği, ülkelerarası sosyo-kültürel yakınlık, Türkiye sevdalısı olmam, ülkelerimiz arasındaki ilişkilerin durumu
Akademik ve kariyer odaklı faktörler	Akademik ve mesleki gelişim olanakları	Kaliteli eğitim (x2), akademik kariyer imkânları, alanla ilgili daha iyi eğitim almak, Türk eğitim sisteminin avantajlarının daha çok olması, yurtdışında eğitim almamanın ülkemde istihdam fırsatlarını artıracığı düşüncesi
	Burs destekleri	“Türkiye Bursları”, serbest çalışma imkânı
Zorlayıcı faktörler	Sınırlı tercihler	İş koşullarındaki memnuniyetsizlik, yurtdışında eğitim için tek şansın Türkiye olması

Tablo 1’den de görüldüğü üzere mezunların Türkiye’de eğitim almaya karar vermesine çeşitli faktörler etki etmiştir. Bu faktörler çekici ve itici (Rosenzweig, 2006) olmak üzere iki kategoride değerlendirilebilir. Türkiye’de eğitim alanındaki olanaklar, kaliteli eğitim ve burs imkânları, geleceğe yönelik istihdam fırsatları, Türk kültürüne olan yakınlık, iki ülke arasındaki ilişkiler “çekici”, kendi ülkelerindeki memnuniyetsizlik ise Türkiye’de eğitim alma tercihini etkileyen “itici” faktörler olarak değerlendirilebilir. M1 ülkeler arasındaki ilişkilerin önemine dikkat çekerek Türkiye’de eğitim almaya karar verdiğini gerekçelendirmiştir:

Türkiye’yi hem kardeş ülke hem de kaliteli eğitim alabileceğimiz bir yer olarak görüyorduk. Doğal olarak Türkiye’de eğitim alarak yönetim alanında uzmanlaşacağıma inanıyordum. Ama aynı zamanda iki ülke arasındaki ilişkilerin önemli olduğunu, bizlerin bu kardeşliğe katkı yapabileceğimizi düşünüyordum. Bu motivasyonla Türkiye’ye gittim, bu motivasyonla devam ettim ve tamamlayarak döndüm.

M5 “Türkiye sevdalıysam olduğum ve Türkiye’de eğitim kalitesinin yüksek olduğunu düşündüğüm için kardeş ülkede eğitim almak istedim” diyerek hem kültürel yakınlık hem de akademik fırsatların birleşiminin tercihinde belirleyici olduğunu vurgulamıştır.

M2 ise iş koşullarından duyduğu memnuniyetsizlikten dolayı kariyer planlarında yeniden değerlendirme yapılmasına vurgu etmiştir:

Azerbaycan’da çalıştığım dönemde, mevcut iş koşullarından memnun değildim. Özellikle uzun mesai saatlerine rağmen aldığım maaşın düşük olması, kariyer planlarımı yeniden değerlendirmeme neden oldu. Daha esnek çalışma koşullarına sahip bir meslek arayışındaydım. Bu bağlamda akademik kariyer hem entelektüel gelişim imkânı hem de daha serbest bir çalışma ortamı sunduğu için cazip geldi.

Bir diğer soru, Türkiye’de eğitim gördükleri süre zarfında edindikleri bilgi, beceri ve yetkinliklere odaklanmıştır. Mezunların eğitim süreci boyunca kişisel, akademik ve mesleki gelişimlerine katkı sağlayan edinimler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Türkiye'deki eğitim sürecinizin size kazandırdığı beceriler nelerdi?

Tema	Kategori	Kodlar
Kişisel beceriler	Değerler ve sorumluluk	Farklılıklara saygı (x2), dürüstlük, güven, topluma hizmet (x2), mesleki adanmışlık, çalışkanlık, milli şuur, vatan sevgisi, yardımseverlik, paylaşım, empati, farklı görüşlere açıklık, insanlığa katkı, şehit, gazi ve orduya değer, sosyal adalet, demokrasi ve seçim kültürünü anlama, halka, vatana ve millete faydalı olma, mesleğine adanmışlık, görevini layıkıyla yerine getirme, sorumluluk
	Kişisel güç ve liderlik	Zorluklarla başa çıkma, pes etmeme, problem çözme, girişimcilik, liderlik, görev bilinci, kendi görev alanında inisiyatif alma
Akademik beceriler	Bilimsel düşünme ve araştırma	Araştırma yapma (x3), eleştirel düşünme (x2), analitik düşünce, bilimsel etik, olayları farklı açılardan değerlendirme ve yorumlama, tartışma gerçekleştirme, teknolojiyi iyi kullanma, istatistik analizler yapma, mukayeseli tahlil, eski yazı ve arşiv belgelerini okuma ve yorumlama, bilimsel tartışma kültürü

Tablo 2 incelendiğinde, mezunların deneyimlerinin yalnızca mesleki bilgi kazanımıyla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda kişisel gelişim, etik değerler ve kültürel yetkinliklerin edinilmesini de kapsadığı görülmektedir. M2 doktora eğitimi sürecinin çok yönlü bir gelişim sağladığını belirtmiştir:

Türkiye'deki doktora eğitim sürecim, bana kişisel, akademik ve kültürel açıdan pek çok önemli beceri kazandırdı, özellikle dürüstlük, güven, eleştirel düşünme ve farklılıklara saygı gibi değerlerin içselleştirilmesinde büyük rol oynadı. Kişisel düzeyde en önemlilerimden biri, insanlara güven duyabilme becerim oldu. Türkiye'deki akademik ortamda, öğrenciler ile öğretim üyeleri arasındaki ilişkiler daha şeffaf ve samimiydi. Bu durum, karşılıklı güvene dayalı bir etkileşim ortamı yaratıyor, akademik gelişimi destekliyordu. Doktora eğitimi sürecinde bir akademisyen aday gibi görülmek ve akademisyenlerle yakın çalışmak, bana güven temelinde ilişkiler kurmanın ne kadar önemli olduğunu öğretti.

Diğer taraftan M3 aldığı eğitimin akademik açıdan kapsamlılığını "Akademik olarak çok donanımlı bir eğitim süreci geçirdiğime inandım. Alanımı derinlemesine öğrendiğimi buradaki öğretim programlarını incelediğimde ve meslektaşlarımla tanışınca anladım" şeklinde belirtmiştir. M6 ise "Türkiye'deki eğitim süreci her şeyden önce bana Sovyet müstemleke tarihçiliğinden farklı olarak milli bir bakış açısı ve objektif tarihçilik kuralları çerçevesinde Türk tarihini yeniden öğrenmemi sağladı" şeklinde açıklamada bulunarak Türkiye'de aldığı eğitimin tarihsel olaylara yaklaşım biçimini köklü bir şekilde dönüştürdüğünü belirtmiştir.

Mezunların, Türkiye’deki eğitim deneyimlerinin liderlik ve yöneticilik tarzlarına etkisine dair görüşlerinin analizi Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Türkiye’deki eğitim deneyimlerinizin, liderlik anlayışınızı ve yöneticilik tarzına etkileriyle ilgili düşünceleriniz nelerdir?

Tema	Kategori	Kodlar
Kişisel gelişim ve öz farkındalık	Kişisel ve mesleki dönüşüm	Yönetici özelliklerin şekillenmesi, farklı düşünme ve yaklaşım sergileme, bakış açının değişmesi
Liderlik becerileri ve uygulamaları	Yönetim süreçleri ve işlevleri	İletişim (x2), karar verme (x2), planlama, etkileme, değerlendirme, katılımcı liderlik tarzı, sorumluluk paylaşma, paydaş görüşü alma, karara katılım

Bulgular, mezunların Türkiye’deki eğitim sürecinin kişisel farkındalıklarının artması, mesleki kimliklerinin şekillenmesi ve liderlik yeterliliklerinin gelişmesi açısından dönüştürücü etki yarattığını ortaya koymaktadır. M7 uzun süreli eğitim deneyiminin sadece bilgi edinimiyle sınırlı kalmayıp, yönetim anlayışı ve liderlik tarzı üzerinde de doğrudan etkili olduğunu “Türkiye’de uzun zaman geçirmem, eğitim kurumlarında uzun dönem bulunmam çalışma şeklime ve bakış açım ciddi şekilde etki etmiş diye düşünmekteyim. Katılımcı liderlik tarzını benimsememde en büyük katkının Türkiye’deki içinde bulunduğum eğitim sistemi ve onun bileşenlerinin olduğu düşüncesindeyim” diyerek belirtmiştir. M4 ise Türkiye’deki eğitimin liderlik perspektifine eleştirel bir bakış geliştirmesine olanak sağladığını söylemiştir:

Eğitim aldığım bölüm yönetimle ilgili olduğu için bu süreçte yönetimle ilgili teorik ve pratik deneyimler kazanmamı sağladı. Alanla ilgili bilgi ve beceri düzeyim arttıkça liderlik ve yönetim tarzı ile ilgili daha önceden var olan düşüncelerimin değişmeye başladı. Örneğin, daha önce disipline önem veren biri olarak otoriter yaklaşımın yönetimde daha doğru yol olduğunu düşünüyordum. Edindiğim bilgi ve deneyimler liderlikle yöneticiliğin farkını anlamama yardımcı oldu. Aslında yönetim tarzının koşullara göre değişebileceği, farklı durumlarda farklı liderlik uygulayabileceğim sonucuna vardım.

Türkiye’de okumanın, katılımcıların akademik çevrelerinde sağladığı imkânlarla ilişkin görüşlerinin analizi Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Türkiye mezunu olmanın akademik camiada size sağladığı imkânlar nelerdir?

Tema	Kategori	Kodlar
Akademik donanım ve mesleki yeterlilik	Bilgi ve beceri kazanımı	Olaylara dışarıdan ve analitik bakabilme, eleştirel düşünme ve bütüncül analiz yapabilme, öğrencilerle samimi ve etkili iletişim, yönetim süreçlerine farklı bakış, vizyon sahibi olma
	Uyum ve sistem farklılıkları	Prosedür ve yaklaşımlara yabancılaşma, adaptasyon zorlukları, çözüm odaklı ve eleştirel yaklaşımın karşılık bulmaması
Kurumsal kabul ve kültürel uyum	Kültürel genişleme	Farklı bakış açısı geliştirme, farklı kültürel ve akademik yapılar tanıma deneyimi
	Kabul görmeme ve entegrasyon sorunu	Farklı ilişki ve çalışma kültürüne alışmak, akademik ortama entegre olamama, aidiyet duygusunun zayıflaması
Kariyer olanakları	Prestij ve iş fırsatları	Yurtdışı mezunu olmanın prestiji, kadro atamalarında öncelik sağlanması, istihdam fırsatlarının artması
	Kariyer gelişimindeki engeller	Türkiye mezunu akademisyenlerin önünün kesilmeye çalışılması, eski Sovyet kafalı yöneticilerce dışlanma, akademik yükselmede ayrımcılık

Mezunlar deneyimlerini avantajları ve dezavantajlarıyla çok boyutlu olarak değerlendirmiştir. Avantajlar arasında, prestij, artan istihdam olanakları ve mesleki yeterlilikler ön çıkmıştır. M5 “Yönetilenlere ve yöneticilere farklı bakış (vizyon), olaylara farklı yaklaşım tarzı sayesinde saygı duyulan bir kişi oldum” demiş, M2 de “Hem eğitim alanına duyulan ihtiyacın, hem de Türkiye’de eğitim almanın istihdam fırsatlarını açısından faydası olmuştur” diyerek avantajlara vurgu yapmıştır. M2 ise görüşlerini daha geniş perspektiften değerlendirmiştir:

Yurtdışı mezunu olmanın Azerbaycan’da hâlâ belli bir prestij kazandırdığı bir gerçek. Özellikle kamu kurumlarında ve üniversitelerde, yurtdışında eğitim almış kişilere bazı kadrolarda öncelik tanındığı görülüyor. Ayrıca, farklı bir eğitim sisteminde yetişmiş olmak, olaylara “dışarıdan bakabilme” becerisi kazandırıyor. Bu da mevcut yapıları bütüncül şekilde analiz edebilme ve eleştirel değerlendirme yapabilme imkânı sunuyor. Söz konusu analitik bakış açısı, akademik rekabette beni daha güçlü bir konuma taşıdı.

Türkiye’deki eğitimin mezuniyet sonrasında ortaya çıkardığı dezavantaj olarak nitelendirilebilecek durumlar da çeşitli açılardan değerlendirilmiş; sistemsel farklılıklardan kaynaklanan adaptasyon sorunları, akademik ortamlara entegrasyon güçlüğü, yerel yöneticiler tarafından dışlanma ve kariyer ilerlemesinde ayrımcılık gibi yapısal engeller vurgulanmıştır.

Bilgi, donanım, samimiyet, öğrencilerle ünsiyet noktasında Türkiye mezunu olmanın elbette avantajları çoktur. Ancak bir dönem ülkemizdeki bazı etkin

anti milli çevrelerin Türkiye mezunu akademisyenlerin kariyer gelişiminin önünü kesmeye çalıştıkları da bir gerçektir. Ancak çok şükür ki Azerbaycan Türkiye kardeşliği pekiştikçe o engeller de birer birer aşıldı (M6).

Bununla birlikte, M2 de adaptasyon sürecinde yaşanan zorluklara dikkat çekmiştir:

10 kişilik bir akademik ekipte yalnızca siz farklı bir perspektifle düşündüğünüzde, kendinizi ifade etmeniz ve kabul görmeniz zorlaşabiliyor. Yerli mezunlar arasında daha geleneksel, bazen de daha otoriter yönetim anlayışı benimsenmiş olabiliyor. Bu tür gruplarda problem odaklı yaklaşımlar öne çıkarken, sizin sunduğunuz çözüm odaklı fikirler yeterince karşılık bulamayabiliyor. Bu durum, zaman zaman aidiyet duygumu zayıflattı ve akademik ortama tam anlamıyla entegre olma konusunda duygusal bir mesafe yarattı.

Mezunların eğitim sürecinde kazandıkları bilgi ve deneyimleri üniversitelerine nasıl aktardığına ilişkin görüşlerinin analizi Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5. Şu an görev aldığınız yükseköğretim kurumuna, Türkiye’de edindiğiniz bilgi ve deneyimleri nasıl aktarıyorsunuz?

Tema	Kategori	Kodlar
Akademik ve mesleki bilgi aktarımı	Eğitim süreçlerine bilgi aktarma	Bilgi ve bakış açısını paylaşma (x3), Türkiye’deki yükseköğretim modelini referans alma, ezberci anlayışa karşı durma, yenilikçi düşünceyi teşvik etme, çevreye duyarlı bireyler yetiştirme, Türkiye modeli ile karşılaştırma, derslik, seminer, makale ve kongrelerle katkı sağlama
Yönetimsel ve stratejik karar süreçlerine katkı	Karar alma ve kalite süreçlerine deneyim aktarımı	Karar alma sürecinde aceleci olmama, çok boyutlu ve analiz yaparak karar verme, sorunun arka planını anlama, alternatif senaryolar üretme, katılımcı yönetimin teşviki, paydaş memnuniyeti ve ihtiyaç analizi, kalite güvencesi, akreditasyon, yeni durumlarda Türkiye tecrübesine başvurma
Etkili iletişim ve etkileşim süreçlerine katkı	İletişim ve etkileşim süreçlerine tutum aktarımı	Dinleme becerisi, karşı tarafa değer verme, düşüncelere saygı gösterme, fikirleri değerlendirme, empati ve anlayış geliştirme, karşıdakinin haklılığını kabul edebilme, çalışma arkadaşlarıyla iş birliği

Tablodan görüldüğü üzere katkılar yalnızca akademik içerikle sınırlı kalmayıp yönetimsel ve iletişimsel süreçleri de kapsamıştır. Mezunların teorik ve uygulamalı bilgileri ders içeriklerine entegre ettikleri, ezberci anlayış yerine yenilikçi ve eleştirel düşünceyi benimstedikleri anlaşılmaktadır. M1 bunu “Öncelikle üniversitelerin ezberlerin tekrarlandığı ortamlar olmaması, yeni düşünce, bilgi ve teknoloji üretmesi ve geliştirmesi, insan ve doğa merkezli düşünen, çevreye duyarlı bireyler yetiştiren kurumlar olması gerektiğini aktarmaya, yeni ilişkiler sistemi kurmaya çalışıyoruz” şeklinde belirtmiştir. Diğer taraftan M2 yönetimsel kararlar alma süreçlerine katkısı gerekçelendirmiştir.

Karar alma süreçlerinde benimsediğim yöntemsel yaklaşım, Türkiye’de aldığım eğitimin ve birlikte çalıştığım değerli akademisyenlerin bana kazandırdığı en önemli becerilerden biridir. Türkiye’deki eğitim sürecim, bana herhangi bir konuda aceleci ve yüzeysel kararlar vermek yerine, konuyu çok boyutlu şekilde ele almayı ve analiz etmeyi öğretti. Bugün bir meseleyle karşılaştığımda, doğrudan çözüm üretmek yerine öncelikle sorunun arka planını anlamaya, farklı açılardan değerlendirmeye ve gerekirse alternatif senaryolar oluşturmaya çalışıyorum. Bu da kararların daha sağlam temellere dayanmasını ve paydaşlar tarafından kolay kabul edilmesini sağlıyor. Ayrıca, yalnızca tek bir çözüm önerisi sunmak yerine çeşitli alternatifler geliştirmek, hem katılımcı bir yönetim anlayışını teşvik ediyor hem de çalışma arkadaşlarıma süreci daha aktif şekilde dâhil olmasını sağlıyor.

Mezunlara, Türkiye’de edindikleri yaklaşımları Azerbaycan’da yükseköğretime uyarlar-ken yaşadıkları olumlu ve olumsuz deneyimler sorulmuştur. Analiz sonuçları Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Türkiye’den edindiğiniz yaklaşımları Azerbaycan’daki yükseköğretime adapte ederken karşılaştığınız başlıca fırsatlar ve zorluklar nelerdir?

Tema	Kategori	Kodlar
Akademik ve mesleki gelişim	Yükseköğretim reformları	Yeni akademik kadro ihtiyacı, dönüşüm çabası, uluslararasılaşma süreçleri, Türkiye deneyiminin pratik faydaları, Türkiye’nin yükseköğretimde örnek olması
	Mesleki dönüşüme direnç	Kalıplaşmış düşünceler, yeniliğe kapalı olma, kabulde isteksizlik, adaptasyon güçlüğü, stratejik iletişim zorunluluğu
Yönetimsel transformasyon	Reform süreçlerine katılım	Yüksek beklentiye sahip yöneticiler ve çalışanlar, reformcu ve çözüm odaklı yaklaşımlar, direniş gösterenlerin zamanla deneyime yönelmesi, değişim ve dönüşüm sürecine katkı, benzer değerleri paylaşan ekiplerle çalışma imkânı, kültürel ve yaklaşım uyumu, uluslararası standartlara uyum
	Yapısal ve kültürel engeller	Yerleşik düzen, alışkanlıklar ve statükocu yapılar, değişimin gerekliliğine ikna etme güçlüğü, kurumsal ve bireysel direnç, önyargı, örgütsel öğrenme engeli, Sovyet sisteminden kaynaklanan yapısal ve kültürel zorluklar, sistemi risk olarak gören tutum, yeni yaklaşımların yerel bağlama uyarlanmasında güçlük

Mezunlar, edindikleri deneyimleri Azerbaycan’daki yükseköğretime aktarırken fırsatlarla birlikte çeşitli zorluklar da yaşamışlardır. Yükseköğretimin yeniden yapılandırıldığı süreçte, Türkiye’nin reform deneyimleri özellikle uluslararasılaşma, kalite güvencesi ve akademik kadro yenilenmesi konularında rehberlik etmiş ve somut katkılar sunmuştur. M1 “En önemli fırsatlar bu alanda yeni kadrolara duyulan ihtiyaçlar, eğitim sisteminin dönüştürülmesi çabası, yüksek beklentisi olan üst ve alt pozisyondaki kişiler, sizinle ben-

zer değer ve yaklaşımlara sahip olan diğer kadrolar olmuştur” diyerek, reform sürecine katkı sağlayacak insan kaynağının ve ortak vizyona sahip ekiplerle çalışma imkânının dönüşüm için avantaj sunduğunu vurgulamıştır. Öte yandan, mesleki alışkanlıklar, yerleşik düşünce yapıları ve değişime direnç, bu deneyimlerin yerel sisteme entegrasyonunu zorlaştıran etkenler olmuştur.

Sistemsel geçiş yaşayan ülke olarak yerleşmiş bir düzen ve bu düzene alışmış insan topluluğu var. Farklı bakış tarzına, yaklaşıma sahipler ve bu yükseköğretim kurumlarına da etki etmekte. Bu insanlar sistemsel geçişi, transformasyonu bir risk olarak gördüklerinden dolayı bazen bir yeniliğin dirençle karşılandığı görebiliyoruz. Bu alanda yaşanan direnç diğer alanlara göre daha farklıdır. Çünkü burada çalıştığımız insan topluluğu vasıflı insanlar ve onların yaklaşım biçimini değiştirmek diğer eğitim düzeyi daha düşük olanlara oranla daha zordur (M7).

Katılımcılara göre örgütsel direnç reformların sürdürülebilirliğini tehdit eden başlıca yapısal engeller olmuştur.

Karşılaştığım büyük zorluklardan biri, değişimi gerçekleştirmekten önce, değişimin gerekliliğine insanları inandırma çabasıdır. Türkiye’de edindiğim reformcu ve çözüm odaklı yaklaşımları Azerbaycan’daki kurumlara taşımaya çalıştığımda, çoğu zaman bu yaklaşımlar kurumsal kültürle çatışabiliyor. Bu durumu zaman zaman, “Rönesans dönemi aydınlarının kilise otoritesine karşı geliştirdiği reform girişimlerine benzetiyorum.” Değişim talepleri, statü-kocu yapılar tarafından tehdit olarak algılanabiliyor ve bu da yenilikleri hayata geçirmeyi zorlaştırıyor (M2).

M1 de en büyük zorlukların “Sovyet sisteminden kalma çarpıklıkları olağan olarak kabul edenlerin (sadece üst düzey yetki sahipleri değil, eğitim sürecinin tüm paydaşları- eğitimciler, idari personel, eğitim alanlar, veliler) olumlu her türlü değişim girişimine olan direnç” olduğunu görüşlerinde ifade etmiştir.

Bir diğer soru, mezunların Türkiye’de edindikleri deneyimlere dayalı somut uygulamalarla ilgili olmuştur. Mezunlar, bu deneyimlerden ilhamla yönetsel ve eğitim süreçlerine dair çeşitli uygulamaları kurumlarında hayata geçirdiklerini ifade etmişlerdir. Nitekim M1, yüksek lisans derslerinin Türkiye’deki modele dayalı olarak yeniden yapılandırılmasına katkı sağladığını; M3, kurumunda yönetmeliklerin hazırlanmasında Türkiye’de edindiği deneyimlerden yararlandığını; M7, sınavlarının uygulanma biçiminde değişiklikler yaparak derse devam için uygulanan puanlama sistemini kaldırdığını; M4 ise çalıştığı kurumda kalite kültürünün oluşturulmasına yönelik uygulamalar geliştirdiğini belirtmiştir.

Son olarak, mezunlara iki ülke arasındaki akademik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik önerileri sorulmuş ve analiz sonuçları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Türkiye-Azerbaycan akademik ilişkilerinin gelişimi konusunda önerileriniz nelerdir?

Kategori	Kodlar
Bilimsel ve eğitimsel işbirliği	Bilimsel araştırmaların desteklenmesi, ortak bilimsel araştırmalar, projeler, kongreler, iş birliğini güçlendirme, söylemden eyleme geçilmesi, çalışma izni kısıtlamalarının kaldırılması, değişim programları
İnsan kaynağını geliştirme	Nitelikli kadro geliştirme, akademik kültürün dönüşümü, örgütsel değerlerin kurumsallaşması, liyakat, akademik etik, hesap verebilirlik, katılımcılık, idari ekiplerin deneyim paylaşımı
Kurumsal ve yapısal gelişim	Ortak kurumsallaşma, mezun platformları, AR-GE, teknoparklar ve döner sermaye sisteminin geliştirilmesi, ortak araştırma merkezleri, çalışma kurulunun oluşturulması, yatırımların yapılması

Tablo 7’den görüldüğü gibi Türkiye Azerbaycan akademik ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik katılımcılar çok boyutlu öneriler sunmuştur. Mezunların yoğunlaştığı alanlar bilimsel ve eğitimsel iş birliği olmuştur. Azerbaycanlı yöneticiler sadece ortak araştırma ya da kongre düzenlemek değil, bu iş birliklerinin daha somut ve sürdürülebilir hale gelmesi gerektiğini vurgulamıştır. M1 durumun altını çizerek “Bu kadar yıldan sonra Türkiye-Azerbaycan akademik ilişkilerinin sadece söylem düzeyinde kalmaması, dünya eğitim markaları arasında yer alacak eğitim kurumları, Nobel ödülü alabilecek araştırmacılar, çeşitli alanlarda yenilikçi markalar oluşturacak kadrolar ortaya çıkarması gerektiğini” belirtmiştir. Mezunlar hem de üniversitelerdeki kültürel ve etik dönüşümün önemine değinmişlerdir. M2 bunu “Azerbaycan üniversitelerinde liyakat, akademik etik, hesap verebilirlik ve katılımcılık temelli bir akademik örgüt kültürünün oluşmasına katkı sunmaktır. Bunun için bireysel çabaların yanında, kurumsal iş birliklerine de ihtiyaç vardır” şeklinde ifade etmiştir.

M2, oluşturulacak iş birliklerinin önemine dikkat çekerek belirtmiştir:

Türkiye’de eğitim almış Azerbaycanlı akademisyenlerin bir araya gelerek deneyimlerini paylaşabileceği, ortak projeler geliştirebileceği resmi veya sivil platformlar oluşturulmalıdır. Türkiye’deki üniversiteler ve YÖK gibi kurumlar, Türkiye mezunlarının Azerbaycan’da karşılaştıkları zorlukları anlayarak onlara mentorluk sağlayabilecek yapılar kurmalıdır. Bu, yalnızca dayanışmayı değil, sürdürülebilir akademik etkileri de artıracaktır.

Bahsedilenler doğrultusunda, Türkiye-Azerbaycan akademik ilişkilerinin ilerlemesi için karşılıklı iş birliği ve kurumsal desteklerin sağlanarak kalıcı ve sürdürülebilir bir yapı oluşturulmasının büyük önem taşıdığı ifade edilebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Azerbaycanlı Türkiye mezunlarının ülkelerindeki yükseköğretim kurumlarına sağladıkları katkılar çok boyutlu bir perspektifle incelenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, Türkiye’de eğitim görmüş mezunların Azerbaycan yükseköğretim sistemine bilgi, deneyim ve güncel akademik ile yönetsel yaklaşımlar aktardıkları; böylece nitelikli eğitim ve insan kaynağının gelişimine katkılar sağladıkları söylenebilir. Chankse-liani ve diğerleri (2024), 53 bağımsız araştırmayı analiz ederek yurt dışında eğitim görüp ülkelere dönen öğrencilerin katkılarını dört ana başlık altında toplamıştır: iş dünyası ve yenilikçilik, yükseköğretim ve araştırma kapasitesinin artırılması, demokratik değerlerin geliştirilmesi ve sosyal dönüşümün desteklenmesi. Çalışma sonuçlarına göre, yurt dışında eğitim alıp ülkelere dönen mezunlar, uluslararası standartlar ve çağdaş akademik uygulamaları kendi yükseköğretim kurumlarına entegre etmekte, araştırma altyapısının güçlendirilmesi, müfredatların yenilenmesi ve akademik özgürlüğün desteklenmesi gibi alanlara da önemli katkılar sağlamaktadırlar. Ayrıca, mezunlar araştırma merkezlerinin kurulmasına öncülük etmekle, yenilikçi öğretim yöntemlerini uygulayarak eğitim kalitesinin artmasına yardımcı olmaktadır. Ancak, finansal kısıtlamalar, bürokratik engeller ve kurumsal direnç gibi faktörler, bu katkıların tam olarak gerçekleşmesini engellemektedir. Bu bulgular mevcut çalışmadan elde edilen bulgularla örtüşmektedir. Bu nedenle, ülkelere dönen akademisyenlerin katkılarını maksimize etmek için gerekli destek ve kaynakların temin edilmesi önem taşımaktadır.

Çalışma sonuçlarına uygun olarak iki ülke arasında eğitim iş birliğinin düzeyinin ve niteliğinin artırılması amacıyla aşağıdaki öneriler sunulabilir:

- ▶ Türkiye mezunlarının Azerbaycan’daki akademik ve mesleki gelişim süreçlerinin desteklenmesi için kapsamlı mentorluk programları oluşturulabilir ve deneyim ve bilgi paylaşımını teşvik eden resmi platformlar kurulabilir.
- ▶ İki ülkenin yükseköğretim kurumları arasında ortak araştırma projeleri, konferanslar ve öğrenci-öğretim üyesi değişim programları yaygınlaştırılabilir. Bu tür etkinlikler, iki ülkenin akademik çevreleri arasında bilgi alışverişini artırarak iş birliğinin sürdürülebilirliğini ve derinleşmesini sağlayabilir.
- ▶ Eğitim otoriteleri ve politika yapıcılar, mezunların Azerbaycan’ın yükseköğretimine sundukları katkıları artırmak amacıyla stratejik politikalar geliştirebilir ve uygulayabilir. Bununla da süreci sistematik hale getirebilir.

KAYNAKÇA

- Chankseliani, M., Wang, Z., Hanley, N., Kwak, J., Vari-Lavoisier, I., Tyson, L. S., & Akkad, A. (2024). How do international student returnees contribute to home country development? *International Higher Education*, <https://doi.org/10.6017/895b9e0d.4b50652d>
- Kavak, Y. & Baskan, G. A. (2001). Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri, Türk ve akraba topluluklarına yönelik eğitim politika ve uygulamaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(20), 92-103.
- Özoğlu, M., Gür, B. S. & Coşkun, İ. (2015). Factors influencing international students' choice to study in Turkey and challenges they experience in Turkey. *Research in Comparative and International Education*, 10(2), 223-237.
- Rosenzweig, M. R. (2006). Global Wage Differences and International Student Flows. *Brookings Trade Forum*. Brookings Institution Press, 57-96.
- Terzi, H. M. (2013). *Türkiye'nin Büyük Öğrenci Projesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ufuk Üniversitesi.
- Türkiye Mezunları (2020). Azerbaycanlı Türkiye mezunları bir araya geldi. <https://www.turkiyemezunlari.gov.tr/haberler/azerbaycanli-turkiye-mezunlari-bir-araya-geldi>
- Yakupoğlu, M. (2014). *Türkiye'nin yükseköğretim uluslararasılaşma stratejisi, Avustralya ile karşılaştırılması*. (Uzmanlık tezi). T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.
- Yıldırım A. & Şimşek H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.

MUHAMMED MUAFİ HİMAM

Ben, Mohammad Muafi Himam, Endonezya'nın Bojonegoro şehrinde, 18 Mayıs 1991 tarihinde doğdum. Temel ve ortaöğrenimimi Cava'nın kırsal bölgesinde tamamladıktan sonra, klasik İslami eğitim aldığım Pesantren Mansyaul Huda'da altı yıl boyunca yatılı eğitim gördüm. Üniversite eğitime Mısır'da El-Ezher Üniversitesi'nde başladım ve burada Usuluddin Fakültesi'nde Akide ve Felsefe alanında eğitim aldım. Bu süreçte modern İslam düşüncesine olan ilgim arttı ve farklı düşünce geleneklerini karşılaştırmalı olarak incelemeye yönelik akademik yönelimim belirginleşti.

Bu arayış beni Türkiye'ye yöneltti. 2014 yılında, Türkiye Bursları tarafından verilen bursla Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dinler Tarihi Anabilim Dalı'na kabul edildim. Yüksek lisans çalışmamı Hristiyanlık tarihi üzerine yoğunlaştırdım ve 2018 yılında başarıyla tamamladım. Eğitimin yalnızca teorik değil, aynı zamanda metodolojik yönü de beni derinden etkiledi. Türkiye'deki akademik iklim, özellikle İslam düşüncesinin tarihsel ve eleştirel yönleriyle tanışmamı sağladı. Bu, dini metinlere karşı daha yapıbozumsal ve disiplinlerarası bir yaklaşım geliştirmeme olanak tanıdı. Ayrıca, 2017 yılında Erasmus+ programı kapsamında Almanya'daki Universitt Bayreuth'ta "Din ve Kültür" alanında bir dönem boyunca misafir ğrenci olarak bulundum. Bu uluslararası deneyimler bana çok-kültürlü bir entelektüel formasyon kazandırdı.

Türkiye'deki yüksek lisans sürecim, yalnızca akademik uzmanlığımı değil, aynı zamanda eleştirel düşünme becerimi ve karşılaştırmalı din çalışmalarına olan ilgimi derinleştirdi. Türkiye'deki öğrenim sürecim boyunca yalnızca akademik çalışmalarla değil, aynı zamanda sivil toplum ve diaspora faaliyetleriyle de ilgilendim. 2016–2018 yılları arasında, Nahdlatul Ulama'nın Türkiye şubesi olan PCINU Türkiye'de Başkan Yardımcılığı görevini yürüttüm. Türkiye'de kaldığım süre boyunca edindiğim birikim, düşünce üretimime doğrudan yansdı. Bugün Endonezya'da akademisyen olarak sürdürdüğüm çalışmalarımda bu entelektüel mirasın izlerini taşımaktan memnuniyet duyuyorum. Halen Sunan Ampel Surabaya Devlet İslam Üniversitesi'nde İslam Araştırmaları alanında doktora çalışmalarımı sürdürmekteyim.

2.5. ENDONEZYALI ÖĞRENCİLERİN TÜRKİYE İLAHİYAT FAKÜLTELERİNDEKİ ENTELEKTÜEL DENEYİMLERİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

MUHAMMED MUAFİ HIMAM

GİRİŞ

Uluslararası akademik hareketlilik, çağdaş İslami eğitimde dikkat çekici bir eğilim haline gelmiştir. Giderek artan sayıda Endonezyalı öğrenci, Türkiye'deki İlahiyat Fakültelerinde eğitim almaktadır. Bu öğrenciler, İslami çalışmalara farklı bir yaklaşım sunan Türk yükseköğretim ortamına girmektedir (Firman Setiaji, 2024; Wajdi, 2018) – genellikle tarihsel-filolojik araştırmalar ve eleştirel sorgulamayla karakterize edilen – ki bu, bazı Endonezya İslami kurumlarında görülen daha normatif ve kimi zaman bağlamsal yönelimlerle tezat oluşturmaktadır (Barton, 2014; Qomar, 2015). Bu makale, Endonezyalı öğrencilerin Türkiye'deki İlahiyat eğitimi süresince yaşadıkları entelektüel deneyimlerin epistemolojik yönelimlerini ve İslami kimliklerini nasıl şekillendirdiğini ve bu deneyimlerin Endonezya'ya döndüklerinde bakış açılarını nasıl etkilediğini eleştirel bir biçimde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda temel araştırma sorusu şudur: “Endonezyalı öğrencilerin Türkiye'deki İlahiyat fakültelerinde edindikleri entelektüel deneyimler epistemik yönelimlerini ve İslami kimliklerini nasıl etkilemekte ve bu deneyimler İslami bilgiye yaklaşımlarını nasıl yeniden yapılandırmaktadır?”

Bu araştırma hem küresel hem de yerel düzeyde önem taşımaktadır. Küresel İslami eğitim bağlamında, öğrencilerin kültürlerarası entelektüel dönüşümleri hakkında bilgi sahibi olmak, İslam düşüncesinin ulusötesi akademik etkileşimler yoluyla nasıl evrildiğine dair genel tartışmalara katkı sunmaktadır (Barton, 2014; Wajdi, 2018). Bu İlahiyat mezunlarının deneyimlerine dair yapılan yansımalar, Endonezya'daki İslami eğitimin yalnızca tarihselci yaklaşımlarla değil, aynı zamanda kutsal metnin ontolojik otoritesini koruyan, aşırı bağlaşırtırmayı reddeden ve eleştirel sorgulamayı vurgulayan özgün Türk İlahiyat modeline dâhil edilerek zenginleştirilebileceğine dair perspektifler sunmaktadır. Türk İlahiyat çalışmaları, metin ile bağlam arasında saygılı bir epistemik mesafeyi muhafaza etmeye yönelik bir bağlılıkla tarihsel-filolojik titizliği dengelemeye çalışmakta; bu da gelenekle yansıtıcı ve saygılı bir ilişkiyi teşvik etmektedir (Şenay, 2004).

Yurt dışında eğitim görmek, genellikle öğrencilerin dini ve entelektüel bakış açılarını dönüştürmektedir. Ezher ve Körfez ülkelerinden mezun olanlar, uzun süredir Endonezya'daki İslami söylemi etkilemekte ve ılımlıdan selefi 'ye uzanan çeşitli yönelimleri teşvik etmektedir (Al Qurtuby, 2021; Feener, 2007). Ancak yurda dönen akademisyenler, yerel dini seçkinler tarafından şüpheyle karşılanabilir veya sembolik olarak dışlanabilirler (Feener, 2007). İslam geleneği ile seküler modernite arasında konumlanan Türkiye, bu bağlamda özgün bir entelektüel ortam sunmakta ancak yeterince incelenmemektedir (Şenay, 2004). Bu makale, İlahiyat deneyiminin Endonezyalı öğrencilerin entelektüel kimliğini ve epistemik yönelimini nasıl etkilediğini inceleyerek bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda “yansıtıcı sermaye” (reflective capital) kavramını öneriyoruz – eleştirel yansıtıcılıkla temellenmiş, entelektüel ve dini sermayenin bir melez formu – ve bu öğrencilerin gelenek ile reform arasındaki kalıtsal ikilikleri nasıl yeniden yorumladıklarını analiz etmede bir merceğe olarak kullanıyoruz.

Bu çalışma, Pierre Bourdieu'nün sosyolojik teorisine, özellikle alan, sermaye ve sembolik mücadele kavramlarına dayanmaktadır. Bourdieu, akademik alanı – bireylerin ve kurumların otorite ve prestij için çeşitli sermaye türleri aracılığıyla yarıştığı bir sosyal ilişkiler mecrası – olarak kavramsallaştırır (Bourdieu, 2018b). İslami yükseköğretim gibi bir alanda, aktörler (öğrenciler, akademisyenler), bilgi ve akademik yeterliliklerden oluşan entelektüel sermaye ile dini sermaye biriktirerek bunları öne çıkarmak için kullanırlar. Bu sermaye türleri, alanın kabul ettiği meşruiyet biçimi olan sembolik sermayeye dönüştürülebilir. Bourdieu'ya göre sembolik sermaye, alanın kolektif inancıyla verilen bir “kredidir” – örneğin, yurtdışında alınmış bir İlahiyat diploması, Endonezya'daki akademik ve dini çevrelerde prestij sağlayabilir (Bourdieu, 1993). İlahiyat fakültesi, bu anlamda sembolik mücadele alanı olarak görülebilir: İslami bilginin farklı yorumlarının rekabet ettiği ve Endonezyalı öğrencilerin yeni bir entelektüel habitus içinde yol bulmak zorunda kaldıkları bir mekândır. Bourdieu'nün terimiyle habitus, bireyin sosyal ve eğitimsel deneyimleriyle şekillenmiş kalıcı eğilimler ve zihinsel yapılarıdır (Bourdieu, 2018a).

Bu araştırmada nitel bir yöntem benimsenmiş, oto etnografi merkeze alınmış ve mülakatlar ile anket verileriyle desteklenmiştir. Yazar, bir Türk İlahiyat fakültesi mezunu olarak kendi entelektüel dönüşümünü yansıtan kişisel anlatı çözümlemesi yapmıştır. Bu yaklaşıma ek olarak, Türkiye'deki çeşitli üniversitelerden 20 Endonezyalı mezunla yapılandırılmış anketler gerçekleştirilmiştir. Anketler, akademik kültür şoku, dini yorumlardaki değişimler ve yeniden entegrasyon gibi temaları ele almıştır. Mülakatlar açık uçlu olarak gerçekleştirilmiş, katılımcı onayı alınmış ve tematik olarak kodlanmıştır. Anket, Bourdieu'nün teorisinden esinlenen sekiz tematik başlık altında toplam 45 sorudan oluşmuştur; Likert ölçekli, çoktan seçmeli ve kısa yanıt formatları içermektedir. Sorular, entelektüel sermaye, epistemik yönelim ve dini habitustaki değişimleri değerlendirmeye yönelik olarak hazırlanmıştır. Açık uçlu yanıtların tematik analizi, istatistiksel desenlerle çapraz referanslanmış ve yöntemler arasında üçlü karşılaştırma yapılmıştır. Tüm veri toplama süreci etik standartlara uygun biçimde yürütülmüş, gizlilik ilkesi gözetilmiştir.

BULGULAR

Entelektüel Dönüşüm

Anket ve mülakatlardan elde edilen bulgular, Endonezyalı öğrencilerin Türkiye’deki İlahiyat öğrenimleri sırasında önemli bir entelektüel gelişim yaşadıklarını açıkça göstermektedir. Tüm katılımcılar yeni bilgiler edindiklerini bildirmiş, çoğu bu deneyimi dönüştürücü olarak tanımlamıştır. Tefsir, hadis, kelam, tarih, felsefe gibi geniş bir İslami disiplin yelpazesıyla, klasik metinler ve eleştirel yöntemler aracılığıyla tanışmışlardır. Bu etkileşim, akademik merceklerini dar bir metinsel yaklaşımdan tarihsel ve bağlamsal yorumlara dayalı bir yaklaşıma kaydırmıştır.

Belki de en dikkat çekici olanı epistemolojik yönelimin değişimidir. İlahiyat müfredatını nasıl tanımladıkları sorulduğunda, katılımcıların büyük çoğunluğu “bağlamsal-filolojik” seçeneğini tercih etmiş, bu da Türkiye’deki akademik ortamın memleketlerindeki daha normatif ve metin merkezli geleneklerden ne kadar farklı olduğunu vurgulamaktadır. Daha az sayıda katılımcı ise özellikle güçlü felsefe bölümleri bulunan fakültelerde felsefi akıl yürütmenin etkisini kabul etmiştir. Genel olarak öğrenciler, İlahiyat deneyimini İslami bilgiye yaklaşımlarını yeniden yönlendiren bir süreç olarak görmüş; bu da onları salt literalist yaklaşımlardan tarih, teori ve bağlama yönelik daha düşünsel bir angajmana taşımıştır. Birçokları için bu sadece akademik bir dönüşüm değil, aynı zamanda entelektüel kimliklerinin yeniden yapılandırılması anlamına gelmiştir.

Türkiye’deki İlahiyat fakültelerinde yer alan yansıtıcı öğrenme ortamı, “reflektif entelektüel habitus” olarak tanımlanabilecek bir düşünsel durumu teşvik etmiştir. Öğrenciler, zamanla saygılı şüphecilik, delil temelli tartışma ve hem klasik hem de çağdaş kaynaklarla eleştirel etkileşimi vurgulayan bir sorgulama biçimini benimsemişlerdir. Bir mezun, Hadis dersinde bir profesörün kendisinden bir hadisin tarihsel rivayet zincirini ve metinsel bağlamını sorgulamasını istemesini dönüm noktası olarak anlatmıştır. Bu meydan okuma, önceki eğitiminde alışık olmadığı için kendisini şaşırtmış olsa da dini inançlarını zayıflatmak yerine gelenekle olan anlayışını ve takdirini derinleştirmiştir. Bu tür deneyimler öğrenciler arasında yaygındı ve daha titiz ve incelikli bir akademik tutumun gelişmesine katkı sağlamıştır.

Bununla birlikte, bu akademik kültüre uyum sağlamak kolay olmamıştır. Katılımcıların yaklaşık üçte ikisi, çalışmalarının ilk döneminde entelektüel bir yönsüzlük yaşadıklarını belirtmiş, bunu genellikle “entelektüel şok” olarak tanımlamışlardır. Bu genellikle İslami metinleri analiz etmede alışılmadık yöntemlerle karşılaştıklarında veya daha önce nadiren tartışılan, örneğin Mutezile akıl yürütme gibi, teolojik bakış açılarına maruz kaldıklarında ortaya çıkmıştır. Bazıları için ilk tepki kafa karışıklığı ve rahatsızlık olmuş, dinin bu denli eleştirel terimlerle incelenip incelenemeyeceğine dair varoluşsal sorular doğmuştur. Ancak zamanla öğrencilerin çoğu akademik yaklaşımı takdir etmeye başlamış, eleştirel düşünce ile dini bağlılığın birbirini dışlamadığını fark etmiştir.

Bu süreç, epistemolojik yönelimde önemli bir değişimi işaret etmektedir. Öğrenciler, kalıtsal ve sorgulanmamış inançlardan daha düşünsel ve yansıtıcı bir imana geçtiklerini ifade

etmiş; bazıları bunu taklidi imandan tahkiki imana geçiş olarak tanımlamıştır (Sultani vd., 2024). Yeni bilgi biçimleriyle yüzleşme onlar için bir kriz değil, entelektüel olgunlaşma için bir kıvılcım olmuştur. Bourdieu'nün terminolojisini kullanacak olursak, öğrenciler zamanla eleştirel yansıtıcılığı içeren yeni bir kültürel sermaye biçimini kendi akademik habituslarına dâhil etmişlerdir (Bourdieu, 1993, s. 75). Bu dönüşüm, yalnızca İslami bilgiye yaklaşımlarını değil, aynı zamanda daha geniş ve çoğulcu bir alanda Müslüman entelektüeller olarak kendilerini konumlandırma biçimlerini de yeniden tanımlamıştır.

Dini Yönelim ve Kimlikteki Değişimler

Türkiye'deki İlahiyat fakültelerinde eğitim görmeyenlerin temel sonuçlarından biri, çeşitli İslam yorumlarına karşı belirgin bir açıklığın gelişmesidir. Anket sonuçlarına göre, katılımcıların %95'i çoğulcu İslam düşüncesine daha açık hale geldiklerini bildirmiş, yaklaşık %75'i ise mezuniyet sonrası dini görüşlerini daha kapsayıcı ve evrenselci olarak tanımlamıştır. Nitel veriler, Osmanlı'nın farklı mezhepleri, tasavvufi gelenekleri ve moderniz yaklaşımları bütünleştiren çoğulcu mirasına maruz kalmanın mezunların dini bakış açılarını nasıl genişlettiğini ortaya koymuştur (Wielandt, 1993). Bu değişim, dışlayıcı duruşlardan tarihsel farkındalık ve eleştirel katılımı beslenen düşünsel bir açıklığa geçişi yansıtmakta, daha esnek ve incelikli bir dini kimliği teşvik etmektedir.

Türkiye'nin çok kültürlü akademik ortamı bu genişlemeye önemli katkılar sağlamıştır. Öğrenciler, Türkler, Araplar, Afrikalılar ve Avrupalılar gibi farklı kültürel arka planlardan gelen akranlarıyla düzenli olarak etkileşimde bulunmuş, her biri İslam'a dair özgün bakışlar ve sorular sunmuştur (Paksoy & Çelik, 2019). Bazı katılımcıların dönüştürücü olarak nitelendirdiği bu tür etkileşimler, öğrencileri inançlarını daha titizlikle yeniden değerlendirmeye ve ifade etmeye yöneltmiştir. Sonuç olarak, birçok mezun yerel topluluklarında eleştirel tarihsel analiz ve farklı mezhep uygulamalarını gündeme getiren daha kapsayıcı bir İslam söyleminin gayri resmî savunucuları olarak ülkelerine dönmüştür.

Mezhep gelenekleri bağlamında, katılımcıların yaklaşık %50'si Türkiye'deki eğitimden sonra mezhepler arası farklılıklara karşı daha esnek hale geldiklerini belirtmiş; %35-40 civarında bir kesim ise mezhebe sıkı bağlılık konusunda daha eleştirel bir refleks geliştirdiğini ifade etmiştir. Katılımcıların yaklaşık %10'u ise orijinal mezhebine bağlı kalmaya devam ettiğini fakat bu bağlılığın daha bağlamsal ve derinlikli hale geldiğini vurgulamıştır. Hiçbir katılımcı mezhep aidiyetini tamamen terk ettiğini bildirmemiştir. Bu durum, mezunların dini çerçevelerine yansımış yansız bir ikonoklazma değil, daha analitik ve tarihsel olarak bilgilendirilmiş bir angajmanı göstermektedir.

İlahiyat deneyimi sadece entelektüel yönelimi değil, öğrencilerin bireysel dini yaşantılarını da etkilemiştir. Mezunların çoğu temel ibadetlerini (namaz, oruç vb.) sürdürmekle birlikte, %80'i ibadetlerinin artık daha anlamlı hale geldiğini, bunun daha derin bir anlayışla ilişkili olduğunu belirtmiştir. Kalanlar da bir iyileşme bildirmiş, hiçbir katılımcı manevi bir gerileme yaşadığını ifade etmemiştir. Bu değişim, ritüellerin tarihsel ve teolojik boyutlarının öğrenilmesine atfedilmiş; ibadetleri bilinçli bir imanın ifadesine dönüştür-

müştür. Manevi yaklaşımlarındaki değişiklik sorulduğunda, katılımcıların yaklaşık %60'ı daha içsel ve bireysel odaklı bir dindarlığa yöneldiklerini, samimiyet ve tefekkürü dışsal biçimciliğe tercih ettiklerini belirtmiştir. Hiçbiri daha şekilci hale geldiğini ifade etmemiştir. Yaklaşık %30'u ise dışsal dindarlık düzeylerinin aynı kaldığını, ancak bu grubun çoğu ibadetin anlamına dair içsel bir takdirin derinleştiğini kabul etmiştir.

Bourdieu'nün kuramsal çerçevesiyle bu evrim, entelektüel sermayenin manevi sermayeye dönüştüğü ince bir değişim olarak okunabilir – kazanılan akademik bilgi kişisel dini yaşamı bilgilendirip zenginleştirmektedir. Manevi sermaye genellikle bireysel düzeyde kavramsallaştırılsa da bireylerin kutsal olana yaklaşımını şekillendiren içselleşmiş bir eğilim olarak işlev görür. Mezunlar bu değişimi alışkanlık temelli bir dindarlıktan, ikna ve entelektüel farkındalığa dayalı bir imana geçiş olarak tanımlamışlardır. Bu durum birçok mezun için dini yükümlülükleri sadece hukuki bir çerçevede değil, aynı zamanda etik tefekkür, tarihsel farkındalık ve bağlamsal muhakeme yoluyla yeniden düşünmek anlamına gelmiştir. İlahiyat ortamı, İslam'ı durağan bir kural kitabı değil, yeni ahlaki ve varoluşsal meydan okumalara uyum sağlayabilecek dinamik bir entelektüel gelenek olarak anlamaya teşvik etmiştir (Verter, 2003, ss. 161-163). Entelektüel sezgi ile manevi derinliğin bu sentezi, mezunların dönüşmüş dini habituslarının ayırt edici bir unsuru olarak ortaya çıkmaktadır.

Endonezya'da Yeniden Uyum ve Bilgiyi Uygulama

Türkiye'deki İlahiyat eğitiminden dönen mezunlar, zenginleşmiş entelektüel ve dini sermaye ile Endonezya'ya dönmüşlerdir; ancak bu sermayenin kabulü toplumsal alanlara göre değişiklik göstermiştir – akademik çevrelerde ve bazı Pesantrenler'de takdir edilirken, daha muhafazakâr çevrelerde kuşkuyla karşılanmıştır. Katılımcıların %50'si Türk diplomasının prestij kazandırdığını bildirirken, %40'ı kayda değer bir etkisinin olmadığını, %10'u ise doğrudan dirençle karşılaştıklarını belirtmiştir. Bu çeşitlilik, Bourdieu'nün simgesel sermayenin bağlamsallığına dair görüşünü yansıtır: üniversitelerde meşruiyet işareti olan bir nitelik, gelenekçi çevrelerde tanınmayabilir veya aşırı liberal ve yabancı olarak algılanabilir.

Bu farklı karşılamalara rağmen, mezunların büyük çoğunluğu Türkiye'de edindikleri bilgileri yerel bağlamlara yeniden yatırmak için aktif çaba göstermiştir. Yaklaşık %75'i resmi ya da gayri resmi öğretimle, %60'ı yazarlıkla, %50'si ise bağlamsal İslam yorumlarını tanıtan kamu konuşmalarıyla meşgul olmuştur. Sadece %10'u bilgilerini henüz uygulamaya koyamamış, bunun nedeni genellikle İslami eğitimle ilgisi olmayan sektörlerde çalışmalarınıdır. Bu çabalar, mezunların kendilerini Türkiye'deki akademik eğitimi ile Endonezya'daki epistemik ihtiyaçlar arasında köprü kuran aracı figürler olarak görmelerinden kaynaklanan ortak bir entelektüel sorumluluk duygusunu yansıtır; yansıtıcı sermayeyi öğretime, yazına ve kamusal tartışmalara kanalize etmişlerdir.

Mezunların etkinliği genellikle buldukları çevrenin açıklığına bağlı olmuştur. Açık ortamlarda müfredat yenilemeleri veya yeni kaynaklar tanıtmış; dirençli alanlarda ise

güven inşa ederek ve akademik itibarlarını kullanarak daha kademeli stratejiler benimsemişlerdir. Bu noktada Bourdieu'nün "strateji" kavramı belirgindir – mezunlar, özellikle katılımcıların %50'sinin yerel normlarla ideolojik gerilim yaşadığını bildirdiği bağlamlarda yaklaşımlarını esnekleştirerek çatışmalı alanlarda manevra yapmışlardır (Bourdieu, 1993, s. 71; Franceschelli & O'Brien, 2015). Bu sürtüşmeler, yansıtıcı habitusun katı yapılarla karşılaşmasında ortaya çıkan gerilimi açığa çıkarır; mezunlar değişimi hem özneleşerek hem de duyarlılıkla müzakere etmişlerdir.

ELEŞTİREL TARTIŞMA

Bulgular, İlahiyat eğitiminin Endonezyalı öğrencilere yansıtıcı sermaye kazandırdığını ortaya koymaktadır – bu, eleştirel farkındalık, genişlemiş perspektifler ve daha derin metinsel etkileşimden oluşan bir birleşimdir. Öğrenciler, İslami metinleri analiz etme, çoklu bakış açılarını dikkate alma ve geleneği çağdaş bağlamlarda yeniden yorumlama yeteneği sergilemektedirler (Firman Setiaji, 2024; Şenay, 2004). Pek çok mezun, ortodoksluktan tamamen kopmak veya reformist konumları toptan benimsemek yerine, ikisinin arasında bir konumda durmaktadır. Bu durum, Bourdieu'nün dini alanda "eşiksel" bir konum olarak tanımlayabileceği bir duruma işaret eder – yeni türden sermayelere sahip olan aktörler, bu meşruiyeti mevcut yapılar içinde müzakere etmek zorundadırlar (Bourdieu, 1993). Akademik ortamlarda bu sermaye bazen tanınmakta; müfredat tasarımı veya disiplinler arası araştırmalara katkı sağlamak mümkün olabilmektedir (Barton, 2014; Hidayat & Darmadi, 2019). Ancak daha muhafazakâr çevrelerde, otorite geleneksel meşruiyet göstergeleriyle şekillendiği için mezunların etkisi daha sınırlı kalmaktadır (Bourdieu, 2018b).

Bu bulgular, Endonezya'daki İslami çalışmaların epistemolojik temellerinde önemli boşluklar olduğunu gözlemleyen mezunların görüşleriyle örtüşmektedir. Katılımcılardan bazıları, Endonezya üniversitelerindeki güncel İslami söylemin genellikle klasik kaynaklara yeterince dayanmadığını belirtmişlerdir. Müfredatın, entelektüel gelişmeleri kurucu metinlerden itibaren takip eden soykütüksel bir yaklaşımla yeniden yapılandırılması gerektiğini savunmuşlardır. Bu da geleneğe yönelik eleştirel angajmanı çoğu zaman kısıtlayan teolojik ihtiyatı aşan daha radikal bir akademik duruş gerektirir. Aksi takdirde öğrenciler, güncel tartışmaları onları şekillendiren entelektüel süreçlerden kopuk biçimde ele alma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu eleştiri, İlahiyat mezunlarının, Türk İslam eğitiminin gücünün filolojik derinliğinde yattığı yönündeki genel kanaatleriyle örtüşmektedir. Katılımcıların çoğu, Türk İlahiyat fakültelerinde öğrencilerin önce temel kavramları metinsel düzlemde içselleştirdiklerini, daha sonra bağlamsal veya disiplinler arası analizlere geçtiklerini vurgulamaktadır – İslami söylemi Batılı eleştiri paradigmatlarıyla erken çerçevelenme eğiliminden uzak durarak.

Türkiye'deki İlahiyat sistemi, bazı mezunlar tarafından Endonezya'daki İslami çalışmaların reformu için öğretici bir pedagojik model olarak görülmektedir. Bu modelin merkezinde kitap merkezli öğrenme yaklaşımı yer almaktadır; öğrenciler, farklı dillerdeki ve ge-

leneklerdeki temel metinlerin geniş bir yelpazesıyla yoğun şekilde meşgul olmaktadır. Bu pratik, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından aktif olarak desteklenen çeviri projeleriyle kurumsal düzeyde güçlendirilmektedir (Wilkinson, 2021). Bu sayede metodolojik tartışmalar mevcut olsa da müfredatta merkezî bir yer işgal etmemekte; öğrenciler, zengin metinsel kaynaklarla filolojik etkileşim yoluyla analitik becerilerini organik biçimde geliştirmektedirler. Derin okumaya odaklanmak, entelektüel disiplin ve tarihsel farkındalık kazandırmakta; mezunların çoğu, bu niteliklerin Endonezya müfredatlarında yeterince gelişmediğini düşünmektedir.

Bu mezunlar, bu tür bir yaklaşımın potansiyelini müfredat reformu önerileriyle yansıtmaktadırlar. Endonezya'daki İslami çalışmaların nasıl geliştirilebileceği sorulduğunda, tarihsel perspektiflerin temel derslerle bütünleştirilmesi, Batılı metodolojik araçların kullanımı ve daha fazla disiplinlerarasılık önerilmiştir. İslami hukuk teorisinin tarihsel gelişimi bağlamında ele alınması veya Müslüman entelektüel tarihine dair derslerin genişletilmesi gibi öneriler, İlahiyat modelinin metinsel derinlik ve eleştirel bağlam vurgusuyla örtüşmektedir (Wilkinson, 2021). Mezunlar, gelenekten yalnızca haberdar olan değil, onu akademik titizlik ve bağlamsal kavrayışla yorumlayabilen âlimler yetiştirecek bir Endonezya İslam eğitimi sistemi hayal etmektedir.

Daha geniş ölçekte, bu yansımalar, yansıtıcı Müslüman entelektüellerden oluşan yeni bir neslin ortaya çıkışına işaret etmektedir. İlahiyat mezunları – birçoğu geleneksel kimliklere (örneğin pesantren geçmişi veya hafızlık) sahip olmakla birlikte – aynı zamanda akademik söyleme ve eleştirel teoriye de hâkimdir. Bu ikili yeterlilik, onları geleneksel dini kurumlarla modern akademik dünya arasında eşsiz aracı konumuna yerleştirmektedir. Söylem alanının genellikle muhafazakâr ortodoksluk ile reformist liberalizm arasında kutuplaştığı bir bağlamda, bu mezunlar sürekliliği durağanlığa dönüşmeden, eleştiriyi ise kopuşa neden olmadan dile getirebilen arabulucu bir sesi temsil etmektedirler. Bu, Amin Abdullah'ın İslam eğitiminde normatif ve tarihsel epistemolojiler arasında köprü kurma çağrısıyla da örtüşmektedir (Abdullah, 1996, s. 22).

Mezunların ifadelerine yansıdığı şekliyle İlahiyat eğitimi, yalnızca eleştirel akademik yaklaşımlara maruz kalmayı değil, aynı zamanda Endonezya kurumlarında sıklıkla eksik olan disiplinli ve metin merkezli bir pedagojiyi de modellemektedir. Bu bağlamda yansıtıcı sermaye, geleneği terk etmek değil, onu tarihsel farkındalık ve eleştirel angajmanla derinleştirmek anlamına gelmektedir. Mezunların tanıklıkları, bu yaklaşımın inancı zayıflatmadığını; aksine, daha bilinçli ve güvenli bir dindarlık geliştirdiğini göstermektedir. Bu durum, eleştirel sorgulamanın inancı zedeleyeceği yönündeki yaygın korkulara meydan okumakta; entelektüel titizliğin ruhani derinliği pekiştirebileceğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle İlahiyat modeli, Endonezya İslam eğitim sahasında geleneksel ilimle çağdaş akademik düşünce arasında köprü kurabilecek geçerli bir çerçeve sunmaktadır.

Ancak, tarihsel-eleştirel yaklaşımın Endonezya'da benimsenmesi birtakım zorluklar içermektedir. En büyük engellerden biri, bu yöntemi ortodoksluğa tehdit olarak gören muhafazakâr paydaşlardan gelen direniştir. Mezun deneyimlerinde görüldüğü üzere, bu tür şüphecilik ve ideolojik tepkiler, her türlü reformun dikkatli biçimde tanıtılması ve top-

lumsal müzakerelerle yürütülmesini gerektirmektedir. Geniş kabul görmek için, tarihi bağlamı takdir eden yerel ve saygın ulemayla, özellikle El-Ezher mezunu ılımlı kanaat önderleriyle stratejik iş birliği gerekebilir. Bir diğer mesele ise öğretim üyesi yeterliliğidir: bu tür bir müfredatın uygulanması, eleştirel yöntemlere aşına öğretim elemanları gerektirmektedir. Bu ihtiyacın karşılanması, yurtdışı eğitim programları veya konuk dersler gibi öğretim kapasitesini artırıcı girişimlerle mümkün olabilir (Abdullah, 2017; Azra, 2018).

Öte yandan, Türkiye'deki sekülerliğin ideolojik bağlamına karşı da eleştirel bir bilinç sürdürülmelidir. Mezunlar genel olarak İlahiyat ortamının açıklığı ve eleştirel titizliğini övseler de Türkiye'nin laiklik modelinin eleştirel süzgeçten geçirilmeden ithal edilmemesi gerektiğini vurgulamışlardır. Türkiye'nin kendine özgü cumhuriyetçi tarihiyle şekillenen katı sekülerizmi, devlet zihniyetine gömülüdür ve Endonezya'nın anayasal dindarlığı ile çoğulcu dini kültüründen önemli ölçüde farklıdır (van Bruinessen, 2018). Bu nedenle her türlü uyarılama, akademik özgürlük ile Endonezya'nın zengin dini gelenekleri ve toplumsal beklentilerinin bir arada var olmasını sağlayacak biçimde bağlaştırılmalıdır.

Sonuç olarak, İlahiyat eğitim deneyimi, derin metinsel etkileşim, tarihsel farkındalık ve akademik titizlikle şekillenmiş yansıtıcı bir entelektüel habitus geliştirmektedir. Bu model, öğrencileri geleneği terk etmeden eleştirel biçimde onunla meşgul olabilen bireyler hâline getirerek hem âlim hem de akademisyen kimliğini birleştiren bir hibrit entelektüel profil sunmaktadır. Bu kimlik, özellikle birincil kaynak okuryazarlığına, tarihsel bağlaştırmaya ve disiplinler arası açıklığa öncelik veren müfredat reformları yoluyla, Endonezya'daki İslam eğitiminin yeniden canlandırılması açısından umut vadetmektedir. Ancak bu potansiyelin hayata geçirilebilmesi için çeviri altyapısına yatırım, öğretim üyesi gelişimi ve mevcut dini kurumlarla düşünülmüş, toplumsal temellere dayalı angajman gibi yapısal destek mekanizmalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Türkiye'deki İlahiyat fakültelerine kayıtlı Endonezyalı öğrencilerin yaşadıkları entelektüel dönüşümleri eleştirel ve ampirik bir temelde analiz etmiştir. Seküler akademik yapılar içinde kurumsallaşmış fakat İslami metinsel geleneklere sıkı sıkıya bağlı olan bu özgün eğitim ortamının, öğrencilerin epistemik yaklaşımlarını ve dini duyarlılıklarını nasıl yeniden biçimlendirdiği ortaya konmuştur. Mezun anlatılarına da yansıdığı üzere, İlahiyat eğitiminin en belirgin özelliklerinden biri, *kitap merkezli* bir öğrenme anlayışını benimsemesidir. Öğrencilerden klasik Arapça metinlerden modern akademik literatüre kadar uzanan temel kaynaklarla yoğun biçimde meşgul olmaları beklenir. Bu metinsel etkileşim, eğitimin tamamlayıcı değil, merkezi bir unsur olarak tasarlanmıştır. Doğrudan okuma, eleştirel not alma ve karşılaştırmalı metin çözümlemesi gibi uygulamalar, soyut teorik tartışmaların değil, bizzat kitapların öğrenmenin esas zemini haline gelmesini sağlamaktadır.

Bu pedagojik yapı, Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurumsal desteğiyle daha da güçlenmektedir. Diyanet, ilahiyat fakülteleri tarafından yürütülen büyük ölçekli

çeviri projelerini aktif biçimde finanse etmekte ve kolaylaştırmaktadır. Bu projeler yalnızca temel başvuru eserlerini değil, aynı zamanda kelim, felsefe, tefsir ve fıkıh alanlarındaki özel ve eleştirel çalışmaları da kapsamaktadır. Böylece İlahiyat fakülteleri, geleneksel İslami ilimlerle çağdaş akademik söylem arasındaki mesafeyi kapatan, sürekli büyüyen ve erişilebilir bir Türkçe kaynak havuzundan faydalanmaktadır. Bu güçlü metinsel altyapı sayesinde, müfredat metodolojiye dair dersleri aşırı biçimde vurgulamak zorunda kalmaz. Bunun yerine, yönlemsel okuryazarlık, metinlerle kurulan sürekli ve derinlemesine etkileşim aracılığıyla doğal biçimde gelişir. Bu süreç sonucunda filolojik titizlik, tarihsel farkındalık ve eleştirel bağlantı oluşturma öğrencilerin akademik habitusunun içselleşmiş unsurları haline gelir.

Bu model, Endonezya bağlamı için öğretici çıkarımlar sunmaktadır. Özellikle *pesantren* sistemi içinde güçlü bir İslami ilim geleneğine sahip olan Endonezya'da, eğitim çoğu zaman sınırlı bir kanona dayalı kalmakta ve normatif yaklaşımlar tarihsel sorgulamaların önünde tutulmaktadır. Oysa İlahiyat deneyimi, öğrencilere farklı kaynaklara derinlemesine erişim imkânı sunulduğunda ve bu kaynaklara saygılı ama eleştirel bir yaklaşımla yönlendirildiklerinde, dini bağlılıklarının zayıflamadığını; bilakis daha rafine hale geldiğini göstermektedir. Mezunlar, daha yansıtıcı, kendine güvenen ve diyalojik bir dini yaşayışa geçtiklerini belirtmişlerdir. Çoğulculuğu veya eleştirel yöntemleri bir tehdit olarak görmek yerine, bu araçları inançlarını derinleştirmek ve İslam'ı dinamik ve evrilen bir gelenek olarak anlamak için kullanmışlardır.

Endonezya'da benzer kazanımların elde edilebilmesi için bazı yapısal düzenlemeler gereklidir. Sistematik çeviri projelerine yatırım yapılması, normatif ve tarihsel-teolojik yaklaşımları dengeleyen disiplinler arası müfredatların geliştirilmesi ve metin odaklı eleştirel eğitim verebilecek öğretim kadrosunun yetiştirilmesi bu adımlar arasında sayılabilir. Ayrıca, İlahiyat mezunlarının beraberinde getirdikleri *yansıtıcı sermaye* tanınmalı ve etkin biçimde değerlendirilmelidir. Zira bu mezunlar, müfredat reformu ve bilgi alanları arasında köprü kurma konusunda önemli aktörler olarak konumlandırılabilir.

Sonuç olarak, İlahiyat modeli, zihinsel olarak titiz, metinsel olarak temellendirilmiş ve manevi açıdan zenginleştirici bir İslami eğitimin mümkün olduğunu göstermektedir. İnanca dayalı öğrenme, eleştirel düşünceden soyutlanmak zorunda değildir. Bu model, dikkatlice uyarlanması halinde, Endonezya'daki İslami kurumlara sadece geleneksel bilgiyi aktaran bireyler değil; eleştirel düşünebilen, etik sorumluluk taşıyan ve kültürel anlamda donanımlı mezunlar yetiştirme imkânı sağlayabilir. Bu tür mezunlar, modern hayatın karmaşıklıklarını hem inançla hem düşünceyle yoğunlaşmış bir şekilde karşılayabilir ve Bourdieucu anlamda bilgi alanını sadece yeniden üretmekle kalmayıp dönüştürebilir. Böylece Endonezya'daki İslam, değişen bağlamlara duyarlı ama kadim ilkelerine sadık bir *entelektüel miras* olarak yaşamaya devam edebilir.

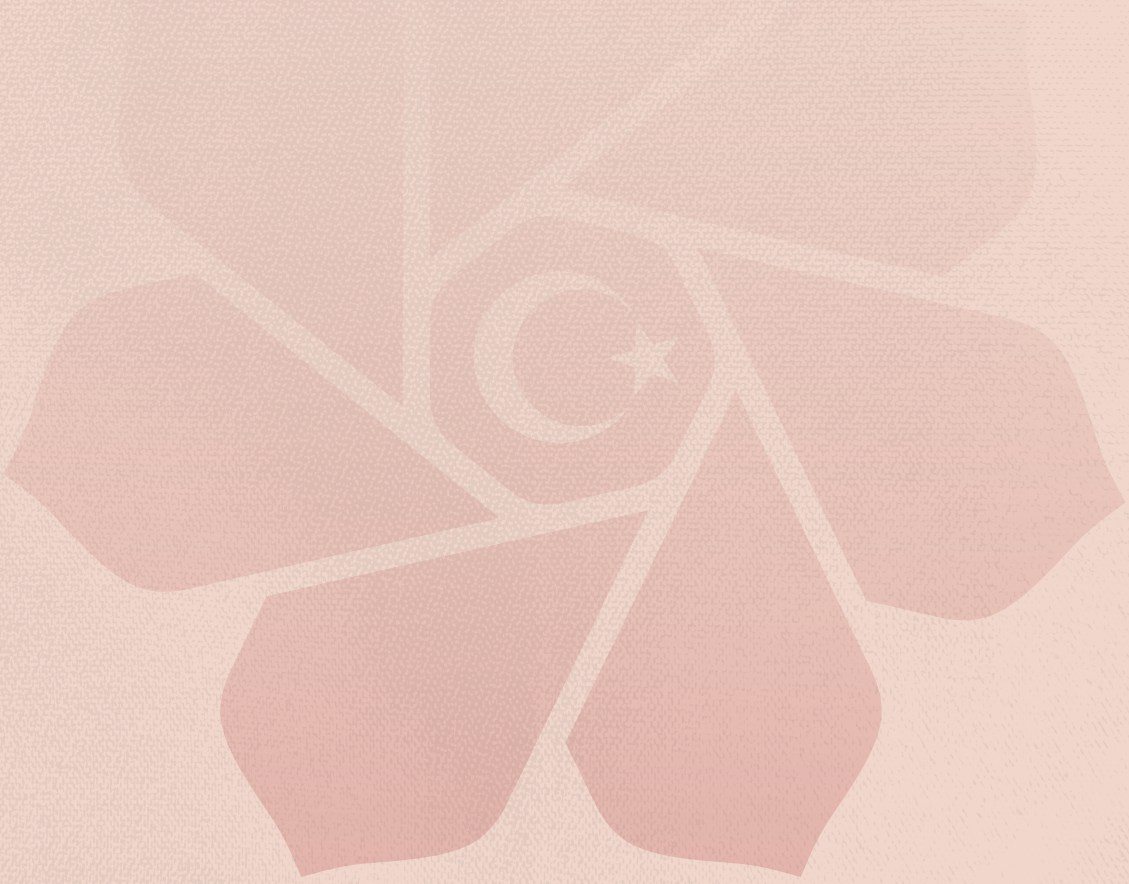
KAYNAKÇA

- Abdullah, M. A. (1996). *Studi Agama: Normativitas atau Historisitas. Pustaka Pelajar, X*(2).
- Abdullah, M. A. (2017). Islamic studies in higher education in Indonesia: Challenges, impact and prospects for the world community. *Al-Jami'ah*, 55(2). <https://doi.org/10.14421/ajis.2017.552.391-426>
- Al Qurtuby, S. (2021). Saudi Arabia and Indonesian Networks: On Islamic and Muslim Scholars. *ISLAM NUSANTARA: Journal for the Study of Islamic History and Culture*, 2(2). <https://doi.org/10.47776/islamnusantara.v3i1.118>
- Azra, H. (2018). *Islamic Education in Indonesia* (ss. 763-780). https://doi.org/10.1007/978-3-319-64683-1_32
- Barton, G. (2014). The Gülen Movement, Muhammadiyah and Nahdlatul Ulama: Progressive Islamic Thought, Religious Philanthropy and Civil Society in Turkey and Indonesia. *Islam and Christian-Muslim Relations*, 25(3). <https://doi.org/10.1080/09596410.2014.916124>
- Bourdieu, P. (1993). *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature* "Outline of Sociological Theory of Art Perception". İçinde *New York: Columbia University Press*.
- Bourdieu, P. (2018a). Structures, Habitus, Practices. İçinde *Rethinking the Subject: An Anthology of Contemporary European Social Thought*. <https://doi.org/10.4324/9780429497643-2>
- Bourdieu, P. (2018b). The forms of capital. İçinde *The Sociology of Economic Life, Third Edition*. <https://doi.org/10.4324/9780429494338>
- Feener, R. M. (2007). Muslim legal thought in modern Indonesia. İçinde *Muslim Legal Thought in Modern Indonesia*. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511495540>
- Firman Setiaji, D. (2024). Comparison Of Islamic Education Modernization Of Imam Hatip Anatolian Turkish School With Al-Azhar Islamic School 9 Yogyakarta Indonesia. *Al-I'tibar: Jurnal Pendidikan Islam*, 11(1). <https://doi.org/10.30599/jpia.v11i1.3319>
- Franceschelli, M., & O'Brien, M. (2015). 'Being modern and modest': South Asian young British Muslims negotiating multiple influences on their identity. *Ethnicities*, 15(5). <https://doi.org/10.1177/1468796815584423>
- Hidayat, K., & Darmadi, D. (2019). Indonesia and two great narratives on Islamic studies. *Studia Islamika*, 26(1). <https://doi.org/10.15408/sdi.v26i1.11122>
- Paksoy, E. E., & Çelik, S. (2019). Readiness of Turkish Education System for Multicultural Education. *Educational Research and Reviews*, 14(8).
- Qomar, M. (2015). The Dynamic of Islamic Theology in Indonesia. *JOURNAL OF INDONESIAN ISLAM*, 9(2). <https://doi.org/10.15642/jiis.2015.9.2.195-228>
- Sultani, D. I., Silalahi, C. A. P., Sujarwo, Abrar, D., Hanif, N., Putri, S. A., & Aulia, F. N. (2024). The Religious Practices of Indonesian Students Studying in Turkey. *International Journal of Educational Research Excellence (IJERE)*, 3(2), 487-492. <https://doi.org/10.55299/ijere.v3i2.933>
- Şenay, B. (2004). The Study of Religion, the History of Religions and Islamic Studies in Turkey: Approaches from "Phenomenological Theology" to Contextualism. İçinde P. Antes, A. W. Geertz, & R. R. Warne (Ed.), *Regional, Critical, and Historical Approaches* (ss. 63-100). Walter de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110211702.1.63>
- van Bruinessen, M. (2018). *Comparing the Governance of Islam in Turkey and Indonesia: Diyanet and the Ministry of Religious Affairs*. <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:158269724>
- Verter, B. (2003). Spiritual capital: Theorizing religion with Bourdieu against Bourdieu. *Sociological Theory*, 21(2). <http://doi.org/10.1111/1467-9558.00182>
- Wajdi, F. (2018). GLOBALIZATION AND TRANSNATIONAL ISLAMIC EDUCATION: THE ROLE OF TURKISH MUSLIM DIASPORA IN INDONESIAN ISLAM. *Jurnal Adabiyah*, 18(2). <https://doi.org/10.24252/jad.v17i118i2a6>
- Wielandt, R. (1993). Islamic Religious Education in a Pluralist Society. *British Journal of Religious Education*, 15(2). <https://doi.org/10.1080/0141620930150209>
- Wilkinson, T. R. (2021). Divine Unity and Human Plurality in Turkish Muslim Thought. İçinde *Philosophy and Politics – Critical Explorations* (C. 16). https://doi.org/10.1007/978-3-030-66089-5_10

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**EKONOMİ, TEKNOLOJİ,
KÜLTÜR VE SANAT**

LEILA AFSHARI

1982 yılında İran'ın Ray şehrinde doğdum. Lisans öğrenimime 2006 yılında İran'da, Abhar şehrinde, Abhar Azad University, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü'nde başladım ve 2009 yılında başarıyla tamamladım. Yüksek lisans öğrenimime 2010 yılında İran'da Abhar şehrinde, Abhar Azad University, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü'nde başladım ve 2013 yılında başarıyla tamamladım. Doktora öğrenimime 2016 yılında Erzurum Atatürk üniversitesinde başladım ve 2021 yılında başarıyla tamamladım. Türkiye'yi yükseköğrenim için tercih etmemin temel sebepleri arasında, güçlü ve köklü akademik altyapıya sahip olması, uluslararası öğrencilere yönelik sunduğu kapsamlı burs ve destek imkânları ile eğitimde fırsat eşitliği yaklaşımı yer almaktadır. Bununla birlikte, İran ile Türkiye arasında yüzyıllara dayanan tarihsel, kültürel ve dini bağlar, bu tercihimde belirleyici bir rol oynamıştır. Türkiye'nin Müslüman bir ülke olması ve İslam kültürünü toplumsal yaşamın her alanında yaşatıyor olması, kendimi hem sosyal hem manevi açıdan güvende hissetmemi sağlamıştır. Bu bağlamda Türkiye'de yükseköğrenim görmek, benim için sadece bir eğitim tercihi değil, aynı zamanda dini ve kültürel kimliğimi koruyarak gelişme fırsatı anlamına gelmektedir. Aldığım Arkeoloji eğitimi sayesinde, geçmiş insan topluluklarının yaşam tarzlarını, kültürlerini ve teknolojilerini inceleyerek, insanlık tarihine dair önemli bilgiler edinme ve bu bilgileri gelecek nesillere aktarma yeteneği kazandım. Aynı zamanda, Türkiye'de farklı kültürlerden öğrencilerle etkileşim kurma şansı bularak çok dilli ve çok kültürlü bir ortamda kendimi geliştirdim. Bu süreç, mesleki hedeflerim açısından olduğu kadar, bireysel ve ahlaki değerlerimi pekiştirme bakımından da son derece verimli olmuştur. Ayrıca, arkeoloji eğitimi, saha çalışmaları, analiz becerileri ve tarihi bilgi birikimi gibi çeşitli yetkinliklerin gelişimine katkıda bulunmuştur. Arkeoloji eğitimi, öğrencilere kazı alanlarında çalışma, buluntuları analiz etme, tarihi belgeleri yorumlama ve kültürel mirasın korunması gibi konularda uzmanlaşma fırsatı sunmuştur. Bu sayede, arkeologlar müzelerde, üniversitelerde, koruma kurullarında veya özel sektörde çeşitli roller üstlenebilirler.

Bununla birlikte, veri analizi, eleştirel düşünme, liderlik ve problem çözme becerilerimi de geliştirme imkânı buldum. Microsoft Office, Photoshop, Corel programlarını etkin biçimde kullanabilmenin yanı sıra, çok dilli iletişim yetkinliğim de bu süreçte önemli ölçüde artmıştır. Ana dilim Farsçanın yanında, Türkçe, İngilizce dillerinde yazılı ve sözlü iletişim kurabilmekteyim. Doktora programı hem teorik hem de pratik açıdan beni ileri seviyeye taşıyarak kariyer hedeflerime bir adım daha yaklaşmamı sağladı. Türkiye'de almış olduğum yükseköğretim, kariyer hedeflerimin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Türkiye'de edindiğim bilgi birikimi ve deneyimler, bu hedef doğrultusunda sağlam bir temel teşkil etmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'de geçirdiğim eğitim süreci, akademik ve kişisel gelişimim açısından son derece değerli bir dönem olarak hafızamda kalacaktır.

3.1. MEZAR VERİLER IŞIĞINDA ANADOLU PERS İLİŞKİLERİNE DAİR GÖZLEMLER

LEILA AFSHARI

GİRİŞ

Tarihsel metinler, Perslerin Anadolu'ya ilk kez gelişini, Kyros'un Lidya ile yaptığı savaşlar ve Batı Anadolu'nun fethi ile ilişkilendirir; bu konudaki temel kaynağımız ise Herodot'un anlatımları ve Nabonidus Yıllıkları'ndaki bilgilerdir (Rajabi, 2001: 119). Perslerin Anadolu'ya gelişi, daha önce bu topraklarda yaşamış ve daha önce bilinmeyen tüm farklı insan grupları için yeni koşullar yarattı; yani, ana odağı Ege Denizi ve Anadolu'nun ötesinde olan bir gücün egemenliği altında yaşamak. Bu anlamda, birbirlerinin tüm yönlerinin kültürel kabulünü incelemeye yönelik herhangi bir girişim, özellikle etnolojik karmaşıklıklarla ilgili örnekler için bir rekabete dönüşüyor. Ölü gömme anıtları ve abideler bu karmaşıklıkları yansıtır ve bize kültürel kabul veya kültürleşme mekanizmasının nasıl işlediğine dair ipuçları sağlar (Kaptan, 2013: 242). Bu çalışmada, Anadolu ve İran'da Pers döneminden günümüze ulaşan mezarlar ve defin uygulamaları analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu araştırmanın temel odağı, Perslerin gelişinden sonra defin uygulamalarının tarzında ve bağlamında hangi değişikliklerin meydana geldiğini ve bu çarpışmanın bir sonucu olarak iki bölge arasında hangi kültürel etki ve etkileşimlerin alışverişinde bulunduğu belirlemektir. Bu araştırma, Pers döneminde Anadolu'ya yeni cenaze törenlerinin gelişinin bu topraklarda nasıl bir idari yapıyı gösterdiği sorusuna uygun bir cevap vermeyi amaçlamaktadır. Pers yazıtlarında birçok Anadolu topraklarının adı geçmese de Perslerin gelişinin beraberinde yeni cenaze törenlerini de içeren bir tür siyasi düşünce ve ideoloji getirdiği anlaşılmaktadır. Bu araştırmayı yürütmenin gerekliliği, Perslerin kontrolleri altındaki yeni topraklara girerek kültürlerini nasıl tanıttıklarını göstermektir.

PERSLER DÖNEMİNDE ANADOLU'DA ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

Anadolu'da ölü gömme ile ilgili en iyi bulgulara Batı Anadolu bölgesinde rastlamaktayız. Batı Anadolu'daki Pers mezarları iki ayrı kategoriye ayrılır. İlk grup piramit ve kaya mezarları hem İran'da hem de Anadolu'da bulunmuştur. Anadolu'da bulunanlar arasında ya dikey bir kayaya kazılmış (Kaya Mezarları) ya da tek mezar şeklinde yapılmış mezarlar

(Piramir Mezarlar) bulunmaktadır. Anadolu'daki benzer Pers mezarlarının tarihi, imparatorluğun batı kısmının pers'ler tarafından fethinden sonraki bir döneme dayanmaktadır. İkinci grup, çoğunlukla imparatorluğun batısında bulunan stel, tümülüs ve Likya'daki bazı boyalı ve sütunlu mezarları içermektedir. Bu eserler, Pers döneminde Batı Anadolu'da (Küçük Asya'da) yaygındı, ancak İranlıların anakarasında bulunmamıştır. Bu nedenle, bu mezarlar yerel cenaze törenlerinin bir parçası gibi görünmektedir (Hojabri nobari ve Veysi, 2013:199-200).

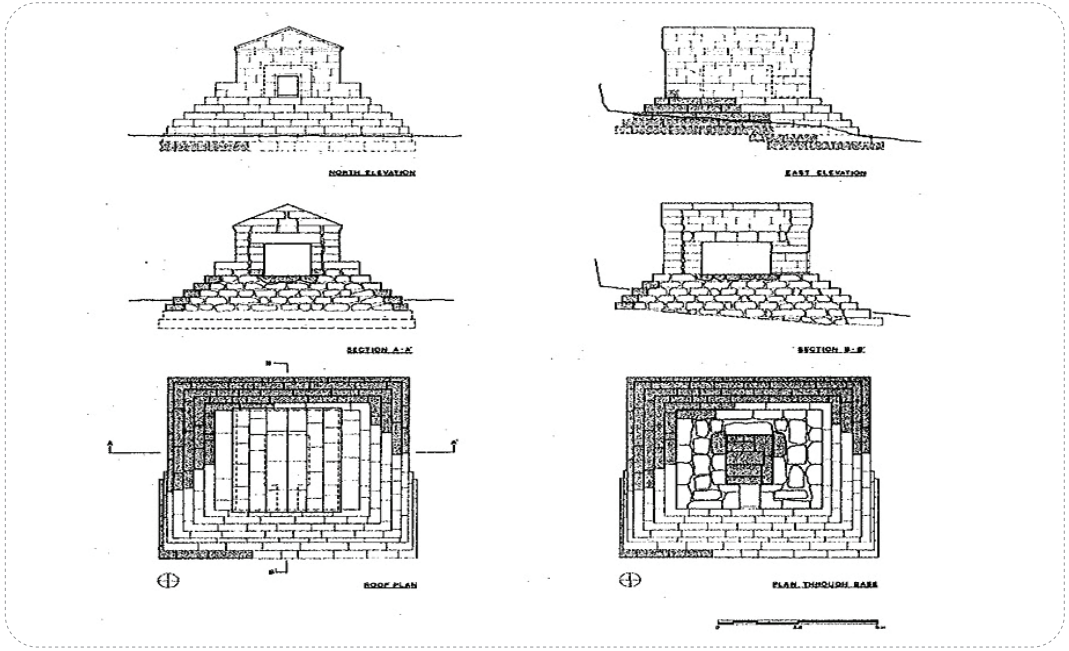
Piramid Mezarlar

Sardes Piramit Mezar

Sardes'de ortaya çıkan piramit mezar, ilk defa 1914'de Butler tarafından incelenmiştir. Butler'in raporunda merdivenlerle çevrilmiş dikdörtgen bir yokuştan söz edilmektedir (Resim 1). Butler sözü geçen mezarın rekonstrüksiyon planlamasını Pasargad'da bulunan Kyros mezarına göre çizmiştir. 1968-1969'da Kasper tarafından mezar üzerine daha ayrıntılı bir analiz yapılmıştır. Buna göre piramit mezarın merdivenlerle çevrilmiş bir oda mezar olduğu ifade edilmiştir. Sardes piramit mezar, taş işçiliği tekniği açısından Kyros mezarına çok benzemektedir (Hanfmann, 1983: 42). Bu anıtın Kyros mezarına benzerliği, bu yapının MÖ 6 yüzyılın ikinci yarısında bir Pers gücü tarafından inşa edildiğini gösteriyor, çünkü mezar içinde bulunan kalıntılar bu mezarın tarihini perslerin gelişinden sonrasını göstermektedir (Resim 2) (Hojabri nobari ve Veysi, 2013: 82).

Resim 1: Kyros Mezarının Fotoğrafı (Yazarın fotoğrafı)

Resim 2: Sardes'teki piramit mezarının Rekonstrüksiyonu (Elise Rice, 2016: 472)

Taş Kule Piramit Mezar

Phokaia'nın (Foça) 7 Km doğusunda, Foça-İzmir karayolunun 7 Km'sinde yer alan Taş Kule anıt mezarından bahsedebiliriz (Resim 4). Bu mezar Pers kralı Kyros'un Pasargad'daki mezar anıtı ile benzer özellikler taşımasından dolayı yönetici sınıfa ait olabileceği düşünülmektedir. Bu mezar anıtı, Ionia'da Pers'lere ait tek eser olmasından dolayı önem arz etmektedir. Taş Kule mezarı, altta ana gövde, üstte kübik bir biçime sahip olup, üst kısım ile alt kısım arasında dört basamak bulunmaktadır. Mezar biri sahte olmak üzere iki kapıya ve iki odaya sahiptir. Ön yüzünde sahte kapı, batı kısmında da gerçek kapısı bulunmaktadır (Özkan, 2014: 52-53). Bu mezarın sahte kapısı Pasargad'daki Zendan-e Süleyman yapısının kör pencereleri ile karşılaştırılabilir (Resim 3) (Hojabri nobari ve Veysi, 2013: 203).

Resim 3: Taş Kule Anıtı (Özkan, 2014, Figür 6)

Kaya Mezarları

Kaya mezarları, İran ve Anadolu'da örnekleri bulunan Pers dönemine ait bir mezar türüdür. Anadolu'da Sardes, Kilikya ve Likya'da kaya mezarları bulunmuştur. İran'daki kaya mezarlarından farklı olarak bu mezarlarda kabartma yoktur, ancak yazıtları vardır. Sardes'in kaya mezarlarında Pers dönemi ile aynı zamanda yeni bir unsur, yani sekiler ortaya çıkmaktadır. Bu tür sekilerden İran kaya mezarlarında bulunmamaktadır, ancak Sardes'de, bunlar Pers'lerin varlığının bir işaretidir. Sekilerin kullanılması daha eski bir yerli kültürden gelmiş olabilir ve Sardes'deki yerel gömme yöntemlerinde bir değişiklik gösterebilir; Ölü gömme geleneklerinde böyle bir değişiklik aynı zamanda yaşam sembollerinde de bir dizi değişikliği gösterir. Sardes'e özel bir sembolik mobilyanın gelişi (Yaşayanlar arasında ve ziyafetlerde kullanılır) Ölüler arasında belki yeni bir dini sistemi temsil eder. Bunun bir örneğini İran'da Kyros'un mezarında görmekteyiz. Strabo, Aristoboulos (İskender'in memuru) Kyros'un mezarına girdiğinde tıpkı Sardes'in Pers mezarlarında gördüğümüz gibi bir seki, altın bir tabut ve şarap kaplarının bulunduğu bir masa gördüğünü söylemektedir. Sardes'in Pers mezarlarında sekilerin varlığı çok anlamlı ve önemlidir. Mezarlardaki nesnelerin gösterdiği gibi, ziyafet ve ölüler arasındaki bağlantı Lidya'da yaygın bir ritüeldi ve görünüşe göre bu ritüel Pers'ler için de önemli hale geldi (Dusinberre 2003). İran kaya mezarları üzerindeki kabartma ve yazıtlara göre ilginç olan bu mezarların yanında bazen Lydialı yazıt ve kabartmaları bulunan mezar stelleri yer almaktadır. Bazen bu yazıtlar mezarın girişine, kötü güçleri mezardan uzak tutmaya, bazen de mezarın sahipliğini göstermeye yönelik olarak oyulmuştur. Likya'da da bir kaya mezarının varlığı Arami yazıtına göre Pers dönemine tarihlenmektedir ve yazıtta Astudan kelimesine işaret edilmiştir (Hojabri nobari ve Veysi, 2013: 207).

Pers döneminde İran'da ve Güneydoğu Anadolu'da Lahitler

Pers döneminde, zengin kişilerin sipariş ettikleri kişisel bir tabutu kullanabildikleri başka bir tür gömü vardı. Bu tabutlar genellikle kilden yapıldı ve tahta bir kapağı vardı. Genellikle, Pers dekoratif tabutlarının şekli ayakta üçgen ve başta daireseldi. Persepolis yakınlarında, tabanı yuvarlak olan, elbette tabanı tabutun üstünden daha dar olan seramik tabutların bulunduğu bir mezarlık bulundu; bu tabutların kapakları da kilden yapılmış ve hafif dışbükeydir. Arkeologlara göre, bu mezarlık geç Ahameniş ve Part dönemlerinde kullanılmıştır. Çok pahalı bronz tabutlar da kil tabutlarla aynı şekilde yapılmıştır. Susa'nın bronz tabutu, kenarlı oval bir küvete daha çok benzemektedir (koch, 2009: 333-334).

Pers döneminde, kil veya bronzdan yapılmış küvet şeklindeki tabutlar çoğunlukla Mezopotamya ve İran'da ve sıklıkla Suriye'deki Fırat Nehri Vadisi'nin batısında ve Güneydoğu Anadolu'da (Hacinebi bölgesi) bulunmuştur. Küvet şeklindeki tabutlar başlangıçta Asurluydu, MÖ 2. binyılın sonlarında geliştirildi ve Neo-Asur, Neo-Babil ve Pers dönemlerine kadar devam etti ve daha geniş bir dağılım kazandı. Tabutlar bronz veya pişmiş kilden yapılmıştı ve belirtildiği gibi iki ana forma sahipti: Birinci form'da, bir ucu düz ve diğeri yuvarlak; ikinci form'da ise, her iki ucu yuvarlak ve oval şekilli; küvet şeklindeki tabutlar hem yetişkin erkeklerin hem de kadınların gömülmesi için kullanılırdı. Gömüler neredeyse her zaman tekti; ancak, nadir durumlarda, bu tür tabutlara iki kişi gömülmüştür (Stein, 2014: 276). Hacı Nabi bölgesinde iki zengin Ahameniş mezarı keşfedildi (Fuensanta ve Charva, 2013: 300). Bu mezarlar MÖ 5. yüzyılın sonlarına tarihleniyor. Gömüler bazı önemli özellikleri paylaşıyor: Her ikisi de bir mezar tabutu içeriyor ve her ikisi de önemli miktarda mezar eşyası içeren nispeten zengin mezarlar (Stein, 2014: 272).

Pers döneminde Anadolu'daki ikinci mezar grubu

Tümülüsler

MÖ 6. yüzyılın sonlarında. Lidya büyükleri için tümülüslerde gömülme, Pers öncesi dönemde olduğu gibi ana seçenek haline gelmişti, ancak Perslerin gelişi, Anadolu alt hanedanlarının elitleri ve soyluları için fırsatlar açtı ve bu gruplar artık statülerini kraliyet ailelerinin daha önce kullandığı türde mezarlarla sergileyebildiler (Dulun, 2019: 6). Tümülüslerin kullanımı Pers döneminde ve muhtemelen Helenistik dönemde Sardes'teki Bintepe mezarlıkta önemli ölçüde arttı ve yaklaşık 150 mezar tümülüsünden yalnızca üçü Pers öncesi ve Lidya kralları dönemine aittir, geri kalanı taş kesme teknikleri ve diğer kanıtlara dayanarak Pers ve sonraki dönemlere tarihlenmektedir, bu mezarların içindeki eşyalar Pers dönemiyle tutarlı Pers lüks eşyalarını ve mücevherlerini göstermektedir (Dusinberre, 2013: 145).

Kızılbel tümülüsünde bulunan Pers motifli resimler, bu mezarın bir Pers için inşa edildiğini göstermektedir. Elbette bu mezar, Karaburun tümülüsüyle birlikte, Pers döneminde İran'da benzerine rastlanmamış Anadolu boyalı mezar tipini oluşturmaktadır (Hojabri nobari ve Veysi, 2013: 208).

Mezar Stelleri

Mezar stelleri, Pers döneminde Anadolu'daki ölü gömme törenleriyle bağlantılı olarak bulunan bir diğer unsurdur. Bu steller kabartmalıdır ve bazı durumlarda yazıtlıdır. Kabartmalar bir cenaze şöleninin genel sahnesini tasvir eder. Bu tür motiflerin Pers döneminde İran'da benzeri yoktur ve İran mezarlarının kabartmaları kraliyet sahnelerini gösterir. Belki de bunun nedenlerinden biri, o dönemde Sardes'te sıradan insanların da bu tür mezarlara gömülmesi ve bu motiflerin muhtemelen daha önceki Sardes ve Anadolu geleneklerinden kaynaklanmış olmasıdır (Mesforoush, Hojabri nobari ve Veysi, 2023: 110).

Ancak bu stellerin en güzelleri Daskyleion'dan keşfedildi ve bunlarda İran'da örneği olmayan kurban sahneleri, ata binen kadınlar, av sahneleri ve ziyafet sahneleri gibi motifler yer almaktadır. Bu steller içerisinde Pers sanatının izlerinin olduğu görülmektedir (Hojabri nobari ve Veysi, 2013: 209).

Sütünlü Mezarlar

Perslerin Ksanthos'u (Xanthus'u) fethetmesiyle hemen hemen aynı anda, yani MÖ 6. yüzyılın ortalarında, Likya'da bir tür sütun mezar ortaya çıktı. Genel olarak, bu tür mezarlar, yönetici sınıf, temsilciler ve soylular için ayrılmış, özel bir tür gömüttür. Bu tür mezarlar yalnızca antik Likya'da gözlemlenmiştir, bunlardan bazıları Ksanthos (Xanthus) Steli ve Harpy Mezar Anıtı'dır (Seyer, 2017: 218, 221).

1839 yılında Charles Fellows tarafından keşfedilen Xanthus Steli, Harpagus'un oğlu onuruna dikilmiş 4,04 metre yüksekliğinde bir sütundur (Hojabri nobari ve Veysi, 2013: 104). Stelin dört cephesi de yazıtlıdır; Güney, doğu ve kuzey cephesinin üst bölümü Lykçe yazılmıştır (a,b,c yüzleri), kuzey bölümünün ortasında Hellenic epigram bulunur (Özüdoğru, 2015: 519).

Bu yapı, taş bir oda ile çevrili üç ayaklı bir stelden oluşan sütünlü bir mezardır ve odanın üzerindeki dikdörtgen bir taş levhada bir kabartma vardır. Bu kabartma, kralı bir blok üzerinde otururken, bir Pers Tiarası başında ve bir kraliyet bastonu elinde tasvir edilmiştir (Hojabri nobari ve Veysi, 2013: 104-105).

Keşfedildiği tarihten bu yana Harpy Anıtı olarak adlandırılan Xanthus'taki M.Ö. 480-470'lere tarihlenen anıtlardan birinde, Pers saray sanatının etkisi açıkça görülebilir. Bu anıt, devasa bir temel üzerinde duran ve sütunun dört tarafında güzel kabartmalar bulunan bir cenaze sütunudur; doğu tarafındaki kabartmalar, Pers sanatının bu bölgenin sanatı üzerindeki etkisini göstermektedir (Hojabri nobari ve Veysi, 2013: 100).

Anıt Mezarlar

Anıtsal Mezarlar arasında Nereidler Anıtı, Payava Mezarı ve Harpy Mezar Anıtı yer almaktadır (Mesforoush, Hojabri nobari ve Veysi, 2023: 120). Payava Mezarı'nın tavanında

Likçe dilinde bir yazıt bulunur. Payava motiflerinin birçoğu arasında mezarın batı paneli en önemlisidir ve kil kalıplarla çerçevelenmiş bir bar sahnesini tasvir eder. Bu sahne- de oturan bir figür olan Pers satrapı Autophradates'in yüzü görülmektedir. Sağında dört adam ve solunda bir adam durmaktadır. Satrabın arkasında iki adam daha durmaktadır, bunlardan biri sağlam bir şekilde günümüze ulaşmıştır. Autophradates oturmuş ve tıpkı Persepolis motiflerinde bazı büyük adamların yaptığı gibi sakalına dokunmaktadır. Bir Pers tiarası başında takmaktadır ve arkasında ellerini göğüslerinin önünde tutan ve Pers tarzı tunikler giyen iki adam vardır. Sahnenin sağ tarafında satrapla karşısında dört Persli olmayan adam vardır. (Mesforoush, Hojabri nobari ve Veysi, 2023: 110).

Mezar yapıları

Nereidler Anıtı

Nereidler Anıtı bir Mezar yapısı olarak sınıflandırılabilir; bu eser 1842'de, Charles Fellowes tarafından Britanya'ya getirilen eserlerden biriydi (Fänge, 2014: 11). MÖ 380'de inşa edilen anıt, Likya'daki en eski tapınak mezar örneklerinden biridir ve Yunan mimarisinden esinlenmiştir. Hanedan üyelerini ve ölen kişinin akrabalık iddia ettiği efsanevi kahramanları tasvir eden çok sayıda heykel ile dekore edilmiştir. Nereidler Anıtı, Güney Ksanthos'da Klasik İyon tarzında inşa edilen Pers-Likya anıtlarının en büyüğü ve en süslüsüdür (Hojabri nobari ve Veysi, 2013: 105-106).

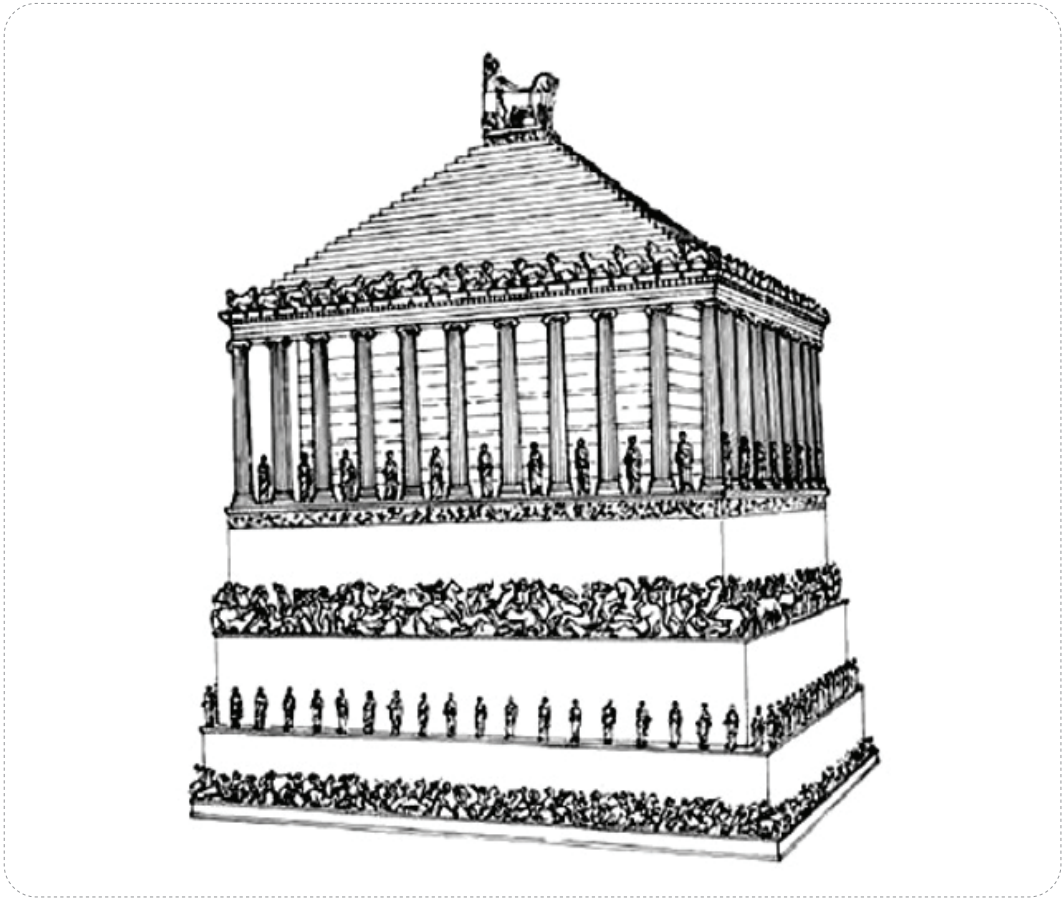
Perikle Heroonu

Limyra'daki Perikle Heroonu, Likya'nın en önemli anıtları arasında özel bir yere sahip Heroon'dan günümüze kalan önemli bir anıttır. M.Ö. 4 yüzyıl Anadolu'sunun anıtsal mezar örneklerinden olan Limyra'daki Perikle Heroonu genellikle kendisinden daha iyi korunmuş bir anıt mezar örneği olan Ksanthos'daki Nereid Anıtı'nın gölgesinde kalmıştır. Perikle ise ya Pers yanlısı ortalama bir lider ya da adaşı Atinali generalin hayranı ve taklitçisi olarak yorumlanmış, bu yorumlar da anıt mezarın süslemelerinin sanatsal değerlendirilmesine büyük ölçüde etki etmiştir (Şare, 2013: 55).

Perikle Heroonu ikonografi açısından çok sayıda Pers etkisi gösterir, bunlara bir dizi savaş arabası, hareket eden atlılar ve bir ziyafet sahnesi dahildir. Hepsi hükümdarın etrafında merkezlenmiş olan bu resimlerde, hepsi Pers olan veya en azından Pers İmparatorluğu boyunca yaygın olan ayrıntılı motiflerle karşılaşırız, ki bunlar her durumda Likya'daki Pers etkisinin kanıtıdır. Bu binanın motifleri, MÖ 4. yüzyılda, tıpkı MÖ 5. yüzyılda olduğu gibi yerel yetkililerin güçlerini göstermek için Pers soyluları gibi giyinmeye devam ettiğini gösteriyor; bu da onların Pers kraliyet ailesiyle olan bağlantılarını gösteriyor. Likya hükümdarı Perikles'in bu motiflerde Pers gibi giyinmiş olması, ancak satrapların isyanında Perslere karşı hazır bulunması, Pers kıyafetlerinin bu bölgede güç ve zenginlik simgesi haline geldiğini göstermektedir (Hojabri nobari ve Veysi, 2013: 113).

Halikarnassos Mausoleum

Karia bölgesi'nde, Pers döneminden çok az eser geriye kalmıştır. Bunlardan en önemlisi Halikarnassos Maussolleion'dur. Antik dünyanın yedi harikasından biri kabul edilen Maussolleion'u Artemisia inşa ettirmiştir. Maussollos dönemin önde gelen mimar ve heykeltıraşlarını Karia'ya çağırdı. Kendisi henüz hayatta iken devasa Maussolleion'un yapımına başladı ve Maussollos ölünce Artemisia tarafından devam edildi (Arslan, 2015: 29). Her ne kadar bu binanın tasarımı ve mimarisinde Yunan unsurları görülse de motiflerde görülen ideoloji yapı Pers'lerden türetilmiştir. Ayrıca çatının piramit şekli muhtemelen Pers mezar örneklerinden ilham alınarak yapılmıştır (Resim 4) (Hojabri nobari ve Veysi, 2013: 149).

Resim 4: Halikarnassos Maussolleion Rekonstrüksiyonu (Özkan 2014, Figür 7)

SONUÇ

Anadolu'daki kraliyet mezarları üzerine yapılan mevcut çalışma ve araştırma, bu topraklardaki Perslerin siyasi ve idari yapılarını daha iyi anlamak amacıyla, Pers İmparatorluğu döneminde Anadolu'daki çeşitli kraliyet mezarı tiplerinin değerlendirilmesine yol açmıştır. Son iki yüzyılda, İran ve Anadolu'daki arkeolojik faaliyetler, bu tarihi dönemin yeniden inşasında birçok gelişmeye yol açmıştır. Bu bağlamda, mimari kalıntılar her zaman ilgi odağı olmuş, ölü gömme kalıntıları ise büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Başka bir deyişle, bu mezarlar sosyo-kültürel bir olgu olarak kapsamlı bir şekilde hiçbir zaman incelenmemiştir ve geçmişe dair daha net bir resim sunma potansiyelleri büyük ölçüde hafife alınmıştır. Bu çalışmada, kraliyet mezarları, Anadolu'daki Perslerin sosyal, kültürel, dini ve siyasi yönlerini yeniden inşa etmek için değerli bir kaynak olarak incelenmiştir. Bu değerli tarihi dönemdeki kraliyet mezarlarının sınıflandırma türleri de tanımlanıp değerlendirilmiş ve bunların ayrıntılı bir analizi her zaman sağlanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın önemi, daha önce Anadolu'daki Pers dönemindeki dini, kültürel ve sosyal gelişmeleri daha iyi anlamak için yeni bir bakış açısı sağlamasıydı. Kaynaklar, Anadolu soylularının ve seçkinlerinin entelektüel davranışlarının dini inançlara ek olarak, esas olarak siyasi dalgalanmalardan da etkilendiğini açıkça göstermektedir.

Bugün, Anadolu'daki Pers egemenliğinin yaşamına dair anlayışımız, esas olarak Gordion, Sardes, Daskyleion gibi önemli siyasi ve ekonomik merkezlerdeki mezarlarına ve kazılarına dayanmaktadır. Perslerin gelişile birlikte, bu ölü gömme geleneklerinde değişikliklere tanık oluyoruz. Anadolu'yu yönetme yöntemleri bölgeden bölgeye farklılık gösteriyordu. Bazı bölgelerde, hiçbir metinde bahsedilmeyen arkeolojik buluntular var ve diğerlerinde, davranışları yalnızca tarihi metinlerde belirtiliyor. Kanıtlarda böyle bir tekdüzelik eksikliğiyle, Pers egemenliği hakkında elde edilebilecek dikkat çekici ve tutarlı resim, Anadolu otoritesi ve özerkliği modelinin Pers otoritesinin şemsiyesi altında olmasıdır. Perslerin Anadolu bölgesinde hakimiyetiyle birlikte, öl, gömme geleneklerinin çeşitliliği arttı ve gelişti. Pers egemenliğinin başlamasıyla, yerel soylular, Anadolu'daki Pers İmparatorluğu temsilcilerinin yeni ihtiyaç ve isteklerine yanıt veren sütunlu mezarlar, kaya mezarları vb. dahil olmak üzere çeşitli mezar türleri geliştirdiler (Salihoğlu & Özbayraktar, 2018: 133). Bu temsilcilerin ölü gömme uygulamalarına devam etmelerine izin verildi. Hatta Pers kökenli kişiler Pers satrapı Autophradates gibi bile kendisi için Likya stilinde anıtsal bir mezar inşa ettirmiştir (Mesforoush, Hojabri nobari ve Veysi, 2023: 113).

Bu döneme ait mezarlarda sanatın Farsçalaştırılmasını görüyoruz. Farsçalaştırma, Fars kültürünün diğer halklar üzerindeki etkisi olarak ifade edilebilir ve bu da Fars kültürel özelliklerinin kabul edilmesine ve bunlara uyum sağlanmasına yol açar, ancak dikkate alınması gereken asıl nokta kültürel özelliklerin uyarlanmasıdır. Farsçalaştırmanın tek yönlü bir kültürleşme süreci değil, karşılıklı etkiler olduğu belirtilmelidir. Bu etkiler Pers İmparatorluğu'nun çevresinde ve sosyal, politik ve sanatsal yapılarda gözlemlenebilir. Bu yapıları modellemede yerel soyluların rolü yerel soyluların sorumluluğundaydı. Kralların kralı kesinlikle yerel taklitleri yetiştirmekle ilgileniyordu, çünkü bu şekilde satraplıklarda yerel halk üzerindeki etkisini, tıpkı Pers saray sanatında olduğu gibi gösterdi (Wright, 2002: 2-4).

Mezarlar, Pers döneminde Anadolu'daki en popüler anıtlardı, çünkü Pers döneminden önce, sadece birkaçı bu tür mezarlara sahip olma fırsatına sahipti ve belki de mezarlar, bazıları için inşaları yoluyla güçlerini ve statülerini göstermenin bir yoluydu. Perslerin Anadolu'yu hızla fethetmesinin ardından bu durum değişti. Pers-Anadolu soyluları, çeşitli yerel tiplerde görkemli ve süslü mezarlara sahip olmayı tercih ettiler. Bahsedildiği gibi, Perslerin Anadolu'yu fethetmesinden önce, tümülüs mezarlar, kaya mezarları, lahitler vb. kullanılıyordu, ancak Pers döneminde çeşitli gömü tipleri gelişti. Mezar tipi, kraliyet dışı soylular için yeni bir seçenektir ve zengin soylular için ana seçenek haline geldi (Dulun, 2019: 3). Pers döneminde Anadolu'da sanatın yapısının ve ölüm temalarıyla bütünleşmesinin, bu topraklarda kimlik, otorite ve özerklik için güçlü ve incelikli araçlar olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Arslan, A. (2015). *Karia Bölgesi'nde Persler ve Karia Satraplığı* (Unpublished Bachelor's thesis). Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Kütahya.
- Fänge, P. (2014). *The Harpy Tomb; An Experimental Visibility Analysis* (Master's thesis). Lunds Universitet, Department of Archaeology and Ancient History.
- Fuensanta, J. G., & Charvat, P. (2013). Achaemenid Birechik and Iron Age IIIB in Southeastern Anatolia. In P. Briant & R. Boucharlat (Eds.), *Archaeology of the Achaemenid Empire* (pp. 287–327). Parse Book Translation and Publishing House.
- Hanfmann, G. M. A. (1983). *Sardis From Prehistoric to Roman Times: Results of the Archaeological Exploration of Sardis 1958-1975*. Harvard University Press.
- Hojabri Nobari, A. R., & Veysi, M. (2013). *Achaemenids in Asia Minor*. Tehran: Pardis Danesh Publication.
- Kaptan, D. (2013). A Look at Northwest Asia Minor in the Achaemenid Period. In W. F. M. Henkelman & A. Kuhrt (Eds.), *Narration in Achaemenid History* (Vol. 13). Tehran: Toos Publications.
- Koch, H. (2009). *Darius the Great Says* (Trans. P. Rajabi). Tehran: Karang Publications.
- Mesforoush, A. R., Hojabri Nobari, A. R., & Veysi, M. (2023). An analysis of burial practices in Anatolia during the Achaemenid period. *Journal of Pre-Islamic Iranian Archaeological Research*, 7(2), 103–118.
- Özkan, K. (2014). *Kentsel Araştırmalar Kapsamında Anadolu'da Akhaimenid Dönem* (Unpublished Master's thesis). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Van.
- Özüdoğru, Ş. (n.d.). Klasik Dönem'de Ksanthos Kenti Dynast (Bey) Ailesi ve Pers Komutanı Harpagos ilişkisi. In Mustafa Büyükkolancı'ya Armağan (pp. 515–524). Ege Yayınları.
- Rajabi, P. (2001). *The Lost Millennia: The Achaemenids in Another Narrative* (Vol. 2). Tehran: Toos Publications.
- Rice, K. E. (2016). *A Tomb with a View: Constructing Place and Identity in the Funerary Monuments of Hellenistic* (Doctoral dissertation). University of North Carolina at Chapel Hill.
- Salihoğlu, E. F., & Özbayraktar, M. (2018). Architectural allegories in Lycian tombs. *International Journal of History Studies*, 10(5), 121–136.
- Şare, T. (2013). The sculpture of the Heroon of Perikle at Limyra: The making of a Lycian king. *Anatolian Studies*, 63, 55–74.
- Seyer, M. (2017). Pillar tombs and the Achaemenid rule in Lycia. In *Achaemenid Anatolia: Persian Presence and Influence in the Western Satrapies 546-330 BC* (pp. 217–247). Boreas. Uppsala Studies in Ancient Mediterranean and Near Eastern Civilizations.
- Stein, G. J. (2014). Persians on the Euphrates? Material culture and identity in two Achaemenid burials from Hacinebi, Southeast Turkey. In W. Henkelman, C. Jones, M. Kozuh, & C. Woods (Eds.), *Oriental Institute Studies in Ancient Oriental Civilization* (No. 68, pp. 265–286). University of Chicago.
- Umut Dulun, M. (2019). *Persian Period Tombs in Western Anatolia: Reflections of Social and Political Change* (Unpublished Master's thesis). İhsan Doğramacı Bilkent University, Ankara.
- Wright, A. (2002). Persianisation in the art and architecture of Achaemenid provincial palaces, 550–330 BC. *Ex Historia*, 4, 1–28.
- Dusinberre, E. R. M. (2003). *Aspects of Empire in Achaemenid Sardis*. Cambridge University Press.
- Dusinberre, E. R. M. (2013). *Empire, Authority, and Autonomy in Achaemenid Anatolia*. Cambridge University Press

MOHAMMAD ALALI

A dım Mohammad Alali, 1992 yılında Suriye'nin Halep şehrinde doğdum. Küçük yaşlardan itibaren teknolojiye ve mekanik sistemlere karşı meraklıydım. Çocukken oyuncaklara olan ilgim, onları sadece oynamak için değil, içlerini keşfetmek için beklemek şeklinde ortaya çıkıyordu. Oyunağım eskidiğinde ya da kırıldığında heyecanla içindeki motorları ve bilyeleri çıkarır, onlardan yeni bir şey üretmeye çalışırdım. Bu merak, beni mühendislik yolculuğuna hazırlayan ilk adım oldu. Suriye'de iç savaş çıkmadan önce Halep Üniversitesi'nde Mekatronik Mühendisliği bölümünde üçüncü sınıfa kadar eğitim gördüm. Ancak savaş, eğitimime devam etmeme izin vermedi. O koşullarda bir karar verdim: Ben kalemin insanıyım, silahın değil. Eğitime olan inancımı kaybetmeden 2012 yılında Türkiye'ye geldim. 2016 yılında yata geçişle İstanbul Üniversitesi Makine Mühendisliği bölümüne kabul edildim. Yeni bir ülkede, bilmediğim bir dilde mühendislik okumak başta oldukça zorlu bir süreçti. Ancak bu deneyim, bana sabrı, uyum sağlamayı ve farklı bakış açılarını öğrenme gücünü kazandırdı. Mühendislik eğitimi bana sistemli düşünmeyi, teknik problem çözmeyi ve disiplinli çalışmayı öğretti. Üniversite yıllarımda Sayın Temel Kotil gibi ilham verici isimlerle tanışmak, mesleki motivasyonumu artırdı. Makine mühendisliğinden mezun olduktan sonra, Türkiye Mezunları tarafından düzenlenen Ankara'daki mezuniyet törenine davet edildim. Cumhurbaşkanı'nın da katıldığı bu anlamlı tören, benim için hayatım boyunca unutamayacağım bir gurur anıydı.

Zamanla ilgim insan davranışlarına ve pazarlamaya yöneldi. Bu süreçte fark ettim ki pazarlama yalnızca rakamlardan ibaret değil; yaratıcılık, insan zihni ve duygularını anlama üzerine de kurulu. Bu doğrultuda 2022-2023 yılları arasında, Üsküdar Üniversitesi Nöropazarlama Yüksek Lisans Programı'na katıldım. Burada değerli akademisyenlerden, özellikle de Sayın Sinan Canan'dan öğrendiğim fikirler bakış açımı derinleştirdi. Son üç yılda dijital pazarlama alanında edindiğim deneyimle Jestomatic adlı bir ağ kurdum. Bu oluşum, serbest çalışan yaratıcıların markalarla buluşmasına aracılık ediyor. Uzun vadede Jestomatic'in uluslararası ölçekte bir yaratıcı platforma dönüşmesini hedefliyorum. Mühendislikten gelen analitik düşüncüyü, nöropazarlama bilgisini ve yaratıcılığı bir araya getirerek dijital dünyada yenilikçi işler üretmeye devam ediyorum. Türkiye'ye, Türkiye Bursları'na ve bana bu yolu açan tüm insanlara kalpten teşekkür ederim. Bugün mühendislikten aldığım analitik düşüncüyü, nöropazarlama bilgimle birleştirerek insan odaklı, yaratıcı işler üretmeye devam ediyorum.

3.2. SURİYE'DE SAVAŞ SONRASI İŞ FIRSATLARI: 2025-2027

MOHAMMAD ALALI

GİRİŞ

Problem Tanımı ve Arka Plan

On yılı aşkın süredir devam eden yıkıcı bir savaşın ardından Suriye, ekonomik olarak büyük bir bunalımla girdi. Mart 2011'de başlayan bu iç savaş, ülkenin tarıma dayalı ekonomisini darmadağın etti (Economy of Syria, 2025). Birleşmiş Milletler'in 2013 sonu itibarıyla yaptığı tahminlere göre, iç savaşın Suriye ekonomisine maliyeti 143 milyar doları buldu. Dünya Bankası'nın 2018'deki verilerine göre, ülkenin konutlarının yaklaşık üçte biri, sağlık ve eğitim tesislerinin yarısı kullanılmaz hale geldi (Economy of Syria, 2025). 2011-2016 yılları arasında, çatışma sonucundan 226 milyar Amerikan dolarlık büyük bir GSYİH kaybı yaşandığı belirtiliyor (Economy of Syria, 2025).

Ekonomik çöküşün en çarpıcı göstergesi ise, ülkede yaşanan hiperenflasyon. Suriye lirası (LS), 2011'deki ayaklanmadan önce dolar karşısında 47 LS iken, 2020 ortalarında 3.000 LS'nin üzerine, Mart 2021'de ise karaborsada 4.000 LS'ye fırladı (Economy of Syria, 2025). Bu durum, temel gıda fiyatlarının tavan yapmasına ve hatta bazı gıdaların piyasadan tamamen çekilmesine yol açtı. 2014'te nüfusun %82,5'i yoksulluk sınırının altında yaşarken, bu oran 2023'te %90'a çıktı (Economy of Syria, 2025). İşsizlik de cabası: 2011'deki %14,9'dan 2014 sonunda %57,7'ye, 2021 itibarıyla ise %50'ye yükseldi (Economy of Syria, 2025). Bu rakamlar, savaşın ülkenin sosyal ve ekonomik yapısında ne denli derin yaralar açtığını gözler önüne seriyor.

Ekonomik sıkıntıların yanı sıra, Suriye'nin petrol üretimi de savaşla birlikte adeta bıçak gibi kesildi. 2011'de günlük 353.000 varil olan üretim, 2018'de 24.000 varile kadar geriledi (Economy of Syria, 2025). Savaş öncesi ekonominin iki ana direği olan tarım ve petrol, GSYİH'nin yaklaşık yarısını oluşturuyordu. Ancak kötü iklim koşulları ve şiddetli kuraklık da tarım sektörünü vurdu, payını 2007'de %20,4'ten 2008'de %17'ye düşürdü (Economy of Syria, 2025). Bu karmaşık sorunlar yığını, Suriye'nin acilen yeniden yapılanma sürecine girmesini kaçınılmaz kılıyor.

Aralık 2024'te Beşar Esad rejiminin devrilmesi ve ülkenin başına yeni bir geçici hükümetin gelmesiyle Suriye için yepyeni bir sayfa açıldı (International Institute for

Strategic Studies, 2025a). Yeni hükümet, Merkez Bankası'na ilk kez bir kadın vali olan Maysaa Sabreen'i atadı ve Ekonomi Bakanı Basel Abdul Hannan, piyasa liberalleşmesi reformları uygulama, mevcut ithalat-ihracat kontrol sistemini kaldırma ve serbest piyasa ekonomik modeline geçme planlarını duyurdu (Economy of Syria, 2025; Trading Economics, 2025e). Ayrıca, 2025'in geri kalanı için bir bütçe kabul etme ve vergi ile gümrük sistemlerini modernize etme konularında Uluslararası Para Fonu (IMF) ile görüşmelere başladı (ANBA, 2025; Associated Press, 2025; International Monetary Fund, 2025b). Bu değişiklikler, ülkenin uluslararası toplumla ilişkilerini normalleştirilmesi ve uzun zamandır beklenen ekonomik yeniden yapılanma sürecini başlatması için büyük bir potansiyel taşıyor.

Amaç ve Kapsam

Bu çalışmanın ana amacı, Suriye'nin savaş sonrası yeniden inşa sürecinde, özellikle 2025-2027 yılları arasında ortaya çıkması beklenen ana sektörel iş ve yatırım fırsatlarını kapsamlı bir şekilde incelemek. Ülkenin mevcut ekonomik durumu, savaşın yol açtığı yıkım ve uluslararası ilişkilerdeki son değişiklikleri göz önünde bulundurarak, potansiyel yatırım alanlarını ve buralardaki büyüme beklentilerini değerlendireceğiz. İnşaat, üretim ve sanayi, gıda ve perakende, teknoloji ve telekomünikasyon, sağlık ve eczacılık ile lojistik ve taşımacılık sektörlerindeki fırsatlar, çalışmamızın temel odak noktası olacak.

Çalışma, her bir sektörün özel ihtiyaçlarını ve potansiyelini belirleyerek hem yerel hem de uluslararası yatırımcılar için veri odaklı bir yol haritası sunmayı hedefliyor. Ayrıca, Türkiye'nin Suriye'nin yeniden yapılanma sürecinde oynayabileceği rolü ve Türkiye mezunlarının sahip olduğu uzmanlıkların bu süreçteki katkılarını da değerlendireceğiz.

Yöntem

Bu makale, Suriye ekonomisinin savaş sonrası yeniden yapılanma sürecindeki iş fırsatlarını mercek altına almak için veri odaklı ve analitik bir yaklaşım benimsiyor. Çalışma, mevcut ekonomik veriler, sektörel raporlar, uluslararası kuruluşların yayınları ve güncel haber kaynaklarından elde edilen bilgilerin toplanması ve bir araya getirilmesiyle hazırlandı. Başta Wikipedia'daki "Suriye Ekonomisi," "Suriye'de Elektrik" ve "Suriye'ye Yönelik Uluslararası Yaptırımlar" makaleleri olmak üzere (Economy of Syria, 2025; Electricity in Syria, 2025; International sanctions against Syria, 2025), AP News, The Times, The Guardian, Ainvest.com gibi uluslararası haber ajanslarının ve finansal analiz sitelerinin (Associated Press, 2025; Foreign Desk, 2025; Lane, 2025; Roth, 2025) son raporları, bu analizin temelini oluşturuyor. Ayrıca Dünya Bankası, IMF, SCPR ve FAO gibi kuruluşların raporları da kullanıldı (Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2025; International Monetary Fund, 2025b; Syrian Center for Policy Research, 2025a, 2025b; World Bank Group, 2024). Bu veriler, pazar ihtiyaçlarını, potansiyel riskleri ve beklenen getirileri anlamak için titizlikle kullanıldı.

Sınırlılıklar

Bu çalışmanın en temel sınırlılıklarından biri, savaş sonrası döneme ilişkin güncel ve detaylı resmi Suriye verilerinin kısıtlı olmasıdır. Çatışmalar nedeniyle birçok ekonomik veri ya güvenilirliğini yitirmiş ya da güncellenememiştir. Ayrıca, yeni geçici hükümetin henüz çok yeni olması nedeniyle, 2025 sonrası yıllara dair hükümetin açıkladığı detaylı ve somut ekonomik hedefler veya rakamlar bulunmamaktadır. Hükümetin genel ekonomik reformlar ve piyasa liberalleşmesi yönündeki taahhütleri mevcut olsa da geleceğe yönelik kesin sayılar henüz açıklanmamıştır. Bu durum, gelecekteki tahminlerde bir belirsizlik yaratmaktadır.

Buna ek olarak, uluslararası yaptırımların büyük ölçüde kaldırılmasına rağmen, özellikle ABD'nin "Caesar Suriye Sivil Koruma Yasası" gibi Kongre tarafından çıkarılan bazı yaptırımların hala varlığını sürdürme potansiyeli, dış yatırımlar üzerinde belirsizlik yaratabilir (International sanctions against Syria, 2025). Geçici bir lisansla bazı işlemlere izin verilmiş olsa da daha geniş kapsamlı yaptırım muafiyetleri hala değerlendirme aşamasındadır.

Yeni hükümetin piyasa liberalleşmesi yönündeki açıklamalarına rağmen, ülkedeki güvenlik durumu ve siyasi istikrarın tam olarak sağlanamamış olması, özellikle etnik ve mezhepsel şiddet olaylarının devam edebilmesi, yatırımcılar için ciddi bir risk teşkil ediyor. Mevcut durumda, ülkenin yeni yönetiminin tüm uluslararası aktörler tarafından tam olarak tanınmaması dış ilişkilerde bir engel oluşturabiliyor (International Institute for Strategic Studies, 2025b). Ayrıca, savaşın neden olduğu beyin göçü ve kalifiye işgücü eksikliği, yeniden yapılanma çabalarını yavaşlatabilecek önemli bir zorluk. Bu faktörler, Suriye'deki iş fırsatlarının potansiyelini tam olarak ortaya koymasının önündeki engeller olarak kabul edilmeli.

SURİYE'NİN EKONOMİK YENİDEN İNŞASI: GENEL ÇERÇEVE

Suriye ekonomisi, 2011'den bu yana süregelen iç savaş yüzünden adeta bir uçuruma sürüklendi; 2010 ile 2021 yılları arasında GSYİH'si yarı yarıya azaldı (Economy of Syria, 2025). Petrol ve turizm gelirlerinin buharlaşmasıyla birlikte, ülkenin ihracatı 2010'daki 18,4 milyar dolardan aynı dönemde 1,8 milyar dolara düştü (Economy of Syria, 2025). Bu durum, hükümetin maliyesini ciddi şekilde zorladı ve bazı ithalatların bağımlılık yapan amfetamin benzeri uyarıcıların yasa dışı satışından veya akaryakıt kaçakçılığından elde edilen gayri meşru parayla karşılanmasına neden oldu (Economy of Syria, 2025). Ancak, 2024 sonunda Esad rejiminin devrilmesi ile birlikte, Suriye ekonomisi için yeni bir yeniden yapılanma ve normalleşme süreci başladı.

Yeni geçici hükümet, Merkez Bankası'na Maysaa Sabreen gibi yeni bir vali atadı ve Ekonomi Bakanı Basel Abdul Hannan, piyasa liberalleşme reformları uygulama, mevcut ithalat-ihracat kontrol sistemini kaldırma ve serbest piyasa ekonomik modeline geçme planlarını duyurdu (Economy of Syria, 2025; Trading Economics, 2025e). Bu reformlar,

yatırımın önündeki bürokratik engelleri ortadan kaldırmayı ve özel sektörü canlandırmayı hedefliyor (International Institute for Strategic Studies, 2025a). Hükümetin başlıca önceliklerinden biri, IMF'nin de desteğiyle 2025 bütçesini kabul etmek ve vergi-gümrük sistemlerini modernize ederek gelirleri artırmak (ANBA, 2025; International Monetary Fund, 2025b). Ayrıca, temel sağlık hizmetlerine ve eğitime erişimi iyileştirmeyi, kamu sektörü maaşlarını artırmayı ve Merkez Bankası'nın güvenilirliğini yeniden tesis etmeyi planlıyorlar (International Monetary Fund, 2025b).

Yaptırımların kaldırılması veya hafifletilmesi, bu yeniden yapılanma süreci için hayati bir adım. Esad rejiminin düşüşünün ardından, başta ABD, Avrupa Birliği ve İngiltere olmak üzere birçok ülke Suriye'ye uygulanan ekonomik yaptırımları kaldırdı veya askıya aldı (International sanctions against Syria, 2025). ABD Başkanı Donald Trump, Haziran 2025'te Suriye'ye yönelik tüm yaptırımları kaldıran bir başkanlık emri imzaladı ve bunu "uzun zamandır beklenen yeniden yapılanma" ve Batı ile normalleşmenin önünü açacak bir adım olarak nitelendirdi (Foreign Desk, 2025; Roth, 2025). Avrupa Birliği de enerji, ulaşım ve bankacılık gibi kilit sektörlerdeki yaptırımları askıya aldı (Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2025). İngiliz hükümeti de Suriye hükümetine bağlı kuruluşlara yönelik yaptırımları kaldırdı (International sanctions against Syria, 2025).

Bu yaptırımlar, daha önce sivil nüfusu ağır şekilde etkilemiş, ilaç ve tıbbi malzeme sıkıntısına, mali işlem kısıtlamalarına ve Batı'nın çevrimiçi platformlarına erişim engellerine yol açmıştı (International sanctions against Syria, 2025). Yaptırımların kaldırılması, insani yardımların ve ticari faaliyetlerin akışını kolaylaştırarak, ülkenin toparlanmasına önemli katkı sağlayacak. Sonuç olarak, Haziran 2025'te Suriye'nin SWIFT sistemine yeniden bağlanmasıyla, İtalyan bir ihracatçıya 500.000 dolarlık ilk sınır ötesi ödeme gerçekleştirildi (Lane, 2025).

Uluslararası mali destek de bu süreçte kritik bir rol oynuyor. Suudi Arabistan ve Katar, Suriye'nin Dünya Bankası'na olan yaklaşık 15 milyon dolarlık borcunu ödeyerek, uluslararası finans kurumunun Suriye'ye desteğini yeniden başlatmasını sağladı (Mroue, 2025). Bu adım, gelecekte "hayati sektörler" için Dünya Bankası'ndan fon tahsisinin yolunu açacak. Dünya Bankası, Irak, Suriye ve Lübnan'daki altyapı ve yeniden yapılanma projeleri için 1 milyar doların üzerinde bir miktarı onayladı; bunun 146 milyon doları Suriye'nin elektrik sektörüne yönelik hibe olarak ayrıldı (Associated Press, 2025; World Bank, 2025b). Yeni hükümet, ekonomik ilişkilerini çeşitlendirme yoluna giderek Çin, Irak, Katar, Suudi Arabistan, Türkiye, BAE ve ABD ile enerji, telekomünikasyon ve lojistik gibi alanlarda ekonomik ve yatırım anlaşmaları imzaladı (International Institute for Strategic Studies, 2025a). Örneğin, Rusya'nın Tartus Limanı'ndaki Stroytransgaz sözleşmesini Ocak 2025'te feshettikten sonra, yeni hükümet Mayıs 2025'te Dubai merkezli liman işletmecisi DP World ile bir anlaşma imzaladı (International Institute for Strategic Studies, 2025a). Tüm bu gelişmeler, Suriye'nin ekonomik toparlanması ve yeniden inşası için olumlu bir çerçeve sunuyor.

Sektörel Analizler ve Literatür İlişkisi

Savaş sonrası Suriye’de, özellikle 2025-2027 yılları arasında büyük büyüme potansiyeli taşıyan bir dizi ana sektör bulunuyor. Bu sektörler, ülkenin temel ihtiyaçlarını karşılamaya yanı sıra, önemli yatırım fırsatları da sunuyor.

İnşaat ve Altyapı

Suriye’deki yeniden yapılanma sürecinin temel direği hiç şüphesiz inşaat sektörü. Savaş, ülkenin altyapısında ve konut stokunda muazzam bir yıkıma neden oldu. Dünya Bankası’nın tahminlerine göre, konut stokunun yaklaşık üçte biri ile sağlık ve eğitim tesislerinin yarısı yerle bir oldu (Economy of Syria, 2025). Bu denli büyük bir yıkımın onarılması, inşaat sektöründe yıllık %9’luk bir büyüme beklentisi yaratıyor. Ülkeyi sıfırdan inşa etmek için yaklaşık 400 milyar dolarlık devasa bir finansmana ihtiyaç duyulacağı tahmin ediliyor (Economy of Syria, 2025). Bu, sektörde büyük ölçekli ve uzun vadeli yatırım fırsatları demek.

Özellikle konut projeleri, yıkılan veya hasar gören evlerin yeniden inşası ve yerinden edilmiş nüfusun geri dönüşü için hayati önem taşıyor. Ayrıca, savaş sırasında ciddi zarar gören yol ve enerji altyapısı da öncelikli yatırım alanları arasında. Ülkenin elektrik sistemi savaşla birlikte büyük zarar gördü, yaygın elektrik kesintilerine yol açtı (Electricity in Syria, 2025). 2015-2017 yılları arasında üç büyük santral (Halep Termik Santrali, Zeyzun ve el-Taim) tahrip oldu, bu da toplam üretim kapasitesinin neredeyse beşte birini oluşturdu. Elektrik sektöründeki toplam kayıpların 2,4 milyar dolar olduğu tahmin ediliyor (Electricity in Syria, 2025).

Elektrik şebekesi hala istikrarsız durumda ve 2024 itibarıyla üretim talebi karşılayamıyor (Electricity in Syria, 2025). Dünya Bankası, Suriye’nin elektrik sektörünü yeniden kurmak için 146 milyon dolarlık bir hibe onayladı (World Bank, 2025b). Katar, Türkiye ve ABD şirketlerinden oluşan bir konsorsiyum, 5.000 megavatlık bir enerji projesinin geliştirilmesi için anlaşma imzaladı (Lane, 2025). Ayrıca, Türkiye ve Katar’dan 2025’te elektrik üreten gemilerin (powerships) gönderilebileceği belirtildi (Lane, 2025). Bu yatırımlar, hasarlı iletim hatları ve trafo merkezlerinin rehabilitasyonunu içerecek. Hükümetin 2010 yılına kadar 3.000 megavat daha elektrik üretim kapasitesi eklemeyi hedeflemesi, ancak yatırım sermayesi eksikliği nedeniyle ilerlemenin yavaşlaması, bu alandaki yatırım ihtiyacının büyüklüğünü gösteriyor (Electricity in Syria, 2025). Elektrik şebekesi iyileştirme projelerinin yanı sıra, Suriye’nin bol güneş enerjisi potansiyeli göz önüne alındığında, güneş enerjisi genişletilebilir.

Üretim ve Sanayi

Üretim ve sanayi sektörü, savaş sonrası Suriye’de yerel üretimi artırma ve ithalat bağımlılığını azaltma hedefleri doğrultusunda %7-10 arasında bir büyüme kaydetmesi bekleniyor. Bu durum, sanayi yatırımları için önemli fırsatlar sunuyor. Başta tekstil, kimya ve gıda işleme gibi sektörler, öncelikli yatırım bölgeleri olarak öne çıkıyor (Economy of Syria, 2025).

Suriye'nin sanayi sektörü, 1990'lara kadar büyük ölçüde devlet kontrolündeydi; ancak ekonomik reformlar özel sektör katılımına daha fazla izin verdi (Economy of Syria, 2025). Yine de yatırım fonu eksikliği, fiyatlandırma kısıtlamaları ve gümrük düzenlemeleri gibi faktörler özel sektör katılımını sınırlamıştı. Savaş öncesi önemli endüstriler arasında petrol, tekstil, gıda işleme, içecekler, tütün, fosfat kayası madenciligi, çimento, yağlı tohum kırma ve otomobil montajı bulunuyordu (Economy of Syria, 2025).

Fosfatlar, Suriye'de çıkarılan başlıca mineraller ve tahmini 1.700 milyon ton rezerve sahip (Economy of Syria, 2025). 2009'da Suriye, dünyanın dokuzuncu en büyük fosfat kayası üreticisiydi (Economy of Syria, 2025). Çimento, alçı, endüstriyel kum ve mermer gibi diğer mineraller de üretiliyor (Economy of Syria, 2025). Bu kaynaklar, inşaat sektörüyle birlikte sanayinin yeniden canlanması için bir temel oluşturabilir. Yeni hükümetin piyasa liberalleşmesi ve ithalat üzerindeki kısıtlamaları kaldırma planları, bu sektörlerdeki yatırımları daha cazip hale getirecek.

Gıda ve Perakende

Suriye'de yüksek gıda fiyatları ve temel gıdalara erişimdeki zorluklar nedeniyle, gıda ve perakende sektörü büyük bir taleple karşı karşıya. Bu sektörde %15 civarında bir büyüme öngörülmekte olup, 2027 yılına kadar 5 milyar dolara ulaşması bekleniyor (Economy of Syria, 2025). Şubat 2025'te gıda ve alkolsüz içeceklerde yıllık %15,9'luk bir enflasyon yaşanırken, aylık bazda %2,9'luk bir düşüş gözlemlendi (Syrian Center for Policy Research, 2025a). Ancak Mart 2025'te temel gıda sepeti maliyeti %2 artarak 2.2 milyon Suriye lirasına ulaştı (World Food Programme, 2025). Ülke genelinde ortalama aylık asgari ücretin 278,910 Suriye lirası olduğu düşünüldüğünde, bu asgari geçim maliyetinin yalnızca %13'ünü karşılayabildiği görülüyor (World Food Programme, 2025).

Savaş öncesi dönemde tarım, Suriye ekonomisinin ana direklerinden biriydi ve GSYİH'nin yaklaşık %26'sını oluşturarak toplam işgücünün %25'ini istihdam ediyordu (Economy of Syria, 2025). Ancak kötü iklim koşulları ve şiddetli kuraklık, tarım sektörünü ciddi şekilde etkiledi, payını düşürdü. 2024-2025 tahıl üretiminin ortalamanın altında kalması ve 2025 için 2.5 milyon ton tahıl ithalatına ihtiyaç duyulacağı tahmin ediliyor (Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2025; Karam Shaar Advisory, 2025). Özellikle buğday üretimi olumsuz etkilendi ve Suriye, 20 yıl sonra ilk kez buğday net ithalatçısı konumuna geldi (Economy of Syria, 2025). 2025'in ilk çeyreğindeki toplam yağış (94.9 mm), 1997'den bu yana görülen en düşük seviyeydi (Karam Shaar Advisory, 2025).

Tarım, Suriye'nin ekonomik kalkınma planlarında yüksek bir öncelik ve hükümet gıda kendine yeterliliğini sağlamayı, ihracat gelirlerini artırmayı ve kırsal bölgelerden göçü durdurmayı hedefliyor (Economy of Syria, 2025). Savaş öncesi pamuk, meyve, sebze gibi ürünlerde net ihracatçı konumunda olan ülke, büyük sulama sistemlerine yapılan yatırımlar sayesinde bu başarıyı elde etmişti (Economy of Syria, 2025). Toprakların çoğu özel mülkiyette, bu da sektörün başarısı için kritik bir faktör. Bu alanlar, özellikle gıda güvenliğinin sağlanması ve iç pazarın talebinin karşılanması açısından, yeni yatırımlar için büyük potansiyel barındırıyor. Gıda işleme sanayi ile entegre yatırımlar, ithalat bağımlılığını azaltmada kilit rol oynayacak.

Teknoloji ve Telekomünikasyon

Teknoloji ve telekomünikasyon sektörü, savaş sonrası dönemde %12 civarında bir büyüme göstermesi beklenen dinamik bir alan (Economy of Syria, 2025). Özellikle internet erişimi ve dijital bankacılık ile ilgili önemli gelişmeler öngörülüyor. Fiber altyapı, mobil finans ve e-ticaret platformları, bu sektördeki önemli yatırım alanlarını oluşturuyor. Özellikle yeni hükümetin ithalat-ihracat kontrol sistemini kaldırma planları, bu sektör için önemli bir ivme sağlayabilir (Economy of Syria, 2025).

Suriye, savaş öncesinde kendi sermaye piyasalarının yetersiz gelişimi ve uluslararası para ve sermaye piyasalarına erişim eksikliği nedeniyle parasal politikasında zorluklar yaşamıştı (Economy of Syria, 2025). Ancak, 2000'li yıllarda finans sektöründe özel bankaların açılması ve 2009'da Şam Menkul Kıymetler Borsası'nın faaliyete geçmesi gibi reformlar başlamıştı (Economy of Syria, 2025). Bu reformlar, telekomünikasyon altyapısının gelişimiyle birleştiğinde, dijital ekonominin büyümesine zemin hazırlayabilir.

Suriye halkının daha önce ABD yaptırımları nedeniyle Google, Netflix, Amazon ve Zoom gibi Batılı çevrimiçi platformlara erişimi engellenmişti (International sanctions against Syria, 2025). Bu kısıtlamaların kaldırılması veya hafifletilmesiyle birlikte, dijital hizmetlere olan talebin artması ve e-ticaretin yaygınlaşması bekleniyor. Mobil bankacılık ve dijital ödeme sistemlerinin gelişimi, ülkenin finansal kapsayıcılığını artırabilir ve ekonomik faaliyetleri kolaylaştırabilir. Örneğin, diaspora finansmanının 25 milyar doları bulabileceği ve bunun ülkeye akışının, dijital ödeme sistemleri ve uluslararası finansal entegrasyon yoluyla Suriye ekonomisini canlandırabileceği tahmin ediliyor (Lane, 2025). Yeni hükümetin 300 milyon dolarlık bir fiber optik projesi olan "SilkLink" üzerinde de çalıştığı belirtiliyor (Lane, 2025).

Sağlık ve Eczacılık

Sağlık ve eczacılık sektörü, savaş nedeniyle en çok zarar gören alanlardan biri. Dünya Bankası'na göre, sağlık tesislerinin yarısı çatışma sırasında tahrip oldu (Economy of Syria, 2025). Bu durum, 2025-2027 yılları arasında 10 milyar dolarlık bir yatırım ihtiyacı yaratıyor. Özellikle hastane inşaatları ve medikal cihaz üretimi gibi alanlar, kritik fırsatlar sunuyor.

Yaptırımlar, daha önce Suriye'de tıbbi ekipman ve ilaç sıkıntısına yol açmıştı (International sanctions against Syria, 2025). Birçok uluslararası ilaç firmasının, yaptırımlardan muafiyet olmasına rağmen, yaptırıma tabi kimyasallar içeren ilaçları Suriye'ye satması yasa dışıydı (International sanctions against Syria, 2025). Suriye'nin kanser ilacında ithalata bağımlılığı nedeniyle, kanser tedavi hastanelerinin kapasiteleri ağır şekilde sekteye uğradı. İtalyan bir hastane direktörü, Suriyeli bankalara yapılan finansal işlemlerin yaptırımlar nedeniyle engellenmesi nedeniyle bağışlarla kısmen finanse edilen hastanelerinin etkilendiğini belirtmişti (International sanctions against Syria, 2025).

Yaptırımların kaldırılması ile birlikte, tıbbi malzeme ve ilaç tedarik zincirlerinin yeniden kurulması ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi için büyük bir potansiyel ortaya çıktı. Bu,

hem altyapı yatırımlarını (yeni hastaneler ve klinikler) hem de ilaç ve tıbbi cihaz üretimi veya ithalatını içerecek. Ülkenin sağlık sistemini yeniden inşa etmek, insani bir zorunluluk olmanın yanı sıra, önemli bir ekonomik fırsat.

Lojistik ve Ulaşım

Lojistik ve taşımacılık sektörü de savaş sırasında büyük zarar gören altyapının yeniden inşası için önemli yatırımlar gerektiriyor. Bu sektörde 7 milyar dolarlık bir yatırım ihtiyacı öngörülmüyor. Karayolu, hava ve deniz taşımacılığı altyapısının yeniden inşası, Suriye'nin iç ve dış ticaret bağlantılarını yeniden kurmak için hayati önem taşıyor (Economy of Syria, 2025).

Ticaret, tarihsel olarak Suriye ekonomisi için önemliydi, çünkü ülke büyük doğu-batı ticaret yolları üzerinde stratejik bir konuma sahip (Economy of Syria, 2025). Ancak savaş nedeniyle, Suriye'nin toplam ihracatının değeri üçte iki oranında azaldı (2010'da 12 milyar dolardan 2012'de 4 milyar dolara) (Economy of Syria, 2025). 2025'in ilk dört ayında ise ABD ile Suriye arasındaki ticaret istatistikleri şöyle: ABD ihracatı 0.9 milyon dolar, ABD ithalatı 3.0 milyon dolar ve ticaret dengesi -2.1 milyon dolar (U.S. Census Bureau, 2025).

Komşu ülkelerdeki altyapı projeleri de Suriye'nin lojistik potansiyelini artırabilir. Örneğin, Dünya Bankası'nın Irak'ın demiryolu altyapısını iyileştirmek için onayladığı 930 milyon dolarlık proje, ülkenin güneyindeki Umm Qasr Limanı'ndan kuzeydeki Musul kentine kadar yük taşıma kapasitesini artıracak (World Bank, 2025a). Bu tür bölgesel bağlantıların yeniden tesisi, Suriye'nin ticaret akışını canlandırabilir. Yeni hükümetin ithalat-ihracat kontrol sistemini kaldırma planları, lojistik sektöründe büyük bir hareketlilik yaratacak (Economy of Syria, 2025). Yolların, köprülerin ve limanların yeniden inşası hem ulusal hem de uluslararası ticaretin canlanmasına doğrudan katkı sağlayacak.

Türkiye'den Kazanılan Eğitim ve Uzmanlıkların Rolü

Suriye'nin savaş sonrası yeniden yapılanma süreci, önemli ölçüde nitelikli insan kaynağına ve uzmanlığa ihtiyaç duyuyor. Kaynaklar, Suriye'nin elektrik sektöründe bile, savaşın sonrasındaki uluslararası yaptırımlar ve döviz kıtlığı nedeniyle yabancı uzmanlığı getirmede büyük engellerle karşılaştığını belirtiyor (Electricity in Syria, 2025). Dahası, ülkenin kendi yerel teknik yeterlilik havuzu, acımasız bir beyin göçü ve eğitim sektöründeki yıkıcı etkiler nedeniyle azaldı (International Monetary Fund, 2025b). Bu durum, Suriye'nin yeniden inşa çabaları için nitelikli uzmanlara olan talebi artırıyor.

Bu bağlamda, Türkiye'de eğitim görmüş Suriyeli mezunların ve Türk uzmanların, Suriye'nin yeniden yapılanma sürecinde kritik bir rol oynama potansiyeli bulunuyor. Bu bilgi doğrudan kaynaklarda detaylandırılmamış olsa da Suriye'deki uzmanlık kıtlığı ve Türkiye'nin coğrafi yakınlığı ile kültürel bağları göz önüne alındığında bu önemli bir çıkarım.

Türkiye'nin mühendislik, mimarlık, tıp, işletme ve altyapı geliştirme gibi alanlarda sunduğu yüksek kaliteli eğitim, bu mezunlara Suriye'nin yeniden inşası için gerekli bilgi ve becerileri sağladı. Özellikle inşaat ve enerji gibi yüksek yatırım beklenen sektörlerde, Türk eğitim sisteminden beslenen mühendisler ve teknik personel, yıkılan altyapının ye-

niden kurulmasında temel bir rol oynayabilir. Sağlık sektöründe de Türkiye’de modern tıp eğitimi almış uzmanlar, Suriye’nin sağlık sisteminin yeniden işler hale gelmesine ve kapasitesinin artırılmasına yardımcı olabilir.

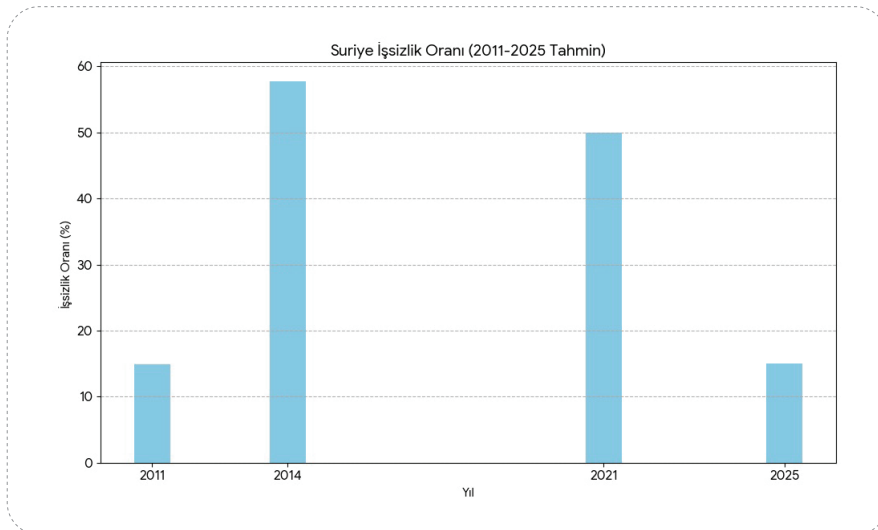
Ek olarak, Türkiye’deki iş piyasasında edindikleri tecrübe ve uluslararası iş yapış normlarına olan aşinalıkları, bu mezunların Suriye’ye dönecek uluslararası yatırımcılar ve yerel işgücü arasında bir köprü görevi görmesini sağlayabilir. Türk üniversitelerinin sağladığı akademik ve mesleki altyapı, bu mezunların yenilikçi çözümler üretme ve karmaşık sorunlara uyum sağlama yeteneklerini geliştirdi. Bu, Suriye’nin karşı karşıya olduğu büyük ölçekli ve çok yönlü yeniden yapılanma projeleri için hayati önem taşıyor.

Somut Örnekler ve İstatistikler

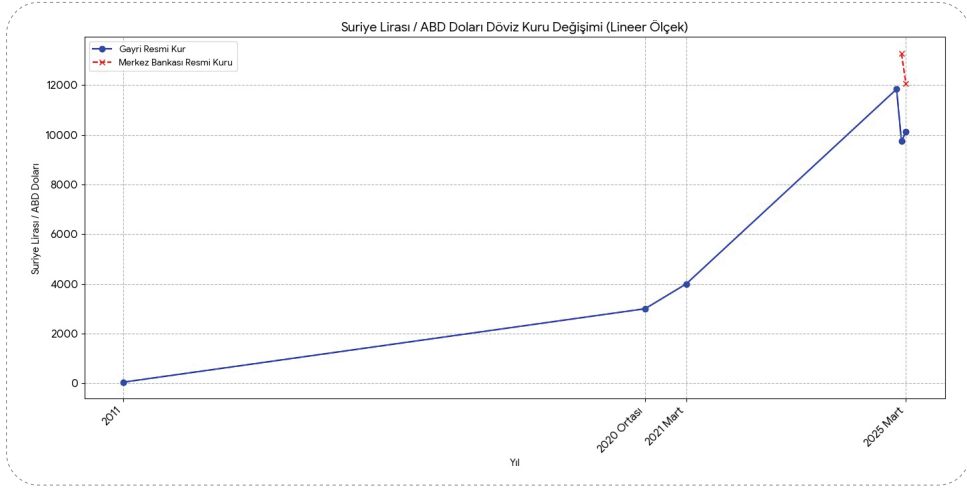
Suriye’deki ekonomik yıkım ve potansiyel yeniden yapılanma süreci, çeşitli somut örnekler ve istatistiklerle daha iyi anlaşılabilir:

Ekonomik Yıkımın Boyutu:

- 2011-2016 yılları arasında, Suriye İç Savaşı nedeniyle kümülatif olarak 226 milyar dolarlık GSYİH kaybı yaşanmıştır (Economy of Syria, 2025).
- Suriye ekonomisi, 2010 ile 2021 arasında yarı yarıya küçülmüştür (Economy of Syria, 2025).
- Dünya Bankası’nın Ekim 2024 tarihli raporuna göre, Suriye’nin reel GSYİH’sinin 2023’teki %1.2’lik ve 2024’teki %1.5’lik daralmanın ardından 2025’te %1.0 daha daralması beklenmektedir (World Bank Group, 2024).
- 2021’de işsizlik oranı %50 olarak kaydedilmiştir (Economy of Syria, 2025). Trading Economics’in tahminlerine göre, işsizlik oranının 2025 yılı sonunda %15.00’e ulaşması beklenmektedir (Trading Economics, 2025e).

- 2014 itibarıyla nüfusun %82,5'i yoksulluk sınırının altında yaşamaktaydı. 2023'te bu oran %90'a yükselmiştir (Economy of Syria, 2025). SCPR'nin Şubat 2025 verilerine göre, mutlak yoksulluk sınırı 2.54 milyon Suriye lirası, alt yoksulluk sınırı 4 milyon Suriye lirası ve üst yoksulluk sınırı 5.5 milyon Suriye lirası olarak belirlenmiştir (Syrian Center for Policy Research, 2025a).
- Suriye poundu, 2011 öncesi 47 LS/USD iken, 2020 ortasında 3.000 LS/USD'ye, Mart 2021'de ise karaborsada 4.000 LS/USD'ye düşmüştür (Economy of Syria, 2025). Ocak 2025'te gayri resmi kur 11830 LS/USD iken, Şubat 2025'te 9738 LS/USD'ye gerilemiş, Mart 2025'te ise 10112 LS/USD'ye yükselmiştir. Aynı dönemde Merkez Bankası'nın resmi kuru 13266 LS/USD (Şubat 2025) ve 12060 LS/USD (Mart 2025) olarak değişmiştir (Syrian Center for Policy Research, 2025a, 2025b; World Food Programme, 2025).

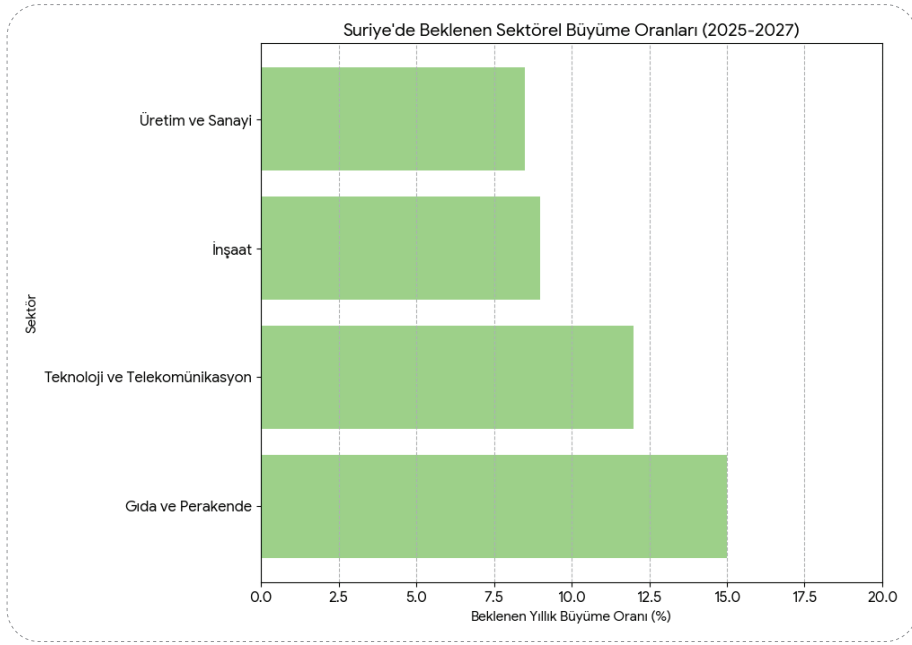

- Şubat 2025'te yıllık %15,9'luk bir enflasyon oranı kaydedilmiştir (Syrian Center for Policy Research, 2025a).
- Şubat 2025 itibarıyla günlük ham petrol üretimi 35.00 BBL/D/1K olarak ölçülmüştür (Trading Economics, 2025d).

Yeniden Yapılanma İhtiyacı ve Beklenen Yatırımlar (2025-2027):

- Suriye'yi tamamen yeniden inşa etmek için yaklaşık 400 milyar dolara ihtiyaç duyulacağı tahmin edilmektedir (Economy of Syria, 2025).
- İnşaat sektörü: Yıllık %9 büyüme beklenmektedir (Economy of Syria, 2025).
- Üretim ve sanayi sektörü: Yıllık %7-10 büyüme öngörülmektedir (Economy of Syria, 2025).
- Gıda ve perakende sektörü: Yıllık %15 büyüme ile 2027'ye kadar 5 milyar dolara ulaşması beklenmektedir (Economy of Syria, 2025).

- Teknoloji ve telekomünikasyon sektörü: Yıllık %12 büyüme beklenmektedir (Economy of Syria, 2025). Yeni hükümetin 300 milyon dolarlık fiber optik projesi “SilkLink” üzerinde çalıştığı bildirilmiştir (Lane, 2025).
- Sağlık ve eczacılık sektörü: 2025-2027 yılları arasında 10 milyar dolarlık bir yatırım ihtiyacı vardır (Economy of Syria, 2025). Sağlık ve eğitim tesislerinin yarısı savaşta yıkılmıştır (Economy of Syria, 2025).
- Lojistik ve taşımacılık sektörü: 7 milyar dolarlık yatırımla karayolu, hava ve deniz taşımacılığı altyapısının yeniden inşası gerekecektir (Economy of Syria, 2025).

Uluslararası Destek ve Ortaklıklar:

- Suudi Arabistan ve Katar, Suriye’nin Dünya Bankası’na olan yaklaşık 15 milyon dolarlık borcunu ödeyerek, uluslararası finansman kapılarını açmıştır (Mroue, 2025).
- Dünya Bankası, Suriye’nin elektrik sektörünü restore etmek için 146 milyon dolarlık bir hibe onaylamıştır (World Bank, 2025b).
- Suriye, Katar, Türkiye ve ABD şirketlerinden oluşan bir konsorsiyumla 5.000 megawattlık bir enerji projesinin geliştirilmesi için anlaşma imzalamıştır (Lane, 2025).
- Türkiye ve Katar’dan 2025’te elektrik üreten gemilerin (powerships) gönderilebileceği belirtilmiştir (Lane, 2025).

- Yeni hükümet, Çin, Irak, Katar, Suudi Arabistan, Türkiye, BAE ve ABD ile enerji, telekomünikasyon ve lojistik gibi alanlarda ekonomik ve yatırım anlaşmaları imzalamıştır (International Institute for Strategic Studies, 2025a).
- Mayıs 2025'te Dubai merkezli liman işletmecisi DP World ile Tartus Limanı için bir anlaşma imzalanmıştır (International Institute for Strategic Studies, 2025a).

Yaptırımların Etkisi ve Kaldırılması:

- Suriye, 2011'den bu yana Arap Ligi, Avustralya, Kanada, Avrupa Birliği, Japonya, Güney Kore, Tayvan, Türkiye ve ABD gibi birçok ülke ve kuruluş tarafından uygulanan ekonomik yaptırımlardan etkilenmiştir (International sanctions against Syria, 2025).
- Esad rejiminin düşüşünün ardından, Ocak 2025'te uluslararası görüşmelerde Suriye'ye yönelik yaptırımların hafifletilmesi çağrısı yapılmıştır (Associated Press, 2025). AB, enerji, ulaşım ve bankacılık gibi kilit sektörlerdeki yaptırımları kaldırmış, İngiltere de bazı devlet kurumlarına yönelik yaptırımları kaldırmıştır (Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2025; International sanctions against Syria, 2025). ABD Başkanı Trump, Haziran 2025'te Suriye'ye uygulanan tüm yaptırımları kaldıran bir başkanlık emri imzalamıştır (Foreign Desk, 2025; Roth, 2025).
- Suriye, Haziran 2025'te SWIFT sistemine yeniden bağlanmış ve ilk sınır ötesi işlem 500.000 dolar olarak gerçekleşmiştir (Lane, 2025).
- Caesar Yasası'nın yaptırım muafiyetlerinin Kasım 2025'te 180 günlük süresinin dolacak olması, yeni bir dönüm noktası olacaktır (Lane, 2025).

Bu veriler, Suriye'nin hem derin bir krizden çıktığını hem de uluslararası destek ve yeni hükümetin reformist adımlarıyla önemli bir yeniden yapılanma potansiyeli taşıdığını göstermektedir.

TÜRKİYE'DE ALINAN EĞİTİMİN UZUN VADELİ ETKİLERİ

Sağlanan kaynaklar, Türkiye'de alınan eğitimin spesifik uzun vadeli etkilerine dair doğrudan bilgi içermemek ile birlikte, genel olarak Suriye'nin yeniden yapılanma sürecinde kalifiye insan kaynağına olan ihtiyacı vurgulamaktadır.

Suriye'nin yeniden yapılanma sürecinde nitelikli insan sermayesi hayati önem taşıyor. Savaşın neden olduğu beyin göçü ve eğitim sektöründeki tahribat, ülkenin uzman açığını büyüttü (International Monetary Fund, 2025b). Bu bağlamda, Türkiye'de eğitim almış Suriyeli mezunlar, bu açığın kapatılmasında ve ülkenin modernleşmesinde önemli bir potansiyel sunuyor. Türkiye'nin yükseköğretim kurumlarında edindikleri bilgi ve beceriler, Suriye'nin altyapı, sanayi, sağlık ve teknoloji gibi temel sektörlerindeki yeniden yapılan-

ma çabalarına doğrudan katkı sağlayacak. Bu mezunlar, uluslararası standartlarda eğitim almış olmaları sayesinde, yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi ve yerel işgücünün geliştirilmesi için kritik bir köprü görevi görebilirler. Uzun vadede, bu tür bir beceri sermaye yatırımı, sadece ekonomik büyümeyi desteklemekle kalmayacak, aynı zamanda Suriye'nin sosyal ve kurumsal kapasitesinin güçlenmesine de yardımcı olacak.

Gelecekteki İş Birlikleri ve Politika Önerileri

Suriye'nin ekonomik toparlanması için uluslararası ve bölgesel iş birlikleri büyük önem taşıyor. Yeni hükümetin pazar liberalleşmesine yönelik açık taahhütleri, dış yatırımcılar için güven ortamını artıracak.

- **Uluslararası Finans Kuruluşlarıyla İş Birliği:** Dünya Bankası'nın Suriye'nin borcunun ödenmesi ve elektrik sektörüne hibe sağlaması, ülkenin uluslararası finans sistemine yeniden entegrasyonu için olumlu bir başlangıç. Gelecekte IMF ve diğer çok taraflı kalkınma bankalarının desteği de aranmalı (ANBA, 2025; International Monetary Fund, 2025b).
- **Bölgesel Ortaklıklar:** Katar, Türkiye ve ABD'li şirketlerle yapılan 5.000 megavatlık enerji projesi anlaşması ve olası powership (elektrik üreten gemi) sevkiyatları, bölgesel iş birliğinin somut örnekleri (Lane, 2025). Suudi Arabistan ve Katar gibi ülkelerin finansal desteği de bu iş birliklerini güçlendirecek (Mroue, 2025). Yeni hükümetin Tartus Limanı için DP World ile imzaladığı anlaşma da stratejik bölgesel ortaklıkların bir göstergesi (International Institute for Strategic Studies, 2025a).
- **Yatırım Ortamının İyileştirilmesi:** Yeni hükümet, bürokratik engelleri kaldırma, şeffaflığı artırma ve yolsuzlukla mücadele konularında kararlı adımlar atmalıdır. Mülkiyet haklarının korunması ve hukuk devleti ilkelerinin güçlendirilmesi, uzun vadeli yatırım için vazgeçilmezdir (International Monetary Fund, 2025b).
- **İnsani Yardımın Sürekliliği ve Kalkınmaya Dönüşümü:** Yaptırımların kaldırılması insani yardımı kolaylaştırırsa da bu yardımların sürdürülebilir kalkınma projelerine dönüştürülmesi gerekiyor (United Nations & Humanitarian Partners, 2025a). Özellikle eğitim, sağlık ve tarım gibi alanlarda kapasite geliştirme programları desteklenmeli.
- **Sektörel Destek Politikaları:** Hükümet, kilit sektörlerle (inşaat, sanayi, gıda, teknoloji, sağlık, lojistik) yönelik özel teşvikler ve kolaylıklar sağlanmalıdır. Örneğin, yerel üretimi desteklemek için gümrük vergilerinde indirimler veya yatırım sübvansiyonları uygulanabilir.
- **Döviz Kurlarında İstikrar:** Suriye poundunun değer kaybı, ithalatı ve yatırımı zorlaştırdı. Merkez Bankası'nın döviz piyasasına müdahale kapasitesinin artırılması ve kurlarda istikrarın sağlanması önemli (Syrian Center for Policy Research, 2025a).

Türkiye Mezunlarının Küresel Arenada Daha Etkili Olması İçin Öneriler

Sağlanan kaynaklar, Türkiye’de eğitim görmüş Suriyelilerin küresel arenadaki etkinliğine dair doğrudan öneriler içermemek ile birlikte, bu kişilerin Suriye’nin yeniden yapılanmasındaki potansiyel rolü düşünülebilir.

Türkiye’de eğitim almış Suriyeli mezunlar hem Suriye’nin yeniden inşasında hem de uluslararası arenada önemli bir rol oynama potansiyeline sahip. Bu potansiyelin tam olarak kullanılabilmesi için bazı öneriler sunulabilir:

- **Ağ Oluşturma ve Mentorluk Programları:** Türkiye’deki üniversiteler, bu mezunlar için mezunlar ağı (alumni network) ve mentorluk programları oluşturarak, onların Suriye’deki veya uluslararası alandaki profesyonel kariyerlerine destek olabilir. Bu ağlar, bilgi paylaşımı ve iş birliği için bir platform sunar.
- **Yeniden Yapılanma Projelerine Entegrasyon:** Suriye’nin yeniden yapılanması için uluslararası fonlarla yürütülen projelerde, Türkiye mezunlarının aktif rol alması teşvik edilmeli. Türkiye’nin ve diğer ülkelerin Suriye’ye yönelik kalkınma ve insani yardım projelerinde, bu mezunların istihdamı önceliklendirilmelidir.
- **Girişimcilik Destek Programları:** Özellikle teknoloji ve yenilikçi sanayi alanlarında girişimcilik yapmak isteyen mezunlara yönelik finansal ve danışmanlık destekleri sağlanmalı. Türkiye’deki kuluçka merkezleri ve teknoparklar ile iş birlikleri kurulabilir.
- **Liderlik ve Yönetim Becerileri Eğitimi:** Mezunların sadece teknik değil, aynı zamanda yönetim ve liderlik becerilerini de geliştirmeleri için özel eğitim programları düzenlenmelidir. Bu, onların Suriye’nin kamu ve özel sektöründe kilit pozisyonlara gelmelerini sağlayabilir.
- **Türkiye-Suriye Arası Kültürel ve Ekonomik Köprü Olma:** Türkiye’de yaşamış ve eğitim almış olmaları nedeniyle, bu mezunlar iki ülke arasındaki kültürel ve ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesinde doğal bir köprü görevi görebilirler. Ticari ve kültürel diplomasi faaliyetlerine katılımları teşvik edilmelidir.

Bu önerilerin hayata geçirilmesi, Türkiye’de eğitim almış Suriyeli mezunların sadece kendi ülkelerine değil, aynı zamanda bölgesel istikrara ve küresel iş birliğine de katkıda bulunmalarını sağlayacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

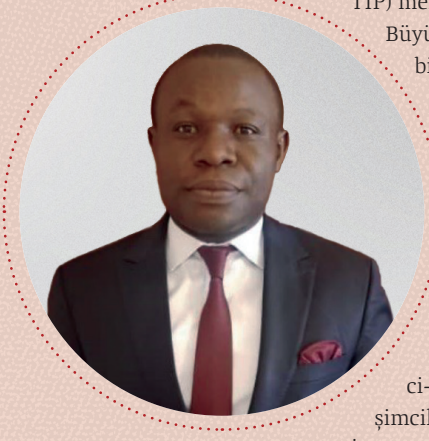
Suriye, uzun süreli bir iç savaşın ardından, ekonomik toparlanma ve yeniden inşa sürecine girdi. Esad rejiminin devrilmesi ve uluslararası yaptırımların önemli ölçüde kaldırılmasıyla birlikte, 2025-2027 yılları, ülkenin ekonomik geleceği için kritik bir dönemeç olacak. İnşaat, üretim ve sanayi, gıda ve perakende, teknoloji ve telekomünikasyon, sağlık ve eczacılık ile lojistik ve ulaşım sektörleri, bu yeniden yapılanmada öncü rol oynayacak ve önemli yatırım fırsatları sunacak. Ancak, sürecin başarısı hem iç siyasi istikrarın sağlanmasına hem de uluslararası iş birliğinin sürdürülmesine bağlı.

KAYNAKÇA

- ANBA. (2025, Haziran 10). *IMF roadmap for Syria's economic recovery includes tax, public sector salaries*. Retrieved from <https://anba.com.br/en/news/imf-roadmap-for-syrias-economic-recovery-includes-tax-public-sector-salaries/>
- Associated Press. (2025, Haziran 10). *Syria's post-war economic recovery will require 'substantial' international support, IMF says*. Retrieved from <https://apnews.com/article/syria-economy-imf-sanctions-reconstruction-f4f28e14b13ba7284142f6bc6f84617>
- Associated Press. (2025, Haziran 25). *World Bank approves over \$1 billion for projects in Lebanon, Syria and Iraq*. Retrieved from <https://apnews.com/article/world-bank-lebanon-syria-iraq-infrastructure-projects-9d22f18f77d33b5c39121a8a29a008c3>
- Economy of Syria. (2025, Haziran). Wikipedia. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Economy_of_Syria
- Electricity in Syria. (2025, Haziran). Wikipedia. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Electricity_in_Syria
- Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2025, Mayıs). *Agricultural Inputs and Commodity Price Bulletin in the Syrian Arab Republic - May 2025 - Issue #41*. Retrieved from <https://fscluster.org/sites/default/files/2025-06/FAO%20Agriculture%20Input%20and%20Commodity%20Price%20Bulletin%20%28AICPB%29%20May%202025%20-%20Issue%20%2341.pdf>
- Foreign Desk. (2025, Haziran 30). *Trump lifts sanctions on Syria, paving way for 'reconstruction'*. *The Times*.
- International Institute for Strategic Studies. (2025a, Mayıs). *Geo-economic Strategy of Syria's New Government in 2025*.
- International Institute for Strategic Studies. (2025b, Haziran 10). *Syria Transition: New Faces and New Challenges*. Retrieved from <https://www.iiss.org/blogs/military-balance/2025/06/syria-transition-new-faces-and-new-challenges>
- International Monetary Fund. (2025a, Nisan 10). *IMF Data Mapper, Syria*. Retrieved from <https://www.imf.org/external/datamapper/profile/SYR>
- International Monetary Fund. (2025b, Haziran 10). *Transcript of IMF Press Briefing – Remarks by IMF Spokesperson Gerry Rice on Syria*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/News/Articles/2025/06/10/tr061025-imf-press-briefing-remarks-by-imf-spokesperson-gerry-rice-on-syria>
- International sanctions against Syria. (2025, Haziran). Wikipedia. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/International_sanctions_against_Syria
- Karam Shaar Advisory. (2025, Mayıs 20). *Ringling the Alarm Bells Syria May Be Facing Its Worst Drought in Decades*. Retrieved from <https://www.karamshaar.com/syria-in-figures-article/ringing-the-alarm-bells-syria-may-be-facing-its-worst-drought-in-decades>
- Lane, T. (2025, Haziran 22). *Syria's Financial Rebirth: Navigating Post-Sanctions Opportunities in a Fragile Landscape*. *Ainvest.com*. Retrieved from <https://www.ainvest.com/news/syria-financial-rebirth-navigating-post-sanctions-opportunities-fragile-landscape-2506/>
- Mroue, B. (2025, Haziran 10). *Saudi Arabia and Qatar to pay back Syria's debt to the World Bank*. *AP News*.
- Roth, A. (2025, Haziran 30). *Trump signs executive order to lift some financial sanctions on Syria*. *The Guardian*.
- Syrian Center for Policy Research. (2025a, Mart). *Monthly Bulletin for Consumer Price Index and Inflation in Syria, February 2025*. Retrieved from <https://scpr-syria.org/publications/bulletins/monthly-bulletin-for-consumer-price-index-and-inflation-in-syria-february-2025/>
- Syrian Center for Policy Research. (2025b, Şubat). *Monthly Bulletin for Consumer Price Index and Inflation in Syria, January 2025*. Retrieved from <https://scpr-syria.org/publications/bulletins/monthly-bulletin-for-consumer-price-index-and-inflation-in-syria-january-2025/>
- Trading Economics. (2025a). *Syria GDP*. Retrieved from <https://tradingeconomics.com/syria/gdp>
- Trading Economics. (2025b). *Syria Inflation Rate*. Retrieved from <https://tradingeconomics.com/syria/inflation-cpi>
- Trading Economics. (2025c). *Syria Unemployment Rate*. Retrieved from <https://tradingeconomics.com/syria/unemployment-rate>
- Trading Economics. (2025d). *Syria Crude Oil Production*. Retrieved from <https://tradingeconomics.com/syria/crude-oil-production>
- Trading Economics. (2025e). *Syria - Unemployment Rate - Forecast*. Retrieved from <https://tradingeconomics.com/syria/unemployment-rate/forecast>
- Trading Economics. (2025f). *Syria Balance of Trade*. Retrieved from <https://tradingeconomics.com/syria/balance-of-trade>
- United Nations & Humanitarian Partners. (2025a, Haziran). *Syrian Arab Republic: Humanitarian Response Priorities - January to December 2025 (June 2025)*. *ReliefWeb*. Retrieved from <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/syrian-arab-republic-humanitarian-response-priorities-january-december-2025-june-2025>

- U.S. Census Bureau. (2025). *Trade in Goods with Syria*. Retrieved from <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5060.html>
- World Bank. (2025a, Haziran 25). *World Bank Approves US\$930 Million Project to Improve Railway Infrastructure in Iraq*. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2025/06/25/world-bank-approves-us-930-million-project-to-improve-railway-infrastructure-in-iraq>
- World Bank. (2025b, Haziran 25). *World Bank Approves US\$146 Million Grant to Improve Electricity Supply and Support Sector Development in Syria*. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2025/06/25/world-bank-approves-us-146-million-grant-to-improve-electricity-supply-and-support-sector-development-in-syria>
- World Bank Group. (2024, Ekim 1). *Macro Poverty Outlook for Syrian Arab Republic : October 2024*. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/e922b918-a6f9-5095-8121-1b1e7c536553/content>
- World Food Programme. (2025, Nisan). *Syria | Monthly Market Price Bulletin - March 2025 - Issue 123*. Retrieved from <https://fscluster.org/sites/default/files/2025-04/WFP%20Syria%20Price%20Bulletin%20-%20March%202025%20-%20Issue%20123.pdf>

ROMEO SAA NGOUANA

Roméo SAA NGOUANA, Douala Üniversitesi'nden Ekonomi Sosyolojisi Alanında doktora derecesine sahiptir ve Türkiye'deki Diplomatlar, Memurlar, Araştırmacılar ve Akademisyenler için Türkçe Programı'ndan (KATIP) mezun olmuştur (Kasım 2016- Temmuz 2017). Türkiye'nin Yaoundé Büyükelçiliği'nde Ticaret Müşaviri Yardımcısı olarak çalışmakta ve yerel bilgi ve uzmanlığını Türkiye ile ülkesi Kamerun arasındaki iş geliştirme çalışmalarına aktarmaktadır. Ayrıca Afrika Uluslararası Diplomatik, Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi'nde (CEIDES) Kıdemli Araştırmacı olarak görev yapmaktadır. Bu bağlamda, Dr. SAA NGOUANA hâlihazırda iki makale yayımlamıştır: "Türkiye-Afrika İlişkileri Üzerine Yorumlar", CEIDES Araştırma ve Yayın Merkezi'nde (Ekim 2021) ve "Türkiye-Afrika İlişkileri: 2020'deki Sonuçlar Nelerdir?", Pôle Recherches et Publications, CEIDES, Nisan 2020, Ezgi Yazıcıoğlu (Paris Katolik Enstitüsü ve aynı şehrin Uluslararası ve Stratejik İlişkiler Enstitüsü'nde öğrenci-arştırmacı) ile birlikte yazılmıştır. Ayrıca Afrika Yönetim ve Girişimcilik Çalışmaları Merkezi (CERAME), Afrika Girişimcilik, Yönetim ve İnovasyon Araştırmaları Merkezi (CREMIA) ve Kamerun Çağdaş Topluluklar Çalışmaları ve Araştırmaları Laboratuvarı (CERESC) gibi diğer çeşitli bilimsel toplulukların da üyesidir. Çalışmaları ve yayınları temel olarak kırsal ekonomi, kırsal alanlardaki mesleki süreçler ve hareketlilik, Afrika'da çiftçilik mesleğine kültürlerarası yaklaşım, kırsal ve kentsel dinamikler, ekonomik ve spor diplomasisi üzerine odaklanmaktadır. 2010 yılında Kamerun Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nün (IRIC) Afrika'nın Birliği ve Kalkınması için Genç Liderlik Ödülü'nü kazanmıştır; en iyi kültürel ifade yarışmasında Şiir dalında 2.lik ödülünü kazanmıştır. Kamerun'un başkentindeki üniversiteler ve yükseköğretim kurumları tarafından Mayıs 2009'da Yaoundé'deki Hilton Oteli'nde düzenlenen; Haziran 2012'de Yaoundé'de düzenlenen Ulusal Gençlik Günleri'nin organizasyonu ve yönetimi nedeniyle fahri diploma ile ödüllendirildi.

3.3. AFRİKALI “YTB BURSİYERİ ÖĞRENCİLER” VE “AFRİKALI SÜPER LİG FUTBOLCULARININ” TÜRK-AFRİKA İŞ BİRLİĞİNİN GÜÇLENDİRİLMESİNDEKİ ROLÜ

ROMEO SAA NGOUANA

GİRİŞ

Türkiye dışında ve özellikle Afrika’da yürütülen Türk-Afrika iş birliğine ilişkin pek çok çalışma siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilere odaklanmıştır (Kowol, 2011; Santander, 2014; Saa Ngouana, 2020) ve daha yakın zamanda askeri iş birliği (Ataman, 2020; Dedet, 2023) üzerine çalışmalar yapmıştır. Kültürel, akademik ve sportif boyutlar ya terk edilmiş ya da marjinalleştirilmiş veya ekonomik diplomasinin basit bir sonucu olarak görülmüştür (Mbabilia, 2011). Bu eğilime aykırı olarak, Afrika sahasında gözlemlenen gerçekler ve yaşanmış deneyimler, birçok durumda kültürel diplomasinin halkları birbirine yakınlaştırarak daha iyi ekonomik, ticari ve askeri değişimler için zemin hazırladığını belirtmemizi sağlar (Kessler, 2010; Angey, 2013; Raymond, 2013; Boniface, 2014). Bu deneysel gözlemler, açıkça Türkiye’nin, Afrika kıtasına dizginsizce açılmasıyla kolaylaştırılmıştır.

1998 yılında başlatılan Afrika’ya açılma politikasının bir parçası olarak Türkiye, 2000’li yılların başında diplomatik, ekonomik, kültürel, eğitimsel ve sportif iş birliğini birleştirerek Afrika kıtasına yönelik benzeri görülmemiş adımlar attı. (Kowol, 2011; Yazıcıoğlu ve Saa Ngouana, 2020; Dahir, 2021). Bu bağlamda, bu dinamiğin iki önemli figürü dikkat çekici bir şekilde ortaya çıkıyor: Türk üniversitelerinde giderek daha fazla sayıda bulunan Afrikalı burslu öğrenciler (YTB, 2020; Binaté, 2021) ve Süper Lig’de oynayan Afrikalı futbolcular. Bu oyuncular varlıkları, yörüngeleri ve görünürlükleri ile Türkiye ve Afrika kıtasını birbirine yakınlaştırmada belirleyici bir rol oynamaktadır (RFI, 2017). Bu “kampüs ve stadyum diplomatları” Türkiye ve Afrika arasındaki iş birliğini pekiştirmeye nasıl yardımcı olmaktadır? Kabul edilen araştırma önerisi, Türkiye’deki eğitimleri veya performansları sonrasında burslu öğrenciler ve Afrikalı futbolcular tarafından geliştirilen izlenim ve bağlanma kalitesinin onları kendi ülkelerinde ve diğer her yerde Türkiye için gerçek elçiler haline getirdiği ve böylece Türk yumuşak gücünü pekiştirdiğidir.

Türkiye ve Afrika'da yarı yapılandırılmış görüşmeler ve belgesel kaynakların kullanımı yoluyla toplanan verilerin analizine dayanan bu makale, Türkiye'deki Afrikalı öğrencilerin ve sporcuların Türk-Afrika iş birliğinin pekiştirilmesinde oynadıkları stratejik rolü incelemeyi öneriyor. Ayrıca, eski bir "YTB bursiyeri" olan ve şu anda Yaoundé'deki (Kamerun) Türk Büyükelçiliği'nde yerel personel olan yazarın deneyiminden de yararlanıyor.

AFRİKA YTB BURSİYERLERİNİN TÜRKİYE-AFRİKA İŞ BİRLİĞİNİN PEKİŞMESİNDEKİ ROLÜ

Vinokur'un (2008) öne sürdüğü gibi, göçmen bağlamında insanların eğitimini finanse edenlerin kaygısı, yatırımlarının geri dönüşünü güvence altına almaktır. Türkiye, özellikle Afrikalı öğrencilere verilen bursların giderek artan sayısı aracılığıyla Afrika'ya açılım politikasında, eğitimini sağladığı öğrencilerden faydalanmaya yönlendirilmektedir (Binaté, 2021). Bu yazar, kârlılık beklentisinin ev sahibi ülke için karşılanmasına rağmen, Afrika'nın da çok iyi durumda olduğu gerçeğinin devam ettiğini belirtmektedir (RED'Action, 2019). Bu, Ankara'nın Türkiye'nin Afrika'daki genişlemesinin leitmotifi olarak desteklediği "kazan-kazan" iş birliği fikrine somut bir ifade kazandırmaktadır.

Türkiye'de Afrikalı Bursiyerlerin Sayısı Artıyor

Yabancı öğrencileri çekme çabaları 2012 yılında "Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) koordinasyonunda olan ve çeşitli kamu kurumlarından gelen bursların birleştirilmesiyle ortaya çıkan "Türkiye Bursları", 54 Afrika ülkesi de dahil olmak üzere 170'ten fazla ülkeden gelen öğrencileri hedefliyor. 2002-2010 yılları arasında, "Türkiye Bursları" na göre, 928 Afrikalı bursiyer Türkiye burs programı aracılığıyla finanse edildi. Ancak, 2022-2023 akademik yılında, 59.004 burssuz öğrenciye ek olarak, 11.920 Afrikalı bursiyer Türkiye'ye kabul edildi (Atabaş ve Köse, 2023). 2025 yılı başlarında, Afrikalı bursiyerlerin sayısı 14.000'e yükseldi (Daily Sabah, 2025).

YTB'nin yanı sıra Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ve Diyanet Vakfı da yabancı öğrencilere yönelik çok sayıda burs sağlıyor ve bu burslardan yararlananlar arasında Afrikalılar da yer alıyor. Türkiye'deki yabancı öğrenciler, ülke genelindeki 207 üniversitede yaklaşık 60.000 eğitim programına erişebiliyor (Rédaction, 2020).

Bursiyeri Olarak ve Sonrasında Yaoundé Türkiye Büyükelçiliği'nde Yerel Personel Olarak Kişisel Deneyimim

Bugün, Afrika ve ötesinden gelen öğrenciler arasında Türk hükümet burslarına olan ilgi benzeri görülmemiş düzeydedir. 2019 yılında, www.turkiyeburslari.gov.tr resmî web sitesinden başvuruda bulunan başvuru sahipleri 167 ülkeden 146.600 gibi rekor bir sayıya

ulaştı (Anadolu Ajansı, 2020). YTB ayrıca Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri Düşünce Kuruluşu Toplantısı, Kültürel İş Birliği ve Hareketlilik Programı (KİHP) ve Kamu Görevlileri ve Akademisyenler İçin Türkçe Dil Programı (KATİP) gibi akademik ve bilimsel iş birliği faaliyetleri de yürütüyor ve 2020 yılında bu programdan 135 katılımcı arasında 56 Afrikalı yer aldı.

Mesleki eğitim cephesinde YTB, ekonomik ve sosyal kalkınma için vasıflı insan kaynağına ihtiyaç duyan Afrika ülkeleri için eğitim kursları düzenliyor. Mesleki eğitim programı (AFMEK), 18 ila 25 yaş arası gençlere yönelik iki haftalık bir eğitim kursunun parçası olarak tarım, hayvancılık, sağlık, madencilik, turizm, deri ve ahşap işleme gibi çeşitli alanlarda teknik ve mesleki kursların sağlanmasını içeriyor. Program, gazete, radyo, televizyon ve dijital medyadaki Türk uzmanlığı aracılığıyla bu alandaki insan kaynaklarını güçlendirmeyi amaçlıyordu.

Ben 2016-2017 sınıfından eski bir KATİP üyesiyim ve bu deneyimin mesleki yolculuğumda kariyerimde ve hayatımda çok önemli ve yönlendirici bir olay olduğunu söyleyebilirim.

2016 yılında, Yaoundé merkezli bir düşünce kuruluşu olan Afrika Uluslararası, Diplomatik, Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi'nde araştırmacıyken, KATİP programı sayesinde YTB tarafından Türkiye'de okumak üzere seçilme ayrıcalığına ve onuruna eriştim. Türkiye'deki kalışım bana sadece Türk dilini, geleneklerini, göreneklerini ve kültürünü öğrenmemi değil, aynı zamanda bu güzel ülkenin en seçkin kurumlarını keşfetmemi ve nasıl işlediklerini anlamamı sağladı. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Dışişleri Bakanlığı, Ulusal Arşivler ve Cumhurbaşkanlığı'na yaptığımız ziyaretler ve ülkenin tarihi mekanları ve şehirleri, kendimi Osmanlı İmparatorluğu'nun muhteşem tarihine kaptırmadan bir yıldan kısa bir sürede Türkiye Cumhuriyeti hakkında iyi bir bilgi edinmemi sağladı. Kamerun'a döndüğümde bu eşsiz deneyim, araştırma merkezim bünyesinde Türkiye-Afrika İlişkileri Gözlemevi'nin koordinatörlüğüne terfi etmemi ve Türkiye'de toplanan ampirik verilerden yararlanarak bu konuda iki makale yayımlamamı sağladı.

Fotoğraf 1: Anadolu Ajansı'nda yayınlanan röportajımın fotoğrafı, 19 Haziran 2017'de Yaoundé'de düzenlenen CEIDES konferansında, Türkiye Büyükelçisi Murat Ülkü'nün de aralarında bulunduğu bir düzineden fazla diplomatik misyon şefinin katılımıyla gerçekleşti. Ülkü'nün (panelde en sağda) yanı sıra akademisyenler, sivil toplum örgütleri, medya vb. de vardı.

Ayrıca, İstanbul Üniversitesi Dil Merkezi'nde (Tophane kampüsü) aldığım dil eğitimi rahat ve çok destekleyici bir çalışma ortamında Tömer (Türkçe dil sertifikası) C1 seviyesini elde etmem, Ocak 2018'de Kamerun'daki Türk Büyükelçiliği Ticaret Dairesi'ne yerel acente olarak işe alınmamda kesinlikle belirleyici oldu. O zamandan beri, uzmanlığımı iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkileri pekiştirmek ve geliştirmek için kullanıyorum, bugüne kadar Ticaret Müşaviri Yardımcısı ve pratik olarak yerel uzman olarak çalışıyorum. Bugün, Kamerun halkının Türkiye'ye olan ilgisinin niteliksel olarak arttığını ve eğitim, sağlık, turizm, ticaret ve ticaret fuarları alanlarında Türkiye'yi ziyaret eden Kamerunluların sayısının önemli ölçüde arttığını söylemeye gerek yok. Örneğin, Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na göre (MFA, 2022), iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2021-2022 yılları arasında 238,3 milyon ABD dolarından 277,3 milyon ABD dolarına yükseldi. Türk Hava Yolları'nın Yaoundé'ye (Douala aktarmalı) hafta içi her gün uçuşu bulunmaktadır.

Fotoğraf 2: Yaoundé'deki Türkiye Büyükelçiliği'ndeki çalışma ofisinde (12 Şubat 2024).

Son yıllarda birçok alanda iş birliği anlaşmaları imzalanmış olup Türk-Kamerun ortaklığının hukuki çerçevesinin tamamlanması için çalışmalar yapılmaktadır. Aktif olarak hazırlandığımız Kamerun- Türkiye Ortak Komisyonu'nun üçüncü oturumu 11-13 Mayıs 2025 tarihlerinde Yaoundé'de gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca, Kamerun'un 2035 yılına kadar gelişmekte olan bir ekonomi olma hedefinin bir parçası olarak Türkiye, altyapı inşaatı ve teknoloji transferine yoğun bir şekilde katılmaktadır. 2022 yılına kadar Türk şirketlerinin Kamerun'da gerçekleştirdiği projelerin değeri yaklaşık 900 milyon ABD doları olarak tahmin edilmiştir (MFA, 2022).

TÜRK DİPLOMASİSİNİN ELÇİLERİ OLARAK ESKİ YTB BURSİYERLERİ

Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilen çeşitli burslar, geleceğin liderlerinden oluşan bir ağ oluşturmak için tasarlanmıştır. Bu, ülkeler ve halklar arasındaki karşılıklı anlayışı ve iş birliğini güçlendirir. Türkiye'de eğitimlerini tamamlayan gençler, kendi ülkelerine hizmet ederek ülkeleri ve Türkiye arasında dostluk köprüleri kurarlar. Diğerleri Türkiye'de ve dünyanın dört bir yanında istihdam edilir. Türkiye, Türk üniversitelerin-

den mezun olan yabancı öğrencilerle kalıcı bir ilişki sürdürür ve onları kendi ülkelerinde Türkiye'nin elçileri olarak görür. Türkiye'de eğitimlerini tamamladıktan sonra, eski burs sahipleri düzenli olarak bir araya gelerek iletişim halinde kalırlar. Bu amaçla oluşturulan bir Türkiye mezunlar ağı, farklı ülkelerdeki 30'dan fazla mezun derneğini içerir (Anadolu Ajansı, 2020). Türkiye Mezunlar Derneği, Kamerun'da kurulmuş ve 2024 yılında YTB tarafından tescil edilmiştir.

2020'ye gelindiğinde Afrika kıtası 2.849 Türk mezuna ev sahipliği yapıyordu (Aynı). Bugün, 24 ülkeden 220 Afrikalı akademisyen Türk kurumlarında çalışıyor (Daily Sabah, 2025). Tüm bu oyuncular bilinçli veya bilinçsiz Türk yumuşak gücünün temsilcileridir. 2018'de Türkiye Cumhuriyeti'nin o dönemki Kamerun Büyükelçisi Murat Ülkü, tatmin edici ve cesaretlendirici bir bilanço görmüştü: "Şimdiye kadar sadece Türkler Afrika'yı keşfetmedi, Afrikalılar da Türkiye'yi keşfetti diyebiliriz. Önümüzdeki dönemde Afrika ile iş birliği çabalarımıza daha fazla içerik kazandıracacağız" (Le quotidien de l'économie dergisinin Temmuz-Ağustos 2018 tarihli 019 sayılı sayısında yer alan röportaj). Türkiye'nin bu teşvik edici politikasına Afrikalı futbolcuların da dahil olması aynı derecede dikkat çekicidir.

TÜRKİYE SÜPER LİGİ'NDE AFRIKALI FUTBOLCULAR: AKTİF SPOR DIPLOMASİSİ

Spor, bir devletin uluslararası nüfuzunun en önemli politik kaldıraçlarından biridir (Boniface, 2014). Bu yazara göre, spor ile uluslararası ilişkiler arasındaki ilişki, politik bir uygulama ve yumuşak güç aracı olarak artık kanıtlanmaya ihtiyaç duymuyor. Birçok ülke, spor faaliyetlerinin diplomatik bir araç ve arayüz olarak çekim gücünden yararlanmak için spor diplomasisine giderek daha fazla ilgi duyuyor. Türkiye de bu eğilimin bir istisnası değil. Aksine, 2010 yılında Yunanistan ile yakınlaşmasının bir parçası olarak basketbol diplomasisini başarıyla deneyen Türkiye, 1998'den bu yana Afrika kıtasına açılma politikasında futbolun sınır ötesi, birleştirici ve evrensel gücünden başarıyla yararlanıyor. Ülke, Süper Ligi'nde Afrika kökenli giderek artan sayıda yıldız futbolcuyu memnuniyetle karşıladı ve karşılamaya devam ediyor (RFI, 2017), bunlardan bazıları Avrupa'nın en iyi liglerinden (İngiltere, İtalya, İspanya, Almanya, Fransa) satın alındı.

Türkiye'nin iki köklü kulübü Galatasaray ve Fenerbahçe, Afrika futbolunun efsanelerini Türk Süper Ligi'ne getiren ilk kulüpler arasındadır. Galatasaray, Rigobert Song (Indomitable Lions'ın efsanevi kaptanı, 4 kez Afrika şampiyonu ve 4 kez Dünya Kupası katılımcısı) gibi isimleri görmüştür. Didier Drogba (Afrika futbolunun en iyilerinden biri, iki kez Afrika Altın Top ödülü sahibi, 2007 FIFA sıralamasında dördüncü, Avrupa Şampiyonlar Ligi kupası kazananı). Shabani Nonda (Kongo milli takımının simgesi), Abdul Kader Keita (Fildişli simgesi), Nordin Amrabat ve Younes Belhanda (Faslı uluslararası oyuncular). Diğer yıldızlar arasında Kamerunlu uluslararası oyuncular Aurélien de var Chedjou ve Dany Nounkeu. Galatasaray'ın ezeli rakipleri Fenerbahçe, Nijeryalı yıldız Jay Jay'i kadrosuna kattı Okocha ve Uche Okechukwu, Gineli uluslararası Samuel Johnson, Ganalı yıldız Stephen Appiah, Güney Afrikalı yıldız John Leshiba Moshoeu, ünlü Kamerunlu kaleci Id-ris Carlos Kameni ve vatandaşı Achille Web.

Aynı dinamik, Türkiye Süper Ligi'ndeki diğer takımlarda da görülüyor. Özellikle, Nijeryalı Daniel Amokachi'nin geçişiyle Beşiktaş'ın durumu , Güney Afrikalı Fani Madida , Senegalli Demba Ba, Mısırlı Ahmed Hassan, Kamerunlu Vincent Aboubacar vb. 2015 yılında "Afrikalı golador " Samuel Etoo'yu (4 kez Afrika Altın Top, iki kez Afrika Şampiyonu, 2005'te 3 Avrupa Şampiyonlar Ligi kupasıyla Dünya'nın en iyi üçüncü oyuncusu, Afrika'nın tüm zamanların en iyilerinden biri) ve ardından Kamerun milli takımından ünlü takım arkadaşı Jean II Makoun'u kadrosuna katan Antalya sporunun durumu Emmanuel Adebayor (iki kez Afrika Altın Top ödülü sahibi ve Togo'nun "Eperviers" takımının efsanevi kaptanı) Başakşehir'e, John Obi Mikel'i (Nijeryalı "Supers Eagles" takımının eski kaptanı) Trabzonspor ve Alioum'a transfer etti. Boukar (Kamerunlu kaleci ve iki kez Afrika şampiyonu) Konyaspor'a.

Günümüzde Nijeryalı Victor Osimhen (Galatasaray), Faslı Hakim Ziyech (Galatasaray), Ganalı Alexander Djiku (Fenerbahçe), Libyalı Al Musrati (Beşiktaş), Gabonlu Aaron Boupendza (Hatayspor), Senegalli Mame Baba Thiam (Trabzonspor), Süper Lig'e renk katan ve Türkiye ile Afrika'yı birbirine yakınlaştıran Afrikalı futbol yıldızlarından sadece birkaçıdır.

Yumuşak güç politikasının bir parçası olarak Türkiye, sporun kültürlerarası ilişkileri güçlendirebileceğini (Markovits ve Rensmann, 2010) ve özellikle uzun süredir Batı'ya ve eski kolonilerine odaklanmış Afrika halklarının dikkatini çekebileceğini anlamıştır. Bu nedenle Türkiye, "futbol diplomasisi"ni (Boniface, 2002) Afrika ve Türk halklarını birbirine yakınlaştırmak için bir fırsat olarak görmektedir. Türkiye'de bu kadar çok Afrika futbol yıldızının bulunması, Türk uluslararası politikasının sporu Afrika kıtasıyla daha yakın bağlar kurmanın bir aracı olarak kullanma ve yıldız oyuncularının sınır ötesi şöhretinden ve popüleritesinden en iyi şekilde yararlanma arzusunu yansıtmaktadır.

Bunu başarmak için Türkiye, diğer büyük Avrupa liglerinde oynayan Afrikalı futbol yıldızlarını çekmek için bir dizi teşvik başlattı. Bu önlemler şunları içeriyordu:

- Avrupa Birliği üye ülkelerinde yabancı oyuncu kotaları azaltılırken, Türk Süper Ligi'nde yabancı oyuncu kotaları artırıldı. 2015'ten önce, Türk süper lig kulüpleri kadrolarında 8'den fazla yabancı oyuncu bulunduramıyordu ve 18 kişilik maç kadrosunda 6'dan fazla yabancı oyuncu yer alamıyordu. 2015/2016 sezonundan bu yana, süper lig yönetimi kadrolarda 14'e kadar yabancı oyuncuya ve 18 kişilik kadroda 11'e kadar yabancı oyuncuya izin verdi.

- Diğer Avrupa ülkelerine kıyasla nispeten düşük vergi oranı. Profesyonel oyuncular yıllık gelirlerinin sadece %15'i oranında vergilendirilirken, bu oran diğer Avrupa ülkelerinde sıklıkla %50'yi aşmaktadır.

- Tüm profesyonel futbolcuların TV haklarının yeniden değerlendirilmesi.

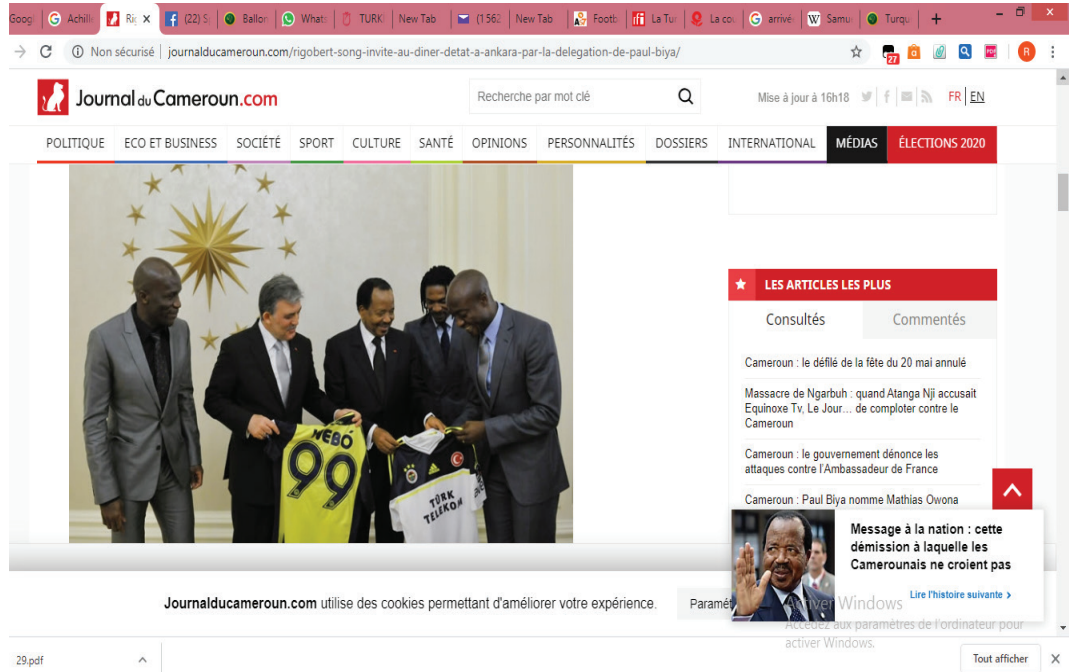
Türkiye'de bulunması, ülkenin Afrika kıtasındaki diplomatik ağını genişlettiği bir dönemde, ancak Türkiye'nin iyi varsayılmış stratejik bir tercihinde tutarlı bir açıklama bulabilir. Bu tercih, Afrika'daki genişlemesi için Afrika futbol yıldızlarını diplomatik kaldıraç

olarak kullanmaktan ibarettir. Örneğin, 15 Kasım 2015'te, Antalya'da onuncu G20 zirvesi ev sahipliği yaptı ve o zamanlar Antalyaspor'da oynayan Afrika futbol ikonu Samuel Eto'o, zirve organizatörleri tarafından davet edilen özel misafirlerden biriydi. Bu tür bir değerlendirme, Türkiye'nin Afrika futbol yıldızlarını "şortlu elçilere" dönüştürmekten çekinmediğini açıkça göstermektedir (Boniface, 2002). Samuel Eto'o, bir röportaj sırasında "Çok sık, bu ülkeyle ticaret anlaşmaları yapmak için buraya daha fazla gelen Afrikalı bakanlar ve buraya daha fazla gelen devlet başkanlarıyla tanışıyorum" dedi. "Yarın, kıtamızdan 45'ten fazla ülkeye sahip bir konferansa Başkan Erdoğan'a eşlik edeceğim" diye ekledi (Idem). Dolayısıyla futbol yıldızlarının hiper-medyatizasyonunun onlara etki ve ikna gücü verdiği görülebilir (Boniface, 2002, 2014). Bu gerçeklik, Türk Yumuşak Gücünün yaklaşımıyla mükemmel bir şekilde örtüşmektedir.

Fotoğraf 3: Samuel Eto'o ile Antalya'da (Akra Otel) yapılan röportaj, 26 Nisan 2017.

İki Kamerunlu Süper Lig futbolcusunun (Rigobert Song ve Achille Webo) formalarının Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Kamerunlu mevkidaşı Paul Biya tarafından Mart 2013'te Ankara'da düzenlenen resepsiyonda kabul edilmesi gibi sembolik eylemler, spor yoluyla baştan çıkarmanın aynı sicilinin bir parçasıdır. Samuel Eto'o'ya Ocak 2016'da Antalya'da Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından ve Temmuz 2016'da Ankara'daki cumhurbaşkanlığı sarayında verilen izleyiciler de öyle.

Fotoğraf 4: Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Kamerunlu mevkidaşı Paul Biya, 26 Mart 2013'te Ankara'da düzenlenen resmi yemekte Türkiye liginde mücadele eden Kamerunlu oyuncuların formalarını alıyor.

Fotoğraf 5: Sayın Samuel Eto'o, 20 Ocak 2016'da Antalya'da Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından kabul ediliyor.

Fotoğraf 6: Temmuz 2016'da Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Ankara'daki Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda Sayın Samuel Eto'o'yu karşılaması.

Türkiye'nin Afrika futbol ikonlarının çekim gücünden yararlanması, şüphesiz Türk ve Afrika halkları arasındaki yakınlaşmaya katkıda bulunmuş, kültürel çeşitliliğe saygı temeline, ortak değerlerin kabulü ve karşılıklı anlayışın güçlendirilmesine fırsat sunmuştur.

ÇÖZÜM VE SONUÇ

Türkiye'deki öğrencilerin ve Afrikalı futbolcuların kesişen yörüngeleri, insan alışverişlerine dayanan bir etki diplomasisinin stratejik önemini göstermektedir. İster devlet bursu alanlar ister üst düzey sporlarda oynayanlar olsun, bu genç Afrikalılar saygı, yakınlık ve karşılıklı ilgiye dayalı bir Türkiye -Afrika iş birliğinin şekillenmesine aktif olarak yardımcı oluyorlar. Sayıların ötesinde, onların varlığı kültürel bağları güçlendiriyor, ulusötesi ağları besliyor ve eğitim, kültür, spor ve ekonomi alanlarında kalıcı ortaklıkların önünü açıyor, sadece birkaçını saymak gerekirse. Çok kutuplu bir dünyada, Türkiye, ittifaklarını çeşitlendirmek ve gençleri için fırsatlar yaratmak isteyen Afrika toplumları için güvenilir ve çekici bir oyuncu olarak kendini kanıtıyor.

REFERANSLAR

- Anadolu Ajansı, 2020, "Türkiye-Afrika işbirliğine YTB Türkiye Bursları damga vuruyor", 2020, URL: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-afrika-is-birligine-ytbnin-turkiye-burslari-damgasini-vurdu/1713680>.
- Angey G, 2009, L'ouverture turque à l'Afrique: une évolution de la politique étrangère turque?, İstanbul, Institut français d'études anatoliennes.
- Ataman M., "Türkiye Libya krizinde güç dengesini değiştiriyor", Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı SETA, 22/01/2020 tarihinde çevrimiçi yayımlandı (erişim tarihi 25/02/2020), URL : <https://www.setav.org/tr/turkiye-libya-krizinde-guc-dengesini-degistiriyor/>.
- Atabaş , H., & Köse , M. (2023). Uluslararası Öğrenci Hareketliliğinde Dış Politikanın Rolü: Türkiye'nin "Afrika'ya Açılım" Politikası Örneği. Üniversite Araştırmaları Dergisi, 6(4), 367-380. <https://doi.org/10.32329/uad.1334643>.
- Mbabia O., "Ankara ve Afrika: genişleme stratejileri", Outre-Terre, cilt. 29, 2011, hayır. 3, s. 107-119.
- Binaté I, 2021 "Les étudiants ouest-africains en Turquie", Diasporas [Online], 37 |, 16 Haziran 2022'den beri çevrimiçi, 20 Haziran 2025'te erişildi . URL: <http://journals.openedition.org/diasporas/6425>
- Boniface P., 2002, *La Terre est ronde comme un ballon: géopolitique du football*, Édition du Seuil.
- Boniface P., 2014, *Géopolitique du sport*, Paris, Armand Colin.
- Bruno O. 2008, Parler, tebliği, travailler topluluğu. Galatasaray , türk fransızofonlu bir üniversite. Diller , kimlikler , tarih ve coopération , Paris, CNRS basımları .
- Daily Sabah, Mart 2025, "African students shape their future through education in Turkey", çevrimiçi. URL: <https://www.dailysabah.com/turkiye/african-students-shape-their-future-through-education-in-turkiye/news?utm> , Erişim tarihi: 22-05-2025, saat 07:36.
- DAHİR, A., 2021, "Türkiye-Afrika Kardeşliği" . Insight Turkey, cilt 23, sayı 4, s. 27-38.
- Dedet, J, 15 Ekim 2023, "Afrika'daki Türk silahları, başarının yapımı", Jeune Afrique , URL: <https://www.jeuneafrique.com/1483514/politique/armes-turques-en-afrique-la-fabrique-dun-succes/> , 12 Kasım 2024'te 11:41'de danışıldı
- Kessler, M.-C., 2010. "Kültürün ekonomik diplomasiye katkısı", Institut Choiseul, *Géoéconomie* , no. 56 (Kış).
- Kowol M., 2011, "Türk diplomasisi Sahra Altı Afrika'da kanatlarını açıyor", Nouvelle Europe (çevrimiçi), Pazartesi, 21 Kasım 2011, URL: <http://www.nouvelle-europe.eu/node/1321>, 25 Haziran 2018'de erişildi.
- Günlük ekonomi , sayı 019, Temmuz-Ağustos 2018.
- Markovits A. ve Rensmann L., *Oyun Dünyası: Spor Küresel Politika ve Kültürü Nasıl Yeniden Şekillendiriyor*, Princeton Üniversitesi Yayınları, Princeton, 2010.
- Mbabia O., 2011/3, "Afrika'da Ankara: genişleme stratejileri", *Outre - Terre* , (no. 29), s. 107-119. DOI: 10.3917/oute.029.0107. URL: <https://www.cairn.info/revue-outre-terre1-2011-3-page-107.htm>.
- Dışişleri Bakanlığı, 2022, "Türkiye ve Kamerun Arasındaki İlişkiler", URL: <https://www.mfa.gov.tr/reasons-entre-la-turquie-et-le-cameroun.fr.mfa>, Erişim tarihi: 23/05/2025, 22:34
- Raymond J.-F, 2013, "Zihnin diplomasisi: figürler ve aktörler", MARTINIÈRE G., MONTEIRO É. (ed.), Uluslararası kültürel değişimler. Fransa, Brezilya, Kanada-Quebec, Les Indes savantlar, Paris.
- RED'Action, 2019, "Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki olağanüstü ilişkiler", URL: <https://www.redaction.media/articles/reasons-extraordinaires-entre-turquie-pays-africains-2019/>
- RFI, (2017), "Türkiye, Afrikalı oyuncular için trend bir destinasyon", URL: <http://www.rfi.fr/fr/sports/20170706-turquie-destination-tendance-joueurs-africains-adebayor-belhanda>
- Sa Nguana Roméo, (2021), "Türkiye-Afrika İlişkilerine Dair Yorumlar", *Araştırma ve Yayınlar*, Düşünce Kuruluşu CEIDES. URL: <https://www.ceides.org/wp-content/uploads/2021/10/Propos-sur-la-relation-Turquie-Afrique.pdf.pdf>
- Santander Sebastian (yön), 2014, Afrika, gelişmekte olan ülkeler için yeni oyun alanı, Paris, Karthala sürümleri
- Vinokur Annie, 2008, "Beyinlerin hareketliliği üzerine", *OpenEdition'da dergiler*, s. 9-21. URL: <https://doi.org/10.4000/formationemploi.2338>. Erişim tarihi 22 Mayıs 2025, sabah 6:03
- YTB, 2020, "Türkiye Afrika İş Birliğine YTB'nin Türkiye Bursları Damga Vurdu", 2020 URL'si: <https://www.ytb.gov.tr/haberler/turkiye-afrika-is-birligine-ytbnin-turkiye-burslari-damgasini-vurdu>
- Yazıcıoğlu E. ve Saa Nguana R., 2020 "Türk-Afrika İlişkileri: 2020'de Sonuç Ne? ", *Araştırma ve Yayınlar*, Think Tank CEIDES. URL: <https://www.ceides.org/wp-content/uploads/2020/05/Publication-Turquie-Afrique.pdf>

TIMUR ASHIROV

2009–2015 yılları arasında, Türkiye'nin ve dünyanın en seçkin mühendislik üniversitelerinden biri olan Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Kimya Bölümünde lisansımı tamamladım. Eğitim kalitesinin yüksek olması ve de eğitim dilinin İngilizce olması uluslararası bilim dünyasına erken yaşta adapte olmamı sağladı. ODTÜ'nün geniş ve aktif mezun ağı ise yurtdışındaki araştırma ve iş fırsatlarını keşfetmemde büyük rol oynadı. Bu güçlü altyapı, İsviçre'de doktora sonrası araştırma yapma fikrimi hayata geçirmemi mümkün kıldı.

2015–2017'de yine Türkiye'nin ve de dünyanın en önde gelen üniversitelerinden Bilkent Üniversitesi'nde Malzeme Bilimi ve Nanoteknoloji alanında, Ulusal Nanoteknoloji Araştırma Merkezi (UNAM)'nde yüksek lisansımı tamamladım. Orada edindiğim uygulamalı deneyim ve ileri karakterizasyon ekipmanlarıyla, malzeme tasarımı ve nano-ölçekli analizlerde hızla uzmanlaştım. Bilkent'in verdiği disiplinli araştırma eğitimi, beni uluslararası arenada rekabetçiliğimi ciddi oranda artırdı.

2018–2022 yılları arasında İsviçre, Fribourg Üniversitesi'nde Prof. Dr. Ali Coşkun (ODTÜ mezunu) liderliğindeki ekibe katıldım. Danışmanımın ODTÜ geçmişi, aramızdaki güveni pekiştirdi; yeni fikirleri denemem ve yenilikçi çözümler peşinde koşmam için tam destek sağladı. Burada gözenekli grafen membranlar ve CO₂'ye özel polimerler geliştirerek en yüksek etki faktörlü dergilerde yayımlanan çalışmalara imza attık.

Akademik başarılarım şu ödüllerle taçlandı:

- 2023 ACS Polimer Bilimi ve Mühendisliği Küresel Üstün Öğrenci Ödülü
- 2023 Fribourg Bilim Fakültesi Vigener Ödülü
- 2024 İsviçre Kimya Derneği Helvetica Ödülü

Ayrıca, Science Slam'de "En Yenilikçi Araştırma" kategorisinde birincilik, Falling Walls Lab'de "Breakthrough of the Year" finalistliği elde ettim.

Bilimsel çıktılarımı ticarileştirmek için 2022'de SEPARATIC'I girişimini kurdum. Bu girişim için, Innosuisse, Gebert RUF Stiftung ve SNSF Bridge PoC'den toplam 1 Milyon CHF'nin üzerinde destek aldık. Mars Habitat Challenge'da üçüncülük, i4challenge'da birincilik, COP28 Prototypes for Humanity seçkisine kabul edilmek gibi uluslararası başarılar, ekibimize küresel çapta görünürlük kazandı. SEPARATIC'in patent başvuruları - poröz grafen membran ve CO₂-philic polimer sistemleri - bugün hem Avrupa'da hem Asya'da sanayi iş birliklerine temel oluşturuyor.

Türkiye'de ODTÜ ve Bilkent gibi dünyanın sayılı üniversitelerinde almış olduğum sağlam temel eğitim hem akademik hem de girişimci yolculuğumun temelini oluşturdu. Bologna Süreci'ne uygun sistem sayesinde diplomalarım dünya genelinde sorunsuz tanındı. Bu ayrıcalıklı eğitim ortamı, geniş mezun ağı ve uluslararası iş birlikleri, araştırma merakımı canlı tutmamı ve küresel iklim çözümlerine katkı sunmamı sağlıyor. Edindiğim tüm birikimi, gelecekte de sürdürülebilir teknolojiler geliştirmek ve Türkiye mezunlarının gücünü göstermek için kullanmaya devam edeceğim.

3.4. TEMEL KİMYADAN İKLİM ÇÖZÜMLERİNE: CO₂ GİDERİMİ İÇİN ÖLÇEKLENEBİLİR MEMBRANLAR

TIMUR ASHIROV

GİRİŞ

Atmosferdeki karbondioksit (CO₂) konsantrasyonunun hızla yükselmesi – şu an 415 ppm’i aşması – iklim istikrarı için benzeri görülmemiş bir tehdit oluşturuyor; küresel sıcaklıkları tehlikeli eşiklere yaklaştırıyor ve ekosistem dayanıklılığını zayıflatıyor (Rogelj et al., 2016). Monoetanolamin (MEA), metildietanolamin (MDEA), piperazin (PZ) veya etildietanolamin (EDEA) gibi aminlere dayalı yakalama yöntemleri, tek adımda %95’e yakın CO₂ seçiciliği ve yaklaşık %90 kurtarma sağlayabiliyor ancak çözücü rejenerasyonu için >100 °C sıcaklık gerekiyor; bu da bir tesisin enerji üretiminin %30’unu tüketebiliyor ve korozyon ile amin bozulması işletme karmaşıklığını ve maliyetleri artırıyor (Rochelle, 2009). Bir diğer opsiyon olan kireç döngüsü (CaO/MgO) teorik olarak 0,8 g CO₂/g oksit kapasitesine ulaşabiliyor ancak 600–900 °C rejenerasyon sıcaklıkları ve döngüsel kapasite kayıpları ekonomik olarak uygulanabilirliğini sınırlıyor (Kierzkowska et al., 2013).

Ticari membran ayırma teknolojileri uzun süre selüloz asetat, poliamidler ve polisülfon gibi polimerlere odaklandı; işlenebilirlikleri ve orta maliyetleri avantaj sağlarken, geçirimsizlik-seçicilik takaşımı (Robeson üst sınırı) tarafından kısıtlanmaktadır (Robeson, 1991, 2008). Yani yüksek geçirgenliğe sahip olan membranlar genelde selektif olmamakta veya tam tersi. Karma matriks membranlar (MMM’ler), bu polimerleri zeolit, silika veya metal-organik çerçeveler (MOF) gibi inorganik dolgu malzemeleriyle harmanlayarak bu sınırı aşmayı, CO₂ geçirimsizliğini artırırken seçiciliği korumayı amaçlamaktadır (Dechnik et al., 2017; Guo et al., 2019). Sadece inorganik membranlar (zeolit filmleri, sol-jel silika) yüksek termal ve kimyasal kararlılık sunsa da kırılabilirlik ve ölçek büyütme zorlukları yaşanmaktadır; yeni MOF ince filmleri laboratuvarında umut verse de endüstriyel ölçekte tekrarlanabilir üretimleri hâlâ güçtür ve eskime sorunları ile karşı karşıyadır (Justin et al., 2021).

Bu bağlamda, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) ve Bilkent Üniversitesi’nde yetişmiş araştırmacıların öncülük ettiği yeni nesil adsorban ve membran teknolojileri hem enerji tüketimini hem de sermaye harcamasını azaltma vaadi taşımaktadır. İyon ışını (FIB) veya ultraviyole UV/O₂ plazma aşındırma yöntemiyle üretilen iki boyutlu gözenekli grafen

membranlar (PGM'ler), konvansiyonel filmlere kıyasla katlarca yüksek, $1,6 \times 10^7$ GPU'ye ($1 \text{ GPU} = 3,35 \times 10^{-10} \text{ mol s}^{-1} \text{ Pa}^{-1} \text{ m}^{-2}$) kadar gaz geçirgenliğini göstermiştir (Celebi et al., 2014). Ancak iki boyutlu membranlar hâlâ düşük seçicilik ve tutarlı gözenek kontrolü gerektiren zorluklarla karşılaşmaktadır (Coskun, 2020).

Bizim çalışmamız, patent başvurusu aşamasındaki (PCT/EP2024/086354) gözenekli grafen platformuna dayalı gaz ayırma membranlarının geliştirilmesine odaklanıyor. Bir inorganik oksit kalıplı plazma aşındırma yöntemi ile desteklenen ve ardından koruyucu-polimer transfer süreci uygulanan bu yaklaşımda, 400 cm^2 'ye kadar alanlarda 5 nm altı gözenekler homojen biçimde oluşturabiliyoruz (Ashirov & Coskun, 2021; Ashirov et al., 2022). Bu ölçeklenebilir yöntem, CO_2/N_2 seçiciliğini ~ 9 'da tutarken CO_2 geçirgenliğini 20.000 GPU'nun üzerine çıkarıyor; bu performans, polimerik membranları katlarca geride bırakıyor ve aminli sıyırma ile polimer membran süreçlerine kıyasla CO_2 yakalama sermaye maliyetini 3–5 kat, işletme maliyetini 4–9 kat oranında düşürme potansiyeline sahip (Ashirov & Coskun, 2024). CO_2 yakalamanın ötesinde, gözenekli grafen membranlarımız CO_2/CH_4 ayırımında da umut veriyor ve karbonsuzlaştırılmış enerji ekonomisinde düşük maliyetli biyogaz zenginleştirme yolları sunuyor. Bu bağlamda bizim geliştirmiş olduğumuz metotlar sayesinde seçicilik (selektivite) ve 40 seviyelerine ve de geçirgenlik de 100,000 GPU aralığına getirmeyi hedefliyoruz. Aşındırma yöntemleri ve rulo-rulo transfer süreçlerini kapsayan patent portföyümüz, yüksek verimli üretime zemin hazırlıyor. Yan kuruluşumuz SEPARATIC ise bu modülleri mevcut baca gazı sistemlerine entegre etmek üzere sanayi iş birlikleri görüşmelerine şimdiden başlamıştır. Gerçek dünya uygulamasını doğrulamak amacıyla, günde 0,25–0,5 ton CO_2 yakalamayı hedefleyen spiral sarımlı membran modüllerini odun sobası egzozu üzerine pilot proje kurmayı planlıyoruz. Bu pilot testler, teknolojinin dayanıklılığını, kirlenmeye direncini ve ekonomik vaadini ortaya koyacak.

Teknolojimizin kökleri, Bilkent Üniversitesi'nde lisans ve yüksek lisans eğitimim sırasında, özellikle Ulusal Nanoteknoloji Araştırma Merkezi (UNAM)'de edindiğim deneyimlere dayanıyor. Şu anda şu başlıkları optimize edip doğrulamaya odaklanıyoruz:

Malzeme ve Ekipman Listeleri: Grafen kaynakları, inorganik oksit kalıp malzemesi, plazma aşındırıcı özellikleri ve koruyucu polimer kaplama parametreleri

Adım Adım Üretim Protokolleri: Grafen transferinden yarıiletken kalıp kaplamasına, kontrollü plazma aşındırıcıya kadar tüm adımlar

Karakterizasyon Teknikleri: Gözenek dağılımı için yüksek çözünürlüklü tarayıcı elektron mikroskobu (SEM) ve geçirimli elektron mikroskobu (TEM), simüle baca gazı koşullarında karışık gaz geçirgenlik testleri, yüzey kimyası analizleri vs.

Tekno-Ekonomik Analizler: Ayrıntılı enerji dengeleri, geçirgenlik–seçicilik takas eğrileri ve ölçek büyütme maliyet modelleri

Sonuç olarak, gözenekli grafen membran teknolojimizi endüstriyel koşullar altında -gaz karışımları, basınç aralıkları ve nem koşulları- test ederek, doğrudan karşılaştırmalar yapılmasını, araştırmacıların yaygın tuzaklardan kaçınmasını ve kavramsal materyallerin pratik, düşük maliyetli karbon yakalama çözümlerine dönüşümünü hızlandırmayı hedefliyoruz.

ANA BÖLÜM

Aşağıdaki genişletilmiş bölümler, gözenekli grafen membran çalışmalarımızın teknolojik, metodolojik ve kişisel boyutlarını derinlemesine ele almaktadır. Öncelikle biçimlendirici deneyimlerimden başlıyoruz, ardından kapsamlı bir literatür taramasına ve kıyaslamasına geçiyoruz; ardından alandaki boşluklara yanıt olarak geliştirdiğimiz yenilikleri ayrıntılı şekilde açıklıyoruz. Son olarak, tekrar üretilebilirlik, endüstriyel uygulama ve mesleki bakış açıları üzerine düşüncelerle noktayı koyuyoruz.

Kişiselleştirilmiş Eğitim ve İlk Motivasyon

Tacikistan'ın Tursunzoda kentinde, TalCo alüminyum tesisinin egzoz dumanlarının evimin yakınında yükseldiğini görerek büyüdüm; bu, endüstriyel kirlilik konusunda erken yaşta farkındalık kazanmamı sağladı. Mahallemdeki puslu atmosferi izlemek bana şunu öğretti: Sadece teorik çalışmalar değil, gerçek teknolojik çözümler de karbondioksit emisyonlarına odaklanmalı. Bu inanç, ODTÜ'deki lisans ve Bilkent Üniversitesi Ulusal Nanoteknoloji Araştırma Merkezi'ndeki (UNAM) yüksek lisans çalışmaları sırasında pekişti. İlk danışmanım – grafen membranlar konusunda uzman – rehberliğinde, iki boyutlu malzemelerin özellikle endüstriyel baca gazından karbon yakalamada ne kadar etkili olabileceğini keşfettim.

UNAM'ın ileri düzey cihazlara (plazma aşındırıcı, SEM/TEM ve özel karışık gaz geçirgenlik test düzeneği gibi) çalışan gözetmeksizin erişim izni, eğitimimi dönüştürdü. Birçok kurumda öğrenciler cihaz paylaşımları için beklerken, UNAM'da plazma aşındırıcı parametrelerinden elektron ışın hizalamasına kadar her şeyi deneyimleme fırsatı buldum. Bu serbest ortam, beni ekipman uzmanı olarak yetiştirdi ve laboratuvar sorunlarını baştan çözme yeteneği kazandırdı. Danışmanım, kimyasal buhar biriktirme (CVD) sistemimizi otonom çalıştıracak yazılım geliştirme görevi verdiğinde, Bilkent Üniversitesi'nden bir mezunun desteğiyle kodlama sorunları ile karşı karşıya kaldım. Günlerce uğraştıktan sonra, Bilkent Teknokent'te bu tarz işler ile uğraşan bir firmaya ulaşarak yardım talebinde bulundum. Fakat bütçe ve zaman darlığı yüzünden bu firma ile çalışma fırsatımız olmadı, ancak o firmada çalışan ve Bilkent Üniversitesi mezunu olan bir arkadaş meraktan ve öğrenme amacı ile bizim laboratuvarımıza geldi ve kahve eşliğinde yarım günde bu sorunu çözdük. Bu tür etkileşimler Türkiye'ye özgü olan durumlar. Bu deneyim, Türkiye'deki dayanışma ve ağ kurma kültürünün ne kadar güçlü olduğunu gösterdi ve insanlara doğrudan ulaşma, güven inşa etme becerilerimi pekiştirdi.

Kültürel olarak, yükseköğrenim için Türkiye'yi seçmek de kritik oldu. Türk kökenim, ana dilimin Özbekçe olması ve Rusça ile Tacikçe akıcılığım, Türk akademik ortamına hızlı uyum sağlamama yardımcı oldu. Bilkent ve ODTÜ'deki İngilizce eğitim ise bilimsel iletişim yeteneğimi ileri seviyeye taşıdı. Elde ettiğim güven hem teknik hem de kişilerarası, beni İsviçre'de doktora yapmaya ve sonunda SEPARATIC girişimcilik projesini kurarak laboratuvar prototiplerinden gerçek dünya karbon yakalama modüllerine geçiş yapmaya teşvik etti.

Literatür Bağlamı ve Boşlukların Belirlenmesi

Polimerik Membranların Mirası

Selüloz asetat, poliamidler ve polisülfon gibi polimerik membranlar, düşük maliyet ve kolay üretim avantajı nedeniyle ticari CO₂ ayrımında öncüdür (Merkel et al., 2010; Park et al., 2017). Ancak Robeson üst sınırına tabidirler: geçirgenlik arttıkça seçicilik genellikle düşer. Yan zincir ekleme, polimer karışımları gibi pek çok çalışmada üstünlük elde edilmeye çalışılsa da bu kilometre taşını aşmak zor oldu. Üstelik performans ölçümleri genellikle kuru, saf gaz koşullarında < 10 cm² örnekler üzerinde yapılıyor; bu da nemli, karışık gazlı uzun vadeli işletmeye dair sınırlı bilgi sunuyor (Powell & Qiao, 2006).

İnorganik ve Karma Matriks Membranlar

Yalnızca inorganik membranlar – zeolit filmleri ve sol–jel silika – yüksek termal/kimyasal kararlılık sunar ancak kırılabilirlik, mikroçatlaklar ve karmaşık sentez zorlukları yaşar (Justin et al., 2024). Karma matriks membranlar (MMM'ler) ise zeolit, silika veya MOF gibi inorganik dolguları polimer matrisine gömerek geçirgenlik–seçicilik tavanını aşmayı hedefler (Dechnik et al., 2017; Guo et al., 2019; Vinh-Thang & Kaliaguine, 2013). Ancak homojen dolgu dağılımı, interfazyel boşlukların minimize edilmesi ve mekanik sağlamlık gibi sorunlar devam ediyor. Ölçek büyütme az sayıda 100 µm kalınlığın ötesinde raporlandığı için hâlâ deneysel aşamada (Battersby et al., 2009; Gardarsdottir et al., 2019; Roussanly et al., 2016).

İki Boyutlu Membranların Umudu ve Zorlukları

Grafen, MoS₂, MXene gibi atomik incelikteki malzemeler ultrahızlı gaz akışları vadediyor (Li et al., 2022). FIB ile delikli grafen membranlar H₂ geçirgenliği 10⁷ GPU'ye (bu polimer membranlara nazaran neredeyse 10,000 kat daha hızlı) kadar çıkarırken seri işleme hızı ve geniş gözenek dağılımı düşük seçiciliğe yol açtı (Celebi et al., 2014, Wang et al., 2020).

Belirlenen Boşluklar

Bu alanlarda üç ana eksiklik gördük:

- 1. Ölçeklenebilirlik:** cm² düzeyindeki başarılar modül seviyesine veya rulo-rulo süreçlere nadiren taşınıyor.
- 2. Tekrar Üretilbilirlik:** Malzeme kalitesi, cihaz ayarları ve kalibrasyon prosedürleri hakkında eksik bilgi, çoğaltmayı zorlaştırıyor.
- 3. Ekonomik Şeffaflık:** Performans verileri nadiren gerçek maliyet projeksiyonlarına bağlanıyor. (Koenig et al., 2012).

Bu boşluklar, yüksek performanslı, ölçeklenebilir, güvenilir ve maliyet açısından uygulanabilir gözenekli grafen membranlar geliştirme kararlılığımı pekiştirdi.

Gözenekli Grafen Platformumuz: Yöntem ve Temel Sonuçlar

Laboratuvarlarımızda, çok katmanlı gözenekli grafen filmi iz-dağlanık polietilen tereftalat (PET) veya poliid (PI) desteklere transfer ederek başlıyoruz. Kuruduktan sonra inorganik yarıiletken kalıp katmanını yerleştiriyor ve tek adımlı plazma aşındırma (100 W, 0.2 mbar, O₂ karışımı) ile 5 nm altı gözenekleri 400 cm²'ye kadar alanlarda açıyoruz. Ardından kalıbı asidik çözeltiyle çözerek yıkıyor ve kurutuyoruz. Bu iki aşamalı işlem, yaygın laboratuvar ekipmanlarıyla kolayca kopyalanabilir ve başka sistemlere taşınabiliyor.

SEM/TEM görüntüleri, dar bir gözenek dağılımı (ortalama ~4 nm, σ ~1 nm) doğruluyor. Gerçekçi karışık gaz testlerinde (11 % CO₂/75 % N₂/10 % O₂, 25 °C, 2–5 bar), membranlarımız 20.000 GPU'nun üzerinde CO₂ geçirgenliği ve ~45 selektivite sunuyor. Şu anki örnekler 5 cm² boyutunda, ancak performans partiler arası tutarlı ve daha büyük örnek boyutlarının testlerine başlamak üzereyiz. Pilot amaçlı 0,5 m² spiral modüllere sararak İsviçre'nin Fribourg şehrinin Cottens kasabasında odun sobası egzozuna kurmayı planlıyoruz; kış dönemi boyunca 5 barlık besleme basıncında günde 0,25–0,5 ton CO₂ yakalamayı hedefliyoruz. Bu tesis yan köylere sıcak su dağıtmak için odun sobası kullanıyor ve genelde kış aylarında daha aktif olarak çalıştırılıyor. Bu pilot, yüksek nem, partikül ve 9–10 % O₂ içeren egzoz gaz akışlarında membranların gerçek performansını göstermeyi amaçlıyor. Bir diğer amacımız ise bu pilot projeyi tanıtım amaçlı potansiyel müşterilere ve yatırımcılara göstermeyi amaçlıyoruz.

Tekno-ekonomik analizimiz; hammadde, plazma enerjisi, modül montajı ve saha entegrasyon maliyetlerini göz önünde bulundurarak CO₂ başına 80–95 EUR sermaye harcaması (CAPEX) ve 20–25 EUR işletme giderleri (OPEX) öngörüyoruz. Bu değerler, geleneksel amine sıyırmaya kıyasla (120–150 EUR/ton CAPEX, 70–90 EUR/ton OPEX) önemli avantaj sağlıyor ve ~100 kat daha küçük membran ayak iziyle gerçek dünya uygulamasına işareti ediyor. Bu rakamlara ulaşmak karbon ayırma teknolojilerinde yeni bir çıkış açacaktır.

Kusursuz Transfer ve Çok Katmanlı Mimari

Grafen membranların sorunlarından birisi de transfer sırasında oluşan yırtıklar ve çatlaklardır. Bunlar membran performansını ciddi oranda negatif olarak etkilemektedir. Çatlak ve kırışıklık olmadan tam yüzey kaplama için dahili rulodan-rulo transfer yöntemi geliştirdik (Ashirov & Coskun, 2021; Ashirov et al., 2022). İnce bir yardımcı polimer tabakası, metrelik filmleri kusursuz bir şekilde deliksiz ve kırıklar olmadan transfer etmemizi sağlıyor. PET veya PI desteklere transferden sonra polimer tabakası asetonda çözülerek uzaklaştırılıyor; geriye pürüzsüz, çok katmanlı bir grafen yapısı kalıyor. Bu mimari, me-

kanik dayanıklılığı artırmakla kalmıyor, aynı zamanda performans kaybı olmadan ölçek büyütme imkânı tanıyor.

Pilot Ölçek Sistem Tasarımı ve İşletimi

Cottens kasabasında, odun sobası egzozu 120–150 °C arasında geliyor. Membranları korumak için bu akışı 70 °C'nin altına düşüren soğutma ünitesi kurulacak; nem ve su buharı yoğunlaşmasıyla kompresyon maliyetleri düşecek ve enerji geri kazanımı sağlanacak. Pilot için egzoz gazı 5 bar basınca çıkartılacak, nem kontrolü için nem giderici, çevrimiçi CO₂ ölçümü için gaz kromatografi gibi bileşenler entegre edilecek. İki spiral modül, kış dönemi boyunca altı ay kesintisiz çalışacak şekilde tasarlanıyor.

Operasyon sırasında yakalanan CO₂ henüz geri dönüştürülmeyecek; bu pilottaki asıl amaç membran verimliliği, basınç kayıpları ve uzun dönem kararlılığını değerlendirmek. Ancak ileride, yakalanan CO₂'yü değerli ürünlere dönüştüren şirketlerle iş birliği planlıyoruz. Haftalık bakım basit bir partikül püskürtme ile sınırlı ve membran performansı hemen geri kazanılması hedefleniyor. Başlatma/durdurma döngüleri, yüksek nem ve oksijenli ortamda kirlenme oranları, basınç kaybı eğilimleri gibi veriler toplanarak daha büyük ölçekli uygulamalar için optimizasyon stratejilerine yön vereceğiz.

Ölçek Büyütme Yol Haritası ve Gelecek Dağıtım

Cottens pilotunun ardından, Groupe E şirketinin Bern şehrinin Kerzers kentinde sıcak su üretim tesisinde daha büyük bir pilot planlanıyor; burada yakalanan CO₂, sera ısıtmasında kullanılarak net sıfır döngüsü sağlanacak. Bunu desteklemek için üretimi aşamalı büyütüyoruz: laboratuvar filmleri (<50 cm²), pilot ölçekte filmler (400 cm²) ve yakında 0,5 m²'lik membran modülleri. Bunun için, Belçika'daki MateriaNova şirketiyle ile süreç ölçek büyütme için iş birlik yapıyoruz ve İsviçre'de Helbling Technik mühendislik şirketiyle ise endüstriyel spiral modül prototiplerinde destek sağlıyor.

Basit, tekrarlanabilir plazma aşındırma, sağlam transfer yöntemi ve ayrıntılı pilot entegrasyonu bir araya getirerek laboratuvardan seri üretim aşamasına uzanan net bir rota çiziyoruz. Bu bütüncül yaklaşım, teknik fizibiliteyi kanıtlamakla kalmıyor, aynı zamanda gözenekli grafen membranlarla endüstriyel karbon yakalamada maliyet etkin bir çözüm yolunu doğruluyor.

Benim gözlemlerim ve Önerilerim

Bu kısımlar benim kendi tecrübe ve gözlemlerime dayanmaktadır. Genel olarak gördüğüm kadarıyla akademide yapılan çalışmalar endüstriden uzak kalmaktadır. Özellikle herhangi bir konuda çığır açabilecek yenilikçi malzemeler konusunda olan çalışmalar

çok fazla dikkate alınmamaktadır. Bu sebepten dolayı akademi ve endüstri arasında olan bağları güçlendirmek önem arz etmektedir. Akademiye yüksek etkiye sahip (high impact) makale basmak için konsept geliştirip onlar üzerinde çalışmak gerekmektedir. Ancak bu konseptlerin bir kısmı aradan 20 yıl geçse de gerçeğe dönüşmesi ve endüstriyel olarak uygulanması mümkün olmayabilir. Makale basımında genelde bu şartlar aranmaz, bu da bilim insanlarının büyük bir kısmının bu tarz konseptler üzerinde çalışmalar yapmalarına neden olmaktadır. Diğer taraftan endüstriye çok yakın olan çözümler de akademi tarafından pek önemsenmemektedir. Bu durumu gördükten sonra akademiye var olan etkili çözümleri laboratuvar ortamından endüstriye taşıma gayretiyle girişimcilik serüvenime başladım.

Bir diğer sorunlardan biri de çalışılan malzemelerin birbirinden bağımsız koşullar altında test edilip raporlanması. Bunun sebeplerinden biri geliştirilen/keşfedilen malzemenin iyi yanlarını göz önüne çıkarmak içindir. Bu özellikle membran alanında çok yaygın olmakla beraber, yenilikçi malzemeler konusundaki çalışmalarda da oldukça görülmektedir. Bu sebepten dolayı da standart test metodlarının ve de çalışma protokollerinin geliştirilmesi şart.

Standart Test Rehberi

Akademik ortamda yayımlanan membran çalışmaları genelde rastgele koşullar altında test edilmektedir. Fakat, membran performansını değerlendirmek için tutarlı bir çerçeve oluşturmak şart. Uluslararası standartlar organizasyonu (ISO) çatısı altında bir çalışma grubu kurulmasını; karışık gaz, çok döngülü test protokollerini tanımlamasını öneriyoruz (Lee & Smith, 2024). Bu rehber, besleme kompozisyonları (15 % CO₂, 75 % N₂, 10 % H₂O), sıcaklık ve basınç aralıkları (20–50 °C; 2–5 bar), döngü süreleri ve kirlenme testlerini içermeli. Ortak test koşulları, dünya genelindeki laboratuvar ve pilotlardan doğrudan karşılaştırılabilir veri akışı sağlayacak.

Endüstri–Akademi Konsorsiyumları

Laboratuvar ölçeğinden ticarî dağıtıma geçişte “ölçeklendirme boşluğu”nu kapatmak için risk paylaşımı esastır. Hükümet ve sanayi tarafından eş finansmanlanan pilot ölçekli proje çağrıları, akademik ekiplerin gerçek baca gazı akışlarında test yapmasını mali yük paylaşarak mümkün kılar. Bu konsorsiyumlar, akademinin derin teknik bilgisini, sanayinin operasyon desteği ve altyapısını bir araya getirerek teknolojinin pazara erişimini hızlandırır.

Açık Erişimli Eğitim Modelleri

İnovasyonun itici güçlerinden biri, ekipmanlara doğrudan erişim ve deneyimdir. UNAM'daki gibi araştırmacıların plazma aşındırıcı, elektron mikroskopları ve membran

test sisteminde gözetimsiz erişimini sağlayacak merkezler kurulmalı. Bu model, deney tasarımında sahiplenmeyi ve problem çözme becerisini geliştirir; zaman içinde ölçeklendirilebilir, sağlam teknolojiler üretecek bir iş gücü yetiştirir.

Özgünlük vs. Uygulanabilirlik

Yenilikçi malzemeler ilgi çekici olabilir, ancak sahada uygulanmaya hazır olan çözümler için tekrarlanabilir, mühendislik odaklı protokoller şart. Adım adım prosedürler, cihaz ayarları ve tekno-ekonomik analizleri içeren “reçeteler” yayınlamak, bir seçicilik rekorundan bile etkili olabilir. Bu rehberler, ekiplerin hızla çoğaltma, doğrulama ve yineleme yapmasına imkân tanır; laboratuvar gösterilerinden gerçek uygulamalara geçişi hızlandırır.

Disiplinlerarası Ekipler

Membran geliştirmede kimyagerler, proses mühendisleri ve tekno-ekonomistler baştan beri birlikte çalışmalı. Bu entegrasyon, ölçek büyütme zorluklarını, imalat darboğazlarını ve işletme maliyetlerini önceden tespit edip çözerek, her yeni tasarımın hem yüksek performanslı hem de ticarî açıdan mümkün olmasını sağlar.

Eğitim ve Danışmanlık

UNAM’da gözetimsiz cihaz erişimi bana özerklik ve problem çözme yeteneği kazandırdı. Türk danışmanlarımdan bana duyduğum güven, özgüven ve dayanıklılığımı pekiştirdi. Bu mentorluk modelini, yol göstericilik ve bağımsızlığı dengede tutacak şekilde, diğer araştırma merkezlerinde de uygulamalıyız.

Kültürel Güven

Farklı laboratuvar ortamlarında kendini evinde hissetmek önemli bir avantaj. Ortak Türk kökenim, Türkiye’deki üniversitelere uyum sürecini hızlandırdı ve sosyal destek ağıma güçlendirdi. Bu kültürel güven, SNSF Bridge PoC, Innosuisse projesi, GRS InnoBooster ve PBS Implementation Grant gibi çok önemli finansman desteklerini kazanmamı ve SEPARATIC girişimini Avrupa’da ve de dünyada başarılı bir şekilde kurmamı sağladı. Kimlik inancı ve çeşitliliğin gücü, araştırmacıların uluslararası projelerde cesur adımlar atmasını ve başarıya ulaşmasını kolaylaştırır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de aldığım eğitim kariyerim üzerinde kalıcı etki yarattı. Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi’nde inşa ettiğim sağlam kimya ve malzeme bilimi temelleri, Ulusal Nanoteknoloji Araştırma Merkezi (UNAM)’de edindiğim uygulamalı deneyimle birleşerek bana karmaşık membran protokollerini tasarlama ve yürütme özgüveni kazandırdı. Tüm derslerimi ve araştırmalarımı İngilizce yürütmek, küresel literatürle etkileşimde bulunma ve uluslararası iş birlikleri kurma yeteneğimi geliştirdi. Bu hazırlık, Avrupa’da yaptığım doktora sırasında patent başvurusu aşamasındaki plazma-aşındırma yöntemlerimizi hızla geliştirmemi ve SEPARATIC adlı girişimimi kuracak zemini hazırlamamı sağladı.

Uzun vadede, Türkiye’deki üniversitelerde laboratuvar altyapısının güçlendirilmesi ve uluslararası fon programlarına erişimin kolaylaştırılması, benzer kariyer yolları izlemek isteyen araştırmacılara ilham verecektir. Özellikle kimya ve malzeme bilimi alanlarında, cihazları derinlemesine tanıyan kalifiye eğitim personeli eksikliği büyük bir sorun. Mühendisler genellikle kamuda memur statüsünde çalışıyor ve düzenli olarak yeni kullanıcı talepleriyle uzmanlıklarını geliştirme fırsatı bulamıyor. Personel için düzenli eğitim programları organize etmek, hem onların farklı alanlardaki becerilerini genişletecek hem de kurumsal verimliliği artıracaktır.

Türkiye’de yaşadığım bir diğer zorluk, araştırmalarda kullanılan kimyasallara ve malzemelere erişimdeki gecikmelerdir. Özellikle daha az yaygın olan kimyasallar için bazen bir aydan uzun bekleme süreleri oluşuyordu; bu, ithalatçı firmalarının maliyeti düşürmek için siparişleri biriktirme stratejisinden kaynaklanıyor. Sonuç olarak, araştırma takvimleri aksamaya ve değerli zaman kaybına yol açıyor. Bu sorunu çözmek için, Türkiye’de yaygın olarak kullanılan kimyasalların doğrudan tedarikçileriyle bağlantılar kurulmalı ve önceden stoktan yararlanma sistemi geliştirilmeli. Uzun vadede belirli kimyasalların yerel üretimi de değerlendirilebilir.

Önümüzdeki dönemde pilot ölçekten ticarî ölçeğe geçişi hızlandırmak amacıyla sanyai-akademi konsorsiyumları kurulmalı; teknik ve finansal riskleri paylaşan kamu-özel ortaklıkları yaygınlaştırılmalı. TÜBİTAK ve KOSGEB gibi ulusal kuruluşlar, AB Horizon Europe ve İsviçre Innosuisse hibeleriyle eş finansman yaparak “ölçek büyüme boşluğu”nu daraltabilir ve Türk yeniliklerinin dünya pazarına hızla entegre olmasını sağlayabilir.

Politika düzeyinde, membranlar ve adsorbanlar da dahil olmak üzere karbon yakalama ve ayırma teknolojilerini ana akıma sokacak bir “Ulusal Teknoloji Stratejisi” benimsenmeli. Bu strateji, araştırma altyapısı yatırımları, vergi ve lisans teşvikleri, garanti satın alma taahhütleri ve sektöre özel düzenlemeleri kapsamalı. Örneğin, çimento ve enerji santrallerinin belirli bir oranını yerli membran modülleriyle arıtma zorunluluğu, yerli Ar-Ge çıktılarının ticarileşmesini hızlandırabilir.

Türk mezunların küresel alanda daha etkili olabilmesi için üç somut adım öneriyorum:

Birincisi, mezun dernekleri ve vakıflar aracılığıyla mentorluk programları kurarak genç araştırmacıları deneyimli akademisyen ve sanayi liderleriyle eşleştirmek; bu sayede kültürel adaptasyon, proje yönetimi ve uluslararası ağ konularında rehberlik alabilirler.

İkincisi, çift diploma ve ortak program anlaşmalarını genişleterek öğrencilerin lisans yıllarında yurt dışı laboratuvar deneyimi kazanmalarını sağlamak; Erasmus+ ve Mevlâna gibi değişim programları bu amaç için ideal.

Üçüncüsü, mezunların patent, yayın ve girişim başarılarını sergileyen dijital bir “Mezun Yenilik Ağı” kurmak; bu platform, proje ortaklıklarına, yatırımcı tanıtımlarına ve gerçek zamanlı iş birliklerine zemin hazırlayacaktır.

Özetle, Türkiye'nin güçlü akademik altyapısı ve İngilizce eğitim olanakları, teknik donanımlı ve özgüvenli araştırmacılar yetiştiriyor. Bu gücü küresel ölçekte sürdürülebilir kılmak ve artırmak için standart test protokolleri, iş birlikçi fon modelleri ve sağlam mezun ağları hayata geçirilmelidir. Bu inisiyatifler, Türk mezunların bilimsel ve ticari alanda dünya çapında rekabet etmelerini sağlayarak uluslararası iklim hedeflerine yönelik karbon yakalama teknolojilerinin yaygınlaşmasını hızlandıracaktır.

KAYNAKÇA

- Ashirov, T., & Coskun, A. (2021). Ultrahigh permeance metal coated porous graphene membranes with tunable gas selectivities. *Chem*, 7(9), 2385-2394. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.chempr.2021.06.005>
- Ashirov, T., & Coskun, A. (2024). Carbon Dioxide Capture: Current Status and Future Prospects. *CHIMIA*, 78(6), 415-422. <https://doi.org/10.2533/chimia.2024.415>
- Ashirov, T., Yazaydin, A. O., & Coskun, A. (2022). Tuning the Transport Properties of Gases in Porous Graphene Membranes with Controlled Pore Size and Thickness. *Advanced Materials*, 34(5), 2106785. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/adma.202106785>
- Battersby, S., Tasaki, T., Smart, S., Ladewig, B., Liu, S., Duke, M. C., Rudolph, V., & Diniz da Costa, J. C. (2009). Performance of cobalt silica membranes in gas mixture separation. *Journal of Membrane Science*, 329(1), 91-98. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.memsci.2008.12.051>
- Celebi, K., Buchheim, J., Wyss, R. M., Droudian, A., Gasser, P., Shorubalko, I., Kye, J.-I., Lee, C., & Park, H. G. (2014). Ultimate Permeation Across Atomically Thin Porous Graphene. *Science*, 344(6181), 289-292. <https://doi.org/doi:10.1126/science.1249097>
- Coskun, A. (2020). Tailor-made Functional Polymers for Energy Storage and Environmental Applications. *CHIMIA*, 74(9), 667. <https://doi.org/10.2533/chimia.2020.667>
- Dechnik, J., Gascon, J., Doonan, C. J., Janiak, C., & Sumbly, C. J. (2017). Mixed-Matrix Membranes. *Angewandte Chemie International Edition*, 56(32), 9292-9310. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/anie.201701109>
- Gardarsdottir, S. O., De Lena, E., Romano, M., Roussanaly, S., Voldsund, M., Pérez-Calvo, J.-F., Berstad, D., Fu, C., Anantharaman, R., Sutter, D., Gazzani, M., Mazzotti, M., & Cinti, G. (2019). Comparison of Technologies for CO₂ Capture from Cement Production – Part 2: Cost Analysis. *Energies*, 12(3), 542. <https://www.mdpi.com/1996-1073/12/3/542>
- Guo, X., Qiao, Z., Liu, D., & Zhong, C. (2019). Mixed-matrix membranes for CO₂ separation: role of the third component [10.1039/C9TA09012F]. *Journal of Materials Chemistry A*, 7(43), 24738-24759. <https://doi.org/10.1039/C9TA09012F>
- Justin, A., Espín, J., Kochetygov, I., Asgari, M., Trukhina, O., & Queen, W. L. (2021). A Two Step Postsynthetic Modification Strategy: Appending Short Chain Polyamines to Zn-NH₂-BDC MOF for Enhanced CO₂ Adsorption. *Inorganic Chemistry*, 60(16), 11720-11729. <https://doi.org/10.1021/acs.inorgchem.1c01216>
- Justin, A., Espín, J., Pugin, M. J., Stoian, D., Schertenleib, T., Mensi, M., Kochetygov, I., Ortega-Guerrero, A., & Queen, W. L. (2024). Post-Synthetic Covalent Grafting of Amines to NH₂-MOF for Post-Combustion Carbon Capture. *Advanced Functional Materials*, 34(7), 2307430. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/adfm.202307430>
- Kierzkowska, A. M., Pacciani, R., & Müller, C. R. (2013). CaO-Based CO₂ Sorbents: From Fundamentals to the Development of New, Highly Effective Materials. *ChemSusChem*, 6(7), 1130-1148. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/cssc.201300178>
- Koenig, S. P., Wang, L., Pellegrino, J., & Bunch, J. S. (2012). Selective molecular sieving through porous graphene. *Nature Nanotechnology*, 7(11), 728-732. <https://doi.org/10.1038/nnano.2012.162>
- Lee, T. H., & Smith, Z. P. (2024). Better standards are needed for membrane materials. *Nature Materials*, 23(1), 11-12. <https://doi.org/10.1038/s41563-023-01763-2>
- Li, X., Liu, Y., Liu, Q., Zheng, Z., & Guo, H. (2022). Single-layer membranes for organic solvent nanofiltration: a molecular dynamics simulation and comparative experimental study [10.1039/D1RA09061E]. *RSC Advances*, 12(12), 7189-7198. <https://doi.org/10.1039/D1RA09061E>
- Merkel, T. C., Lin, H., Wei, X., & Baker, R. (2010). Power plant post-combustion carbon dioxide capture: An opportunity for membranes. *Journal of Membrane Science*, 359(1), 126-139. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.memsci.2009.10.041>
- Park, H. B., Kamcev, J., Robeson, L. M., Elimelech, M., & Freeman, B. D. (2017). Maximizing the right stuff: The trade-off between membrane permeability and selectivity. *Science*, 356(6343), eaab0530. <https://doi.org/doi:10.1126/science.aab0530>
- Powell, C. E., & Qiao, G. G. (2006). Polymeric CO₂/N₂ gas separation membranes for the capture of carbon dioxide from power plant flue gases. *Journal of Membrane Science*, 279(1), 1-49. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.memsci.2005.12.062>
- Robeson, L. M. (1991). Correlation of separation factor versus permeability for polymeric membranes. *Journal of Membrane Science*, 62(2), 165-185. [https://doi.org/https://doi.org/10.1016/0376-7388\(91\)80060-J](https://doi.org/https://doi.org/10.1016/0376-7388(91)80060-J)
- Robeson, L. M. (2008). The upper bound revisited. *Journal of Membrane Science*, 320(1), 390-400. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.memsci.2008.04.030>
- Rochelle, G. T. (2009). Amine Scrubbing for CO₂ Capture. *Science*, 325(5948), 1652-1654. <https://doi.org/doi:10.1126/science.1176731>

- Rogelj, J., den Elzen, M., Höhne, N., Fransen, T., Fekete, H., Winkler, H., Schaeffer, R., Sha, F., Riahi, K., & Meinshausen, M. (2016). Paris Agreement climate proposals need a boost to keep warming well below 2 °C. *Nature*, 534(7609), 631-639. <https://doi.org/10.1038/nature18307>
- Roussanaly, S., Anantharaman, R., Lindqvist, K., Zhai, H., & Rubin, E. (2016). Membrane properties required for post-combustion CO2 capture at coal-fired power plants. *Journal of Membrane Science*, 511, 250-264. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.memsci.2016.03.035>
- Vinh-Thang, H., & Kaliaguine, S. (2013). Predictive Models for Mixed-Matrix Membrane Performance: A Review. *Chemical Reviews*, 113(7), 4980-5028. <https://doi.org/10.1021/cr3003888>
- Wang, B., Qiao, Z., Xu, J., Wang, J., Liu, X., Zhao, S., Wang, Z., & Guiver, M. D. (2020). Unobstructed Ultrathin Gas Transport Channels in Composite Membranes by Interfacial Self-Assembly. *Advanced Materials*, 32(22), 1907701. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/adma.201907701>

YOUNES GHOLIZADEH

Ben Younes Gholizadeh, 1981 yılında İran'ın Khoy şehrinde doğdum. Lisans eğitimimi 2006 yılında, Tebriz Üniversitesi Ticaret Ekonomisi bölümünde tamamladıktan sonra, akademik kariyerimi daha ileriye taşımak amacıyla yüksek lisans ve doktora eğitimim için Türkiye'yi tercih ettim. Türkiye'yi tercih etmemin temel sebepleri arasında, ülkedeki yükseköğretim kurumlarının güçlü akademik altyapısı, Avrupa Birliği uyum süreciyle gelişen ekonomi politikaları ve uluslararası araştırmalara açık bir ortam sunması yer almaktadır.

2010 yılında, Ankara Üniversitesi'nde Ekonomi-Maliye (AB programı) alanında yüksek lisans eğitimime başladım. Bu programın Avrupa Birliği standartlarında hazırlanmış olması hem teorik hem de pratik açıdan beni oldukça geliştirdi. Eğitimin içeriği sadece klasik ekonomi teorileriyle sınırlı kalmayıp enerji politikaları, sürdürülebilir kalkınma, enerji ekonomisi ve çevresel ekonomi gibi güncel ve disiplinler arası alanlara da yoğunlaşmaktaydı. Ardından, aynı üniversiteden ve aynı bölümden doktora eğitimime devam ettim ve 2018 yılında tamamladım.

Türkiye'de geçirdiğim bu akademik süreç, sadece bilgi birikimimi artırmakla kalmadı; aynı zamanda araştırma yapma, farklı bakış açılarını değerlendirme ve uluslararası iş birliklerine açık olma konularında da beni geliştirdi. Öğrencilik ve araştırmacılık dönemimde AB enerji politikaları, yenilenebilir enerji, enerji ekonomisi ve Blok zincir enerji, çevre ekonomisi ve karbon ayak izi gibi alanlarda ulusal ve uluslararası dergiler ve konferanslar için araştırmalar yapıp, çeşitli projelerde yer aldım ve bu konularda birçok ulusal ve uluslararası yayına katkı sundum. Ankara Üniversitesi'nde asistanlık görevim ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarında yürüttüğüm çalışmalarda enerji ve çevre ekonomisi gibi farklı uygulamalı alanlarda da deneyim kazandım.

Türkiye'de aldığım eğitim, akademik kariyerimin temel taşı olmuştur. Bu süreç sayesinde öğretim üyeliği görevine yükseldim ve şu anda hem Türkiye'de (İstanbul Rumeli Üniversitesi-2019-2020 dönemi) hem de KKTC'de (Kıbrıs Batı Üniversitesi-2023-2024 dönemi) farklı üniversitelerde öğretim üyeliği oldu, halen akademik çalışmalarımı sürdürmekteyim. Aynı zamanda AB ülkeleriyle ilgili enerji ve ekonomik politikalar üzerine çok sayıda kitap, makale ve bildiri yayımladım. Türkiye'deki eğitimim, yalnızca bir öğrenim süreci değil, aynı zamanda kültürel bir zenginlik ve çok yönlü bir gelişim fırsatı sunmuştur. Şimdiki araştırmalarım blockchain enerji, çevre ekonomisi, enerji ekonomisi ve yapay zekâ üzerindedir. Bu konularla ilgili SSC'li yüksek endeksli, SCOPUS ve WEB OF SCIENCE tabanında yer alan dergilerde uluslararası yayınlarım bulunmaktadır. Ayrıca yayımladığım makalelere ilaveten uluslararası konferanslar ve sempozyumlarda yaptığım sunuşlar, editörlük ve toplantı yöneticiliğim bulunmaktadır.

Bu kazanımlar doğrultusunda, akademik kariyerimi daha da ileriye taşıma ve uluslararası düzeyde katkı sağlama hedefiyle çalışmalarımı sürdürmekteyim.

yns.gholizadeh@gmail.com

3.5. FİNANSAL VE YÖNETSEL BECERİLERİN İŞ DÜNYASINDAKİ YANSIMALARI

YOUNES GHOLIZADEH

GİRİŞ

Küreselleşen ve dijitalleşen dünyada ekonomik başarı, yalnızca üretim kapasitesiyle değil, aynı zamanda bilgiye dayalı karar alma süreçlerinin, stratejik yönetim becerilerinin ve etkin finansal planlamanın uygulanmasıyla sağlanmaktadır. Bu bağlamda hem kamu hem de özel sektör kuruluşları, nitelikli iş gücüne ve güçlü bir yönetim anlayışına sahip bireyleri bünyelerine katmak suretiyle rekabet avantajı elde etmeye çalışmaktadır (Lusardi & Mitchell, 2014; Northouse, 2019). İş dünyasının değişen yapısı, günümüzde sadece teknik bilgiye değil; aynı zamanda kriz yönetimi, liderlik, risk analizi ve yatırım planlaması gibi çok boyutlu becerilere sahip insan kaynağını zorunlu kılmaktadır (Mintzberg et al., 2005).

Türkiye, son on yılda yükseköğretim altyapısına yaptığı yatırımlar, uluslararasılaşma politikaları ve disiplinlerarası eğitim programları ile özellikle ekonomi ve yönetim bilimleri alanında önemli bir cazibe merkezi hâline gelmiştir. Türkiye’de lisansüstü düzeyde alınan ekonomi ve finans eğitimi, öğrencilerin hem teorik bilgi hem de uygulamalı beceriler geliştirmesine olanak tanımaktadır. Özellikle üniversitelerin iş dünyası ile kurduğu iş birlikleri, staj programları, TÜBİTAK ve KOSGEB gibi kurumların sağladığı proje destekleri, öğrencilerin gerçek piyasa dinamikleriyle erken tanışmasına zemin hazırlamaktadır (Öztürk & Aydın, 2022; Gök & Sönmez, 2022).

Finansal okuryazarlık, stratejik planlama, maliyet analizi, bütçe yönetimi, kriz dönemlerinde dayanıklılık stratejileri, dijital girişimcilik ve yatırım kararları gibi konular, Türkiye’deki lisansüstü programların temel yapı taşları arasında yer almaktadır. Bu konularda edinilen bilgi ve beceriler, mezunların kendi ülkelerinde iş dünyasına liderlik etmelerinde belirleyici rol oynamaktadır. Ayrıca Türkiye’de alınan eğitim, bireylerin kültürel farkındalığını artırarak, onları çok uluslu iş ortamlarında daha etkin bireyler hâline getirmektedir (Aydoğdu, 2023; OECD, 2023).

Son döneme ait literatürde, mezunların eğitim aldıkları ülkelerle kurdukları ilişkilerin, yalnızca bireysel kariyer gelişimiyle sınırlı kalmadığını; aynı zamanda ekonomik kalkın-

ma, girişimcilik kapasitesi ve uluslararası iş birliklerinin artırılması gibi makro düzeyde etkiler doğurduğu görülmektedir (Lusardi & Tufano, 2015; Yıldız & Ersoy, 2023). Bu bağlamda, Türkiye’de eğitim almış bireylerin, kendi ülkelerinde KOBİ’ler, start-up’lar ve teknoloji tabanlı girişimlerde üstlendikleri roller, sadece bireysel başarı değil; aynı zamanda bir “eğitim diplomasisi” çıktısı olarak da değerlendirilmelidir.

Bu çalışmada, Türkiye’de ekonomi ve yönetim bilimleri alanında eğitim almış uluslararası öğrencilerin iş dünyasında elde ettikleri finansal ve yönetsel beceriler analiz edilecektir. Bu bağlamda çalışma literatüre iki temel katkı sağlamaktadır. Uluslararası öğrencilerin Türkiye’de kazandıkları becerilerin ülkelerindeki iş dünyasına nasıl entegre edildiğine dair nitel araştırma yöntemi kullanılarak, ilgili konuya yeni bir bakış açısı getirmektedir. Ayrıca çalışma, Türkiye’nin yükseköğretim sisteminin yumuşak gücü (soft power) etkisini gözler önüne sererek, eğitim diplomasisi literatürüne katkı sunmaktadır.

Araştırma yöntemleri açısından ise bu soruların yanıtlanabilmesi için nitel yöntem kapsamında analizler kullanılarak Türkiye’deki işletmelerin finans ve yönetim becerilerinin şirket performansı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu sorular çerçevesinde, güncel akademik literatür ve sektörel istatistikler destekli analiz yapılmıştır.

Gelişen ve dönüşen dünya ekonomisinde finansal ve yönetsel becerilerin rolü gerek bireyler gerekse kurumlar açısından önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir. Finansal okuryazarlık, stratejik yönetim, kriz dönemlerinde dayanıklılık ve liderlik gibi konular, yükseköğretim kurumlarının yetişmiş insan gücü yaratmasında belirleyici faktörler arasında yer almaktadır. Bu kapsamda yapılan literatür taraması, çalışmanın teorik temelini oluşturmakla kalmayıp aynı zamanda bu alandaki bilgi açıklarını belirleyip gidermeyi hedeflemektedir. Örneğin, OECD (2020; 2023) raporlarına göre, finansal okuryazarlık eksikliği, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik karar alma süreçlerinde önemli zafiyetler yaratmaktadır. Lusardi ve Mitchell (2014), bireylerin tasarruf, borçlanma ve yatırım konularındaki yetersiz bilgi seviyelerinin, uzun vadeli finansal sağlıklarını olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur. Bu nedenle, finansal okuryazarlığın erken yaşta ve üniversite eğitimi düzeyinde kazanılması, ekonomik performansın iyileştirilmesinde kritik bir etken olarak değerlendirilmektedir (Lusardi & Tufano, 2015).

Stratejik yönetim ve liderlik becerileri, şirketlerin çevik karar alma süreçlerini destekleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır. Mintzberg ve arkadaşlarına (2005) göre, stratejik yönetim sadece planlama değil, aynı zamanda çevresel şartlara uyum sağlama ve kaynakları etkin kullanma becerisini de içermektedir. Northouse (2019) ise liderliğin, şirketlerin vizyonunu şekillendirme ve insan kaynağını yönlendirme kapasitesiyle doğrudan ilişkili olduğunu belirtmektedir. Bu becerilerin üniversite düzeyinde kazanılması, bireylerin iş dünyasındaki etkilerini artırmaktadır.

Son yıllarda dijital dönüşümle birlikte, girişimcilik ve KOBİ yönetimi alanları da literatürde yoğun bir şekilde tartışmaya açılmıştır. OECD (2023), KOBİ’lerin ekonomideki istihdam ve yenilik üretme kapasitesini vurgularken bu şirketlerin finansal ve yönetsel bilgi

eksikliği nedeniyle krizlere karşı daha kırılğan olduklarını belirtmektedir. Bu nedenle, yükseköğretim kurumlarının KOBİ odaklı eğitim programları geliştirmesi gerekliliği vurgulanmaktadır (Aksoy, 2022).

Ayrıca kriz yönetimi açığı, şirketlerin çözüm yeteneğine sahip yöneticilere duyduğu ihtiyacı öne çıkarmaktadır. Yılmaz ve Karagöz (2021), kriz dönemlerinde şirketlerin finansal dayanıklılığını artıran faktörleri analiz etmiş; stratejik planlama, nakit akışı yönetimi ve dijital dönüşüm gibi unsurların önemini vurgulamıştır. Aydoğdu (2023) ise pandemi gibi beklenmedik krizlerin, şirketlerin dijital altyapı ve finansal okuryazarlık alanlarındaki yetersizliklerini gün yüzüne çıkardığını belirtmektedir.

İlaveten, Gök ve Sönmez (2022), Türkiye'deki lisansüstü eğitimin mezun performansına etkisini değerlendirdikleri çalışmalarında, öğrencilerin stratejik yönetim, liderlik ve kriz yönetimi alanlarında yetkinlik kazandıklarını ortaya koymuştur. Aynı şekilde, Öztürk ve Aydın (2022), yükseköğretim kurumlarının liderlik yetkinlikleri gelişimi konusundaki rollerini vurgulamaktadır.

Ancak, mevcut literatürdeki önemli bir eksiklik, uluslararası öğrencilerin Türkiye'de kazandıkları finansal ve yönetsel becerilerin, kendi ülkelerindeki iş dünyasına yansımalarına dair somut analizlerin sınırlı olmasıdır. Bu çalışma, işte bu eksikliği giderme amacı taşımakta; Türkiye mezunlarının kendi ülkelerinde girişimcilik faaliyetleri, KOBİ yönetimi ve kriz dönemlerindeki uygulamaları aracılığıyla nasıl bir etki yarattıklarını analiz etmektedir.

Sonuç olarak, bu literatür taraması, Türkiye'de kazanılan finansal ve yönetsel becerilerin mezunlar aracılığıyla nasıl uluslararası bir etkiye dönüştüğüne dair bilimsel temelleri ortaya koymakta ve bu etkiyi derinlemesine analiz eden bir çalışma bağlamı sunmaktadır.

FİNANSAL VE YÖNETSEL BECERİLERİN İŞ DÜNYASINDAKİ ETKİLERİ

Türkiye ekonomisinin son yıllarda geçirdiği yapısal dönüşümler, finansal bilgiye dayalı karar alma süreçlerinin ve stratejik yönetim becerilerinin iş dünyasındaki önemini artırmıştır. Özellikle KOBİ'lerden çok uluslu şirketlere kadar geniş bir yelpazede faaliyet gösteren işletmeler, sürdürülebilir büyümeyi sağlamak ve rekabet gücünü artırmak adına finansal okuryazarlık, bütçe planlaması, liderlik, dijitalleşme ve kriz yönetimi gibi becerilere sahip profesyonellere ihtiyaç duymaktadır. Türkiye'de lisans üstü düzeyde sunulan ekonomi, finans ve yönetim eğitimi ise bu ihtiyaçlara yanıt verecek nitelikte teorik ve uygulamalı içerikler sunarak mezunların yalnızca bilgi sahibi değil; aynı zamanda çözüm odaklı ve esnek düşünebilen yöneticiler olarak iş dünyasına entegre olmalarını sağlamaktadır. Bu bölümde, Türkiye'de edinilen finansal ve yönetsel becerilerin reel sektörde etkileri, sektörel analizler ve güncel araştırmalar ışığında çok boyutlu olarak ele alınacaktır.

Finansal Okuryazarlık ve Bütçe Yönetimi

Finansal okuryazarlık, bireylerin gelir ve giderlerini etkin biçimde yönetebilme, finansal riskleri analiz edebilme ve bilinçli mali kararlar alabilme yetkinliklerini ifade eder. Günümüzde yalnızca bireylerin değil, işletmelerin de uzun vadeli sürdürülebilirliği açısından kritik bir beceri olarak görülmektedir (OECD, 2020). Finansal okuryazarlığı yüksek bireyler, yalnızca kişisel mali sağlığı değil, aynı zamanda çalıştıkları ya da yönettikleri kurumların da finansal istikrarına katkı sağlarlar (Lusardi & Mitchell, 2014).

Türkiye'deki lisansüstü ekonomi ve finans eğitimi, öğrencilerin temel muhasebe ilkelelerinden başlayarak, mali tabloların analizine, gelir-gider dengesi kurmaya, nakit akışı izlemeye ve performans değerlendirme tekniklerine kadar geniş bir yelpazede donanım kazanmalarını hedeflemektedir. Bu süreçte kullanılan uygulamalı ders içerikleri, simülasyonlar ve gerçek vaka analizleri, teorik bilgilerin iş yaşamında kullanılabilir becerilere dönüşmesini sağlamaktadır (Demir & Kılıç, 2021; Aydoğdu, 2023). Özellikle bütçe yönetimi, işletmelerin stratejik kararlarını yönlendiren temel araçlardan biridir. Etkili bir bütçe planlaması, işletmelerin mali hedeflerine ulaşmasını sağlarken aynı zamanda disiplinli mali yönetime de katkı sağlar (Öztürk & Aydın, 2022). Türkiye'de eğitim almış bireyler, bütçe hazırlama sürecini yalnızca yıllık planlarla sınırlı görmemekte; aylık ve çeyrek dönem analizleriyle performans takibini de alışkanlık haline getirmektedir.

Nitekim Türkiye'de yüksek lisans eğitimi almış ve kendi ülkesinde bir girişim başlatan bir mezun, işletmesinin ilk yılında detaylı bir bütçe hazırlayarak gelir tahminleri ile gerçekleşen gelirler arasındaki farkları periyodik olarak analiz edebilir; sonuçlara göre pazarlama harcamalarını yeniden yapılandırabilir ve nakit yönetimini optimize edebilir. Bu tür uygulamalar, bireyin eğitim sürecinde öğrendiği performans izleme, finansal veri analizi ve planlama tekniklerinin doğrudan iş yaşamına yansımaları sağlar (Gök & Sönmez, 2022). Ayrıca finansal okuryazarlık, sadece iç denetim ve kaynak kullanımıyla sınırlı kalmayıp, dış finansman kaynaklarının etkin kullanımı, krediye erişim koşullarının değerlendirilmesi ve yatırımcılarla sağlıklı iletişim kurulması gibi alanlarda da belirleyici rol oynamaktadır (Yıldız & Ersoy, 2023). Türkiye'de eğitim almış bireylerin bu alanlardaki becerileri, onların ulusal ve uluslararası pazarlarda daha güçlü ve sürdürülebilir işletmeler kurmalarına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'de verilen ekonomi ve finans eğitiminin finansal okuryazarlık üzerindeki etkisi yalnızca bireysel değil, makro düzeyde ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşma açısından da önemlidir (Kaya & Tunç, 2024). Mezunların kendi ülkelerinde üstlendikleri roller ve katkılar, Türkiye'nin uluslararası eğitim politikalarının etkinliğini de somutlaştırmaktadır.

Yatırım Planlaması ve Risk Yönetimi

Ankara Üniversitesi gibi köklü kurumlarda edinilen finansal analiz ve portföy yönetimi bilgileri, mezunların yatırım planlaması yaparken kısa ve uzun vadeli riskleri doğru değerlendirmelerine yardımcı olmaktadır. İş dünyasında karşılaşılan belirsizliklere karşı, öğrencilik döneminde edinilen senaryo analizi ve stres testleri gibi yöntemler, yönetsel

karar alma süreçlerini güçlendirmektedir (Gök & Sönmez, 2022). Türkiye'deki eğitim sistemi, bu tür risk yönetim becerilerini teorik olduğu kadar vaka analizleriyle de desteklemektedir.

Türkiye'deki üniversiteler, öğrencilerin yatırım ve risk yönetimi konusunda analitik bir bakış açısı geliştirmelerini teşvik etmektedir. Portföy teorisi, varlık fiyatlandırma modelleri, iç verim oranı hesaplamaları ve senaryo analizleri gibi konular, öğrencilerin gelecekteki yatırımlarını daha bilinçli planlamalarını sağlamaktadır. Ayrıca, finans bölümlerinde uygulanan simülasyon tabanlı eğitimler, öğrencilerin farklı risk düzeylerinde karar alabilme yetilerini pekiştirmektedir. Özellikle, KOBİ sahipleri veya girişimciler için sermayenin doğru yönetilmesi büyük önem arz etmektedir. Türkiye mezunları, finansal planlamayı sadece maliyetleri minimize etmek için değil, aynı zamanda büyüme stratejilerini finanse etmek için de kullanmayı öğrenmiştir. Örneğin, kriz dönemlerinde alternatif finans kaynaklarına yönelme ya da kısa vadeli borçların yeniden yapılandırılması gibi stratejiler, Türkiye'de edinilen risk yönetimi becerilerinin iş yaşamında kullanıldığını göstermektedir (Gök & Sönmez, 2022).

Yatırım planlaması ve risk yönetimi, işletmelerin büyüme ve sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarında kilit rol oynayan iki temel yönetsel süreçtir. Bu alanlarda doğru stratejiler geliştirebilmek hem kısa vadeli hem de uzun vadeli kararların rasyonel bir temele dayanmasını gerektirir (Fabozzi et al., 2020). Türkiye'de ekonomi ve finans eğitimi, öğrencilerin bu konularda analitik düşünme becerilerini geliştirmelerine ve belirsizlik ortamlarında rasyonel kararlar alabilmelerine olanak tanımaktadır. Lisansüstü düzeyde verilen yatırım analizi, portföy yönetimi, finansal modelleme ve risk ölçüm teknikleri gibi dersler sayesinde öğrenciler, yatırımın getiri-potansiyel kayıp dengesini değerlendirebilmekte ve çeşitli senaryolar altında karar alabilmektedir. Örneğin, duyarlılık analizi (sensitivity analysis), net bugünkü değer (NPV), iç verim oranı (IRR) gibi araçlar, yatırım projelerinin finansal fizibilitesinin ölçülmesinde yaygın olarak kullanılmaktadır (Gök & Sönmez, 2022).

Türkiye'de eğitim almış mezunlar, bu becerileri yalnızca finansal yatırım kararlarında değil, aynı zamanda operasyonel ve stratejik karar süreçlerinde de uygulamaktadır. Örneğin, pandeminin ilk döneminde Türkiye'de yüksek lisans eğitimi almış bir iş insanı, işletmesinin satış gelirlerinde yaşanan düşüşe karşılık likidite pozisyonunu korumak amacıyla üretim kapasitesini geçici olarak azaltmış, bu sayede sabit maliyet yükünü düşürerek nakit akışını sürdürülebilir hale getirmiştir. Bu strateji, kriz dönemlerinde finansal dayanıklılığı artırmaya yönelik eğitim temelli bir müdahale örneğidir (Aydoğdu, 2023).

Risk yönetimi, günümüzde yalnızca finansal piyasalarda değil; tedarik zinciri, insan kaynakları ve dijital altyapı gibi alanlarda da kritik önem taşımaktadır. Türkiye'deki ekonomi ve finans eğitimi, risk kavramını çok boyutlu bir perspektiften ele almakta; öğrencileri yalnızca piyasa riski değil, aynı zamanda operasyonel, stratejik ve dışsal riskler konusunda da bilgilendirmektedir (Yılmaz & Karagöz, 2021). Bu çok katmanlı yaklaşım, özellikle belirsizlik ve kriz ortamlarında karar alıcıların daha esnek ve proaktif stratejiler geliştirmelerini sağlamaktadır. Ayrıca, Türkiye'de uygulanan eğitim programlarında Harvard

Business School tarzı vaka analizleri ve proje temelli öğrenme metodolojileri, öğrencilerin farklı sektörlerde karşılaşabilecekleri riskleri anlamalarına ve bu riskleri yönetebilecek sistematik çözümler üretmelerine yardımcı olmaktadır (Öztürk & Aydın, 2022). Mezunlar, bu yöntemleri kendi iş kollarında hem iç kontrol mekanizmaları geliştirmek hem de yatırım kararlarını optimize etmek için kullanmaktadır.

İlaveten, Türkiye’de kazanılan finansal karar verme becerileri, dış çevreyle etkileşim içinde olan iş modellerinin geliştirilmesine de katkı sağlamaktadır. Örneğin, girişimciler yatırımcı sunumlarında (pitch deck) doğru mali öngörüler sunabilmekte; kredi başvurularında gerekli teminatları ve geri ödeme planlarını risk-temelli bir bakışla sunarak kaynak erişimini kolaylaştırabilmektedir (Lusardi & Tufano, 2015; Kaya & Tunç, 2024). Sonuç olarak, Türkiye’de edinilen yatırım ve risk yönetimi becerileri, mezunların sadece bireysel girişimcilik faaliyetlerinde değil; aynı zamanda büyük ölçekli işletmelerde üst düzey yönetsel pozisyonlarda da etkin rol oynamalarını sağlamaktadır. Bu durum, Türkiye’nin sunduğu eğitimin sadece teknik değil; aynı zamanda yönetsel vizyon açısından da rekabetçi bir düzeyde olduğunu göstermektedir.

Stratejik Yönetim ve Liderlik

Yalnızca teknik beceriler değil, aynı zamanda stratejik bakış açısı ve liderlik yetkinlikleri de Türkiye’deki ekonomi eğitiminin önemli kazanımları arasındadır. Özellikle proje yönetimi, stratejik planlama ve insan kaynakları yönetimi gibi dersler, iş dünyasında hem ekip yönetimi hem de vizyon geliştirme açısından mezunlara avantaj sağlamaktadır (Yıldız & Ersoy, 2023). Yönetim alanındaki eğitimler, bireylerin liderlik özelliklerini geliştirmeye odaklanmakta ve onları karar alma süreçlerinde etkin bireyler haline getirmektedir. Türkiye’de üniversitelerde uygulanan vaka analizleri, simülasyon oyunları ve grup projeleri, öğrencilerin stratejik düşünme, çatışma çözümü, zaman yönetimi ve takım çalışması becerilerini güçlendirmektedir.

Stratejik yönetim, işletmelerin uzun vadeli hedeflerine ulaşabilmesi için iç ve dış çevresel koşulları analiz ederek kaynaklarını en verimli biçimde yönlendirmesini ifade eder. Liderlik ise bu sürecin itici gücüdür; yani değişimi yönlendirme, belirsizlikle baş etme ve ekipleri ortak hedefler doğrultusunda bir araya getirme becerisidir (Mintzberg et al., 2005; Northouse, 2019). Bu iki kavram, çağdaş iş dünyasında ayrılmaz bir bütün haline gelmiştir ve karar alma süreçlerinin başarısını doğrudan etkilemektedir.

Türkiye’deki lisansüstü ekonomi ve yönetim eğitimi, stratejik düşünme ve liderlik becerilerinin geliştirilmesine büyük önem vermektedir. Özellikle işletme politikası, kamu-özel sektör iş birlikleri, yönetim organizasyonu ve kurumsal strateji gibi dersler aracılığıyla öğrenciler, rekabet ortamında nasıl konum alınacağı, kaynakların nasıl tahsis edileceği ve paydaşlarla ilişkilerin nasıl yönetileceği konusunda ileri düzey bilgi edinmektedirler (Yıldız & Ersoy, 2023). Bu eğitim yaklaşımı sadece teorik içerikle sınırlı kalmaz. Üste açıklamak üzere, Türkiye’deki üniversitelerde uygulanan vaka çalışmaları (case study), grup projeleri, simülasyonlar ve yönetim oyunları, öğrencilerin gerçek iş problemlerini çözmeye

deneyimi kazanmalarını sağlamaktadır. Örneğin, Harvard Business School tarzında yapılandırılmış bir vaka analizinde, öğrenciler sanal bir şirketin ürün çeşitlendirme kararı hakkında stratejik seçenekleri değerlendirerek SWOT, PESTLE ve 5 Güç Analizi gibi araçları kullanmayı öğrenmektedir (Demir & Kılıç, 2021).

Liderlik eğitimi ise Türkiye'deki ekonomi-finans odaklı programlarda yalnızca "yönetici" yetiştirmekle sınırlı kalmaz; değişim ajanları, yenilikçi düşünürler ve stratejik karar vericiler yetiştirmeye odaklanır. Öğrenciler bu süreçte hem bireysel hem de kurumsal düzeyde liderlik sergilemenin yollarını öğrenmekte; çatışma yönetimi, müzakere teknikleri, duygusal zekâ ve etkileşim temelli karar alma gibi yetkinlikleri kazanmaktadır (Aydoğdu, 2023; Gök & Sönmez, 2022). Ayrıca dijitalleşme çağında stratejik yönetim anlayışı da dönüşmektedir. Veri temelli karar alma, dijital liderlik ve çevik yönetim (agile management) gibi kavramlar artık klasik stratejik planlamanın yerini almaktadır. Türkiye'deki bazı üniversiteler bu değişime ayak uydurarak, dijital strateji geliştirme ve inovasyon liderliği gibi dersleri müfredatlarına dahil etmiş; öğrencilerin hem teknolojiye hâkim hem de stratejik vizyona sahip bireyler olarak yetiştirmelerini hedeflemiştir (Öztürk & Aydın, 2022; Aksoy, 2022). Sonuç olarak, Türkiye'de alınan stratejik yönetim ve liderlik eğitimi; bireylerin karmaşık iş ortamlarında etkili kararlar almalarını, krizlere karşı dirençli sistemler geliştirmelerini ve insan kaynağını verimli yönetmelerini sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Bu beceriler hem bireysel girişimcilik faaliyetlerinde hem de kamu ve özel sektörde yürütülen büyük ölçekli projelerde başarıya ulaşmanın anahtarı haline gelmiştir.

KOBİ'ler ve START-UP'larda Uygulama Alanı

Türkiye'deki KOBİ ekosistemi ve büyüyen girişimcilik sahası, edinilen becerilerin sahada uygulanması için verimli bir zemin sunmaktadır. Özellikle teknoloji temelli girişimlerde finansal planlama, yatırımcı ilişkileri ve kaynak yönetimi konularında Türkiye'de eğitim almış bireylerin daha başarılı performanslar sergilediği gözlemlenmektedir (Aksoy, 2022). Bu durum hem iç pazarda hem de uluslararası pazarlarda rekabet edebilirliği artırmaktadır.

Türkiye'de eğitim almış bireyler, özellikle teknoloji odaklı yeni girişimlerde çok yönlü roller üstlenmektedir. Dijital pazarlama, yazılım tabanlı iş modelleri, fintech uygulamaları gibi alanlarda mezunların uygulamalı becerilerle donanmış olması, iş fikirlerinin daha hızlı olgunlaşmasını sağlamaktadır. Türkiye'deki girişimcilik merkezleri (Teknokentler, Kuluçka Merkezleri) ve TÜBİTAK gibi kurumların destek programları da uluslararası öğrencilere hem mentorluk hem de finansal destek sunarak bu süreçte rol oynamaktadır (Aksoy, 2022). Bir örnek vermek gerekirse, Türkiye'de ekonomi ve yönetim alanında eğitim almış bir girişimci, ülkesinde tarım teknolojileri alanında bir start-up kurarak, yerel çiftçilere veri temelli finansal karar desteği sunan bir mobil uygulama geliştirmiştir. Bu tür uygulamalar, Türkiye'de kazanılan finansal analiz ve iş modeli geliştirme becerilerinin yerel düzeyde kalkınmaya katkısını yansıtmaktadır.

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ'ler) ve start-up şirketleri hem istihdam yaratma hem de ekonomik büyümeye katkı sağlama açısından birçok ülkenin kalkınma stratejisinde merkezi bir konumdadır. Özellikle dijital dönüşüm ve yenilikçilik kapasitesi ile öne çıkan teknoloji tabanlı girişimler, rekabet gücünün ve sürdürülebilir kalkınmanın dinamosu haline gelmiştir (Aksoy, 2022; OECD, 2023). Bu bağlamda, Türkiye'de ekonomi ve finans alanında eğitim almış bireyler, bu girişim türlerinde hem kurucu hem de yönetsel rollerde aktif olarak yer almakta ve yenilikçi iş modelleri geliştirmektedir.

Türkiye'de alınan lisansüstü eğitim, öğrencilere yalnızca geleneksel işletme yönetimi becerileri değil, aynı zamanda dijital finans, inovasyon stratejileri, girişimcilik hukuku, kitle fonlaması ve iş modeli kurması gibi modern araç ve kavramlarla tanışma imkânı sunmaktadır (Öztürk & Aydın, 2022). Bu bilgiler, mezunların kendi ülkelerinde kurdukları girişimlerde hem finansal planlama hem de stratejik konumlandırma süreçlerine yön vermelerini sağlamaktadır. Örneğin, Türkiye'de eğitim almış bir girişimcinin, mezuniyet sonrasında kendi ülkesinde kurduğu dijital tarım teknolojisi start-up'ı, Türkiye'deki eğitim sırasında edindiği iş modeli tasarımı ve yatırımcı sunumu hazırlama becerileri sayesinde kısa sürede yatırım almış ve ihracat potansiyeli kazanmıştır. Bu örnek, Türkiye'de edinilen bilgi birikiminin doğrudan ekonomik çıktıya dönüşmesine açık bir göstergedir (Kaya & Tunç, 2024).

KOBİ'lerin yönetiminde Türkiye mezunu bireyler, özellikle finansal sürdürülebilirlik, maliyet yönetimi ve dijital pazarlama stratejileri gibi konularda kritik roller üstlenmektedir. Türkiye'deki müfredat kapsamında uygulanan girişimcilik atölyeleri, iş planı yarışmaları ve TÜBİTAK destekli proje uygulamaları, öğrencilerin gerçek dünya ile doğrudan temas kurmasına olanak tanımaktadır (Aydoğdu, 2023). Bu deneyimler, mezunların kendi ülkelerinde sürdürülebilir KOBİ ekosistemleri kurmalarında belirleyici olmuştur. Ayrıca, son yıllarda gelişen uluslararası dijital platformlar ve uzaktan çalışma olanakları sayesinde Türkiye mezunları, yalnızca yerel değil, küresel düzeyde faaliyet gösteren teknoloji tabanlı girişimlerde de rol almaktadır. Girişimcilik ekosistemindeki bu sınırların ortadan kalkması, mezunların Türkiye'de edindikleri stratejik ve finansal becerileri dünya çapında uygulayabilmelerine olanak sağlamıştır (Lusardi & Tufano, 2015).

Yine dikkat çeken bir diğer nokta, Türkiye mezunlarının start-up dünyasına yalnızca girişimci olarak değil, aynı zamanda mentor, danışman veya yatırımcı olarak da katılmasıdır. Bu çok yönlü roller, Türkiye'de edinilen akademik ve uygulamalı bilginin çeşitliliğini ve işlevselliğini gözler önüne sermektedir. Örneğin, Türkiye mezunu bir ekonomist, ülkedeki bir fintek (finansal teknoloji) start-up'ına stratejik danışmanlık hizmeti sunarak, şirketin ölçeklenme sürecinde kritik katkılarda bulunmuştur (Yıldız & Ersoy, 2023). Kısacası, Türkiye'de kazanılan ekonomi, finans ve yönetim becerileri; KOBİ'lerin sürdürülebilir büyüme stratejilerine, start-up'ların yatırım alma süreçlerine ve teknoloji tabanlı girişimlerin uluslararasılaşmasına somut katkılar sunmaktadır. Bu katkı hem bireysel kariyer gelişimine hem de Türkiye'nin eğitim diplomasisi yoluyla küresel düzeyde tanınırlığına hizmet eden önemli bir değerdir.

Uluslararası Yansımalar ve Türkiye Mezunlarının Küresel Rolü

Türkiye’de alınan ekonomi ve finans eğitiminin etkileri sadece yerel düzeyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda mezunların kendi ülkelerinde veya başka ülkelerde üstlendiği rollerle küresel düzeyde de hissedilmektedir. Türkiye mezunu bireyler, sahip oldukları donanım sayesinde çok uluslu firmalarda yöneticilik yapmakta, ekonomik danışmanlık hizmetleri sunmakta ve kamu politikalarının şekillenmesinde aktif roller almaktadır (Kaya & Tunç, 2024). Bu durum, Türkiye’nin “yumuşak güç” kapasitesine de dolaylı katkılar sunmaktadır.

Türkiye’de eğitim almış bireylerin iş dünyasında üstlendikleri roller, yalnızca bireysel kariyer gelişimiyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda Türkiye’nin küresel imajına ve diplomatik kapasitesine de katkı sağlamaktadır. Ekonomi-finans mezunları, kendi ülkelerinde ya da üçüncü ülkelerde çok uluslu firmalarda çalışarak hem Türkiye’nin bilgi ihracına aracı olmakta hem de iki ülke arasında ekonomik iş birliklerinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır (Kaya & Tunç, 2024). Bu durum, Türkiye mezunlarının “gönül elçiliği” rolünü yalnızca sembolik değil, aynı zamanda ekonomik olarak da anlamlı hale getirmektedir. Nitekim birçok uluslararası öğrenci, Türkiye’de edindikleri deneyimi kendi ülkelerinde kurdukları danışmanlık firmaları ya da girişimler aracılığıyla kurumsal düzeye taşımaktadır.

Küresel ekonomik sistemin giderek daha kırılgan hale geldiği günümüzde, işletmelerin krizlere karşı dayanıklılığı ve değişen koşullara uyum sağlayabilme kapasitesi, rekabet avantajı elde etmenin temel unsurlarından biri haline gelmiştir. COVID-19 pandemisi, bölgesel savaşlar, iklim krizi ve finansal dalgalanmalar gibi beklenmedik gelişmeler, şirketlerin yalnızca kısa vadeli kâr hedeflerine değil, uzun vadeli dayanıklılık ve esneklik stratejilerine de odaklanmasını zorunlu kılmıştır (Yılmaz & Karagöz, 2021; OECD, 2023). Bu noktada, Türkiye’de alınan ekonomi ve finans eğitimi, öğrencilerin kriz yönetimi, risk azaltma, senaryo analizi ve esnek iş modelleri geliştirme gibi konularda yetkinlik kazanmalarını sağlamaktadır. Türkiye’deki müfredatlar, yalnızca normal piyasa koşullarında değil; aynı zamanda belirsizlik ortamlarında da doğru kararlar alabilecek yöneticiler yetiştirmeye odaklanmıştır (Aydoğdu, 2023; Gök & Sönmez, 2022). Kriz dönemlerinde finansal dayanıklılık, nakit akışı yönetimi, kısa vadeli borçların çevrilmesi, maliyet azaltıcı önlemler ve gelir çeşitlendirmesi gibi uygulamalara dayanır. Türkiye’de eğitim almış mezunlar, bu stratejileri başarıyla uygulayarak kendi ülkelerinde faaliyet gösteren işletmelerin krizlere karşı ayakta kalmasını sağlamışlardır. Örneğin, pandeminin ilk dönemlerinde, Türkiye mezunu bir kadın girişimci, işletmesinde online satış altyapısını güçlendirerek hem müşteri kaybını minimize etmiş hem de yeni pazarlar kazanmıştır. Bu stratejik dönüşüm, Türkiye’de öğrenilen dijitalleşme, kriz yönetimi ve finansal yeniden yapılandırma konularındaki bilgilerin doğrudan bir sonucudur (Kaya & Tunç, 2024).

Stratejik esneklik ise yalnızca finansal kararlar değil, aynı zamanda insan kaynakları, tedarik zinciri ve üretim süreçlerinin dinamik biçimde yeniden yapılandırılması anlamına gelir. Türkiye’de uygulanan eğitim programları, öğrencilere bu tür esnek planlama bece-

rilerini geliştirmeleri için simülasyonlar, senaryo planlamaları ve stres testleri gibi yöntemlerle donanım kazandırmaktadır (Demir & Kılıç, 2021). Bu yaklaşımlar, mezunların yalnızca krizi yönetmelerini değil, aynı zamanda krizden güçlenerek çıkmalarını sağlayan stratejiler üretmelerine yardımcı olmaktadır. Öte yandan, Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarında kriz sonrası yeniden yapılanma ve kurumsal öğrenme süreçlerine dair verilen teorik altyapı, mezunların krizleri aynı zamanda bir "öğrenme fırsatı" olarak değerlendirmelerine de imkân tanımaktadır (Öztürk & Aydın, 2022). Bu durum, Türkiye mezunlarının sadece teknik bilgiyle değil, aynı zamanda çevik düşünme ve stratejik öngörü becerileriyle de donatıldığını göstermektedir. Sonuç olarak, küresel ekonomide belirsizliklerin arttığı bu dönemde, Türkiye'de alınan eğitim sayesinde krizlere karşı hazırlıklı, adaptasyon yeteneği yüksek ve stratejik düşünebilen liderlerin yetişiyor olması, sadece bireysel kariyerler değil, aynı zamanda ulusal kalkınma süreçleri açısından da son derece değerlidir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde, Türkiye'de ekonomi, girişimcilik ve iş dünyası bağlamında kazanılan finans ve yönetim becerilerinin iş dünyasına olan katkıları incelenmiştir. Türkiye'nin dinamik ekonomik yapısı, küresel piyasalarla entegrasyonu ve girişimcilik ekosisteminin gelişimi, bireylerin finansal okuryazarlık ve yönetim becerilerini artırmalarını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, işletme yönetimi, stratejik planlama, finansal analiz ve risk yönetimi gibi beceriler, şirketlerin sürdürülebilir büyümesini destekleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır. Özellikle KOBİ'ler ve start-up şirketleri için finansal yönetim becerileri büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de girişimciler, sermaye yönetimi, yatırım stratejileri ve bütçe planlaması konularında bilgi sahibi olarak rekabet avantajı elde edebilmektedir. Ayrıca, kriz dönemlerinde finansal dayanıklılığı artıran risk yönetimi uygulamaları, işletmelerin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Yönetim becerileri açısından ise liderlik, karar alma süreçleri ve organizasyonel verimlilik gibi unsurlar öne çıkmaktadır.

Türkiye'de işletme yöneticileri, stratejik düşünme ve yenilikçi yönetim anlayışıyla şirketlerini küresel pazarlarda rekabetçi hale getirmektedir. Dijitalleşme ve teknoloji tabanlı iş modelleri de yönetim becerilerinin dönüşümünü hızlandırmaktadır. Türkiye'de finans ve yönetim becerilerinin iş dünyasına katkıları, özellikle küreselleşen ekonomi ve dijital dönüşüm süreçleri çerçevesinde daha da belirgin hale gelmektedir. İş dünyasında başarılı olmak isteyen girişimciler ve yöneticiler, finansal planlama, bütçeleme, maliyet yönetimi ve yatırım analizleri gibi konularda derinlemesine bilgi sahibi olmalıdır. Ayrıca, küresel ölçekte rekabetin arttığı, dijitalleşme ve ekonomik belirsizliklerin iş yapma biçimlerini yeniden şekillendirdiği günümüz dünyasında, işletmelerin başarısı artık sadece üretim yetkinliğine değil; aynı zamanda güçlü bir finansal okuryazarlığa, stratejik yönetim kapasitesine ve krizlere karşı dayanıklılık düzeyine bağlı hale gelmiştir. Bu bağlamda, bireylerin lisansüstü düzeyde edindikleri finansal ve yönetsel beceriler, sadece kariyer gelişimleri için değil, aynı zamanda ekonomik kalkınma süreçlerine katkı sağlamaları açısından da hayati öneme sahiptir.

Türkiye, özellikle ekonomi, finans ve yönetim bilimleri alanlarında sunduğu çok disiplinli eğitim programları, uygulamalı içerikler ve uluslararası öğrencilere sağladığı fırsatlar ile bu becerilerin kazandırıldığı önemli merkezlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Literatürde ortaya konulmak üzere (Lusardi & Mitchell, 2014; Northouse, 2019; Gök & Sönmez, 2022), finansal okuryazarlık, yatırım planlaması, liderlik ve stratejik karar alma gibi yetkinlikler, üniversite eğitiminde teorik temellere oturtulurken, vaka analizleri ve saha uygulamalarıyla da desteklenmektedir. Bu durum, Türkiye’de eğitim alan uluslararası öğrencilerin mezuniyet sonrası iş dünyasında daha donanımlı bireyler olarak rol üstlenmelerini sağlamaktadır.

Araştırma kapsamında ele alınan bulgular, Türkiye’de alınan ekonomi ve yönetim eğitiminin, mezunların kendi ülkelerinde girişimcilik faaliyetlerinde bulunma, KOBİ’leri etkin bir şekilde yönetme ve kriz dönemlerinde esnek finansal stratejiler geliştirme gibi alanlarda yüksek katkı sağladığını göstermektedir. Örneğin; bütçe yönetimi, gelir-gider dengesi kurma ve mali performansı izleme gibi pratik beceriler, işletme başarısında doğrudan etkili olmuş; bu da Türkiye’de kazanılan bilgi ve deneyimlerin iş dünyasına olan somut yansımalarını ortaya koymuştur (Demir & Kılıç, 2021; Yıldız & Ersoy, 2023). Ayrıca bu çalışma, mevcut literatürde yeterince işlenmemiş bir alan olan Türkiye’de eğitim gören uluslararası mezunların ülkelerindeki ekonomik katkılarını somut örneklerle değerlendirme açısından özgün bir katkı sunmaktadır. Türkiye’nin yükseköğretim sisteminin uluslararası etkisi, yalnızca akademik değil, aynı zamanda ekonomik diplomasi açısından da anlamlı bir “yumuşak güç” çıktısı olarak değerlendirilmektedir (Öztürk & Aydın, 2022; Aydoğdu, 2023).

Sonuç olarak, Türkiye’de kazanılan finansal ve yönetsel beceriler; sadece bireysel kariyer gelişimiyle sınırlı kalmayıp, mezunların kendi ülkelerinde iş dünyasının dönüşümünde aktif roller üstlenmelerine olanak sağlamaktadır. Bu yönüyle, Türkiye’de sunulan yükseköğretim, yalnızca bir eğitim deneyimi değil, aynı zamanda küresel ekonomik entegrasyona katkı sağlayan stratejik bir yatırımdır. Bu çalışma hem eğitim politikasına hem de mezun ağlarının geliştirilmesine ışık tutarak sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada insan sermayesinin rolünü yeniden düşünmeyi önermektedir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, A. (2022). Dijital Girişimcilik ve Yeni Ekonomi. İstanbul: Beta Yayınları.
- Aydoğdu, M. (2023). Kriz Dönemlerinde KOBİ'lerin Finansal Dayanıklılığı: Pandemi Örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 103–120.
- Demir, T., & Kılıç, Z. (2021). Finansal Okuryazarlık Düzeyinin İşletme Başarısına Etkisi: Mezunlar Perspektifi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 58(678), 45–64.
- Fabozzi, F. J., Peterson Drake, P., & Frank, J. (2020). *Finance: Capital Markets, Financial Management, and Investment Management*. Hoboken, NJ: Wiley.
- Gök, E., & Sönmez, F. (2022). Türkiye'deki Üniversite Eğitiminin Mezun Performansına Etkisi: Uygulamalı Bir Bnaliz. *Uluslararası Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 10(1), 74–89.
- Kaya, S., & Tunç, R. (2024). Türkiye Mezunlarının İş Yaşamına Katkıları: Stratejik Analiz. *Yükseköğretim ve Kalkınma Dergisi*, 3(1), 45–61.
- Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence. *Journal of Economic Literature*, 52(1), 5–44.
- Lusardi, A., & Tufano, P. (2015). Debt Literacy, Financial Experiences, and Overindebtedness. *Journal of Pension Economics and Finance*, 14(4), 332–368.
- Mintzberg, H. et al., (2005). *Strategy Safari: A Guided Tour Through the Wilds of Strategic Management*. FT Press.
- Northouse, P. G. (2019). *Leadership: Theory and Practice* (8th ed.). Sage Publications.
- OECD. (2020). OECD/INFE 2020 International Survey of Adult Financial Literacy. <https://www.oecd.org/financial/education/>, (1 Temmuz 2025).
- OECD. (2023). Entrepreneurship at a Glance. <https://www.oecd.org/industry/entrepreneurship/>, (1 Temmuz 2025).
- Öztürk, E., & Aydın, R. (2022). Yükseköğretimde Stratejik Yönetim ve Liderlik Gelişimi: Uygulamalı Örnekler. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(3), 199–217.
- Yıldız, M., & Ersoy, D. (2023). Start-up Ekosisteminde Yönetim Becerileri ve Türkiye Deneyimi. *Yeni Ekonomi Dergisi*, 9(2), 131–148.
- Yılmaz, B., & Karagöz, M. (2021). Belirsizlik Dönemlerinde Şirket Stratejileri ve Finansal Yapıların Uyumu. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 38(1), 53–75.

